

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SORØ BYS HISTORIE

VED

L. F. la COUR

SORØ BYS HISTORIE
GENNEM TRE HUNDREDE AAR

SORØ BYS HISTORIE

GENNEM TRE HUNDREDE AAR

VED

L. F. la COUR

UDGIVET AF SORØ BYRAAD

I KOMMISSION HOS
SVEGÅRDS BOGHADEL OG VAGN NØRBALLE'S BOGHADEL
SORØ — 1938

TRYKT I
VENSTRES FOLKEBLAD - SORØ

Vi har sat et Billede af Klosterporten over disse Linjer. Det skal staa som et Vidnesbyrd om den gamle Tid, om den Tid, som laa langt forud for, at Sorø blev til. Gennem den har utalte Skarer bevæget sig i de Aarhundreder, som er rundne, siden den rejstes. Gennem den har Munke og Abbeder vandret, gennem den har Ungdommen strømmet, men gennem den har ogsaa, da Byen voksede frem, Borgerne og deres Kvinder og Børn, og mange fra fjærn og nær, søgt for at vinde frem til det Hus, den stolte Kirkebygning, hvori Slægt efter Slægt gennem syv Hundrede Aar har hentet Vederkvægelse for deres Sjæle og ved hvis Fod de, naar Livsløbet var til Ende, har fundet Hvile.

Vi staa paa Akademiterritoriet, ser gennem Porten som gennem en Sprække og skimter bag denne et svagt Omrids af de nærmeste Bygninger i den By, der skal skildres paa de følgende Blade.

Det er Sorø By, hvis Historie skal skrives paa de følgende Sider, Sorø By, der, hvad Alder angaar, er temmelig ung, hvad Udstrækning angaar, er ret begrænset, og hvad Indbyggertal angaar, hører til Landets mindre Købstæder. Men blandt de relativ set faa Mennesker, som i Tidernes Løb har levet og virket i Sorø, har der utvivlsomt været et større Procenttal, end i nogen anden Købstad af samme Størrelse, af saadanne, der har skrevet deres Navne ind ogsaa i Landets Historie og hvis Minde, selv om det er glemt af mange, dog lever ikke blot her, men ogsaa andetsteds.

Det er altsaa Byens Historie, der skal skrives, ikke Klosters, ikke Skolens eller Akademiets. Men ligesom det var umuligt, da gamle Soranere for nogle Aar siden udgav et stort og betydningsfuldt Værk: Sorø, Klosteret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, helt at undgaa at nævne Byen og fremdrage enkelte Træk fra den, saaledes lader det sig, selvsagt, heller ikke gøre at give en blot nogenlunde tilfredsstillende Skildring af Byen, uden at man jævnlig støder paa Skolen, og ikke kan komme udenom at nævne den, dens Virken og adskillige af dem, som har arbejdet i dens Tjeneste. Men vi er os bevidst at ville indskrænke dette til det mindst mulige, det uundgaaelige, idet vi fastholder, at det først og fremmest er Byens Historie, der skal gøres til Genstand for den følgende Skildring, og man derfor skal vogte sig for at sprede sig mere end nødvendigt.

Og dertil kunde der maaske fremføres endnu en Grund. Om alt, hvad der ligger indenfor Klosterporten, er der mange Gange og paa mange forskellige Steder skrevet, snart Afhandlinger i Tidsskrifter, snart Dele af saadanne Afhandlinger, snart selvstændige Arbejder. Derimod er den Litteratur, der foreligger om Sorø Købstad, i høj Grad indskrænket, ja man kan vel med Rette sige, at der aldrig før er gjort Forsøg paa ved i al Fald delvis Gennemgang af det Arkivstof, som findes, at søge samlet Materiale til en fyldigere Skildring af denne Bys Tilbliven og Udvikling, og det kan derfor ikke siges at være urimeligt, at det forestaaende 300aarige Jubilæum tages som Opfordring til at samle, hvad der kan samles, og prøve paa at give det en tilgængelig Form. Men her støder man paa den sørgelige Kendsgerning, at meget af det, som man skulde bygge sin Fremstilling paa, er uhjælpelig gaaet tabt. Akademiets Brand ($11/6$ 1813), Raadhusets Brand ($11/12$ 1879) og andre Forhold har været Skyld i, at man ikke længere har, hvad man gerne skulde bruge, under Udarbejdelsen af en saadan Fremstilling, og dette medfører, at mange Spørgsmaal maa forblive ubesvarede, og at der er Tidsrum og Tildragelser, hvorom der saa at sige intet kan meddeles. Vi har derfor tænkt os at vælge den Fremgangsmaade, at vi kun i mindre Grad dvæler ved de ældre Tidsafsnit, men søger at give en fyldigere Skildring af det sidste Aarhundrede, den Tid, i hvilken Sorø By fra at være en lille, ubetydelig Stad, der fra det ene Aarti til det andet ikke i nævneværdig Grad ændrede Udseende eller Størrelse, begyndte at »bryde Voldene« og ved gentagne Indlemmelser øgede sit Flademaal, saa nye Veje og Gader fremstod, og efterhaanden blev en By, som – skønt lille – ikke hører til de allermindste i Landet.

Parti fra Sorø Sø.

EGNEN OG STEDET.

Sorøegnen er ikke noget egentlig geografisk Begreb, saa at man uden Vanskelighed kan fastslaa, hvor dens Grænser er; snarere kan den kaldes et individuelt Begreb, idet nogle utvivlsomt regner mere med end andre. Derom er dog vel de fleste enige, at Susaaen og Hulebækken (Syd for Eskildstrup) maa regnes for Grænsen mod Syd; mod Vest udgør den saa at sige sammenhængende Skovstrækning, som fra Nord til Syd dannes af Vedsø Vang, Oredrevsskoven, Eichstedtlund, Nyrup Skov, Plessens Oredrev med de Øst derfor liggende mindre Skovpartier Tystrup Oredrev, Eskildstrup Oredrev og Arnehave et rimeligt, paa sine Steder 2–3 km bredt Gærde mellem Sorøegnen og Slagelseegnen; mod Nord ligger Bromme Plantage, med Maglesø og Lillesø som et naturligt Skel, medens det er vanskeligere at sige, hvor Sorøegnen hører op mod Øst, da den umærkeligt glider over i Ringstedegnen. Nogle vil vel med Styrke fastholde, at Kirke Fjenneslev hører Sorøegnen til, (det kan dog være, at det er den historiske Tilknytning, der er Skyld deri), medens

andre, med Rette, gør gældende, at der er længere fra denne By til Sorø end til Ringsted, og at Kirke Fjenneslev derfor naturlig bør regnes til Ringstedegnen.¹⁾

Sorøegnens Flademaal kan vist ikke sættes til mere end 1¹/₂ Kvadratmil i gammelt Maal, nogle og halvfems km² efter nyere, men hvor er der ikke samlet en Rigdom af Skønheder paa dette ringe Areal. For enhver, som har boet nogen Tid i Sorø eller dens nærmeste Omegn, vil det blotte Navn paa talrige Steder kalde frem i Tanken Mindet om Skønhedsaabenbaringer, man har haft for Øje: Udsigten fra Bromme Plantage over Lillesø, fra Vejen mellem Krøjerup og L. Ebberup over Maglesø, fra Kongebroen over Pedersborg Sø til den ene Side, Smalsøen til den anden, eller Udsigten fra Pedersborg Kirkebakke, Vejen rundt om Sorø Sø, med de utallige smaa Udkig mellem Bøgestammerne over Søens Spejl, Bøgholm, Udsigten over Søen til Akademiet eller Udsigten over Tuel Sø fra Søkoven. Og saa de udstrakte Skove, Grydebjerg og Hjortenæs paa den vestlige Side af Sorø Sø, Feldskov og Egevang paa den sydlige og hele Skovrækken, som sammenfattes under Navnet Sorø Sønderoskov og strækker sig fra Tuel Sø til Munkedam ved Susaaen, et af de vidunderligste Steder i hele Sorøegnen, Udsigten fra Skovløberstedet (Sarauwsminde) i Suserup Skov over Tystrup Sø, og der kunde nævnes adskilligt mere.

Men det er ikke blot Naturskønheden, som udmærker disse Steder fremfor mange andre i vort Land; det er ogsaa de rige historiske Minder fra Middelalder og nyere Tid, som bidrager deres til at gøre denne Egn til noget for sig, bidrager til, at Ordet Sorøegnen vel nok i alle danskes Øren har en særlig Klang. Hvideslægten, med Absalon og de mange andre Stormænd, som hørte til den, Holberg og Ingemann fra senere Tid har hver paa sin Maade kastet Glans over denne Egn, og enhver, som forstaaer, hvilken vidunderlig Værdi der ligger i Foreningen af Naturskønhed, Poesi og det historiske Minde, vil vanskelig i vort Land kunne finde noget, der kan jævnstilles med, hvad der møder en her. Tillokkende vilde det være i Ord at tegne Billeder af Sorøegnens Natur — men selv de fineste, de mest vel valgte kan ikke komme paa Højde med Virkeligheden, og indbydende vilde det være at drage en Række af de, forøvrigt

¹⁾ I sit lille Stykke om Sorø-Egnen, i Den Danske Turistforenings Aarsskrift 1902 S. 63—67, regner Hans Kaarsberg endogsaa Tystrup og Vinstrup, paa den sydlige Side af Tystrup-Bavelse Sø, og Næsbyholm Storskov, ja selv Gunderslevholm og Skelby, med til Sorøegnen, hvad der sikkert er at gaa for vidt.

for mange velkendte Minder, der knytter sig til denne Egn, frem, men det lader sig ikke gøre, da det vilde føre os for vidt. Vi giver Afkald derpaa og holder os paa de følgende Sider udelukkende til Sorøen, som i sin Tid helt var omflydt af Vand, laa som en virkelig Ø imellem Sorøsø og Tuelsø, men nu snarere maa betegnes som en Halvø, der paa de tre Sider er omgivet af Vand, men (efter Flom-
mens Udtørring) er landfast paa den fjerde.

Sorøholmen, som den kaldes i hvert Fald i Arkitekt C. M. Smidts smukke og fyldige Afhandling om Egnen før og nu i den store Sorøbog, har utvivlsomt i Oldtiden været helt dækket af Skov og har antagelig ligget hen, uden at nogen har følt sig opfordret til at slaa sig ned paa den. Det kan man blandt andet slutte af, at medens Alsted Herred, hvortil Sorøholmen jo hører, ellers rummer mange Dysser fra Stenalderen (omtrent 175 bevaret) og Høje fra Bronzealderen (omtr. 40 levnet), Vidnesbyrd om, at der, særlig i den yngre Stenalder, har været en ikke ringe Bebyggelse i disse Egne, har der, saa vidt man ved, aldrig været saadanne paa Sorøholmen, og hvad løse Fund angaar, er det kun ganske faa, man har fremdraget fra Sorø By og Landdistrikt, og de kan jo ved et Tilfælde være bleven efterladt her. Fra Bronzealderen ejer Nationalmusæet ovenikøbet intet som helst, som er indbragt fra Sorøholmen. Naturligvis er disse Kendsgerninger ikke uomstødelige Beviser for, at der aldrig har været Dysser eller Bronzealderhøje paa Sorøholmen, for det er jo noget, alle ved, at man i Tidernes Løb har faret haardt frem mod Landets Oldtidsmindesmærker. Talløse af disse er bleven ødelagt og sløjfet, og Stenene er anvendt til Gærder, til Grundstene for Huse, til Brokister eller er bleven slaaet i Stykker til Vejsmateriale, men naar der ikke findes det mindste Spor af saadanne eller den mindste Hentydning til dem i skriftlige Kilder, er det vel naturligst at tænke sig, at saadanne aldrig har eksisteret. Der kunde ogsaa være Grund til at pege paa, at Dr. phil., Frk. Inger Margrethe Boberg i sin Afhandling: Sagn og Overlevering om Gravhøjene i Sorø Amt i Historisk Samfunds Aarbog 1934 S. 26–55 kan nævne Dysser og Gravhøje fra alle Sognene i Alsted Herred med Undtagelse af Sorø Sogn.

I Tidernes Løb har Skovene imidlertid maattet bukke under for Øksens Hug, og Dele af Øen er bleven omformet til Agerland. Denne Forandring har sandsynligvis fundet Sted i Middelalderen, men man ved ikke naar, om det er sket længe inden eller samtidig med, at Grunden til Sorø Kloster blev lagt. Heller ikke kan man

udtale sig om, naar Forbindelsen med det øvrige Land – over Heglinge Mose – først er bleven iværksat; blot saa meget maa man gaa ud fra som sandsynligt, at den fandtes, da Klostret rejste sig, eller i hvert Fald snart efter er bleven til, ligesom der er Grund til at antage, at den anden Adgang fra Øen, Øst paa over Bolborg Bro ogsaa stammer fra den Tid; det maa nemlig have været af stor Betydning for Klostret at faa lettere Adgang til sine Ejendomme Øst for Sorø, end naar man skulde over Pedersborg. Men noget bestemt om Tidspunktet for disse Broers Bygning kan man ikke sige og vil maaske aldrig kunne komme til Klarhed derover. Første Gang de omtales er saa sent som i Fr. II.s Tid.

Det var i det 12te Aarhundredes Midte, at Klostret grundedes, og det fik, som alle ved, sin Plads paa den sydlige Del af Sorøholmen; her laa det – som ret og rigtigt var – ganske bortgemt fra Omverdenen, idet alt, som laa Nord for dets Grænse, hvorm Klostertporten staar som et ærværdigt Minde, inddroges til Klostermark, bortset fra de Rester af Skovene, som var blevet levnet, og hvorm gamle Kort fortæller.

Det var Asser Rig, Absalons Fader, der sammen med sine Brødre, Toke og Ebbe, o. 1151 fattede Plan om Stiftelsen af dette Kloster, som først samlede Munke af Benediktinerordenen, men da der paa forskellige Maader viste sig Vanskeligheder, tog Absalon, hvis Fader imidlertid var død, det selv under sin Beskærmelse, fastsatte, at det for Fremtiden skulde rumme Cisterciensermunke, og dermed lagde han Grunden til et af de rigeste og mest ansete Klostre, Danmark har ejet, og uden Modsigelse det fornemste i Landet af sin Slags. Om dets Historie skal der ikke tales her. Den er bleven udredet i alle Enkeltheder i det før nævnte Værk: Sorø, Klostret, Skolen, Akademiet, og ligger udenfor dette Arbejdes Rammer. Gennem mere end 300 Aar bestod det og øvede paa mange Maader en stor Indflydelse. Betydelige Mænd virkede ved det, gennem de boglige Sysler, som Munkene drev her, stod det i høj Anseelse, og derfor fik det ogsaa Lov til at bestaa, efter at Reformationen havde fejlet de fleste andre af Landets Klostre til Side. Først 1580 blev det ophævet, og 6 Aar senere omdannede Frederik II det til en adelig Skole. Men derom vil man ogsaa kunne hente Oplysninger gennem det nævnte Værk. Det er denne Skole eller rettere sagt det ridderlige Akademi, som Chr. IV 1623 knyttede dertil, som er Grunden til, at Byen Sorø voksede frem. Men derom senere.

Medens de to hidtil nævnte Adgange til Sorøholmen antagelig

Indkørslen til Sorø fra Ringsted.

stammer fra Middelalderen, er de to andre, mod Vest og Syd, først blevet til i nyere Tid. Blandt de mange Foretagender, som Chr. IV iværksatte, kan ogsaa nævnes en Forbedring og Udvidelse af Landets Vejnet. Dette kom ogsaa denne Egn til Gode, selv om det sikkert ikke har været for Sorø's Skyld, men snarere for sin egen, at Kongen lod disse Arbejder udføre. Det vilde derved blive lettere for ham at komme til Antvorskov, til Sjællands vestlige Egne over hovedet og derfra til de øvrige Landsdele. Det formenes, at der ikke er gaaet mange Aar, efter at Chr. IV var bleven fuldmyndig, før den vestlige Adgang til (eller fra) Sorøholmen over Smalsøen ad Kongebroen er bleven anlagt. Der er gjort opmærksom paa (Sorø I, 17–18), at da Herman v. Zesterflet fra Lübeck i Aaret 1600 rejste fra København til Korsør, tog han »fra Roskilde til Ringsted ad en Vej, som var stenlagt og kaldtes Kongevejen, fordi den efter kgl. Befaling paa Undersaatternes Bekostning var anlagt til Kongens Tjeneste.« Derimod nævner han ikke nogen Kongevej fra Ringsted forbi Sorø, hvad der mulig skyldes, at den ikke har været færdig. Men faa Aar efter er den sikkert bleven fuldført. I 1632 siger Stephan Hansen

*Indkørslen til Sorø fra Slagelse
(Kongebroen).*

Stephanius, der var Professor i Sorø fra 1630 til sin Død 1650, at der var 3 Broer, der gav Adgang til Sorø: den nordre, kaldet Heglinge Bro eller Hegle-Bro over Heglinge Mose nærved Pedersborg; den sydlige [skulde snarere hedde den østlige], hvorover Vejen gaar til København, hedder Bolbjerge Bro eller sammendraget Bolbro. Men en tredie Bro, som gaar over den vestlige Del af Sorø Sø, er opbygget for ikke ret mange Aar siden, for at Vejen til Antvorskov Slot kunde blive gjennere. Selvfølgelig er det Kongebroen over Sorø Smalsø, Stephanius her omtaler.

Skønt disse tre Broer med de Veje, som sluttede sig til dem, naturligvis i Tidernes Løb havde Betydning ogsaa for Sorø By, idet de lettede Adgangen til den for Egnens Beboere, i hvert Fald paa de tre Sider, er det ikke urimeligt at paastaa, at det, naar alt kommer til alt, var den fjerde Adgang, der skabtes, som fik den største Betydning, da Byens Opland gennem den øgedes mangfoldigt. Da den vestsjællandske Bane skulde anlægges, blev Resultatet, at Sorø Station lagdes 2 km fra Byen paa den anden Side af Søen, men

Sorø Stræde og Reitzensteins Allé.

inden Jernbanen blev aabnet, var man klar over, at der maatte skaffes en ordentlig Vej fra Sorø Banegaard til Byen, thi, som C. C. Alberti senere udtalte: . . . naar man undtager Skanderborg, skal der ikke være noget Sted her i Landet, hvor Banegaarden ligger længere fra Byen end ved Sorø. Det medførte da ogsaa, at der med en betydelig Bekostning i Aarene 1854–55 blev anlagt en Vej fra det Sted, hvor Sorø Banegaard ligger og ind til Byen over Søen; thi den Gang var der blankt Vand. Og idet denne forlængedes mod Syd over Frederiksberg og dannede Forbindelse baade med Næstveds og Skelskøregnen, gjorde den det muligt for Beboerne Syd fra uden Omvej at naa til Sorø.

Om disse fire Vejes Forbedringer og Ændringer i Tidernes Løb skal der ikke tales her; blot skal vi nævne, at medens Vejene i ældre Tid altid var træløse, begyndte man i Midten af det 18de Aarhundrede at tænke paa Vejtræer langs de nye Kongeveje. C. M. Smidt gør opmærksom paa (Sorø I, 26–27), at paa et Billede af Kребse kroen fra omkring 1790 kan man se, »at den mægtige Linds Allé her, som nu gør Indkørslen til Sorøholmen saa festlig, paa den

Banevejen (»Borgmesterens Øje«)

Tid var nyplantet. Derimod synes det efter et Billede af Kongebroen fra samme Tid, at Alléen her er flere Aar ældre. Det er Kongebroens dejlige Elmeallé, skøn, naar dens tætte Løv skygger Vejen og naar Efteraaret har klædt den af og viser de store Elmes rige Forgænging«. Karakterfuld er Askealléen mellem Sorø Stræde og Philosophgangen, majestætisk Adgangen til Byen Nord fra, Reitzensteins Allé, der vel har Navn efter Geheimeraad Wolf Veit Christoph v. Reitzenstein, som var Overhofmester ved det ridderlige Akademi i Sorø og Amtmand over Sorø og Ringsted Amter [1766–81], men skylder en senere Amtmand sin Tilblivelse, hvad der vil blive gjort Rede for længere fremme i dette Arbejde. Og vender man sig til Alléen paa Banevejen, der naturligvis er af langt yngre Dato end de tidligere nævnte, staar den paa ingen Maade tilbage for de andre og danner, ligesom de, en smuk og herlig Adgang til Byen.

Ogsaa Indkørselen til Byen Nord fra, ad Holbækvej, paa den anden Side Landevejen fra København til Korsør, har hidtil været kranset af Træer, men den øgede Trafik har medført, at disse i Aar (1937) har maattet vige for at give Plads for hvad der i vore

Dage kræves af enhver vel anlagt Vej: særlige Stier for Cyklister og for Fodgængere.

Ved adskillige af Landets Købstæder træffer man Alleer, skønne og skyggende, men det er sikkert rigtigt, hvad der ofte er bleven sagt, at Sorø paa sin Vis indtager en Særstilling, da det er ligegyldigt fra hvad Side man kommer; langt udenfor Byens Grænser modtages man af Alleer, der alle staar Maal med de skønneste i vort Land og — som andre Alleer — paa en solhed Dag for de Vejsfarende bringer den ønskede Svalhed med sig. Derfor har Reitzensteins Allé og Banevejen gennem lange Tider været og er stadig yndede Spadsereveje.

Gæstehuset.

DA FLÆKKEN BLEV TIL.

I enhver – selv den mindste – Fremstilling af Danmarks Historie nævnes ved Omtalen af Kr. IV, at han var en stor Bygherre, som ikke blot lod Frederiksborg, Rosenborg og lignende Slotte rejse sig rundt i sit Rige, men ogsaa lagde Grunden til nye Byer. Af disse nævner man som Regel de fire, der fik Navn efter ham selv: Kristianopol i Blekinge (grundl. 1600), Kristiansstad i Skaane (grundl. 1614), Kristianshavn mellem Sjælland og Amager (grundl. 1618), og Kristiania i Norge (grundl. 1624) foruden Glückstadt i Holsten (grundl. 1616). Til denne Række af Købstæder kunde – og burde – Sorø føjes. Thi der kan sikkert ingen Tvivl være om, at det er Kr. IV, som ikke blot har givet denne Stad dens Købstadrettigheder (1638), men faa Aar i Forvejen havde skabt Byen ved sit kongelige Ord.

Det har indtil for 16–17 Aar siden været den almindelige Tro, at der paa det Sted, hvor Sorø By nu ligger, har været en Landsby af samme Navn; Dr. phil. Poul Nørlund taler saaledes (Sorø I, 54 og 55) om »den lille Landsbybebyggelse paa Øen« og om »Lands-

byen Sorø«. Men i en Afhandling: Hvor gammel er Sorø By? (Sorøerbladet 1921 S. 79 og flg.) har Gunnar Knudsen, som det forekommer os med betydelig Vægt, gjort opmærksom paa, at der ikke er noget, som tyder paa, at der har været en saadan Landsby og at man maa kunne gaa ud fra som det rimeligste, at der før Chr. IV's Tid slet ingen Bebyggelse har været paa den oprindelige Klosterø, bortset fra de mange Bygninger, som laa Syd for Klosterporten og hørte til Benediktinernes (senere Cisterciensermunkenes) Kloster. Han nævner, at de ældre Lensregnskaber fra det 17de Aarhundredes Begyndelse ikke omtaler nogen Landsby med det Navn, og de Haandværkere, Tømrere, Murere og Smede, som udførte de daglige Reparationer ved Skolen, boede ved Pedersborg, hvor man ogsaa fandt flere af Skolens faste Arbejdsfolk, ja endog Bartskeer, Skræder og Vognmand. Det ser med andre Ord ud til, at Pedersborg har været Forstaden. Og der nævnes andre Forhold, som ligeledes taler til Gunst for den Mening, at der ingen Landsby har været. Havde der ligget en gammel By, vilde Klosteret næppe være bleven lagt umiddelbart Syd for denne, indeklemmt mellem Søen og Byens Tilliggende, og Arealet paa Klosterøen var desuden lovlige lille til, at man kan tænke sig, at der har været Plads til en By foruden til Klosteret.

Vi kan altsaa gaa ud fra, at der paa Sorøholmen før det 17de Aarhundredes Begyndelse kun har været Klostret og mulig det saakaldte Fiskerhus, som vist havde sin Plads der, hvor den nye Kirkegaard findes i vore Dage.

Naar Chr. IV fattede den Beslutning at grunde en By her – relativt set saa nær ved Slagelse og Ringsted – havde det sin Grund i, at der trængtes til en saadan, efter at Fr. II 1585 havde grundet, hvad han kaldte »en besynderlig og bedre Skole«, og hans Søn, Chr. IV, 1623 havde føjet et Akademi dertil. Der var da ikke inden for Klosterporten Plads for de mange Lærere og Exercciemestre, som krævedes til Undervisningen, og selvfølgelig vilde det ogsaa have sin Betydning, om der skabtes lettere Adgang til Handlende end hidtil, da man som Regel maatte ty til de nærmeste Købstæder, Slagelse og Ringsted, eller til København.

Det er interessant, at man gennem de kongelige Breve kan følge Flækken i hele dens Tilbliven, ja, uden al Tvivl kan angive, hvor og hvornaar det første Hus er bygget, og hvilke der fulgte efter.

Det første kongelige Brev, der foreligger om den vordende Sorø

By (og det vil rimeligvis sige det samme som det første, der er udstedt), skriver sig fra 24. Marts 1622 og er rettet til Forstanderen for Sorø Skole Hans Staffensen. Det lyder som følger:

Christianus 4.

W. G. T. Wi beder eder och wille, att I der uden Porten, 50 skridt derfra, nu strax itt gott fast och langt huss murett mellem stolper, thoe lofft mellem stolperne, huer lofft fire allen høye eller der omtrent, lader opsette, till Woninger, till de fremmeder heden Kommer, som Ungdommen der samme stedz udi adskillige exercitiis skulle informere. Dermed & c. Haf 24. Marti 1622.

Da det mulig kan volde en og anden Vanskelighed at tyde de forestaaende Linjer, skal vi gengive Brevet paa Nutidsdansk.

Christian d. 4de.

Vor Gunst tilforn. Vi beder Jer og vil, at I der udenfor Porten, 50 Skridt derfra, nu straks lader opsætte et godt, fast og langt Hus, muret mellem Stolper, to Lofter [Stokværk] mellem Stolperne, hvert Loft fire Alen højt eller der omtrent, til Boliger for de fremmede, som kommer her [og] som der sammesteds skal informere Ungdommen udi adskillige Øvelser. Dermed & c. Kbhvn. 24. Marts 1622.

Vi hører altsaa, at dette Hus skal rejses udenfor Porten [selvfølgelig Klosterporten] 50 Skridt derfra, og det skal være et 2 Etagers Hus. Af en Besigtigelse paa Soer Kloster, der blev foretaget 30. Oktober 1623, ser vi, at det laa paa den østre Side af Vejen, var 26 Fag langt, 6 Fag bredt, og at Doctoren, hvorved kun kan forstås Professor, dr. med. Hans Lauremberg, foruden Berideren og Danseren boede her. Forøvrigt meldes der i den omtalte Besigtigelsesforretning, at der er 3 Kældere i Huset, en under hver Vaaning, to Brønde i Gaarden, nyt Plankeværk, som indelukker alle tre Gaarde, og Kældrene og Gaardene er lagt med Brøsten; der er Svaler til Gaardsiden. Af senere Optegnelser ved vi, at Professor Lauremberg købte Gaarden 1643, og da hans to Sønner 1682 ejede hver sin Gaard paa henholdsvis 11 og 12 Fag, hvad Grundtaxten udviser, er der stor Sandsynlighed for, at det er den oprindelige Gaard, som er bleven delt, og hvis dette holder Stik, har den ligget paa det Sted, hvor nu Urmager Jensens og Naboejendommen mod Syd er beliggende (nuværende Matr. Nr. 8a og 7a). Forøvrigt henvises der for denne Ejendoms Vedkommende, som for adskillige andre i Byen, til de paa et senere Sted i Bogen optagne Ejerlister.

Imidlertid havde Kongen besluttet sig til at sende to af sine Sønner, Christian Ulrik Gyldenløve (f. 1611) og Hans Ulrik Gyl-

denløve (f. 1615) til Sorø, og da han, som Mackeprang udtrykker sig, næppe har ønsket, at hans Børn »skulde mænge sig altfor meget med de unge Adelsmænd«, gav han Lensmanden paa Antvorskov Ernst Normand 26. August 1623 Ordre til, at han straks skal lade føre til Soer Tømmer, Kalk, Sten og andet Tilbehør til et Hus, som skal være 2 Stokværk højt og skal rejses sammesteds uden for Porten ved de andre Huse, som nu nyligen opbygget er. Foruden dette skal der bygges et Hus, hvori der skal være Køkken og Folkenes Kamre. I et andet Brev, dat. 4. Sept. 1623, udtales det, at Beboelseshuset skal være 24 Bindinger langt, at der skal laves en stor Port midt paa Huset og en Kælder paa 12 Alen under det. Resultatet er imidlertid blevet, at de to Huse, Beboeslængen og Køkkenfløjen, er slaæet sammen, saa der fremkom en Bygning paa 36 Bindinger (35 Fag), foruden en Stald paa 17 Fag. Af denne Bygning staar endnu den største Del, medens en mindre Del af den, som laa, hvor nu Ting- og Arresthuset har sin Plads, blev nedrevet, saavidt man kan skønne, 1802.

Paa Grundlag af det endnu bevarede Bygningsregnskab har M. Mackeprang (Sorø I, 309–10) givet følgende Beskrivelse af »Herrer- nes Gaard«, som den oprindelig kaldtes, og vi tillader os her at citere de paagældende Linjer:

Saavel denne [?: Stalden] som Gadehuset blev efter Tidens Mode »anstrøget udenpaa med brunrødt og udi Lim«, medens Vinduerne var grønne og Udskæringerne paa Tømmerværket »fordelt udi Oliefarve«. I øverste Stokværk laa en Sal paa 7 Fag (17–18 Al.), hvis Loft var »med adskillige Farver fordelt«, hvorimod Loftsbjælkerne, Vindueskarmene, Friser og Døre var røde og Væggene betrukne med rødt Klæde. Til den ene Side af Salen i Flugt med hinanden laa Kongesønnernes Studerekamre og Sengekammer, til den anden, adskilt ved en Forstue, bl. a. Præceptorens Kammer. Nedenunder var der to Kamre til Edelknaberne (Pagerne), en Stue, hvor Kongebørnene blev »exercerede« samt Køkken og Borgestue til det talrige Tjenerskab. Foruden ved to kortere Svaler var Etagerne forbundne med Trævindeltrapper, af hvilke en førte op til Salen. Denne opvarmedes af en mægtig Ovn, til hvilken medgik en utrolig Mængde Kakler, saaledes 4 »Løver«, der sikkert har ligget paa Gesimsen, og 25 »Soldatenkakler«. Ligesom de 7 andre Ovne i Huset var den malet med »Isenfarve«. Gulvene var lagte med Ler, der dog sikkert har været dækket med Astrag, »paa det Salen og Kamrene des bedre kunde holde Varmen«.

Foruden denne Bygning opførtes der en anden ogsaa paa den vestlige Side af Vejen; der siges i Synsforretningen fra 1623, at det bliver et 28 Fag langt Bindingsværkshus i 2 Stokværk, og at det er under Arbejde. Det kom ogsaa til at rumme 3 Logementer, laa Nord for Herrernes Gaard, men ikke umiddelbart op til denne, hvad man kan slutte af, at der 1627–28 bygges et nyt Hus paa 19 Fag mellem de to Ejendomme.

Det var imidlertid ikke blot Beboelseshuse, der trængtes til. Da det kunde ventes, at der i Tidernes Løb vilde komme mange Fremmede til Stedet, og da Kongen helst saa, at de ikke skulde modtages og bispises indenfor Klosterporten, gav han 13. Januar 1624 Just Høg, Hofmester for det ridderlige Akademi, Ordre til, at han »med det allerførste ske kan« paa et belejligt Sted skulde lade opføre en Kro med tilliggende Slagteri, saaledes at fremmede Gæster ikke behøvede at komme ind paa Skolens Omraade; dog maa — man fristes til at sige selvfølgelig — Mestrene have Lov til at gaa derind for at udføre deres Hverv, men Piger og andre deres Folk skal blive udenfor, for at Ungdommen i Fremtiden ikke skal blive forført.

Medens »Herrernes Gaard«, hvad der senere vil blive Lejlighed til at nævne, i det 18de Aarhundrede ændrede Udseende ved, at der lagdes en Murstensskal udenpaa det oprindelige Bindingsværk, kan den gamle Kro endnu i vore Dage, som Mackeprang siger: »tjene som Type paa de gamle Professorresidenser, omend den aldrig har fungeret som saadan«. Det er den smukke Bindingsværksbygning, som er kendt af alle, der gæster Sorø og passerer op gennem Storgade. I Løbet af 1624–25 gjordes Kroen færdig. Det blev en Gaard paa 15 Fag, men kun paa et Stokværk. Foroven var der 4 »Losementer«, men 1625–26 opførtes der en Stald og et »lidet Losement« paa 14 Fag og det følgende Aar et Losement paa 19 Fag i to Stokværk (Sorø I, 313).

Og et nyt Skridt gjorde Kongen ved 28. April 1625 at udstede et Brev om at drive Handel her paa Stedet. Ordlyden af dette er følgende (paa Nydansk):

Christian den Fjærde o.s.v. Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at vi er naadigst tilfreds, at der ved Sorø tillades og bevilges en [af] vore Undersaatter at maatte holde allehaande grove og andre fornødne Varer til Sorø Akademis Skoles og dertilhørende deres Behov, dog saaledes at derved ikke sker vore Købstæder til Forhindring eller Forprang med stor Handel og Købmandsskab i nogen Maader. Dermed sker vor Vilje. Befalende Eder Gud. Skrevet paa vort Slot København den 28. April A. 1625. Under vort Signet

Christian.

Der kan være Grund til at standse ved dette Brev et Øjeblik. Dels er det værd at lægge Mærke til, at det Udtryk, der bruges, er »ved Sorø«, altsaa ved Akademiet; der er endnu ikke Tale om nogen Flække eller By; dels siges det, at de Varer, som sælges, skal være til Sorø Akademis, Skoles og dertilhørende deres Behov. Endnu var Tallet paa dem, der ikke direkte stod i Forbindelse med eller var afhængige af Akademiet, sikkert saare ringe, og man fandt derfor ingen Grund til særlig at nævne dem. Og endelig var det kun Smaahandel (Handel en detail, som man siger i vore Dage), der maatte drives; hvad Storhandelen angik, henvistes man til Købstæderne.

Hvormange Sjæle, der har været i Sorø ved denne Tid, to Aar efter at det første Hus havde rejst sig, ved vi ikke; 20 Aar senere opregnes 45, hvad der vil blive gjort Rede for længere fremme; men dertil maa i hvert Fald føjes alle dem, der paa den ene eller anden Maade var knyttede til Akademiet, og som mulig nok vilde fordoble eller tredoble Tallet.

Jernporten ved Filosofgangen.

FLÆKKEN BLIVER KØBSTAD OG GENNEMLEVER SIT FØRSTE AARHUNDREDE

Mange vil maaske undre sig over, at dette Billede af den velkendte Jernport er sat som Indledning til Skildringen af Flækkens Overgang til Købstad, og der maa derfor bringes en Motivering derfor. Dels er Billedet i sig selv smukt og viser noget, der kendes af alle Sorøborgere og af andre, som paa deres Vej mellem Øst og Vest færdes forbi Filosofgangen. Men dernæst danner denne Port Indgangen til en af de mest yndede Spadsereveje, ad hvilke utalte Skarer af Sorø Borgere gennem Sommer og Vinter har vandret paa deres Tur »Jorden rundt«. Den staar som Indgangen til et af Sorøborgernes Yndlingssteder, og vi staar her i vor Skildring ved Indgangen til Omtalen af Sorø som Købstad.

Der er den største Grund til at antage, at de Bestræbelser, Kongen hidtil havde gjort for at skabe en By nær op ad Akademiet, ikke har bragt synderlig store Frugter med sig, at det Antal Mennesker, som havde slaæet sig ned her, som berørt i forrige Kapitel, for den overvejende Part har været »Tjenestemænd«, som det hedder nutildags, og deres Paarørende. Men der krævedes andet og mere, for at der kunde blive virkelig Tale om en By, og Chr. IV greb da til den Udvej at tilstaa det lille Samfund en Art Købstadrettigheder

gennem et kongeligt Brev, udstedt paa Koldinghus 27. April 1638. Selv om det endnu i lang Tid var almindeligt at betegne Sorø som en Flække, saa havde den dog ved dette Brev faaet Sæde blandt Landets Købstæder.

Dets Ordlyd var følgende:

*At Handels- og Haandværks Folk,
som sig udi Sorø nedsættende vorder, maa være fri for al
kongelig Skat og Tynge.*

Vi Christian den Fjærde o. s. v. Gør alle vitterligt, at eftersom vi udi vort Land Sjælland af kristelig og gudfrygtig Øvrigheds Pligt med vort elskelige Riges Raads Raad og Betænkende, naadigst har for godt anset det kongelige adelige Akademi at lade anrette og fundere, hvor fornævnte adelige Ungdom udi Guds sande Frygt, boglige Kunster og adelige Exercitier, Gud til Ære, Riget og dem selv til Bedste, kunde opdrages, og saa[ledes] naa og faa den ønskelige Effekt, hvortil det er oprettet; og som vi vel kan eragte til samme kongelige og adelige Akademis Velstand allehaande Handels- og Haandværksfolk at fornøden gøres, da paa det saadanne dér desto bekvemmeligere kunde have baade at holde til Købs hvad de derved boende Professorer, Exercitiemestre og andre kunde have fornøden samt og hvad de andre dem med deres Haandværk kunde tjene, da har vi af kongelig Gunst og Naade, med fornævnte vort elskelige Danmarks Riges Raads Raad og Betænkende, naadig for godt anset dette vort Privilegium dem, som sig saa der nedsættende vorder, at meddele: Saa at alle de, som sig her hen vil begive dér at bygge og bo og sig nedsætter, maa, saalænge dér de bosiddende bliver, være fri for al kongelig Skat og Tynge og ingenlunde af os eller vore Efterkommere Konger udi Danmark dermed i nogen Maade betynges eller besværes; dog at de, som sig saaledes derhen begivende vorder, skal sig hos Hofmesteren der sammesteds angive og foregive til hvad Ende eller hvorfor de sig der vil nedsætte, hvor han da, om han dem dertil befinder tjenlige at være og Stedet gavnlige, skal have Fuldmagt dem det at tilstede. Forbydende alle og enhver dem herimod, som forskrevet staar, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gøre. Givet paa vort Slot Koldinghus d. 27. April 1638.

*Under vort Signet
Christian.*

Vi kalder det, som tilstaas Sorø gennem foranstaende Brev, »en Art Købstadrettigheder« og skal forklare det nærmere uden selvfølgelig at ville fremsætte nogen Redegørelse for og Sammenligning mellem de Privilegier, som i Tidernes Løb blev tilstaaet de forskellige Købstæder.

Gaar vi Brevet igennem, ser vi, at det først indeholder en Udtalelse om, at Kongen har anset det for godt at anrette et kongeligt, adeligt Akademi, at han finder, at det er fornødent at skaffe »allehaande Handels- og Haandværksfolk« til Veje og at han medde-ler dem, som vil nedsætte sig der [i Flækken], det Privilegium, at de skal være »fri for al kongelig Skat og Tyng«. Men dertil indskrænker Rettighederne sig ogsaa. Man maa indrømme, at det selvfølgelig var af Betydning, men det kan dog ikke staa Maal med hvad der i Tidernes Løb blev tilstaaet adskillige andre Stæder. Vi skal blot pege paa, hvad der staar at læse i Korsør Købstadrettigheder fra 1425. Der undes dem, som nedsætter sig i Byen, »til Brændsel og Fægang og Bys Forte [ø: Udmark eller Fælle]« det Rum, som hedder Klarskov, de faar Ret til at lade deres Heste og Smaafæ gaa paa Sprogø, der undes dem Rørtag paa Halskov, de faar Torv og Marked, og Beboerne af 3 omliggende Sogne skal søge derhen og endelig faar de Skattefrihed . . . til evig Tid. For Erik af Pommern gjaldt det at gøre Forholdene saa indbydende som muligt for dem, der vilde slaa sig ned i Korsør. Chr. IV attraaede ogsaa at samle Folk til Sorø, men det lykkedes kun delvis for ham og opnaaedes kun ved at der »paa det offentliges Foranstaltning« skabtes Boliger for dem, der vilde nedsætte sig der. Der findes opbevaret en Synsforretning fra 1640 (se Kvittantiariusbilag ved Skoleregnskaber til 1623 i Rigsarkivet) og deri findes følgende Oplysning:

Belangende de Huse og Vaaninger, som er uden for Academiet, som Professorerne og andre Akademiens Tjenere udi boer, da haver Hr. Just Høg dem siden han kom til Sorø [ø: 1623] ladet opbygge undtagen den Vaaning, som Hans Majestæt selv haver ladet opbygge og nu til Stedet foræret. Samme Vaaninger er ophuggen af Fyrretømmer og muret imellem Stolperne og, saa vidt vi [ø: Frederik Reedtz til Tygestrup og Wentzel Rothkirch] kunde se, udentil temmelig ved Magt, uden hvis som [ø: hvad der] kan fattes paa Schelningen [ø: Tagunderstrygningen]. Hr. Just Høg beretter selv, at inden udi de Vaaninger, som Professorerne udi boer, skal være nogen Brøstfældighed, som han formener vel burde at forfærdiges.

Desuden findes der sammesteds en Fortegnelse over de Losement
[ɔ: Boliger] som findes »udenfor Porten« og denne ser saaledes ud:

Doctor Bursserus	Losement
Doctor Meussis [ɔ: Meursius]	»
M. Staffens	»
Doctor Henrich Ernsts	»
M. Skaus [?]	»
Sprogmasterens	»
Doctor Laurembergs	»
M. Niels Skielderups	»
Beriderens	»
Johanne Mortens Datters	»
Doctor William Laurembergs	»
Andreis Skomagers	»
Johan Skolemesters	»
Bogbinderens	»
Tobias Slagters	»
M. Morten Badskærs	»
Malerens	»
Organistens	»
Tyske Præstes	»
M. Niels Skræders	»
Fægterens	»
De unge Herrers Gaard	

Hovedparten af de Personer, som findes optagne paa den her gengivne Liste, er, hvad enhver kan se, »Tjenestemænd« ved Akademi-
miet, men ved Siden af disse optræder en Skomager, en Skræder, en Slagter, en Badskær og en Skolemester, hvilke altsaa har boet i Huse, som var opført »paa offentlig Foranstaltning«.

Det gik aabenbart ret langsomt med at skaffe Folk til Byen, saa at Kongen 4 Aar efter (^{28/5} 1642) lod Brev udgaa til Landsdommeren i Sjælland, Rigsraadet Jørgen Seefeld og til Lensmanden over Roskilde Len Niels Trolle, at de skulde begive sig til Persborg [ɔ: Pedersborg] og med Flid undersøge, »om samme By bekvemmelig kunde uden Bøndernes altfor store Skade« henflyttes til fornævnte Sorø, »saa og om saadant ej Akademiet tjenligt og til Gavn kan eragtes i Fremtiden at være«.

Af denne Fremgangsmaade blev der dog intet, og Byen maatte nøjes med sin rolige, langsomme Vækst.

Fra 1645 er der tilfældig bevaret en Liste paa de »Folk som findes i de nye Vaaninger ved Sorø, deres Tyende og Børn«, og denne Liste omfatter som tidligere nævnt, 45 Personer. Hvad der forstaas ved »de nye Vaaninger ved Sorø«, om det er hele Byen eller nogle i det Aar opførte Huse, ved vi ikke, og det kan vel ikke afgøres. Men vi er dog mest tilbøjelige til at tænke os det første, idet vi naturligvis er klar over, at Akademiets »Tjenestemænd« i saa Tilfælde er udeladt.

Da det, saa vidt vi ved, er den ældste Fortegnelse, som er bevaret, over Sorøs Indbyggere, skal vi her nævne de paa den optagne Personer, som tilsyneladende har været Husbonder, og deres Koner:

Tobias Slagter og Hustru Margrethe Baldtsersdatter.

Claus Sadelmager og Hustru Helvig Hansdatter.

Jochum Møller Tømmermand og Hustru Katrine Poulsdatter.

Karsten Poulsen og Hustru Helvig Hansdatter.

Peder Tømmermand og Hustru Ingeborg Knudsdatter.

Bendix Sporemager.

Hans Ibsen Vognmand og Hustru Ellen Jørgensdatter.

Poul Snedker og Hustru Karen Jensdatter.

Ole Jacobsen Væver og Hustru Engel Mogensdatter.

Niels Jensen og Hustru Malene Nielses.

Jokum Bork Murmester og Hustru Karen Christensdatter.

I det lille Samfund, der bestod, som i vore Dage, af to Kategorier, Haandværkere og Handlende paa den ene Side og Folk, der havde Tilknytning til Akademiet, paa den anden, er Livet utvivlsomt gledet stille og roligt hen uden større Omvekslinger og Forandringer, men desværre er vi ikke i Stand til at give nogen sammenhængende Skildring deraf, da Kilderne, som sagt, fattes. At der til Tider har været Splid og Uenighed mellem forskellige af Indbyggerne, der boede saa tæt op ad hinanden og i flere Tilfælde maatte dele Hus (med 3 eller 4 Logementer) med hinanden, er der ingen Tvivl om, hvad vi ogsaa har enkelte Vidnesbyrd om. Mackeprang skriver derfor (Sorø I, 309): »Man behøver ikke at have en særlig livlig Fantasi for at forestille sig de talrige Muligheder for Klammeri, der gennem dette intime Naboskab frembød sig for Professorerne og deres Kvinder«. Og der var ogsaa andre Forhold end det nære Naboskab, som kunde give Anledning til Ufred. Saaledes maa Kongen $\frac{2}{5}$ 1642 henvende sig til Hofmesteren Henrik Ramel med et

Brev, hvori det bl. a. hedder, at han har bragt i Erfaring, at der forløber stor Uskikkelighed mellem Professorer og Exercitiemestre paa Sorø saavelsom imellem deres Kvinder om deres Gang og Sæder udi Kirken og ellers, og han paalægger ham derfor at gøre en vis Anordning saavel om deres som om deres Kvinders Gang og Pladser efter den Skik og Maner, som paa andre lovlige og fornemme Academier i Tyskland brugelig er. En anden Gang – i samme Aar – var det galt med et Skillerum mellem Dr. Krucks og Mester Bjørns Lejligheder, »som deres Vaaninger og Studerkamre . . . fra hverandre separerer«. Det overdrages Kommissarier at undersøge Forholdene; de naar da til det Resultat, at Mester Bjørn ikke har nogen billig Aarsag til at besvære sig over Kruck og træffer den salomoniske Afgørelse, at det bedst kunde bilægges, dersom det Skillerum mellem deres Studerkamre blev opført lige ved det Plankeværk, som skiller deres Gaardsrum ad, hvorfor det bliver Hofmesteren paalagt at sørge for, at samme Skillerum flyttes, »paa det saadan deres Tvistighed derved kunde dæmpes og afskaffes og vi for videre unødigt Molestering og Overløb maatte forskaanes.«

Utvivlsomt har flere af de af Kongen byggede Vaaninger været maadeligt opførte, hvorfor der krævedes »stor Bekostning og Penges Udgift« til Reparationer, og Hofmesteren fik af den Grund ^{28/5} 1642 Brev, at han skulde afhænde Residenserne enten til dem, som boede i dem, eller til andre, som begærede at købe, idet dog de derved indkomne Penge skulde bruges til »andre bekvemme Residenser dermed igen at opbygge«. Aaret efter overdroges da de Huse, hvori Professorerne Dr. Henrik Ernst, Dr. Johannes Lauremberg og Dr. Georg Kruck boede, til dem for henholdsvis 200, 150 og 200 Rigsdaler, og Handelsmand og Skrædder Niels Jensen overtog Værts- huset, og da Dr. Johannes Meursius' Efterleverske, Anna Catharina von Bilderbeck, tre Aar senere ønskede at overtage den Residens, som hendes afgangne Husbonde havde haft, overdroges den med Kongens Tilladelse af ^{19/3} 1646 til hende for 300 Rdl., skønt den var vurderet betydelig højere. Gennem Bygningsregnskaberne fra de følgende Aar (1646–49) kan man se, at Professor Bjørn Sørensen, Sprogmasteren Daniel Matras, Kontrafejer [p: Maleren] Abraham Wuchters og Bogtrykkeren Henrik Kruse købte de Losementer, de beboede. Men da de tilbageblevne Residenser stadig medførte en »ulidelig Bekostning«, gennemførtes den Ordning, at Professorerne og Exercitiemestrene selv skulde overtage Vedligeholdelsen mod et fast aarligt Beløb, der sattes til 12, 10 og 8 Rdl. for Professorer,

Exercitiemestre og andre Betjente, hvortil yderligere kom Tømmer, der udvistes dem i Skoven. 1664 gik Kongen ind paa, at alle Akademiets »Tjenestemænd« skulde købe deres Gaarde mod at faa Huslejegodtgørelse, og det følgende Aar overtog 4 Professorer, Berideren og Fægtemesteren foruden Bogtrykkeren og Bogbinderen, Organisten, Badskæreren, Kleinsmeden og Glarmesteren deres Residenser.

Det synes, som om der ikke hidtil har været nogen egentlig Øvrighed i Byen, bortset fra Hofmesteren, som havde Tilsyn med den. Men da Forholdene i hvert Fald paa visse Punkter kunde trænge til et skarpere Eftersyn, udstedte Fr. III ^{28/8} 1656 et Brev, hvori det paalægges Hofmesteren, at han alvorligen har god Indseende med hvem sig der paa Stedet nedsætter og der tilstaas ham Ret til at forordne og beskikke en Øvrighedsperson, som skal tage Borgerne og andre, som flytter til Byen, i Ed og holde over god Skik og Forordning. Dette Brevs Ordlyd er, som følger:

F. 3.

Vor Gunst tilforn. Eftersom vi af Din underdanige Angivende og Begæring naadigst erfaret haver, at adskillige efter den velmente Bevilling og Privilegie, som af vores elskelige kære salige Faders, salig og højlovlig Ihukommelse Sorø undt og givet er, sig derhen at bygge og bo begiver og nedsætter, som ikke skal være af det bedste Slags Folk, men Stedet til Forargelse og Skade holder Øl og Brændevins Kro, og derforuden til sig drager adskillige løse Folk, da paa det sligt udi Tide kan forekommes, vil vi, at Du alvorligen haver god Indseende med hvem sig der paa Stedet nedsætter, og paa det at saadant kan komme til desto bedre Skik, da haver Du samme Menighed at examinere og deraf at exile [ɔ: fordrive] og udrydde de, som befindes i nogen scandaleux Levned sig at forholde, tilstedendes ingen der at bo eller sig herefter at nedsætte, uden de, som med god Afsked kan bevise, hvorledes de sig paa andre Steder forholdet haver, og lover sig skikkeligen, som det Sted gemes [ɔ: passende] er, at ville forholde, hvorpaa Du og kan lade dem tage udi Ed, til hvilken Ende vi og efter Din underdanige Forslag eragter fornøden, og derfor naadig tilfreds er, at Du over saadan Borgerskab maa forordne og beskikke en Øvrighedsperson, som efter Din Ordre og Direction skal tage Ed af alle dem, som Du der bevilger at bygge og bo, saavel af dem, som der nu allerede er, som af dem, hvilke sig herefter kunde angive,

og ellers holde over, hvis [ɔ: hvad] god Skik og Forordning, Du selv bedst efter Tidens og Stedets Lejlighed, den liden Bys Forsamling til Gavn og Gode, efterhaanden kunde eragte nødvendigt at ordinere og befale, og paa det at en desto bedre og skikkeligere Person kunde til saadan Bestilling være at bekomme, da maa den Jord, som nu derved Stedet ledig er, til samme Tjeneste lægges som en vis Løn, og derforuden vil vi naadigst have bevilget, at Halvparten af al den Sagefald eller uvisse Indtægter, der udi Byen falde kan, som Stedet egentlig ellers ganske tilhører, maa udi Byens fisco [ɔ: Kasse] indlægges og Byen til Gavn og Nytte komme, eftersom Du det selv bedst eragter, hvoraf Du ham nogen ringe Løn maa tillægge, eftersom Midlerne kan tilstrække og Du formener hannem at kan behøve & c.

Hafn. 29 Aug. 1656.

Om denne Foranstaltning straks er sat i Værk, ved vi ikke; den første Byfoged, der kendes, er, saavidt vides, fra 1664, og ved Omstalten af nogle Sammenstød mellem forskellige svenske og danske i Sorø 1659 siger Gunnar Knudsen da ogsaa (Hist. Samf. Aarb. 1923 S. 62), at Begivenhedernes Udvikling viser, »at Sorøborgerne selv maatte træde op for at holde Justits blandt de fulde Svenskere«. Selv efter at der er beskikket Byfoged, synes han ikke altid at have optraadt, hvor der var Anledning til det. Da der saaledes i 1682 var udsendt Kommissioner for at afgive Betænkning om de forskellige Købstæders Tilstand, er der kun meget lidt at meddele fra Sorø, men der staar i hvert Fald, at ved deres Besøg, er der ingen Øvrighed forefunden, som sig noget vilde antage, uden Amtsskriveren. Byfogden har altsaa ikke givet sig til Kende, hvis der overhovedet har været nogen.

Faa Aar efter brød Ulykkerne ind over Danmark; Svenskerne huserede i Landet og lagde store Strækninger øde, Købstæder blev udsuget og brandskattet, Markerne blev nedtrampet, Gaardene rundt omkring afbrændt eller stod forladte hen. De Skildringer, man kan læse udaf Datidens Dokumenter om Tilstanden efter Svenskekrigens Ophør, er gruopvækkende, men naturligvis har man ikke i sine Opgivelser formindsket Ødelæggelserne og Tabene, og lange Tider gik hen, inden man igen var kommen nogenlunde paa Fode.

Sorø, baade Byen og Klostret, synes dog at være sluppen nogenlunde uskadt gennem Krigen. To Gange havde Karl Gustav været her. Faa Dage efter Roskildefreden besøgte han $\frac{1}{3}$ 1658 Sorø

(Klostret) og spiste til Middag der med et Følge paa 40 Personer. Og knapt et halvt Aar derefter var han her paany. Efter at være landet i Korsør 7de August, naede han sikkert Sorø 9de August, hvad man tør slutte af, at Stiftelserne her den Dag fik deres første Sauvegarde, hvorved Stedets Beboere toges under særlig Beskærmelse og fik en Officer til at paase, at Løftet blev holdt. Det lykkedes Hofmesteren at opnaa et saadant Tilsagn af Karl Gustav, men naar det er blevet sagt, at Svenskekongen udstedte dette Fribrev »som Kendetegn paa sin prisværdige Højagtelse for det Sted, som i hans Ungdom havde tjent ham til Skole«, beror dette paa en Misforstaaelse, idet Karl Gustav ikke – hverken i kortere eller længere Tid – har været Elev paa Akademiet; det eneste, han tidligere havde haft med Sorø at gøre, var, at han i Juni Maaned 1638, da han som ungt Menneske, 16 Aar gammel, foretog en Rejse gennem Danmark, ogsaa kom til Sorø, hvor han spiste til Aften hos Hofmesteren.

I Januar 1659 blev Akademiet, *Byen* og Godset valgt til Kvarter for det svenske Krigskancelli, hvad der vel maa opfattes som en Anerkendelse af Stedets kulturelle Betydning og vel ogsaa var at foretrække for almindelig Soldaterindkvartering. Men rundt i Landsbyerne laa der Sauvegarder, der, efter hvad der meddeles fra svensk Side, næsten hver Dag kom til Sorø, hvor de »toll og voll saufens« og forøvede allehaande Skarnstreger, hvorved der forvoldtes samtlige Professorer og dette Steds Indvaanere en ikke ringe Uro.

Men bortset herfra – og selv om det i Øjeblikket kunde være ubehageligt, var det dog af mindre Betydning – synes det, som foran nævnt, at have været Tilfældet, at selve Sorø, ogsaa *Byen* var sluppet nogenlunde uskadt gennem Krigen, mens det til Gengæld var gaaet haardt ud over Bønderne.

Hvad der forud er sagt om Byens Gaarde og Huse er bygget op paa Meddelelser i de endnu bevarede Bygningsregnskaber og kunde for saa vidt suppleres med yderligere Oplysninger, hvis man ansaa det for ønskeligt. Men fra 1682 foreligger den første samlede Fortegnelse over alle Steder (Gaarde, Huse og Udhuse) i *Byen* i Form af Sorøe Fleckis Grundtaxt, og vi skal paa de følgende Sider fremdrage et og andet, som denne kan fortælle os. Den giver et fuldstændigt og paalideligt Billede af Byens Udseende paa den Tid. Bygningerne er opført i Grundtaksten Gade for Gade og Numer for Numer, idet først Ejeren og dernæst Lejeren, hvis en saadan fandtes, nævnes og der gøres Rede for hver enkelt Ejendoms forskellige Bygninger.

Naar man i vor Tid drejer fra København-Korsør Vejen ned gennem det brede Sorø Stræde med den skyggefulde Reitzensteins Allé paa den østlige og en Række Villaer paa den vestlige Side og ved Enden af dette »Stræde« ser ned gennem den nu asfalterede Storgade, som, foruden af enkelte gamle Bygninger, som endnu er i Behold, er kranset af flere store 3—4 Etager høje, moderne Bygninger, er det i høj Grad nødvendigt at tage Fantasien til Hjælp, hvis man for sit indre Øje skulde kunne fremtrylle Byen, som den saa ud for 250 Aar siden. Strædet fandtes ikke, Reitzensteins Allé heller ikke, men fra Landevejen mod Nord gik der henover den aabne Mark en af to Stendiger indrammet Vej, der var saare vanskelig at befare, ned til Byen, som i denne Retning (mod Nord) kun strakte sig til Portbygningen, hvis Beliggenhed vist allerede i det 17de Aarhundrede var tværs over Gaden udfor den nordligste Butik (for Tiden Slagtermester Soelbergs) i Matr. Nr. 22a. Portbygningen eller, som den kaldes i Grundtaksten, Portnerens Hus, var 4 Fag, antagelig foruden Porten, bestod kun af en Stuelænge, et Loft [d: en Etage] høj, var lerklinet og tækket med Halm og havde hverken Gaardsplads eller Have.

Fra hvilken Tid denne Portbygning stammede, kan ikke siges med Bestemthed, men vi føler os dog opfordrede til at gøre opmærksom paa, at da de Professorer, som havde deres Boliger i den lille By, der laa aaben og tilgængelig for alle Slags omstrefjende Vagabonder, i 1654 indgav Andragende til Kongen om at faa Lov til at opkaste et »Dige . . . fra Søen til den philosophiske Gang«, gik Kongen ^{18/8} 1654 ind paa deres Anmodning, men forlangte, at de selv skulde bekoste det, og at der skulde være en Port saa høj og fast, at ingen kan komme over den. Det er da ikke urimeligt at tænke sig, at dette første Portnerhus skriver sig fra denne Tid, altsaa ca. 30 Aar efter Byens Grundlæggelse.

Til begge Sider for Porten, mod Vest til Smalsøen og mod Syd-øst til Fiskerhuset, strakte Byens Grav sig, paa den indvendige Side flankeret af en Vold. Denne Vold, hvoraf ingen Rester længere er tilbage, omtales i Grundtaksten 1682, idet der under Beskrivelsen af Sognepræst, Mag. Jacob Klöchers Gaard [nu Trautners Gaard] nævnes som hørende dertil en Have »som gaar fra Gaden [d: Lillegaden, nu Søndergade] til Volden« og »en Hummelhave langs Volden«, og man kunde maaske paa dette Sted fra en noget senere Tid pege paa, at der i Anledning af en Auktion 1730 over en Ejendom i Sorø i de af Byfoged og Byskriver fastsatte Conditioner bl. a. staar: » . . .

særdeles skal og den saa kaldede Byens Vold og Grøft ud til Closters store Mark fremdeles af den Købende holdes i tilbørlig Stand, for at udvise Skel mellem Skolens og Gaardens Grunde«, og der føjes til: »Den Købende forundes fri Folkegang paa den saa kaldet Byens Vold fra Gaarden og ned til Sorø Sø for at hente Vand eller andet udkrævende Ærinde, dog tillades ingen Kørsel eller Fægang . . . paa Volden«. (Sjællands Stiftsøvrighedsarkiv, Indkomne comune Sager fra Sorø 1707–58, Landsarkivet).

Var man kommen gennem den lave Portbygning, befandt man sig altsaa paa Storgade, men nu maa man paany tage Fantasien i Brug. Gaden havde den samme Form som i vore Dage med det velkendte Knæk Syd for Brøndstræderne, men det første Hus paa venstre Haand (et lille Sted paa et Stokværk og 6 Fag) var lerklinet og halmtækket. Derimod var alle de følgende Ejendomme baade paa venstre Side (den østlige Side), hvor Bygningerne med enkelte Afbrydelser strakte sig til nuværende Matr. Nr. 7a (for Tiden P. F. Hansens og P. Christensens Arvingers Ejendom), og paa højre Side (den vestlige Side), hvor de strakte sig lige ned til Torvet, Bindingsværksbygninger (tavlmurede) og teglhængte, de første 11 mod Vest og de første 5 mod Øst kun et Stokværk høje, Resten 2 Stokværk. Det var altsaa for saa vidt et ret pynteligt Udseende, de havde (Bindingsværk er vel at foretrække for lerklinede Huse), men det var for en Dels Vedkommende kun den udvendige Side, der tog sig saadan ud. Gik man ind gennem Porten, ind i de til Tider smaa, snævre Gaarde, som hørte til mange af Stederne, vilde man faa at se, at flere af de nævnte »Gadehuse« ind til Gaarden var klinede og enkelte endogsaa halmtækte, ligesom en ikke ringe Part af Udhusene ogsaa var lerklinede og straatækte, medens ganske vist fuldt saa mange var tavlmurede og teglhængte. Hvis man i de Tider havde kunnet fare hen over Sorø By i en Flyvemaskine, vilde man have set ned paa saadan noget som 46–48 Straatage, men godt 100 Tegltage. Her i Sorø var man altsaa for saa vidt naaet vidt henimod det Maal, som de styrende stiledede efter: at udrydde Straatagene paa Grund af deres Brandfarlighed, og det lader til, at der ikke her er udvist den Modvilje mod at aflægge dem og ty til Teglstenene, som man var Vidne til andetsteds og som berettigede Troels Lund til at skrive, at der maatte halvfjerde Hundrede Aar og tretten Kongers Vælde til for at fortrænge Straatagene fra de danske Købstæder. Man fristes til at tro, at det er det gode Eksempel, som Kongen (Chr. IV) gav, da han lod de første Bygninger opføre i Sorø og

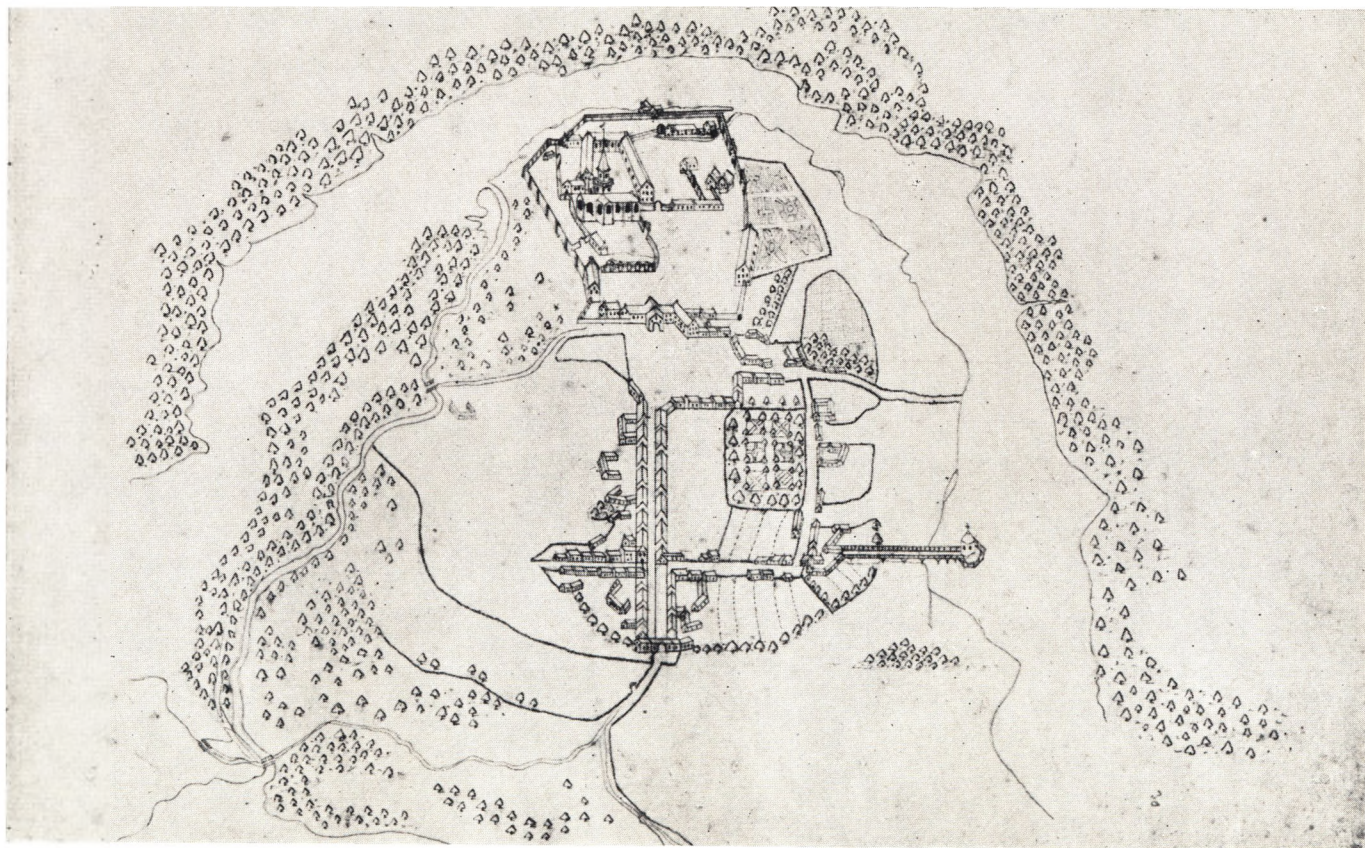
naturligvis ikke forsynede dem med Straatage, som har virket reformerende paa dette Omraade. Eksemplet smitter.

Til de fleste Huse hørte der selvfølgelig først en Gaardsplads og bagved denne en Have, hvis Bredde som Regel var ret lille (9–20 Alen), mens Længden (eller Dybden) for manges Vedkommende var temmelig betydelig, 70–80 til op over 150 Alen. Den største Have hørte tilsyneladende til det nederste (nærmest ved Klosterporten liggende) Hus paa Storgades østlige Side; den opgives at være 135 Alen lang og 51–56 Alen bred. Da Huset opgives at være 12 Væggerum (eller Fag), og man maa regne hvert Fag til $2\frac{1}{2}$ Alen, har Bygningen altsaa været 30 Alen lang, og Haven maa derfor have strakt sig videre mod Syd, paa den Plads, som nu optages af Sparekassen og Begyndelsen af Hotel Fr. VII. Saavidt man kan tænke sig, har ikke alle Haverne været lige brugbare; flere af dem betegnes i Grundtaksten som »Moratz« eller mesten [ɔ: for Størstedelen] Morads. Dog omtales der flere Humlehaver rundt i Byens Yderkanter.

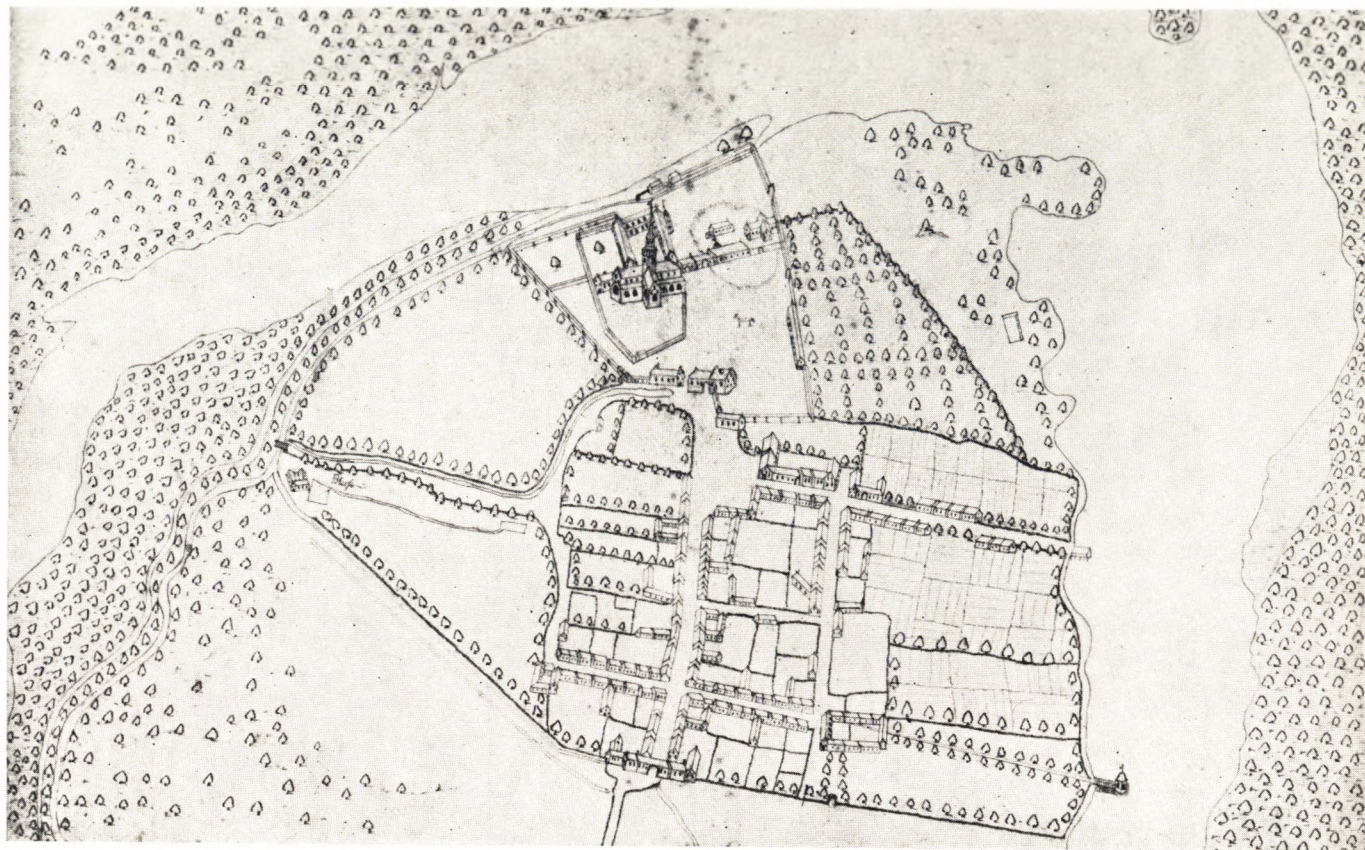
Hvad Gaderne angik, var Brolægningen her som andre Steder yderst primitiv; der var brugt smaa, toppede Sten, mellem hvilke Græsset – navnlig paa Torvet – groede lifligt. Fortov eksisterede ikke, Spildevandet løb bort i aabne Rendestene, og Rengøring af Gaderne, som til Tidér var højst nødvendig, naar Kvæget dreves til og fra Græsgangene og paa deres Vandring efterlod forskellige Spor, lod ofte meget tilbage at ønske. De her nævnte Forhold hørte imidlertid ikke blot det 17de Aarhundrede til, men strakte sig langt ned mod vor egen Tid.

Til yderligere Belysning af foranstaaende Skildring af de lokale Forhold i Sorø hidsætter vi to Kort, af hvilke det ene bærer Paa-tegningen: Sora wie es 1680 gewesen, medens det andet har Paa-skriften: Sora wie es 1700 ist. Saavidt os bekendt, ved man ikke, hvorfra de oprindeligt stammer eller hvem de skyldes, men de opbevares nu begge paa det kongelige Bibliothek (Thott. 692 Fol.). Ganske vist maa vi være klare over, at Kortmateriale fra den Tid langt fra altid er paalideligt paa alle Punkter, men alligevel kan der være Grund til at sammenligne dem og se, hvilke Forskelligheder de ejer, om der derigennem kan findes et og andet til Belysning af Byens Udvikling.

Meget kan de ganske vist ikke fortælle os, men naar Kildematerialet, man skulde bruge, er mangelfuldt, tager man med Glæde mod enhver Hjælp, der rækkes, ogsaa gennem et Kort.

Sorø 1680

Sorø 1700.

Kortet 1680 viser tilsyneladende ikke andre Gader end Storgade, de to Brøndstræder, Baggade og en Stump af Søgade, der kun har 3 Bygninger paa den nordlige Side og 5–6 paa den sydlige, der alle ligger i den østlige Ende af Gaden, medens Resten af den senere Søgade og det saakaldte Hachsens Stræde er angivet som en ikke lige afstukket Vej (Markvej ?), der fører ned til Søen. I Modsætning dertil er Søgaden paa Kortet fra 1700 stukket lige ud, og der angives 12–13 Huse paa den nordlige, 8–9 paa den sydlige Side. Det er tydeligt, at det ikke maa tages altfor bestemt med Angivelsen af Tallet paa Huse. Grundtaksten fra 1682 opgiver, Regensen iberegnet, 11 Gaarde og Huse i Søgade, medens Taxation 1736 (se nedenfor) opgiver 7. For Enden af Søgade er der paa »1700« tilsyneladende angivet en Baadebro.

Torvet, hvis Form ikke er angivet nøjagtig ens paa de to Kort, er baade paa »1680« og paa »1700« omgivet af Bygninger paa den sydlige, vestlige og nordlige Side, derimod ikke paa den østlige.

Storgade gaar paa »1680« ganske lige fra Torvet Nord paa, medens den paa »1700« har den velkendte Bøjning noget Syd for Brøndstræderne. En Ejendommelighed udviser »1680«, idet Husene paa Storgades vestlige Side fra Vestre Brøndstræde af er trukket noget tilbage (for Portaabningens Skyld ?), saa Gaden altsaa paa dette Stykke skulde have været bredere. Antagelig er det dog kun en Fejltegning.

Vestre Brøndstræde er paa »1680« den eneste Forbindelsesvej mellem Storgade og Baggade (bortset naturligvis fra Torvet og den Stump af Søgade, der fandtes), men paa »1700« er der angivet en anden Gade omtrent midt mellem Torvet og Brøndstræde, der dog tilsyneladende kun har haft to Huse, et paa den nordlige og et paa den sydlige Side, nogenlunde lige langt fra Storgade og Baggade.

Baggade har paa »1680« kun et Hus paa den østlige Side, skraas over for »Trautners Gaard«, medens der paa den vestlige Side findes angivet 4–5 Gaarde eller Huse foruden »Trautners Gaard«. Derimod findes der angivet en stor Have, som fra den østlige Side i den sydlige Del af Gaden strækker sig mere end halvt op mod Storgade. Paa »1700« er der foruden det nævnte Hus paa den østlige Side angivet en sammenhængende Bebyggelse fra den ovenfor paaviste Forbindelsesgade mellem Storgade og Baggade og hen til Søgade. Paa den vestlige Side findes tilsyneladende angivet 4 Gaarde (eller Huse) foruden »Trautners Gaard«.

Paa »1680« er der ikke angivet Haver paa den østlige Side af

Storgades Gaarde og Huse, hvad Grundtaksten dog viser, der har været, og Østre Brøndstræde gaar umiddelbart over i »Marken«. Derimod angiver »1700« Haver og for den østlige Ende af disse en Vej (den senere Rolighed og Vedelsgade), der altsaa danner en Forbindelse mellem Østre Brøndstræde og Torvet bag om Haverne.

Næst Oplysninger om de enkelte Ejendomme meddeler Grundtaksten fra 1682 ogsaa, som allerede nævnt, Navnene paa Ejere og Lejere. Det første, vi lægger Mærke til, naar vi gaar den igennem, er dette, at ikke en eneste Gaard eller et eneste Hus nu ejes af Skolen eller Akademiet, med andre Ord alt, hvad der i sin Tid var bleven opført paa Kongens Foranstaltning, havde man skilt sig af med, og det var private Ejere, som sad inde med de enkelte Ejendomme. Dernæst lægger man Mærke til, at Byens Indbyggere, hvad vi ogsaa tidligere har nævnt, stadig kan deles i to Parter, de egentlige Borgere, Handlende og Haandværkere paa den ene Side og »Tjenestemænd« af forskellig Art, Enker efter saadanne og Pensionister paa den anden Side.

Naar vi ser paa den første Gruppe og fæster Opmærksomheden ved den enkelte Persons Tilnavn, maa man imidlertid være klar over, at en Mand kan kaldes Smed eller Bager uden netop selv at have drevet den Profession, idet Navnet da er en Arv, han har faaet tillagt Mand og Mand imellem, fordi hans Fader har været Smed eller Bager. At trænge til Bunds i hvert enkelt Tilfælde lader sig vanskeligt eller rettere umuligt gøre, da Kirkebøger og andre Protokoller, som man maatte tage sin Tilflugt til, ikke længere eksisterer. Men hvis man gaar ud fra, at den enkelte virkelig har drevet den Profession, hvormed han betegnes, naar man til det Resultat, at der i Aaret 1682 i Sorø har været 1 Bager, 1 Drejer, 1 Feldbereder, 2 Handskemagere, 2 Kræmmere, 1 Muremester, 1 Møller, 3 Skomagere, 3 Skrædere, 4 Smede, 4 Snedkere og 1 Væver. Udelukket er det ikke, at en eller flere af dem har spillet en vis Rolle i det lille Samfund, med andre Ord, at der har været en eller flere, som deres Bysfæller har set op til med Tillid og Agtelse, men noget bestemt derom kan vi ikke sige. Det lader sig ikke gøre blot at drage en eneste frem og skildre ham, hans Herkomst og Virksomhed.

Et lille Middel til at komme enkelte af dem lidt nærmere ind paa Livet eller i hvert Fald til at kunne fastslaa, at de — økonomisk set — har hævet sig op over deres Standsfæller, har vi dog, selvom det, vi bygger vor Redegørelse paa, stammer fra en lidt senere Tid, ikke fra

1682, men fra 1694. Som der nedenfor vil blive nævnt, fandt der dette sidste Aar en Ildebrand Sted, som lagde en Del af Sorø øde eller dog medtog en Del Ejendomme i Byen, og da Kongen befalede, at de, der var gaaet Ram forbi, skulde med et Pengebidrag hjælpe de skadelidte, gaves der Ordre til at fordele de 220 Rdl., hvorom der var Tale, paa dem, der ikke havde lidt noget Tab, og man maa da gaa ud fra, at dette har fundet Sted efter hver enkelts økonomiske Situation. I den Liste over Fordelingen, som endnu er bevaret (Sorø Købstads Regnskaber 1694–96, Rigsarkivet) staar ganske vist en Del af Tjenestemændene højest, men udenfor deres Kreds træffer vi Navne som Anna Slagters med 16 Rdl. 4 Mark, Christian Clausøn med 16 Rdl. (han beboede Værtshuset og drev antagelig dette), Johannes Jochumsen med 7 Rdl. 2 Mark (han har sikkert ogsaa været Handlende, idet han andetsteds nævnes som Vicebyfoged) og Frederik Pottemager med 6 Rdl. 4 Mark, medens adskillige (Peder Snedker, Mathis Kandestøber, Anders Jacobsen Skræder o. fl.) kun blev sat til 1 Rdl. 2 Mark.

Vender vi os til den anden Gruppe, »Tjenestemænd« m. fl., viser det sig – hvad man i og for sig ikke kan undre sig over, – at der procentvis er et ret stort Antal af saadanne i Byen. Hvis vi nævner dem efter deres Boliger i Sorø, finder vi paa Storgades østlige Side Hans Laursen, der var Hører 1668–78, blev personel Kapellan i Sorø 1677 og Sognepræst 1682, men allerede døde det følgende Aar; lidt længere nede boede Barbara Sørensdatter, Enke efter Sognepræst Laurs Barchmann i Herfølge, Sophia Faber, Enke efter Professor, Dr. Henrich Ernst, Sognepræsten i Slaglille Christen Lauremberg og ved Siden af ham hans Broder, Mag. Sebastian Lauremberg, der 1683 betegnes som Ingenieur ved Landmaalings Commissionen. Paa Storgades vestlige Side boede Oberst Adam Ehrenreich v. Preen, der 1680–84 var Amtmand over Ringsted Amt, i den nu nedrevne Del af »Herrernes Gaard«, medens Oberst Georg Tropp, der 1679 blev Chef for 2. sjæll. nat. Rytter Regiment og gik af 1685, havde til Huse i den til vore Dage bevarede Del af »Herrernes Gaard«. Begge førte de tilsyneladende stort Hus, hvad man kan se af, at Oberst v. Preen staar opført i Kop- og Kvægskattelisten 1682 tilligemed sin Frue, 2 Børn, 1 Præceptor, 2 Karle, 2 Piger og desuden 2 Heste, 2 Vognheste og 2 Køer, medens hans Nabo Oberst Tropp samme Aar betaler lignende Skat for sig selv og Frue, 1 Karl, 2 Tjenere, 2 Piger foruden 3 Rideheste, 2 Vognheste og 2 Køer. I Stedet ved Siden af (altsaa paa en Del af den

Plads, hvor den tidligere Ministerbolig ligger) boede Amtsskriver Andres Lawsen, der paa denne Tid tilsyneladende stod i sin Velmagt og 1683 betalte Kop^s og Kvægskat for sig selv, Hustru, 4 Børn, 1 Præceptor, 1 Tjener, 1 Kusk, 2 Piger, 1 Ladefoged, 3 Tærskere og 2 Røgttere foruden 8 Stude over 4 Aar, 15 under dito [∴ 4 Aar], 2 Køer og 2 Heste. Men det gik tilbage for ham. Skønt det var hans Pligt som Amtsskriver at aflægge Regnskaberne, forsømte han det (Sorø I, 511) og efterhaanden kom han selv paa Restancelisten for Kop^s og Kvægskatten og vel ogsaa for andet. Vi ser af de enkelte Bemærkninger, det paagældende Regnskab indeholder, Vidnesbyrd om en saadan Tilbagegang. 1686 staar der: Andreas Laursen forrige Amtsskriver resterer for sig og sine, 1687: . . . da han var under Arrest, 1689: . . . vides ej, hvor han er, og 1690 afgiver Byfogden den Erklæring: Anders Lawsen med hans Hustru og Børn vare udi København continuerlig [∴ til Stadighed] og som Boet strax ved hans dødelige Afgang blev forseglet, er derover hos dem hidindtil intet bekommet, og er ellers deres slette Tilstand nok som bekendt og derfor ikke venteligt noget deraf at erlange. I det følgende Hus, der ogsaa laa paa Ministerboligens Plads, havde Tingskriver Hans Pedersen sin Bolig. I de følgende Ejendomme (paa Pladsen for Boghandler Nørballes og Købmand Hjorths Huse) finder vi Amtmand over Sorø Amt Frederik v. Vieregg, der var ugift, men holdt 3 Tjenere og 3 Piger, og Organist Nicolai Raufn, og endelig beboedes Kontrafejeren Abraham Wuchters Hus (paa »Haabets« Plads) af hans Broder sl. Daniel Wuchters Efterleverske. Paa Torvet ejede Professor, Magister Albrecht Meyer den Bygning, som fandtes, hvor nu Regensen ligger; i Søgade støder vi paa Konsumtionsforpagteren Augustinus Schierner. Han var Ditmarsker af Fødsel, var kommet til Sorø c. 1650 som Skomager og fik, mærkeligt nok, Juli 1660 overdraget Bispisningen af Skolens 2 Hørere og 12 Elever og af de 11, som endnu var tilbage af Skolens Folk, formedelst 1 Rdl. ugentlig pro persona (Sorø I, 483–84). Han synes at have røgtet Bestillingen til almindelig Tilfredshed, saa at Enken, Mette Hansdatter Thim, med Sandhed kunde sætte paa hans Ligsten, at han » . . . spiste [∴ bispiste] mange vel«. Desuden opnaaede han, sammen med Jacob Hansen, at blive Konsumtionsforpagter, og selv om han, som Enken fortsætter, »gav alle Ret og nok«, har han utvivlsomt forstaaet ogsaa at samle ind til sig selv; da han døde, overtog hans Enke Konsumtionsforpagtningen. Hvorvidt det alene er Manden, som i sin Tid har tjent Midlerne, eller det er Enkens egen Ind-

tægt, som er Grund dertil, ved vi ikke, men det maa have været et velstaaende Hus, for da Fordelingen fandt Sted i Anledning af Ildebranden 1694, paalignedes der Mette Augusti ♂: Augustinus Schierners Enke 30 Rdl., det højeste Bidrag, nogen i Sorø blev sat til at yde. Sr. Madtz Christensen, der var kong. Maj.'s forordnede Ober Forster i Sjælland og 1682 blev By- og Birkefoged i Sorø, ejede og beboede den senere Scavenius Stiftelse, medens Ingenieur Selger Pedersen havde sin Bolig (en Gaard paa 23 Fag) i Lillegade (nu Søndergade). Da der ifølge Grundtaksten fandtes en ubebygget Plads Syd for Gaarden, kan denne formentlig ikke have ligget paa Hjørnet, men lidt nordligere paa den vestlige Side. Endelig var den senere saakaldte Trautners Gaard, som dengang havde et Stuehus, 9 Fag, 2 Lofter højt, foruden adskillige andre Bygninger, Præstebolig og ejedes af Sognepræsten, Mag. Jacob Klöcker, der forøvrigt døde samme Aar, som Grundtaksten blev udfærdiget, og efterlod sin Hustru, Ingeborg.

Som nævnt foran, fandt der 1694, Natten mellem 7. og 8. Juni, en Ildebrand Sted i Sorø, som ødelagde en Del Ejendomme. Hvorledes og hvor den er opstaaet, ved vi ikke, men vi ser os i nogen Maade i Stand til at paavise, hvad det var, der brændte.

Selvfølgelig anraabte de brandlidte straks Kongen om Hjælp i den store Ulykke, som havde ramt dem, og det befaledes ^{8/1} 1695, at »de formedelst Ildebrand skadelidende Borgere udi Sorø af de andre sammesteds Indvaanere, som denne Ulykke ej har træffet, med nogen Hjælp skal assisteres«, og at Stiftsbefalingsmanden over Sjællands Stift, Otto Krabbe til Holmegaard, skulde sammen med Præsten [Mag. Jens Schielderup], Byfogden [Mads Christensen] og 4 Borgere [Johannes Jochumsen, Frederik Frandsen, Anders Rasmussen og Oluf Pedersen] syne og vurdere Skaden og fastsætte, hvormeget der skulde ydes hver af de brandlidte, og dernæst paaligne dem, der ikke havde lidt Skade, hver sin Del af Beløbet, som udgjorde 220 Rdl.

Vi ser da af de i Sorø Købstads Regnskaber 1694–96 (R. A.) opbevarede Lister, at følgende Borgere havde Ulykken ramt: Paa Storgades østlige Side: Anders Ollesen (7 Fag), Søren Gøde (7 Fag), Anders Rasmussen Skræder (7 Fag), Christen Murmester (10 Fag), Jacob Stubs 1ste Gaard (8 Fag), Jacob Stubs 2den Gaard (10 Fag) og Provsten i Ringsted, Mag. Blichfeldt (18 Fag), hvad der svarer til de Ejendomme, som nu ejes af Bogbinder Haslund, Købmand Dan Clausen, Farver Sørensens Arving, H. A. Hansen og Enkefru

Træhandler Christophersen); paa Storgades vestlige Side: sl. Abraham Wuchters Efterleverske (10 Fag), Organist Nicolai Raufn (8 Fag), sl. Sofie, Doctor Henrik Ernsts, der var død nogle Maaneder i Forvejen (12 Fag), Tingskriver Hans Pedersen (6 Fag) og sal. Amtsskriver Andreas Lawsen (12 Fag); disse Bygninger laa, hvor nu Hotel »Haabet«, Købmand Hjorths Hus, Boghandler Nørballes Hus og den tidligere Ministerbolig har deres Plads, og endelig i Baggade 2 Gaarde og 4 Huse, hvis Beliggenhed det for Tiden ikke er muligt helt at klare, men de benævnes: Amtsforvalterens Gaard (20 Fag), Mads Niensens Gaard (6 Fag), Niels Vævers 2de Huse (11 Fag) og Ole Handskemagers 2de Huse (7 Fag).

Med Hensyn til Amtsforvalterens Gaard, mener jeg, der er Sandsynlighed for, at det er den, som 1682 ejedes af Ingenieur Selger Pedersen; da han døde (vist 1690), er Gaarden vel altsaa blevet solgt antagelig til Amtsforvalteren, Jochum Frederik Roede, og da den brændte 1694, har Amtsforvalteren, saa vidt det kan spores, købt den tidligere Præstebolig [Trautners Gaard], som efter ham ^{16/7} 1728 købtes af Sorø Skole, der ved Auktion ^{9/10} 1730 solgte den til Mons. Poul Schnabel, som imidlertid kort efter (naar vides ikke) overdrog den til Peder Tøgersen Hvass, der staar opført som Ejer af den 1736. Forøvrigt henvises der til de længere fremme optagne Ejerlister.

Et ejendommeligt Middel har vi til ligesom at komme nogle af Sorø Bys Borgere i Aaret 1710 lidt nærmere ind paa Livet, selvom det kun er et enkelt Træk ved deres Ydre, vi lærer at kende.

Staten trængte naturligvis i det Aar – som i mange foregaaende og efterfølgende – til Penge (Elleveaarskrigen stod for Døren). ^{22/10} 1710 udgik der derfor en allernaadigst Forordning om adskillige ekstraordinære Paabud, som medførte, hvad man almindelig benævner en Paryk- og Carosseskat. Man var ude efter Skatteobjekter og fandte da den Beslutning at beskatte Parykker og – for Kvindernes Vedkommende – Fontanger og de noget mindre Sæt og endvidere Chaiser [d: Bærestole] og Carosser. Nu er Listen over dem i Sorø, der smykkede sig paa den ene eller anden Maade, ligesom over dem, der lod sig bære eller køre, bevaret, og vi skal i de følgende Linjer gøre Rede for, hvad man kan lære at kende gennem den. Men først skal vi nævne, at en Fontange var et Hovedtøj, som oprindelig bestod af en Baandsløjfe og en lille Vifte af Kniplinger, der anbragtes om og over det højt opsatte og bukledede Pandehaar, men i Tidernes Løb voksede til en uhyre, alenhøj Komplikation af Virestel med etagevis

Piber af Tyll og Masser af Kniplinger og Baandsløjfer (Bernh. Olsen i Salm. Lex.). Paa Mandtalslisten fra 1711 staar opført 70 skattepligtige foruden 45, som var ude af Stand til at betale Skat, altsaa ialt 115, og et lignende Antal maa der vel ogsaa have været det foregaaende Aar. Efter Listen over Parykkerne m. m. skal 29 have baaret Parykker i Sorø, 11 gik med Fontanger, 24 med Sæt, og der har været 4 Chaiser og 7 Carosser. Selvfølgelig er det særlig de udenfor den egentlige Borgerstand (Haandværkere og Handlende), som har smykket sig med Parykker og Fontanger; dette er saaledes Tilfældet med Etatsraad Herluf Trolle, Professor, Rektor Niels Foss og Hørereren, Mons. Sneedorff, med Oberst v. Donop, Oberst Bippen, Landstingshører Abroe, med sal. Amtmand Poul Moths Frue, sal. Oberst v. Eppingens Frue og Datter m. fl., Provsten, Mag. Jens Schelderups Enke gik med Fontange, og hendes tre Døtre ligeledes. Det har været et stolt Syn, naar de alle 4 fulgtes ad. Men ogsaa en hel Del af det brede Borgerskab bar for Mændenes Vedkommende Parykker, for Kvindernes Sæt; saaledes bl. a. Peder Andersen Murmester, Knud Nielsen Tornberg og Hustru, som forestod Værts- huset i den gamle Kro, Niels Bendtzen Hald og Hustru, som drev Købmandshandel, Gert Levin Skomager og Hustru, m. fl. Ja, endog Skriverkarlen hos Landstingshørereren, Kammertjeneren og Kokken hos Oberst v. Donop, Præceptoren [p: Huslærer] hos Niels Bendtzen og hos Oberstinde v. Eppingen følte sig kaldede til at bære Paryk, og Tjenestepigerne hos Oberst v. Donop, hos Amtmand Poul Moths Enke og hos Oberst v. Eppingens Enke fulgte Tidens Mode med Sæt.

Byfoged Jens Sørensen, som i Embeds Medfør har udarbejdet den her fremdragne Liste over dem, der altsaa blev skattepligtige ved deres Forfængelighed, som Tiden jo forøvrigt krævede, at man skulde bøje sig for, nævner, at der dog er 5, »som bruger nogle daarlige Peruqver, og det af stor Trang, thi de haver intet Haar paa Hovedet, men ere ganske skallede og derfor ere foraarsagede at betjene sig med Peruqver«, men disse bør, mener han, være fritaget for at blive beskattede, da, som han hentyder til, Parykkerne for dem var Nødvendighedsartikler, ikke Luxusgenstande. Og deri maa man vel give ham Ret.

3 af Sorøs Beboere holdt Chaise, nemlig Mons. Rasmus Melvin, der var fungerende Amtmand i Aarene 1703–1709, Oberst v. Donop og sal. Amtmand Poul Moths Frue, men der fandtes 7 Carosser eller lukkede Vogne tilhørende Regimentskvartermester Brochs Enke, Etatsraad Herluf Trolle, Oberst Bippen, Provst Schelderups Enke,

Landstingshører Abroe, Niels Bendtzen Hald og Oberst v. Eppingen. I dette Selskab var altsaa af Handlende kun Niels Bendtzen Hald med, ingen andre og slet ingen Haandværkere.

Det var slet ikke saa lidt, man skulde af med, og der toges ikke meget Hensyn til den enkeltes Formuesomstændigheder, da det ikke var den enkeltes Indtægt, der lagdes til Grund, men den Stand og og Stilling, han indtog. Derfor hed det, at »alle og enhver af vores kære og tro Undersaatter . . . fra højeste til ringeste . . . der holder og haver Carosser, Chaiser og deslige Vogne med et Dække over, skal betale for en saadan Vogn med 20 Rigsdaler«, og alle og enhver, som haver nogen Rang . . . [og] som nu bærer og bruger Peruqver, skal betale enhver uden nogen Forskel pro persona fire Rigsdaler«, medens Folk udenfor Rangen, »saasom Gejstlige, vores Betjente, Købmænd og formuende Borgere [her tales der dog lidt om den enkeltes økonomiske Situation] . . . skal betale tre Rigsdaler«, og »andre verdslige Mænd, Karle eller Tjenere . . . skal betale to Rigsdaler eller en Rigsdaler efter deres Tilstand og Vilkaar, hvorover rettelig skal skønnes«. Fruer og Jomfruer af Rangen skal for deres Fontanger uden nogen Forskel erlægge fire Rigsdaler, udenfor Rangen, hvad enten de bruger Fontanger, Sætter eller Topper, tre Rigsdaler, og andre Kvinder og Enker to eller en Rigsdaler. Det maa ikke være Tjenestepiger tilladt at bære nogen Sætter eller højeTopper, med mindre enhver derfor vil betale en Rigsdaler. Men ikke nok med det, alle Tjenestefolk, saavel Mands- som Kvindes Personer, nemlig Forvaltere, Fogder, Skrivere, Fuldmægtige, Kammer-tjenere, Piger, Lakajer, Tjenere og Svende og Drengene hos Købmænd, Kræmmere eller i Haandværkslaugene, samt Karle og Piger, enten de faar deres Løn i Penge, Korn eller andre Varer skal uden nogen Forskel betale en sjettede Del af deres Løn, som de for et Aar af deres Principaler, Husbonder eller Madmødre nyde.

For Sorøs Vedkommende blev der indbetalt 442 Rdl. 61¹/₂ Sk.

I den kongelige Forordning hedder det som Motivering for Skattepaalægget: . . . ihvorvel Vi gærne saa vore kære og tro Undersaatter i disse besværlige Tider for videre extraordinære Paalæg og og Udgifter forskaanede, saa dog alligevel, saasom til det gemene Bedste at fremme, alle og enhver af yderste Evne bør concurrere, og vi ingenlunde tvivle, at jo enhver allerede er persvaderet [o: overbevist om] at denne Krig er begyndt og videre fortsættes alene til den Ende, for derved at erlange en sikker og bestandig Fred . . . udfordres en anselig Krigs Magt baade til Lands og til Vands, hvis

Underholdning ikke andet kan end foraarsage daglige og store Udgifter, til hvilke at udrede have vi allernaadigst for godt befunden efterfølgende Skat paa de Ting (hvoraf de fleste sig mere til Overdaadighed end af Fornødenhed betjene) allernaadigst at paabyde, saasom vi hermed byde og befale . . . og saa kommer Skattepaalæggets Ordlyd og Reglerne for Fremgangsmaaden ved Iværksættelse af Forordningens Bud.

Da der Aaret efter »Parykskatten«, som forøvrigt de fleste Aar, skulde inddrives Krigsstyr, og der i den Anledning blev optaget Mandtal over Skatteyderne, staar der udfor fleres Navne en eller anden Bemærkning, og skønt vi i og for sig kan give Villads Christensen Ret, naar han i sin Bog om Nykøbing paa Mors 1299—1899 S. 142 udtaler om den tilsvarende Mandtalsliste dér, at Bemærkningerne, som ogsaa findes der, efter Tidens Skik er holdt i en klægende Tone, og at Forholdene muligvis ikke har været saa bedrøvelige, som Ligningsmændene skildrer dem, kan vi dog ikke afholde os fra at indføre enkelte af Bemærkningerne fra Sorølisten, idet man gennem dem ogsaa kan lære den enkelte lidt nærmere at kende:

Barber Lorends Øegaard er en god Feldskær, men har ingen Næring uden af Skolen og lidet af Byen; haver ikkun været kort Tid kommen og er i slet Tilstand . . . saaledes, at Svenden maa han kvittere, thi han kan ikke holde ham med Kost og Løn.

Regimentskvartermester Broches Enkes afdøde Mand ansaas i Rangen som Lieutenant, og hun, som en næringsløs Enke, kan i højeste anses for sig og sine som en Borgerske der i Byen.

Doctor [Johannes Elias] Müller »haver ingen aarlig Løn af Provintzen, som han vel burde aarlig at have, og ikke ejer saa meget, at han kan leje en Vogn for til Patienter; han er ellers en god og skikkelig Mand; skulde han betale efter Forordningen, beholdt han ikke en Pude at ligge paa, thi det lidet, han kan fortjene, gaar bort til Røg ved Laborering, hvorfor hans slette Tilstand befrier ham fra at betale noget for sig og Hustruen; han bor udi et Lejekammer og betaler Kosten hos Husværten, dog mest paa Credit; kunde han sælge noget af sine Videnskaber, da kunde han vel betale, hvad han skulde, men nu ganske intet«. Hans Kaar blev dog ikke ved at være lige elendige. Da han døde $\frac{3}{4}$ 1752 i Næstved som Provincialmedikus, fandt man 7000 Rdl. indsyet i hans Nattrøje, og ved Skiftet opgjordes hans efterladte Formue til 9998 Rdl. 2 Mark 11 Skill., af hvilken Sum den danske Stat, der dengang som i vore

Dage gennem Skatter og Arveafgifter forstod at presse det mest mulige ud af Borgerne, lagde Beslag paa ikke mindre end 2499 Rdl. 3 Mark 10³/₄ Skill. i 6te og 10de Penge og 10 Rdl. i Førlovs-
penge (Soranerbladet 1934 S. 37-38).

Landstingshører Abroe haver ingen vis Løn, mens stor Umage, særdeles maa skrive alle Ryttergodsets og Kongens Sager med videre uden Betaling eller Skrivepenge, item selv skaffer slet Papir dertil.

Fru Oberstinde von Eppingen. Enhver er vidende om, hvor ulykkelig denne Enkefrue mistede sin Mand og i hvad slet Tilstand hun derefter blev med hendes mange Børn, og sidder udi, hvorfor om hun endelig skal betale noget og ikke allernaad. ganske befries, da vil det blive hende tungt nok at betale efter Moderationen . . .

Etatsraad Herluf Trolle er enhver vel vidende, at han ikke har 1 Td. Hartkorn her i Danmark, og det Jordegods, som han har i Skaane, er i denne Tid confisqueret til de svenske, saa han ikke nyder 1 Dl. af dets Indkomst, Penge paa Rente ved man heller ikke at han har uden de, som han er Formynder for, som tilhører hans sl. Broders Søn, Baron Trolle i Fyen; vides derfor ikke, om han i Kopsskatten bør betale for sin Titel, uden Løn, thi det synes at være for hannem Skat nok, som de Svenske tager, thi henstilles det til Hans Kongl. Maj. om han skal svare som hos skrevet er.

Klokkeren Niels Røym har ikkun været kort Tid ved Klokkeriet, kom i Fattigdom dertil og er endnu i hel slet Tilstand . . .

Og i selve Mandtalslisten staar der 21 Personer efter hverandre, om hvilke der siges, at de er enten fattige, ringe eller stakkels,

Jochum Gabke, en fattig Remsnider

Gunder Mortensen, en stakkels Murmestersvend

Matias Sørensen er en ringe Snedker

Christian Libest er en fattig Borger uden noget Haandværk, sælger undertiden en Pot Øl

Johannes Jochumsen er en fattig Smed o. s. v.

Knud Nielsen Tornberg, som 1711 betegnes som Værtshusmand og 1717 som Gæstgiver (han drev tilsyneladende den privilegerede Kro) har 1719 afgivet en edelig Erklæring om, at hans Midler og Formue . . . ej højere kan bedrage . . . end 300 Rdl., og dertil har Byfogden Jørgen Sørensen føjet en Attestation, hvori bl. a. staar: » . . . Ellers hvad hans Næring er angaaende, da er det en Umulighed at melde, hvor højt den kan anses, men det ved jeg, at den ikkun er ringe; der er ikkun faa i Byen, som undertiden kan søge Værtshuset, Landevejen løber og uden om Byen, som forvolder,

at de fleste af de Rejsende drager forbi, ej heller holdes her noget Vognmandsdrag, hvorved nogen Fortjeneste kunde have, og Vognmandsdrag forbyder sig selv, efterdi ej til Byen findes enten Ager eller Eng, end ikke den allerringeste Græsgang, som falder for det fattige Borgerkab hel besværligt. Skal denne Knud Nielsen svare noget af sin slette Næring, eragter jeg, at det ikke kan være uden fire Rixdaler i det allerhøjeste, hvilket ikke siges til nogen Føje, men af Videnskab og Retsindighed.

Vi anser det ikke formaalstjenligt at ofre mange Sider paa at gennemgaa de Rester af Regnskaber vedrørende Sorø, som endnu er bevaret, men paa den anden Side finder vi det naturligt, at der dog til foranstaaende Skildring af Byen i det første Aarhundrede af dens Tilværelse føjes nogle Ord om den til alle Tider saare vigtige Side af Samfundslivet — som af den enkeltes Liv — den økonomiske.

Det er allerede nævnt, at ikke et eneste Kæmnerregnskab er bevaret, og vi er derfor ude af Stand til at se, hvor stor en Skat der hvert Aar blev paalignet Borgerne, og hvortil de indkomne Penge blev brugt.

Derimod findes bevaret en Række Konsumtionsregnskaber, og vi skal da standse et Øjeblik ved dem. Konsumtionsskatten skriver sig fra en kongelig Forordning af ²⁰/₁₁ 1671. Som bekendt var det en Afgift, som svaredes af alle de Varer, som fra Landet førtes ind i Købstæder for der at konsumeres [∴ fortæres, forbruges]. Den, som bragte Varerne til Staden, udlagde Afgiften, men denne skulde senere godtgøres ham af dem, han havde solgt Varerne til. Gentagne Gange i Tidernes Løb skete der Ændringer ved den, og da det vil føre for vidt at gennemgaa alle disse og heller ikke have synderlig Interesse, vil vi i det følgende holde os til Forordningen af ⁷/₁₂ 1674, der traadte i Kraft fra ¹/₁ 1675, og støtte os til den Redegørelse, som er givet af Carl Christiansen i Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie Anden Del S. 65.

Forordningen var ledsaget af en Fortegnelse (»Rulle«) over de Varer, hvoraf Konsumtion skulde erlægges, med Angivelse af Afgiften for hver Vare. Af en Tønde Hvedemel skulde saaledes svares 4 Mark, af en Tønde Rug eller Bygmel 2 Mark, ligesaa af en Tønde Øl, af en Tønde Gryn $1\frac{1}{2}$ Mark, af en Tønde Ærter 1 Mark, af et Læs Halm eller Hø 4 Sk. og af en Tønde Havre 2 Sk. Af en Okse eller Kø gaves i København $1\frac{1}{2}$ Mark, i Købstæderne $\frac{1}{2}$ Mark, af et Svin i København 12 Sk., i Købstæderne 8 Sk., af et Faar

henholdsvis 8 og 6 Sk., af en Otting Smør 8 Sk. o. s. v., af saltet Fisk betaltes som Regel 8 Sk. Tønden, af Favneved, naar det indkom til Søs, 8 Sk. Favnen, af et Læs Brænde eller Tømmer fra Landsiden 2 Sk. Endelig svaredes af et Anker Kornbrændevin 6 Mark.

Af alt, hvad der blev malet paa Møller eller Haandkværne i Købstæderne, undtagen af det, som Omegnens Bønder lod male, skulde der før Malingen gives Konsumtion efter en vis Tarif.

Af det Kvæg, som Borgerne lod græsse paa Marken udenfor Byen, betaltes Græspenge.

Vognmændene skulde give 4 Sk. af hver Mil i Konsumtion og ligeledes andre Købstadfolk, som lejede deres Heste og Vogne ud.

Endelig skulde der i Købstæderne, ligesom paa Landet, betales Folkeholdsskat. Taksten var af en Kræmmersvend eller dreng, Lædefoged eller Avlskarl 4 Mark, af alle andre Tjenestefolk og Haandværkssvende 3 Mark og af en Kvinde 2 Mark.

Af alle Ægteskaber skulde gives Kopulationspenge. Kongelige civile og militære Embedsmænd indtil Sekretærer skulde give 50 Rdl., adelige, som ikke var i Kongens Tjeneste, 20 Rdl., gejstlige og Øvrighedspersoner i Byerne 10 Rdl., Borgere og kongelige Betjente samt gejstlige paa Landet, Fogder, Skrivere, Forpagtere og alle Officerer til Lands og til Vands indtil Kornetter, Fændriker og Skippere 4 Rdl., Haandværkssvende 2 Rdl. og Daglejere og Tyende i Købstæderne 1 Rdl. Afgiften betaltes af Brudgommen, og ingen Præst maatte foretage Vielsen, før den var betalt.

Den almindelige Fremgangsmaade var den, at Konsumtionsindtægterne bortforpagtedes for et aarligt Beløb, men saa gjaldt det naturligvis for Forpagteren at være paa sin Post for at faa det mest mulige ud af Forretningen. »Der maatte passes paa hver Skilling, som skulde erlægges ved Bommen, hver Pose og Sæk, som en Bonde bragte til Byen, maatte undersøges, enhver Smøge og Baglaage, som fra Byen førte ud mod det aabne Land, maatte holdes laaset og tilspigret, for at ikke en Flæskeskinke skulde smugles toldfrit ind«, skriver Villads Christensen.

Ogsaa her i Sorø var Konsumtionen bortforpagtet i Tidernes Løb til forskellige, saaledes bl. a. i Aarene 1681–83 til Augustinus Schierner og Jacob Hansen, som efter det bevarede Regnskab aarlig skulde erlægge 685 Rdl., altsaa tilsammen for de tre Aar 2055 Rdl., men hvormeget Forpagterne har opkrævet og hvor stor deres For tjenteste som Følge deraf har været, kan formentlig ikke oplyses. Derimod fremgaar det af det aflagte Regnskab, at Hovedparten er

brugt til Lønning af Militæret (hvad der ogsaa for en stor Del var Tanken med Konsumtionsskatten), og der forekom, som rimeligt var, ikke noget Overskud for Byen, idet Udgifterne tilsammen udgjorde den Sum, som Forpagtningsafgiften lød paa.

At Konsumtionen har tynget haardt paa mange, selvfølgelig især blandt de smaatstillede, og at den derfor vakte ikke ringe Modvilje, er en Kendsgerning, og ikke faa kom i Gæld og Restance, saa man ad Rettens Vej maatte søge at inddrive, hvad de var skyldige. »Mange fattige Borgere og Haandværksmænd maa sætte ud i Pant, nu en Gryde, nu en Dyne af deres Seng, som de med Børn skulde ligge paa, for at faa Penge til at betale Consumption, førend de kan faa det Rug og Malt malet, som de skal have til deres nødtørftige Livs Ophold,« skriver Indbyggerne i Fredericia i en Supplik et halvt Hundrede Aar senere (Hugo Matthiessen: Fredericia 1650–1760 S. 211). Men hvor intet er, har jo selv Kejseren tabt sin Ret. Blandt Papirerne vedrørende Sorø Købstads Konsumtionsregnskaber 1681–91 (R. A.) kan vi se, at »Sorø Bys fattige Indvaanere« med lovlig 8 Dages Varsel havde hidkaldt Kongl. Maj.s Byfoged Sr. Mads Christensen og Vicebyfogden Johannes Jochumsen for at de skulde høre deres »vemodige Klage« . . . »at de fattige skatskyldige Folk i bem. Sorø By ej formedelst Armod og Fattigdom haver kunnet betale og clarere den Restans, som saa ofte er krævet, søgt og exequeret for hos dem«, og de indleverede deres skriftlige Klagemaal, hvori det bl. a. hedder, at »vi aldrig haver Evne eller Middel til, at vi kan bringe det [nødvendige] til Veje« . . . og »enhver her nøksom haver fornummen vores Nødlidenhed, at Executanterne haver ofte løbet med de fattige Pjalter omkring, som vi med vores fattige uopfødede smaa Børn skulle ligge og hvile vores fattige Legemer paa«. Og de fortsætter, at deres Begæring er, at I [v: De højlovlige Retsens Betjenter til Sorø Birketing] vores og vores fattige Børns Nød og Suk vil lade til Hjertet gaa . . . thi vi fattige Mennesker er jo her haardere indkneben end den ringeste By eller Sted i Hans Kongl. Maj.s Riger og Lande kan være, ere jo afgelegen [v: fjærnet] fra al Næring og Brug, saa vi ikke kan erhverve det daglige Brød til os selv og smaa Børn, uden med største Nød og Kummer«. Her støder vi paa den samme Beklagelse, som hyppigt lød, at Sorø var »afgelegen fra al Næring og Brug«, og Beboerne derfor tit havde svært ved at klare sig. Mulig tænkes der i det her nævnte Klageskrig ogsaa paa andre Skatter end netop Kontributionsafgifterne.

Forøvrigt skal vi ikke udbrede os videre over disse sidste og de

andre Byrder gennem de forskellige Aar, men nøjes med at nævne, at den tidligere omtalte Jørgen Sørensen, der efter alt at dømme har været en usædvanlig dygtig og samvittighedsfuld »Tjenestemand«, hvis Skrivelser og Regnskabsaflæggelser bærer Vidne om den største Omhu og – man kunde fristes til at sige – mest pertentlige Orden, har indsendt en »Summarisk Extract over Sorø Bys Skatter og uvisse Indkomster samt Brødbagnings Regnskaber fra $\frac{1}{1}$ 1709 til $\frac{31}{12}$ 1722«, og ved at gennemgaa denne, er vi blevet opmærksom paa et og andet, som der kunde være Grund til at standse ved. 1709 finder vi blandt Indtægterne 2 Rdl. som uvisse Indkomster af Lejermaal og Sagefald, og det giver os Anledning til at pege paa, at det er kun undtagelsesvis, at denne Post findes i Sorøregnskaberne (saaledes i de her nævnte Aar foruden 1709 kun 1711 og 1720), hvad der kunde tyde paa, at moralske eller andre Lovovertrædelser ikke har været særlig hyppige i Sorø i de Aaringer. Samme Aar (1709) findes en Post: Hovedlodden efter en Præsteenke, som sig selv havde ombragt og til hans Mait. var hjemfalden bedrog 149 Rdl. 13 Sk., men Kongen resolverede, $\frac{24}{12}$ 1709, at Hovedlodden skulde skænkes til Arvingerne, hvorfor den paagældende Sum ogsaa figurerer blandt Udgifterne. Ellers er Hovedindtægtsposterne: Krigsstyr, saaledes efter Fors. ordn. $\frac{25}{3}$ 1710 (180 Rdl. 16 Sk.), $\frac{11}{5}$ 1711 (590 Rdl.), $\frac{20}{3}$ 1713 (614 Rdl. $59\frac{1}{4}$ Sk.), $\frac{21}{4}$ 1714 (995 – 68), $\frac{23}{4}$ 1715 (997 – 68), $\frac{30}{3}$ 1716 (976 – 68) o. s. v. Kop $\frac{r}{s}$ og Hesteskat $\frac{7}{11}$ 1711 (774 – 16), Kopskat og Krigsstyr $\frac{1}{2}$ 1717 (1300 – 64), Kop $\frac{r}{s}$, Heste $\frac{r}{s}$ og Carosse $\frac{r}{s}$ skat samt Krigsstyr $\frac{5}{4}$ 1718 (1500 Rdl. $\frac{r}{s}$ Sk.) o. s. fr. Og endelig findes der Skat af Egeligkister 1719 (2 Rdl.) og 1720 (2 Rdl.) i Henhold til kongelig Resolution af $\frac{30}{11}$ 1717, der ogsaa er et Vidnesbyrd om de Anstrengelser, man gjorde sig for at finde Skatteobjekter. Men Motiveringen kunde jo i og for sig være meget god. Den kgl. Forordning lyder saaledes:

Vi Fr. IV . . . gøre alle vitterligt, at eftersom vi ere komne udi Erfaring, hvorledes der (foruden en og anden unyttig Overdaadighed, som endog i disse Tider gaar i Svang iblandt vores kære og tro Undersaatter) af de fleste skal søges en særdeles og ganske ufor $\frac{r}{s}$ nøden Anseelse i at have Ligkister af Egetræ, som falder temmelig kostbare, da de af Fyrretræ langt lettere kan have; saa paa det de, hvis Vilkaar ikke tillader saadanne unødvendige Bekostninger at gøre, derfra kunde afholdes, og andre derimod, som ere af den For $\frac{r}{s}$ mue, at de uden nogen deres Ulejlighed større Udgifter kunde taale, ja selv derudi finde Fornøjelse, gives Anledning endog i slige Til $\frac{r}{s}$

fælde noget til det gemene Bedste at contribuere, have vi allernaadigst fundet for godt herom følgende Anordning at lade gøre og til alle og enhvers Efterretning ved Trykken publicere.

Der fastsættes saa, at Rangspersoner skal betale 4 Rdl., andre 2 Rdl. for at have Ret til at bruge Egetræsligkister, og hvis man ikke melder det, straffes man med en Bøde paa 10 Rdl. til lige Deling mellem Angiveren og de Fattige, foruden at den stipulerede Afgift skal erlægges.

Som nævnt ovenfor, blev der kun indbetalt 2 Rdl. 1719 og 1720 og altsaa i de nævnte Aar kun 2 Gange brugt Egetræskister, hvad der ikke kan siges at være meget, naar man tager i Betragtning, at der det første Aar blev begravet her i Sorø 20, i det sidste 9 (se Niels P. Larsen: Begravelsespladser i Sorø S. 46), og man kan af Afgiftens Størrelse se, at det ikke har været Rangspersoner, men andre, som har gjort Brug af de to Egetræsligkister.

Den samlede Indtægt (og Udgift) paa den nævnte Extrakt over Regnskaberne 1709–22 var 11809 Rdl. 5³/₄ Sk.

Inden vi forlader disse økonomiske Redegørelser, der, om det fandtes nødvendigt, kunde øges med andre, vil vi standse et Øjeblik ved et ogsaa af Byfoged Jørgen Sørensen afgivet Regnskab over Sorøbys Fattiges Indtægter og Udgifter fra 1/1 1733 til 1/1 1734, udarbejdet paa samme omhyggelige og nøjagtige Maade som alt andet, der kom fra hans Haand.

Som Bilag er vedlagt en »Extract af Sorøe^sFattiges Bog, hvori en hver har tegnet hvad de i dette Aar fra 1. Jan. 1733 til 1. Jan. 1734 godvillig vilde give til Hjælp til de Fattiges nødtørftige Op^shold og anføres de her i Rad efter hinanden, ligesom de selv har indskrevet sig i Bogen«. Der er 68 Bidragydere, der naturligvis har skrevet sig for højst forskellige Summer, ligefra 10 Rdl. til 4 Sk.

For mere end 1 Rdl. har følgende tegnet sig i »De fattiges Bog«. Conferentsraad v. d. Osten 10 Rdl., Doktor Müller 9 Rdl., Mag. Sneedorff, Fru Oberstlieutenantinde Fuchs og Frøken Luxdorph 5 Rdl., Ridefogden Sr. Willumsen, Mogens Hachsen, Justitsraad Christensen 4 Rdl., Poul Schnabel for sig og sin Moder 3 Rdl., Hørerer Mons. Lunde, Hørerer Mons. Biørn, Spisemester Jens Pedersen, Niels Bendtzen, Johan Adolph Foss, Feltsskæreren Mons. Brauer, Sognepræsten Hr. Poscholan 2 Rdl., Hofjunker Bestenbörstel 1 Rdl. 2 Mk., Mons. Moth og Byskriver Thaae 1 Rdl.

Vi ser af dette Regnskab, at

Sorøbys Fattige 1/1 1733 ejede en Beholdning paa 1446 Rdl. 2 Mk. 0 Sk.
 af hvilket Beløb 1000 Rdl. var udlaant til Kongen, 100
 Rdl. til Sognepræsten Hr. Jens Poscholan, 133 Rdl. 2
 Mk. til Poul Schnabel og 200 Rdl. til Anthoni Bartholo-
 meus i Osted Kro.

Disse udlaante Beløb gav et Aars Rente paa.....	71	—	4	—	—	—
Lejefgift af de Fattiges Gaard, som beboes af Frederik Jensen Skræder	30	—	—	—	—	—
De Fattiges 11 smaa Vaaninger beboes alle af rette Al- misselemmer med Undtagelse af 2, hvoraf den ene efter Sædvane er fri beboet af de fattige Børns Skolemester, den anden bortlejet til Peder Jul Skomager for en aarlig Leje af	5	—	2	—	0	—
Et Stykke Jord udlejet til Niels Bentzen	1	—	—	—	—	—
Udi de fattiges Blok i Kirken er befunden dette Aar.	12	—	—	—	3	—
Den paabudte Bog, der har været ombaaren af 2 Bor- gere, har modtaget frivillige Tilsagn om.....	80	—	—	—	4	—

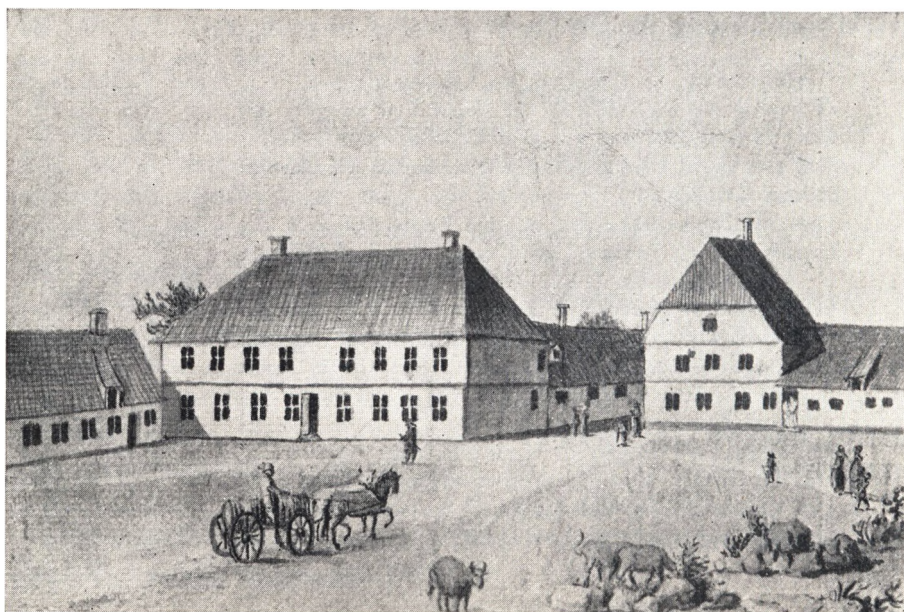
Summa... 1646 Rdl. 2 Mk. 7 Sk.

Udgifterne er

1 Aars Løn til Skoleholder Christian Libest for nogle fattige Børn at lære og undervise	6	Rdl.	4	Mk.	—	Sk.
2—3 Almisser til 18 Almisselemmer i et Aar...	130	—	6	—	—	—
4 Til en fattig og nødlidende Enke	1	—	2	—	—	—
5 Stodderfogden Rasmus Pedersen for at udeholde fremmede Betlere og tilse, at ikke noget Betleri begaas i Byen eller paa Klostret Løn 16 Rdl., en Kiøl 2—4, Fæstepenge 1 Mk. Stodderstaven haver koster 4 Mk.	19	—	3	—	—	—
6—7 Andre Udgifter	2	—	3	—	8	—

161 Rdl. 0 Mk. 8 Sk.

Efter Likvidation bliver i Behold..... 1485 Rdl. 1 Mk. 15 Sk.

Torvet i Sorø.

Efter Tegning af O. C. Rehling fra 1820'erne.

EN BY I STILSTAND.

Det vil let kunne forstaaes, at naar Kilderne, hvoraf man skal øse, er tørret ind, naar det, man skal bygge sin Fremstilling paa, forlængst er gaaet tabt, er det saa at sige umuligt at give en sammenhængende Skildring af, hvad der i sin Tid er sket og oplevet. Naar – og det er netop Tilfældet med Sorø – den ældste Skøde- og Panteprotokol ikke gaar længere tilbage end til 1738, den ældste Auktionsprotokol til 1741, den ældste Justitsprotokol til 1756, den ældste Skifteprotokol til 1772 og den ældste Raadstueprotokol til – 1814, er det en selvsagt Ting, at man – for at bruge et moderne Udtryk – er i høj Grad handicappet, og naar saa dertil kommer, at Hovedparten af det, som var indgaaet skriftligt til Overhofmesteren som Tilsyn med og Stiftamtmand for Sorø By før 1787, er tilintetgjort ved Akademiets Brand 1813, maa man ikke undres over, at det kun er Brudstykker, der kan fremdrages. Selv alle Byens Regnskaber – de saakaldte Kæmnerregnskaber – er ikke længere i Behold. Det lader sig altsaa ikke gøre, hverken gennem Regnskaber eller gennem Protokoller at finde Stof til en Fremstilling af Byens Skæbne i de

nævnte Tidsrum, hvorfra der intet er levnet. Men én Trøst har man dog, at det, der er foregaaet i Byen, utvivlsomt har været ret ubetydeligt og af ringe Interesse, selv for Byens Borgere i vore Dage, som man dog maa gaa ud fra er mere interesserede i Byens Historie end udenforstaaende.

Naar man søger hen til de Udtalelser, som findes om Sorø By i den trykte Literatur fra det attende Aarhundrede, faar man det samme Indtryk, som vi har søgt at give til Kende gennem Overskriften til dette Kapitel. Saaledes skrives der 1749 af L. de Thura i Den danske Vitruvius II, 166: »Byen er kun liden, dog god og nærsom, idet adskillige baade Adelige og andre Familier, som lever af deres Renter, har udsøgt sig den til deres Bopæl, baade for at nyde godt af den angenehme og rolige der værende Levemaade, som og formedelst at de daglige Opholdsmidler der findes i taalelig Pris«. Og 1767 skriver E. Pontoppidan i Danske Atlas III, 61: »Byen er liden og bestaar fornemmelig i en Hovedgade af maadelig god Bygning. Den kan heller ikke være stor, efterdi Næringen fordum alene har beroet paa Klosters [fejlagtigt, da Byen slet ikke fandtes den Gang], ligesom nu paa Akademiets større eller mindre Flor. Dog drives ogsaa en liden Landhandel af nogle Købmænd, og undertiden udvælge nogle adelige Enker og andre af Pension levende her deres Bolig for den behagelige Egns eller anden Aarsags Skyld«. Vi kan, for at bestyrke de her fremsatte Paastande, henvise til, hvad Jørgen Sørensen, der var Sorø Købstads nidkære og dygtige Byfoged gennem 37 Aar (fra 1701–38), skriver under en i 1711 udarbejdet Mandtalsliste i Anledning af Køp- og Hesteskatte for det paagældende Aar: ». . . at Betalingen udi Penge kan udkomme, om der skulde betales efter kongl. Majts. Forordning, da er det i Sandhed umuligt, thi de flestes Huse og Gaarde ere pantsatte, og mange forvinder ikke den ulykkelige Ildsvaade, som overgik vel den halve Del af Byen. Næring er der kun meget ringe, hvorfor deres [ø: Indbyggernes] Tarv allerunderd. recommenderes . . . saa de kunde blive sat til Betaling ungefær for den halve Summa«. Og paa samme Mandtalsliste har Stiftsbefalingsmanden over Sjællands Stift, Geheimeraad Otto Krabbe, der havde Bestyrelsen af Sorø By under sig, ladet skrive og forsynet det med sin Underskrift: ». . . enhver er vel bekendt, at til Sorø By er hverken Avling, Græsgang, ingen Sejlads, ringe Næring, ingen Durchfart eller anden Handel eller Herlighed, thi de Rejsende frygter Gud og følger Landevejen, som gaar uden om Sorø, hvorfor Byens Indvaanere billig kan regnes i saa Maade ringere end Bønder og

lidet bedre end Husmænd«. Man bedes bemærke, at det er skrevet 1711 og ikke 1937.

Vi er naaet det første Aarhundrede igennem, det der strakte sig fra 1638, da Sorø blev Købstad, til 1738, med hvilket Aar den ældste bevarede Protokol vedrørende Sorø By tager sin Begyndelse. Fra et af de sidste Aar i dette Tidsrum (1736) stammer den næste fuldstændige Redegørelse, vi har, over Byens Gaarde og Huse. Den første skriver sig, som foran nævnt, fra 1682, den her nævnte »Sorø Bys Bygningers Taxation« fra 1736. Der ligger altsaa mere end 50 Aar mellem dem, og det vil kun i Undtagelsestilfælde være muligt at fastslaa, hvem der i denne Aarrække har siddet inde med den enkelte Ejendom. Paa den anden Side kan man fra dette Aar (1736) lige til Nutiden følge hver enkelt Gaard og hvert enkelt Hus' Omskiftelser, men derom henviser vi til de flere Gange nævnte Ejendoms-liste, som vil findes længere fremme i Bogen.

Her skal vi nu gøre et Forsøg paa at stille de to Ejendomsliste op overfor hinanden og sammenligne dem med hinanden.

Den første (fra 1682) rummer 62 Ejendomme, foruden det Byen tilhørende Portnerhus og 2 Huse (med 12 Boliger), som ejedes af Kirken, den ene i Søgade, den anden i Lillegade [Søndergade], og hovedsagelig beboedes af de fattige. Den anden (fra 1736) rummer derimod kun 60 foruden det saakaldte Byens Hus ved Byens Port. Men selvom Antallet af Ejendomme i alt væsentligt er det samme, er Bygningernes Antal dog dalet, saa vidt man kan se, fra 154 til 133; baade er der lidt færre Stuehuse, 61 mod 65, og desuden er der et betydelig mindre Antal Udhuse, 72 mod 89. Branden 1694 har mulig gjort sit til, at Tallet daledede, idet man undlod at opføre forskelligt af det, som var blevet et Offer for Luerne.

Det er vanskeligt at gøre absolut sikker Rede for Forholdet mellem lerklinede og tavl-murede Huse, da der i hvert Fald er enkelte, om hvilke Bygningsformen ikke staar bemærket, og andre Bygninger, som er tavl-murede til den ene Side og lerklinede til den anden eller tavl-murede i den ene Ende og lerklinede i den anden, men ved en saa nøjagtig Optælling, som det har været muligt at foretage, synes det, som om der i 1682 har været 66 lerklinede og 88 tavl-murede, medens der 1736 har været 62 lerklinede og 71 tavl-murede. Med Hensyn til Tagene var der ikke foregaaet nogen større Ændring i Forskydningen fra Halm til Tegl; det samme Antal Halmtage fandtes i det hele og store 1736 som i 1682 (der synes at have været 45), mens Tegltagene var gaaet noget tilbage, tilsyneladende fra 106

til 88. Nogen større Forskel vilde der vel derfor ikke have været at spore, hvis man i 1736 havde kunnet foretage en Flyvetur hen over Byens Tage, men Sandheden er dog den, at det procentvise Antal Halmtage var større i 1736 end i 1682.

En ringe Forskydning synes ogsaa at være foregaaet med Antallet af 1 og 2 Etages Huse. Af de første fandtes der i 1682 42, af de sidste 23, i 1736 derimod henholdsvis 47 og 14; paa det Omraade synes Byen altsaa ikke at have været saa »flot« i det sidste af de to nævnte Aar i Sammenligning med det første. Derimod ser det ud til, at intet Hus i 1682 har været forsynet med Kvist, hvorimod der i 1736 er 12 Gaarde, som har Kvist, og af disse 12 havde 2 ovenikøbet 2 Kviste.

Hvis man ansaa det for ønskeligt, lod det sig selvsagt gøre paa Grundlag af de bevarede Taxationer og Brandforsikringsprotokoller at gøre Rede for, hvilken Ændring, der foregik med Byens Huse fra Aar til andet eller i hvert Fald fra Aarti til Aarti. Men en saadan Redegørelse vilde utvivlsomt virke trættende uden at være til nogen som helst Nytte. Vi vælger derfor den Fremgangsmaade at nøjes med at se paa, hvad Fortegnelserne kan sige os med passende Aars Mellemlum, og Resultatet, vi naar til, vil i høj Grad bekræfte den Paastand, som ligger i Overskriften over dette Kapitel, det var en By i Stilstand, det vil sige i økonomisk, i sociologisk, samfundsmæssig Henseende, derimod ikke — som der vil blive Lejlighed til at gøre Rede for andetsteds i dette Værk — i aandelig Henseende. Paa dette Omraade indtog Sorø i det Tidsrum, vi her beskæftiger os med, til Tider en saare fremragende og i mange Tilfælde en i højeste Grad hæderlig Plads. Og naar vi i Indledningen til denne Bog siger, at der utvivlsomt har levet og virket her i Sorø et større Procenttal end i nogen anden Købstad af samme Størrelse af saadanne Personer, der har skrevet deres Navn ind ogsaa i Landets Historie, hører uden Modsigelse en stor Del af dem, som vil blive nævnt længere fremme i dette Kapitel, til den Skare.

Men foreløbig vender vi os til Byens materielle »Udvikling«, der bl. a. kunde give sig Udslag eller Vidnesbyrd gennem Bygningernes Antal.

25 Aar efter Vurderingen 1736, altsaa i Aaret 1761, blev der i Henhold til den kongelige Brandforsikringsanordning af 13. Januar 1761 og efter Overhofmesteren, Grev F. Danneskjold-Samsøes Ordre af 4. Februar s. A. foretaget en Taxering af »alle i Sorø By beliggende private og publique Bygninger«; »dog eximeres [ɔ: undtages]

den Gaard, hvorudi Academiets Bogtrykkeri« er, »saasom den er bygget paa Academiets Grund og ej vedkommer Byen«. Vurderingen skulde foretages af 4 Haandværksmænd, som Byfogden, Henrich Jessen, udmeldte, nemlig Tømrermester Geerd Pedersen, Murmester Jochum Haase, Snedker Johan Lembke og Kleinsmed Niels Knudsen. Byens Gaarde og Huse opføres under 87 Bygningsnumre, og da der 10 Aar senere fandt en tilsvarende Vurdering Sted (altsaa i 1771), var Antallet af Ejendomme (Gaarde og Huse) ganske det samme. Fordelingen paa de forskellige Gader ses af nedenstaaende Tabel.

		1761	1771
Realgade	vestre Side	14	14
—	østre "	18	18
Torvet		6	6
Søgade	nordre "	4	4
—	søndre "	4	5
Baggade	østre "	5	4
—	vestre "	18	17
Brøndgade	nordre ¹ "	5	5
Brøndstræde	nordre ¹ "	4	5
—	søndre "	5	5
Roligheden		4	4
		87	87

Den samlede Vurderingssum 1761 blev 70510 Rdl., men hertil er dog at bemærke, at Overhofmesteren, da den blev ham forelagt, følte sig opfordret til at tilføre den sin Anskuelse i følgende Paaskrift:

Denne Taxationsforretning over Sorø Bys Huse og Gaarde er i mine Tanker og efter mit Skønnende altfor højt ansat og ikke efter Gaardenes nu befindende Værdi, hvilket jeg og har noteret paa den Forretning som til Generaløkonomi og Commerce Collegium blev indsendt. Men siden intet fra bemeldte Collegio derimod er moveret [ɔ: fremført] faar den saa at staa, da det kommer Gaardenes og Husenes Ejere mest til Last [ɔ: Byrde], som derefter skal erlægge deres Contingent, naar Ildskade skulde existere. Sorø Academie d. 1. Juli 1762.

F. Danneskjold-Samsøe.

¹⁾ Det fremgaar af ovenstaaende, at den nuværende Vestergade hed Brøndgade, mens den nuværende Østergade hed Brøndstræde.

Da Taxationen 1771 fandt Sted, naaede man til en Totalsum paa 74050 Rdl., altsaa – i Betragtning af, at Ejendommenes Antal var det samme – ikke saa lidt højere end den 10 Aar i Forvejen. Byfogden Henrich Jessen, som ogsaa forestod denne, fandt den urimelig høj – man fristes til at tro, at han var misfornøjet med, at ogsaa hans Ejendom sattes højere – og gav – hvad der var hans almindelige Sæd og Skik, – sin Misnøje til Kende i ret ubeherskede Udtryk, men Rentekammeret paalagde Overhofmesteren (Reitzenstein) at meddele ham følgende Svar: . . . at da . . . den af ham paaankede Brandtaxation er sket i Overensstemmelse af Brandanordningen, og . . . Vurderingsmændene nøje har i Agt taget Bygningernes Beskaffenhed samt observeret en rimelig og billig Proportion, saa vel ved hans som ved de andre Bygninger, saa kan paa hans ugrundede Andragende [antagelig om Nedsættelse] intet reflecteres. Men derimod bør han af Deres Excellence for hans udi berørte Klage anførte dristige og usandfærdige Beskyldninger vedbørlig tilrettesættes.

Der har altsaa fundet en Udvidelse af Byen – ikke af dens Omraade, men af Gaardenes Tal – Sted fra 1736 til de her nævnte Aar, idet der da fandtes 61, nu 87. Men gaar vi dernæst videre og standser ved Aarene 1801–10, viser den paagældende Brandtaxationsprotokol akkurat det samme Tal paa Ejendomsnumre: 87, det vil altsaa med andre Ord sige, at fra engang mellem 1736 og 1761, lad os sige 1750, og foreløbig til 1810, altsaa gennem 60 Aar, havde der ikke fundet nogensomhelst Tilvækst af Ejendomme Sted. Noget anderledes stiller det sig, naar vi rykker et nyt Stykke frem i Tiden, til Perioden 1828–38, da der opgives 99 Ejendomsnumre, fordelte paa følgende Maade: Realgade vestre Side 14 (0)¹, Realgades østre Side 19 (+2), Torvet 8 (+2), Søgade nordre Side 5 (+1), Søgade søndre Side 5 (+1), Baggade østre Side 5 (0), Baggade vestre Side 19 (+1), Brøndgade² nordre Side 10(+1), Brøndgade søndre Side 6 (+1), Roligheden 8 (+4).

Her kan der altsaa virkelig tales om en Formerelse af Ejendommenes Antal, og det tilmed ikke saa helt ringe, 13,8 pCt. Og dertil kommer, at der ved samme Tid fandt en anden Udvidelse Sted, idet man nu for første Gang byggede udenfor »Voldene«, med andre Ord, Brandforsikringsprotokollen 1828–38 er den første, der melder om Huse udenfor Sorø Bys Port, nemlig det Konsumtionsvæsenet tilhørende Hus og det af Murmester Jacobi opførte, det første kun

1) i Parentes tilføjes Tilvæksten eller Afgangen, sammenlignet med c. 1750.

2) nu kaldes baade Vester- og Østergade for Brøndgaden.

lille (Vurderingssummen var ialt 970 Rdl.), det andet derimod efter Datidens Forhold ret stort (vurderet i alt til 5710 Rdl.).

Vi lader derfor dette Kapitel ende her, eller, rettere sagt, i vor Skildring vil vi i dette Kapitel ikke gaa længere ned i Tiden. Det forbeholder vi til det næste Afsnit: Byen begynder at røre paa sig. Men Begyndelsen var gjort; man kunde ikke længere nøjes med Pladsen indenfor Volden. Og dog varede det ret længe, inden den første Indlemmelse fandt Sted.

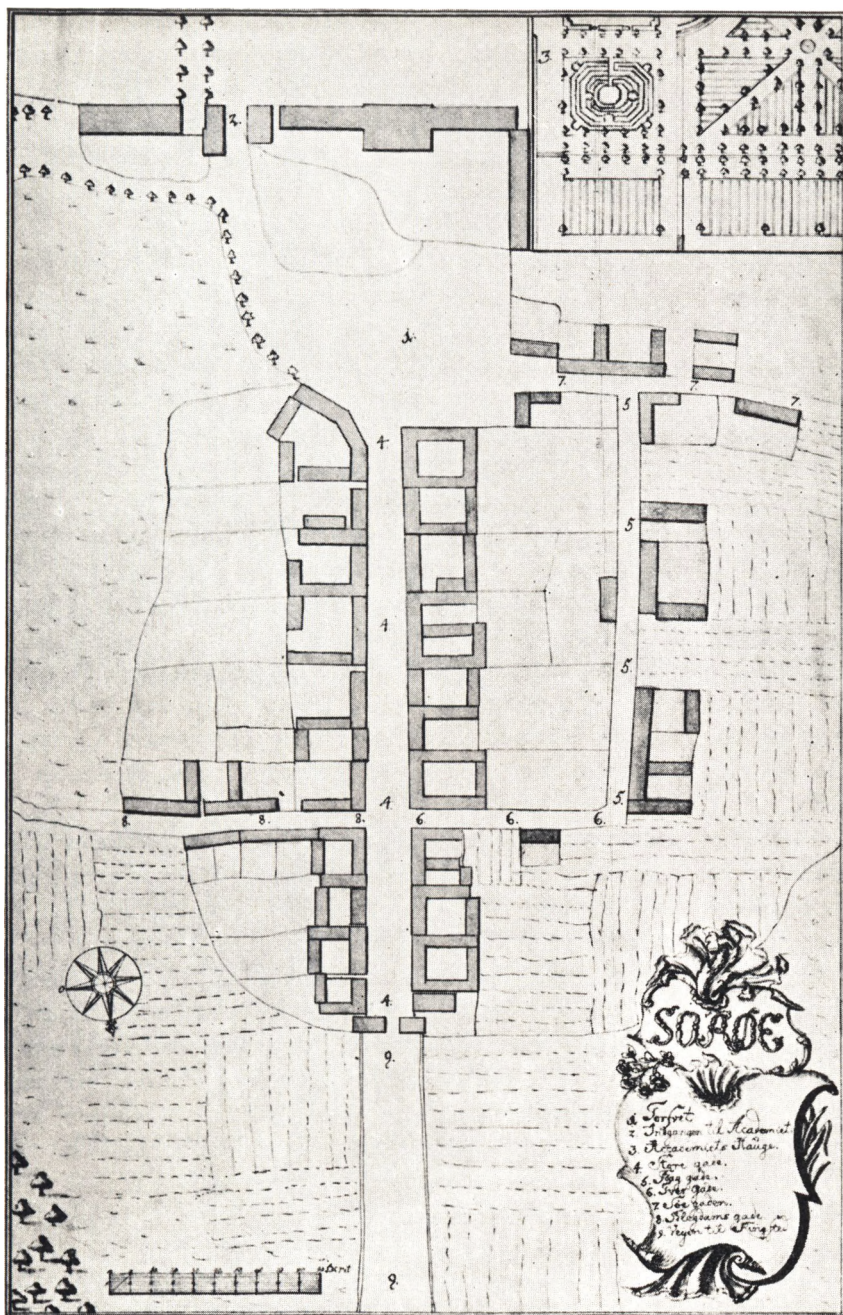
I Fr. V' Atlas paa det kgl. Bibliotek findes et Kort over Sorø By, stammende fra 1750erne. Det angives som en Kopi efter en Opmaaling og bærer i det store og hele mere Præg af Paalidelighed end de foran (S. 34 og 35) gengivne Kort fra 1680 og 1700.

Vi hidsætter det her og tilføjer nogle enkelte Bemærkninger, som det synes at give Anledning til.

Imidlertid gælder det samme for dette som for de foregaaende, at man ikke kan stole blindt paa Antallet af Bygninger eller Ejendomme; tværtimod, det vilde være saare let at paavise, at der f. Ex. paa Storgade, baade paa den østlige og vestlige Side, fandtes flere Gaarde og Huse end her angivet; og naar dette er Tilfældet, kan man jo ikke fæste større Lid til Rigtigheden ved de andre Gader. Vi lægger ogsaa Mærke til, at Storgade, ligesom paa »1680«, er stukket lige ud og ikke har den tidligere nævnte og vel kendte Bøjning i Nærheden af Brøndstræderne, saa altsaa ogsaa paa det Punkt er der en Fejlagtighed. Men alligevel har Kortet sin Værdi, og idet man maa gaa ud fra, at det er en stedkendt, som har udarbejdet det, er det værd at lægge Mærke til, at de to Brøndstræder (Øster og Vester Brøndstræde, nu Østergade og Vestergade) paa Kortet kaldes henholdsvis Blegdamsgade (fordi den førte ud til Blegdammen) og Tværgade.¹⁾

1) Uden paa dette Sted at ville gaa i Rette med dem, som indførte den efter manges Mening uheldige Ombytning af Navnene Øster og Vester Brøndstræde med Østergade og Vestergade, turde man maaske fristes til at tro, at det ikke har været det paagældende Byraad eller Byraadsudvalg bekendt, at der har været en Tid, da de paagældende Gader bar Navne, som vel alle kunde være tilfreds med: Blegdamsgade og Tværgade, og som man da passende kunde have taget op, naar det var et saa stærkt Ønske hos Beboerne at komme til at bo i en Gade i Stedet for et Stræde. Og saa hedder dog stadig Hovedadgangen til Byen: Sorø Stræde. At omdøbe Gader én Gang, har man ofte set, men at desavouere et tidligere Byraads Bestemmelse og skride til en ny Omdøbning, kan vel vanskelig tænkes. Og dog var det værd at gøre det.

Saa kunde man samtidig tage den gamle Betegnelse paa Søgades Forlængelse: Hachsens Stræde op.

Kort over Sorø c. 1750.

Se næste Side.

Tallene paa omstaaende Kort vil formentlig tydelig kunne ses, efter at det er reproducet, og derved noget formindsket. Derimod er det maaske tvivlsomt, om de forskellige Navne i Kortets højre Hjørne forneden kan tydes, hvorfor vi her gengiver dem.

1. Torvet. 2. Indgangen til Akademiet. 3. Academiets Have. 4. Store Gade. 5. Baggade. 6. Tværgade. 7. Søgaden. 8. Blegdamsgade. 9. Vejen til Ringsted.

Ved at gennemgaa Taxationen 1736 med Henblik paa, hvilke Haandværk der dreves her i Byen, skal vi først gentage, hvad vi forud har sagt, at fordi en Mand kaldes Smed, er det ikke netop sikkert, at han har været Smed, det kan være en Betegnelse, han har taget i Arv fra sin Fader, men idet vi lægger de Benævnelser, vi støder paa, til Grund, naar vi til følgende Resultat (idet vi sætter Tallene fra 1682 i Parentes): Bagere 1 (1), Barber 1 (0), Drejer 0 (1), Feldbereder 1 (1), Handskemager 1 (2), Hattemager 2 (0), Kandestøber 1 (0), Murmestre 2 (1), Møller 0 (1), Parykmager 1 (0), Pottemager 2 (0), Remsnider 2 (0), Skomagere 6 (3), Skrædere 1 (3), Smede 2 (4), Snedkere 3 (4), Væver 0 (1), ialt 26 Haandværkere imod 22 i 1682.

Der er dog det at iagttage, at da Listen ikke er nogen Mandtalsliste, som optager alle, baade Ejere og Lejere, kan der mulig have været en eller anden Haandværker, som ikke har fundet Optagelse, ikke er blevet nævnt, men vi tvivler forresten om, at det er Tilfældet.

Men efter denne kortfattede Redegørelse for, hvormange og hvilke Haandværkere der var i Sorø ved denne Periodes Begyndelse, vender vi os til enkelte Personer, som i kortere eller længere Tid har indtaget en mere bemærket Stilling iblandt Datidens Sorøborgere.

Gennem i hvert Fald en Snes Aar hørte til Sorø Borgere en Mand, der i de Aaringer var blandt de mest velstillede i Byen, og hvis Navn var bevaret ned mod vore Dage gennem Forlængelsen af Søgade, der Mand og Mand imellem i sin Tid kaldtes Hachsensstræde. Det er Mogens Hachsen, som vistnok tidligere havde været Købmand, men hvor, vides ikke. Ved Auktionsskøde af $\frac{6}{2}$ 1733 tilkøbte han sig den Ejendom i Søgade, som efter en senere Beboer almindelig kaldes Urnes Gaard og for Tiden er Lektor, Kapjtajn O. B. Müllers Bolig, ligesom den afgiver Lejlighed for den nu værende Kurator, naar han maatte ønske at gøre Brug af den. Auktionsskødet er, os bekendt, ikke bevaret, saa vi kan ikke udtale os om, hvorledes Bygningerne tog sig ud, da Mogens Hachsen overtog

Hachsens-Stræde.

dem, men da Taxationen 1736 fandt Sted, opføres de med en Længe til Gaden paa 26 Fag, teglhængt og tavlmuret, indrettet med Stuer og Kamre, en Længe i Gaarden til den østre Side paa 16 Fag, teglhængt og tavlmuret, indrettet til Køkken, Bryggers, Fadebur »samt andre Nyttigheder til Tjeneste og Brug«, en Længe i Gaarden til den søndre Side paa 19 Fag, halmtækket og tavlmuret, indrettet til Vognskjul, Brænde- og Tørvehus med videre, og en Længe i Gaarden til den vestre Side, ogsaa halmtækket og tavlmuret, indrettet til Stald, Lade, Kuskekammer med videre. Vurderingssummen var sat til 1000 Rdl. Her levede han med sin Hustru Maria Hansdatter, der tidligere havde været gift, og i hvert Fald en Stifdatter, Kiersten Ellen Pedersdatter, og 1748 bestod Ejendommens Beboere af Mand, Hustru, en Jomfru, hvorved vel forstaaes Stifdatteren, en Stuepige, en Kokkepige, en Kusk og en Tjener.

I 1743 havde Mogens Hachsen og hans Hustru oprettet et Testamente, hvis Ordlyd er følgende. (Sjæll. Registre 223 Fol, 884 b og Bilag dertil):

Udi den hellige Trefoldigheds Navn paa vores allernaadigste Arve Herres og Konges allernaadigste Behag have vi tvende Ægtefolk Mogens Hachsen og Maria Hansdatter boende udi Sorø i Betragtning, at Døden er vis, men dens Time uvis, medens vi endnu er ved god Helbred sluttet og indgaaet denne Forening, eftersom vi ingen Livsarvinger have tilsammen avlet, at om Gud behagede ved Døden at bortkalde mig Mogens Hachsen førend min Hustru Maria Hansdatter, da skal hun bemeldte min kære Hustru beholde alle vores fælles Midler rørendes og urørendes, løst og fast, tilstaaende Gæld og alt med og under hvad Navn det have kan, uforseglet, uregistreret og uskiftet i alle Maader og derover skalte og valte saaledes som hun selv lyster og vil. Aleneste at hun skal svare og betale vores bortskyldige Gæld og derfor holde mine Arvinger kræves og skadesløse i alle Maader. Dernæst skal hun betale til de fattige Husarme og sengeliggende 50 Rdl. hvilke halvtredsindstyve Rigsdaler den sidst efterlevende selv uddeler til de nødlidende. Og dernæst til min Søster Anna Chatrina om hun er i Live ligeledes to Hundrede Rigsdaler i alt courant. Hvormed hun tillige med mine andre Arvinger engang for alle skulle være fornøjede og derfor Afkald give, uden at enten pretendere eller nyde nogen videre Arv efter mig, enten min Hustru indlader sig i nyt Ægteskab igen eller ikke. Og som jeg Maria Hansdatter udi mit forrige Ægteskab haver avlet en Datter, som endnu lever, og derfor ikke saa længe hun lever kan testamentere min kære Mand paa den Maade som han mig kan testamentere til en Universalarving. Thi skal bemeldte min kære Mand Mogens Hachsen ifald jeg ved Døden førend han og min Datter skulde afgaa, skifte og dele med hende efter Loven. Men om bemeldte min kære Datter førend jeg uden Livsarvinger skulde være bortkaldet, og merbemeldte min kære Mand Mogens Hachsen i saa Maade begge vores Død skulde overleve, da skal han være og blive min eneste Arving og ligeledes nyde og beholde alle vores fælles Midler, uforseglet, uregistreret, uskiftet og uvurderet i alle Maader, dog skal han svare og betale vores bortskyldige Gæld og derfor holde mine Arvinger kræves og skadesløs i alle Maader, dernæst skal han betale til de fattige Husarme og Sengeliggende Halvtredsindstyve Rigsdaler. Hvilke 50 Rd. han selv uddeler til de mest nødlidende og dernæst en Gang for alle udbetaler til mine Arvinger to Hundrede Rigsdaler i alt courant, hvormed de uden videre Arv at nyde eller pretendere skulle være fornøjede og derfor Afkald give. Siden maa og skal oft bemeldte min kære Mand Mogens Hachsen gøre sig alt det andet af Boens Midler rørendes og urørendes, løst og fast, tilstaaende Gæld og alt andet med og under hvad Navn det have kan, saa nyttig som han ved, vil og kan, enten han forandrer sin Stand til et nyt Ægteskab eller ikke. Til Bekræftelse at vi saaledes med hver andre have sluttet og er forenede, have vi dette vort Testamente med egne Hænder underskrevet og vores Signeter forseglet med allertjenstligste Begæring nærværende tvende gode Mænd dette med os til Vitterlighed ville underskrive og forsegle. Sorø d. 18. Juni 1743.

Maria Hansdatter

Mogens Hachsen

conf. Frederiksborg 5/7 1743.

Imidlertid døde Madam Hachsen 1750 (begravet $\frac{8}{7}$), og $\frac{21}{9}$ 1751 afgav Stifdatteren en Erklæring af følgende Indhold (Sorø Købstads Skøde- og Panteprotokol 1737–1774 Fol. 164 b):

Kiendes jeg underskrevne Kiersten Ellen Pedersdatter boende her i Sorø . . . at min Stiffader Mogens Hachsen . . . ved den over min salig Moders efterladte Stervbos Midler og Effekter . . . forfattede Registrering og Vurdering . . . har fornøjet og aldeles udbetalt mig al min tilfaldende . . . Arv, . . . som bestaar udi tinglyste og sufisante Obligationer . . . Iligemaade er jeg bleven fornøjet med Meublerne, af Sølv, Kopper, Tin, Messing, Malm og Jærnfang med al . . . Boskab af Sengeklæder, Skabe, Spejle intet undtaget.
Sorø $\frac{21}{9}$ 1751.

Kiersten Ellen Pedersdatter.

Jomfru Kirsten Ellen Pedersdatters Kurator P. v. Haven.

Men to Aar efter sin Hustrus Bortgang døde Mogens Hachsen (begravet i Sacristiet $\frac{28}{9}$) og et Par Maaneder derefter ($\frac{29}{11}$ 1752) solgte Marchus Mathiasen, Købmand og Borger i Sorø, »i Kraft af [af]gangne Mogens Hachsens Testamente »for velbem. Hachsens Arving Magnus Hachsen Gouverneur i Guinea den Gaard i Sorø, som fornævnte Mogens Hachsen sidst ejede«, til Kantor og Klokke til Sorø Kirke Monsieur Andreas Bang for en Købesum af 900 Rdl., der berigtiges ved Betaling af 100 Rdl. og Udstedelsen af en Panteobligation paa 800 Rdl., og $\frac{26}{6}$ 1753 erklærer Handelsmand i Næstved Jacob Londeman, som var gift med Mogens Hachsens Søster Anna Cathrine, at da det var ham tilladt at arve 400 Rdl. [Fejlskrift for 4000 Rdl.], hvoraf efter Testators sidste Vilje de 1600 Rdl. skulde udbetales til Hr. Henrich Hachsen, nu opholdende sig i Stockholm, har han af Køb- og Handelsmand Marchus Mathiasen, som var executor testamenti, modtaget Resten 2400 Rdl. Men inden da var der holdt Auktion over Mogens Hachsens Efterladenskaber, der indbragte 2041 Rdl. 2 Mk. $\frac{9}{10}$ Sk. Ved at gennemgaa Fortegnelsen over de solgte Effekter faar man Indtrykket af et meget velstaaende Hjem. Der solgtes først 23 Numre af Sølv, deriblandt en Kaffekande med 2 Haner og 2 Hanke (vog. $8\frac{1}{2}$ Lod), som købtes af Oberst v. Eppingen for 50 Rdl. En Tepotte med Fad (vog. 48 Lod), der købtes af den samme for 28 Rdl. 1 Mk. $\frac{3}{2}$ Sk., to Lysestager (vog. 45 Lod), som en Guldsmed i Næstved overtog for 25 Rdl. 2 Mk. 7 Sk. Af Møbler fandtes der blandt andet følgende; men der kan sikkert ingen Tvivl være om, at Sagerne, der skulde sælges, er bragt sammen i enkelte Rum i Lejligheden, saa det, der staar opført under det enkelte, ikke er noget Udtryk for, hvad der har været der til daglig: Et stort Spejl med forgyldt Ramme, 6 ditto

Lampetter med Spejlglas, et firkantet Skilderi med forgyldt Ramme, 1 brunt anstrøgen Thebord, 1 lidet aflangt Bord med drejede Ben, et stort Træur med fransk Træ indlagt, et indlagt Chatol . . . hvori er 23 smaa og store Skuffer med Beslag. Forøvrigt nævnes bl. a. følgende Lokalteter: Den hvide Gang, Grønstuen, Jomfruens Kammer, hvori var samlet 69 Tinsager, 55 Kobbergenstande, 6 Malm-sager, 29 Messingsager, 23 Pletsager og 38 Stk. Jærntøj, Kammeret ved Grønstuen, sal. Mad. Hachsens Kammer, Hachsens Sovekammer, Stuen ind til sal. Hachsens Sovekammer, hvor der var opstabled bl. a. 11 blaastribede Bolster Hoveddyner, 5 blaastribede Bolster Underdyner, 31 Par fine Lærreds Lagner, 53 Par Blaargarns Lagner, 28 Pudevaar, 19 Drejls Haandklæder, 10 Hørlærreds Haandklæder, 7 fine Duge, 34 Blaargarns og Blaarlærreds Duge, 14 Numre, hver indeholdende 6 Blaargarns Drejels Servietter m. m. m. Af Bøger fandtes ikke nogen righoldig Samling (ialt 79 Nr.) deriblandt: Luthers Huspostil, Chr. IV's Bibel, Danske Lov, Valdemars Lovbog, Robinson, Thomas Kingos Psalmebog, Niels Michelsens Lægebog, Søren Mathiesens Regnebog m. m.

Det her nævnte tyder paa Velstand, og saa maa man huske paa, at Stifdatteren, ifølge foranstaaende Erklæring, foruden andet havde faaet Møbler, Genstande af Sølv, Kobber, Tin, Messing, Malm og Jærnfang foruden Boskab af Sengeklæder, Skabe, Spejle o. s. v.

Utvivlsomt har Mogens Hachsen i Tidens Løb ejet andre Gaarde eller Huse i Sorø; i Taxationen 1736 staar han blot opført som Ejer af den her nævnte Gaard. Men ^{19/2} 1741 havde han skødet til Hans Rasmussen Møller et ham tilhørende Hus . . . udi den lille Baggade . . . imellem Md. sal. [Landstingsskriver] Abroes Have-gærde paa den ene Side og [Skræder i Ringsted] Emanuel Schwartz' Hus paa den anden Side, hvilket Hus han havde købt af Mons. Poul Schnabel ved Skøde af ^{23/2} 1740.

Medens Mogens Hachsen efter alt at dømme havde tjent sine Penge — eller paa anden Maade var kommen i Besiddelse af dem — udenfor Sorø, gælder dette ikke for en anden af de Borgere, som levede her sammen med ham, nemlig Niels Bendtzøn Hald. Hvor han oprindelig har hørt hjemme, kan vi ikke sige, men da der i 1711 holdes Mandtal over Sorø By i Anledning af Kop- og Hesteskatte, staar der ved hans Navn, som ved forskellige andres, tilføjet nogle Bemærkninger, som giver os Oplysning om, at han — »denne unge Mand«, som han kaldes — handler med indenlandske

Varer eller, som det hedder et andet Sted om ham, »haver indenlands Bondehandel« med grove Varer, samt Tjære, Jærn, Salt og Humle og deslige, som han tager [ɔ: indkøber] her i Staden [ɔ: København] og der føjes til: Næringen er vel viterlig, kan ikke være anderledes i Sorø, hvorfor det anses for rimeligt, at han, som med sin Husstand er sat til 40 Rd., faar Nedsættelse til 25 Rdl. Helt ung kan han dog vel ikke have været, da han baade har Hustru og Barn, og dette sidste er saa stort, at der holdes en Præceptor [Huslærer] til det, og Bedriften kan ikke have været helt ringe, da der desuden holdes 3 Tjenere, hvorved forstaas Tjenestefolk, og 2 Piger. Desuden holder han 2 Hopper, om hvilke det dog siges, at »han alene bruger dem til at føre sine Varer med fra København«. Man vil ogsaa se ham nævnt blandt dem, som i Sorø bar Paryk, hvad vi har omtalt foran, ligesom hans Hustru bar Sæt, og der nævnes baade Præceptoren og en Stifsøn blandt dem, der ogsaa bar Paryk, men om Stifsønnen, der nævnes 1700, og Barnet, der nævnes 1711, er det samme Væsen, kan vi ikke afgøre. At hans Hustru Anneche Pedersdatter Brun, har været gift tidligere kan man formentlig gaa ud fra som givet. At det er gaaet fremad for ham med Handelen, kan man vel slutte af, at han 1717 er den, som yder den femte højeste Kop-, Heste- og Karosseskat samt Krigsstyr (75 Rdl.), men forøvrigt kan vi ikke gøre nærmere Rede for hans Virksomhed frem gennem Aarene. Det er heller ikke udelukket, at han har øget sine Midler ved Køb og Salg af Ejendomme. I Taxationen af 1736 staar han opført som Ejer af den af ham selv beboede Gaard, der laa paa Hjørnet af Storgade og Vester Brøndstræde (nu Vestergade) og utvivlsomt var en af Byens største Gaarde, idet den omfattede et Hus til Gaden paa 14 Fag i to Stokværk, teglhængt og tavlmuret med Stuer, Kamre og Krambod, en Længe i Gaarden til den søndre Side paa 21 Fag, ogsaa teglhængt og tavlmuret, indrettet til Bryggers og Spisekammer med andre smaa Værelser til et og andet Brug, en Længe i Gaarden til den vestre Side, bestaaende af 23 Fag, teglhængt og lerklinet, indrettet til Stald, Lo og Lade samt Fæhus og en Længe mod Nord, paa 6 Fag, teglhængt og lerklinet, indrettet til Stald og Vognskjul. Men foruden denne Gaard ejede han to Huse, som laa umiddelbart Nord for hans egen Bolig og var udlejet til Skomager Adam Nicolajsen og Skomager Jochum Hamburger; endvidere et Hus paa 8 Fag i Søgade med en Sidelænge paa 6 Fag til den lille Gade [ɔ: Baggade, nu Søndergade] og tilhørende Hestemølle, i Brøngade en Længe til Gaden paa 23

Fag, indrettet til 6 Lejevaaninger, en lignende sammesteds paa 12 Fag, indrettet til 3 Lejevaaninger, og sluttelig, vistnok paa Hjørnet af nuværende Østergade og Vedelsgade Pottemagergaarden, som havde fire Længer, af hvilken den til Gaden havde 20 Fag, de tre andre henholdsvis 15, 16 og 6. Om alle hans Ejendomme hedder det i Taxationen, at de er »i god Stand«, hvad der ogsaa tyder paa, at han havde Magt over Tingene. Man kunde paa en Maade sige, at han var den største Ejendomsbesidder i Sorø i hans Tid, idet han sad inde med ikke mindre end 90 Fag.

Men i Aaret 1740 døde han og blev begravet $\frac{4}{5}$ 1740 »i den store Gang inden for de 3de Piller lige udfør Stiftamtmand v. Ostens Stol«, og hans Enke skulde overtage det hele. Det lykkedes imidlertid ikke for hende at holde sammen paa det, hvad Grunden dertil nu kan have været. Hun overlevede ham i 35 Aar og Skødes og Panteprotokollerne fortæller om, hvorledes hun Gang paa Gang har maattet skille sig af med Ejendomme og større eller mindre Dele af sit Indbo; ligesom man læser om, hvorledes hun har maattet stifte Gæld saa hos den ene, saa hos den anden. Endnu 1748 er hendes Husstand ikke helt ringe. Der opføres foruden hende selv og en Søn [betyder vist her en Plejesøn], en Jomfru, en Pige, en Præceptor, en Karl og en Møllersvend. Men dette Aar maa hun søge at skille sig af med den Gaard, hvori hun boede. $\frac{15}{7}$ holdes Auktion over den tilligemed Gaardsrummet, som er 32 Alen i Længden og 30 Alen i Bredden, og Haven, som er 130 Alen lang og 52 Alen bred; »dog reserverer Sælgeren sig fornødne Logementer uden nogen Betaling til Beboelse til næstkommende Michaeli«, men der kom ingen Handel i Stand, og først det følgende Aar ($\frac{5}{11}$ 1749) sælges hendes iboende Gaard til Johan Adolph Foss, som iøvrigt samme Dag søgte at sælge den videre, men forgæves. Et Par Maaneder i Forvejen, $\frac{8}{8}$ 1749, blev der — ligesom flere Gange tidligere — bortsolgt en Del efter foregaaende Domme og Indførsler udlagte Effekter, bestaaende i Guld med Diamanter, Sølv, Tin og videre, som tilhørte hende, og $\frac{26}{9}$ 1749 blev der, efter Mogens Hachsens Foranstaltning som den, der efter Dom og paafulgte Indførsel er berettiget til et Madame Bendtsen forhen tilhørende Vænge, beliggende ved den saakaldte Pottemagergaard, foretaget Auktion, og Hachsen fik det tilslaget for 480 Rdl., 1750 solgtes de to Lejevaaninger, som beboedes af Organisten Mons. Smell og Jomfru Stub, tilligemed Hestemøllen, $\frac{28}{10}$ 1750 maatte hun skille sig af med 4 andre Lejevaaninger, og saaledes er der i de følgende Aar gentagne Gange

Auktion over Huse og Løsøre. Endelig staar der at læse, at Madame Anneche Bendtsen, som var født 1692 og havde været en af de rigeste i Sorø, blev optagen i de Fattiges Huse, og da hun døde 1775, blev hun $\frac{3}{11}$ begravet i de Fattiges Jord. I Sorø Fattigregnskabsprotokol 1740 – Fol. 138 b staar der som hendes Gravskrift: For en Ligkiste til Mad. Bensen 3 Rdl., til Ligbærerne 1 Rdl., Graven at grave 1 Mk. og til de, som lagde hende i Kiste, 8 Sk.

Samtidig med Mogens Hachsen og Niels Bendtsen Hald levede og virkede Johan Adolph Foss i Sorø og takket være, at en af de Ejendomme, han sad inde med i Byen, i alt væsentligt er bevarret i sin gamle Skikkelse, er hans Navn bleven husket til vore Dage i den forøvrigt ret urimelige Betegnelse paa det gamle Værtshus, Bindingsværkshuset paa Storgades vestlige Side, som efter ham til Tider kaldes Sieur Foss' Gaard. Heller ikke hans Hjemstavn kan vi opgive, men, saa vidt vi ved, var han ikke barnefødt i Sorø. Han kom hertil som en antagelig temmelig ung Mand i 1718 (f. ca. 1690*) og nedsatte sig som Handlende. I Sorø Købstads Regnskab for 1718 staar indført, at »Johan Adolph . . . har en liden Bod, udi hvilken holdes nogle smaa Varer, som tages i København og udi de smaa Købstæder her i Landet; maa selv lade dem vogne til sig, og er Næringen kun ringe«. Det fremgaar, at han da var ugift, men allerede det følgende Aar indtræder han i Ægteskab med Enken efter Skomageren Gert Levin (Rue), Ellen Kirstine. Om dette Skomagerpar er der at nævne, at de tilsyneladende har hørt til de bedre stillede Ægtepar i Byen, hvad mulig kan sluttes af, at Husfaderen i Modsætning til Flertallet af den jævne Haandværkerstand bar Paryk og Husmoderen Sæt. Han maa have været gift en Gang før, men med hvem vides ikke. Der findes nemlig i Sorø Købstads Regnskab for 1717 en Attest fra Ellen Kirstine, sl. Giert Levin Rues, at hun har hos sig en liden Dreng, »som er min sal. Mands Datterbarn, hvilken jeg med Føde, Klæder og Skolegang forsørger«. Vi tænker os da, at den nævnte Dattersøn er den senere velkendte Købmand i Sorø, Gert Levin Eichhorn, om hvem der vil blive talt længere fremme i nærværende Arbejde. I Regnskabet for 1720 staar der ogsaa om Johan Adolph Foss, at han »holder en liden Krambod«, hans Husstand bestaar af ham selv, hans Hustru, 1 Karl og 1 Pige, og han holder 2 Heste, som altsaa brugtes til Transport af Varer fra København og de smaa Købstæder. Han har troligt nok været en

*) Luxdorps Dagbøger I, 308.

driftig Mand, saa Købmandshandelen er blevet større Aar for Aar, og i 1736, da Taxationen udarbejdes, har han tilkøbt sig en Række af Ejendommene i Byen. Selv havde han til Huse i den Gaard, som laa paa Postgaardens Plads, hans »iboende Gaard, som han selv er Ejer af«, som det udtrykkes. Den bestod af 4 Længer: Huset ud til Gaden, 16 Fag, 2 Kviste over de 6 Fag, teglhængt og tavlmuret, indrettet med Stuer, Krambod og Pakhus, en Længe i Gaarden til den søndre Side, bestaaende af 18 Fag, teglhængt, tavlmuret og lerklinet, indrettet til Stald, Vognskjul og Rullestue, en Længe i Gaarden til den nordre Side, paa 18 Fag, teglhængt, en Del af Fagene tavlmuret og en Del lerklinet, indrettet til Bryggers og Køkken samt Pakhus og endelig en Længe i Gaarden til den vestre Side ud til Haven, bestaaende af 16 Fag, teglhængt og tavlmuret, indrettet til Havestue, Portrum, Kornlade og Lo med Fæhus. Alle Bygningerne var i god Stand, og Ejendommen takseredes til 800 Rdl.

Foruden denne Gaard, hvori han altsaa selv boede, ejede Johan Adolph Foss i 1736 ogsaa den øverste [ø: nordligste] Gaard paa Storgades østlige Side, hvortil hørte den Længe, hvori Byens Port fandtes. Taxationen 1736 beskriver Gaarden saaledes:

En Længe til Gaden, bestaaende af 12 Fag, et Loft højt, teglhængt og tavlmuret, indrettet med Stue og 2 Kamre samt Portrum. Endvidere en Længe paa den nordre Side, bestaaende af 27 Fag, et Loft højt, deraf de ti Fag indrettet til Stue, Krambod, Sengekammer og Køkken, teglhængt og tavlmuret, med en Kvist paa 4 Fag over Byens Port, teglhængt og tavlmuret, de øvrige 17 Fag, teglhængt og lerklinet, bruges til Bryggers, Portrum saavel som til at lægge Brænde udi med videre og endelig en Baglænge i Gaarden, staaende i Øster, et Loft højt, teglhængt og lerklinet, 11 Fag, indrettet til Pakhus og Portrum, det hele vurderet til 600 Rdl.

Desuden ejede Foss den gamle Kro, som vi gentagne Gange har nævnt. Den var nu blevet til en firlænget Gaard, som helt var teglhængt og tavlmuret; Huset til Gaden bestod som i 1682 af 15 Fag, men Bygningen havde nu to Stokværk med Stuer og Kamre baade foroven og forneden. De tre Længer mod Syd, Vest og Nord var henholdsvis 20, 15 og 6 Fag med Plads til Køkken, Bryggers, Kamre og Vognskjul, til Staldrum og Portrum og til Brænde- og Tørvehus. Det var stadig det kongelig privilegerede Værtshus, men det synes ikke, som Johan Adolph Foss selv har drevet det. Af en Skrivelse i Sjællands Stiftsøvrighedsarkiv (Indkomne commune Sager for Sorø 1707–58), dat. $\frac{2}{8}$ 1731 synes det at fremgaa, at Brevskrive-

ren Knud Nielsen Tornberg, forud for den Tid har forestaaet Værts-
huset og at han, da det faldt ham »for tyngeligt at holde« det, af-
stod det til sin Svoger, Mads Lieme, der samtidig havde Sorø lille
Ladegaard i Forpagtning, og i 1736 var Værtshusholderen antagelig
den Morten Mortensen, som ifølge Taxationen da beboede det kong-
gelige privilegerede Værtshus. Men 1748 solgte, skødede og af-
hændede Foss den ham tilhørende og paa Realgaden beliggende
Gaard, det gamle Værtshus kaldet, til det kongelig ridderlige
Academi i Sorø og dets Overhovmester.

Derom melder Sorø Købstads Skøde og Panteprotokol 1738–74 Fol.
91 b–92 a
F 5. — Toe Rigsdaler.
1748.

Kiendes jeg underskreven Johan Adolph Foss Handelsmand i Sorøe,
og hermed for alle vitterlig gjør, at have solgt, skødet og afhændet, saasom
jeg og hermed sælger, skøder og afhænder fra mig og mine Arvinger til
det kongelig ridderlige Academi i Sorø og detz Overhoffmæster, een mig
tilhørende og paa Realgaden beliggende Gaard, det gamle Værtshus kaldet,
hvis Privilegium og Benaadninger jeg efter kongelig allernaadigst Confir-
mation, haver nydt til min egen iboende Gaard; hvilken bortsolgte Gaard,
bestaaende af Jord fri Grund, efter Adkomsternes videre Formelding /: som
herved ere extraderede :/ udi Alnemaal Søndre og Nørre for Peder Falches
iboende Gaard og til Jochum Hags Enkes Gaard, udi Bredden 34 Al.; i
Længden fra Østre til Vestre fra Portstolpen til Gaden og til det nederste
Plankeværk i Haugen 145½ Al. og Haugen udi sin Bredde 33 Al.; hvilken
fornævnte Gaard og Grund med sin Bygning, ligesom den nu forefindes,
Højstbem. Academie skal have, nyde og bruge udi sin Længde og Bredde
som forskrevet staaer, til evindelig Ejendom; saa jeg og mine Arvinger,
fødte og ufødte, efter denne Dag aldeles ingen ydermere Ret eller Rettighed
haver til ermeldte Gaard og Grund i nogen Maade, eftersom den er mig
betalt med 850 Rd. skriver otte Hundrede og halvtredsindstve Rigsdaler
Courant; desaarsag jeg hermed fri hjemler og fuldkommeligen tilstaaer Sorøe
ridderlige Academie og detz Oberhoffmæster Gaardens og Grundens Ejen-
dom for enhver Tiltale i alle optænkelige Maader, og er tilladt foruden
mit Forevidende at lade dette mit Skøde paa behørig Steder proclameres,
naar forlanges, som jeg egenhændig haver underskrevet og mit sædvanlige
Zignet hostrykt.

Datum Sorøe den 11te Martii Anno 1748.

Johan Adolph Foss.

Imidlertid havde Johan Adolph Foss, som han nævner i Skødet,
faet Privilegium og Benaadninger overført til den Gaard, han boede
i, og fra da af ophørte Gæstehuset altsaa at være Værtshus; der ind-
rettedes de nødvendige Lokaliteter til at drive en saadan Virksomhed

i den nordligere beliggende Gaard, som siden da har rummet Gæstgiveri eller Hotel [nu Postgaarden]. Hvormegen Lod og Del, Foss personlig har taget i Værtshusholderiet her, vides ikke, — tidligere havde han jo tilsyneladende Bestyrere deraf — og det kan derfor være, at det ikke er helt retfærdigt, naar William Norvin omtaler en Tildragelse saaledes (Sorø II, 184): . . . en Dag i Oktober 1749 sammenkaldte Overhofmesteren [Reitzenstein] Professorerne, da det er ham meddelt, at nogle af Academisterne og andre Studerende kommer paa et Værtshus i Byen hos en Mand af et ikke helt godt Rygte, Johan Adolph Foss, hvor de ved Fruentimmer og andre uordentlige Ting maatte kunne blive forførte, hvilket i Tide maa forebygges.

Om det har noget paa sig, at han var en Mand »af ikke helt godt Rygte«, skal vi lade være usagt. Mulig er han her bleven beskyldt for Ting, som maaske var urigtige — kun Folkesnak — eller som han i første Instans intet Ansvar kunde have for. I hvert Fald var Værtshuset af en saadan Art, at selv meget højtstaende Folk tog derind til Trods for, at selve Sorø Akademi ^{16/9} 1748 havde faaet Privilegium paa Oprettelsen af Sorø Møllekro ude ved Landevejen med den Tilføjelse — som vi finder det passende at indføje her —, at Beboeren af Møllen maa bruge borgerlig Næring med Bryggen og Brænden paa de Vilkaar, at han skal tage Borgerskab i Soer og svare Byens Skatter og Byens Bestillinger samt i Konsumtion til Kongens Kasse aarlig 10 Rdr. (anført i Pro Memoria, dat ^{2/2} 1779 fra Byfoged Henrik Jessen til Overhofmester v. Reitzenstein).

Vi læser saaledes i Bolle Villum Luxdorps Dagbøger I, 88 »1759 ^{27/5} [da Luxdorph var Assessor i Højesteret og Generalprokurør] Kom til Sorø om Aftenen Kl. 10 og lagt paa Værtshuset hos Adolph Voss om Natten«. Og Forholdene maa ikke have været værre, end at han kunde vende tilbage dertil. I Dagbøgerne I, 307—08 staar: 1767 ^{9/6} [nu var Luxdorph ovenikøbet Konferensraad] Reist med Graah, Borch og Johan Eichel, i Herrens Navn, Kl. 2 Eftermiddag og kom til Sorø om Aftenen Kl. 12; logerede hos Johan Adolph Voss, som nu er 77 Aar gammel.

Men under alle Omstændigheder gik det, saa vidt man kan spore, økonomisk fremad for Foss, og da der 1749 skulde betales Prinsessestyre i Anledning af Chr. VI's Datter Louises Bryllup med Hertug Ernst Friderich Carl af Sachsen-Hildburghausen blev det højeste Bidrag i Sorø (10 Rdl.) udredet af Kbm. Gert Eichhorn, Kbm. Marcus Mathiesen, Sr. Mogens Hachsen og Kbm. Johan Adolph Foss.

Foruden de tre nævnte Ejendomme sad Foss i 1736 ogsaa inde med en Længe paa 32 Fag i Lillegade [ɔ: Søndergade], som var indrettet til 6 Lejevaaninger.

Ogsaa paa hans Husstand kan man se, at det stadig gik fremad. 1748 bestaar den af ham selv, hans Hustru og en Søn, en Krambodsvend, en Dito Dreng, 3 Karle, en Jomfru, en Kælderpige, en Kokkepige, en Bryggerspige og en Amme foruden 3 Drengene, og 7 Aar senere (1755) nævnes han selv, hans Hustru, en Søn, en Svend, en Karl, Fabriqueren, en Jomfru og 7 Piger.

Om hans ægteskabelige Forhold skal vi blot tilføje, at hans Hustru, Skomagerenken, maa være død inden hendes Mand, idet han senere ($^{12/8}$ 1746) ægtede Lucie Radeløf (f. $^{2/9}$ 1721, † $^{16/4}$ 1774), som blev Moder til Mathias Georg Foss, der blev født $^{22/7}$ 1747 og døbt $^{28/7}$ s. A. Selv døde han 1768 og blev 2den April »med tilbørlige Ceremonier og Ligprædiken hensat i en Begravelse i Sorø Kirkes søndre Kapel«. Sønnen, som kaldes Studiosus juris et philosophiæ, fulgte ham i Døden faa Aar efter ($^{8/2}$ 1771) og blev $^{15/2}$ 1771 med Ceremonier og Ligprædiken hensat i sine Fædres aabne Begravelse. Enken har aabenbart fortsat Værtshusholderiet, — vi vilde i vore Dage naturligvis sige Hotelvirksomheden — og Købmandshandelen, men det synes, som om det ikke stadig er gaet lige glideligt for hende. I hvert Fald har vi i en Skrivelse, dat. Danske Kancelli $^{25/7}$ 1770, fra O. Thott til Reitzenstein, fundet følgende Linjer:

Da . . . det af hvis [ɔ: hvad] Deres Excellence derom forhen har indberettet, er fornummet, at bemeldte Kiøbmand Fosses Enke ikke alene undertiden leverer Folk slette Vine, men endog sælger dem til opskruede Priser, saa vilde Deres Excellence behage at forelægge fornævnte Fosses Enke en vis Tid, inden hvilken hun bør forsyne sig med forsvarlige Varer, saafremt hun ej vil vente, at en anden ogsaa bliver meddelt ligesaadan Privilegium.

Mulig gælder det Værtshuset, men kan maaske ogsaa referere sig til Købmandshandelen. Hvorvidt det har hjulpet, kan vi ikke udtale os om, men faa Aar efter døde hun og blev begravet $^{25/4}$ 1774. Der fandt samme Aar en stor Auktion Sted over hendes efterladte Møbler og Effekter; den indbragte 3139 Rdl. 3 Mk. 11 Sk. og ved at gennemgaa Fortegnelsen over alt det, som blev solgt, faar man Indblik i et andet velstaaende soransk Hjem. Der var 16 Guldmønter fra Tiden 1647—1740, 220 Sølvmedailler m. m., en stor Sølvkaffekande, (vog 66 Lod 2 qv.), en Sukkerbøsse, Københavns

Prøvesølv, et Sølvbæger med Knapper og Laag, 12 Stkr. store Sølvspiseskeer, 1 Terrin med Laag, Københavns Prøvesølv (64 Lod), Sølvlysestager, 6 Stkr. Sølvgafler, 6 Stk. Knive med Sølvskæft m. m. Af Møbler i et Rum, kaldet Apostelstuen, solgtes 1 malet Bord med 2 Fløje, 1 Consolbord med graa Marmorplade, et Spejl med forgyldt Ramme og en Lænestol med 6 Stkr. højryggede Stole og rødt Burachans Betræk, en Mængde Bøger, 28 i Folio, 99 i Quarto og 186 i Octavo.

Johan Adolph Foss og Hustrus Arvinger var hendes 5 Brødre, Birkeskriver Willum Ortved paa Falster, Raadmand Gustav Ortved i Holbæk, Borger og Købmand i Holbæk Jens Ortved, Borger og Købmand i Sorø Bertel Ortved og afd. Møller i Suserup Lars Ortveds 2 Børn, Ole og Ane Kirstine. Men ved Skiftet fremlagdes Mad. Fosses Testamente til hendes yngste Broder, Bertel Ortved, paa hendes Gaard og Hus med mere for hans lange og tro Tjeneste, Stræbsomhed og Beopagtsomhed. I godt en halv Snes Aar drev han saa Købmandsforretning her, men ²⁰/₆ 1786 toges hans Bo under Skiftebehandling til hans Kreditorers Afbetaling, ²⁴/₁₀ 1789 opgjordes Boet: Aktiver 3521 = 2 = 3¹/₂, Passiver 5084 = 1 = 14¹/₂. Men imidlertid var Bertel Ortveds Gaard sat til Auktion og overgik ⁷/₁₀ 1786 til Søren Poulsen Kierulf for 2100 Rdl. og Huset ved Siden af til samme for 370 Rdl.

Foruden de tre her nævnte var der andre, som ejede mere end det Hus eller den Gaard, hvori de selv boede. Der var saaledes Poul Rasmussen Schnabel, en Søn af Sognepræsten i Vemmeløv og Hemmeshøj, Provst Rasmus Berntsen Schnabel og Ursula Hansdatter. Han var født 1696. Hvornaar han er kommen til Sorø, om han har staaet i Lære her eller andetsteds, ved vi ikke, men 1736 staaer han opført som Ejer af forskellige Gaarde og Huse, først og fremmest den, han selv boede i, og hvorfra han drev sin Købmandshandel. Den laa paa Storgade, paa det Sted, hvor nu Købmand Dan Clausens Ejendom findes, og bestod dels af et lidet Hus ud til Gaden paa 5 Fag og dels »Gaarden i sig selv« paa 14 Fag med Portrum, Kvist over de 3 Fag, teglhængt og tavlmuret, indrettet med Stuer og Krambod. Desuden fandtes der en nordlig, østlig og sydlig Længe paa henholdsvis 15, 12 og 12 Fag, indrettet bl. a. til Bryggers, Pakhus, Stald, Tørvehus og Vognskjul. Utvivlsomt har Poul Schnabel ved sin Handel og mulig ogsaa ved Ejendomspekulationer forstaaet at skaffe sig Midler; i hvert Fald var

han 1736 i Stand til at købe Espe Gaard, men skilte sig af med den 1747. Han døde 1762.

I Sorø var han forøvrigt 1736 ogsaa Ejer af den Gaard, som laa paa den tidligere Ministerboligs Plads; den beboedes da af Oberstinde Fuchs; endvidere af 2 mindre Huse paa Storgades østlige Side, hvorved han blev Nabo til Gert Eichhorn, i Lillegade ejede han en Længe paa 24 Fag, indrettet til 4 Lejeboliger, og i Brøndgade et nyt Hus til Gaden, som bestod af 6 Fag, men foreløbig var ubeboet.

Endelig kunde vi blandt Grundejerne i Sorø 1736 nævne Christen Christensen Nørregaard, hvis iboende Gaard laa paa Hjørnet af Storgade og Øster Brøndstræde (nu Snedkermester N. J. Hansens Ejendom), men desuden ejede han det andet Hjørnesteed ligeoverfor (nu Kbm. Alfred Hees Ejendom) og i Brøndgade en Længe paa 18 Fag, indrettet til 4 Lejevaaninger. Antagelig har han haft Høkerforretning; i hvert Fald staar der 1743 om ham, at han »holder Øl og Brændevin at sælge«.

Et Navn, som vi i denne Sammenhæng ikke kan lade uænset, er Peder Tøgersen Hvas, selv om det synes i Tidernes Løb at være gaaet tilbage for ham, saa at han efter at have siddet inde med en ret betydningsfuld Stilling, saa vidt man kan se, endte sine Dage i et af de mindste Huse i Sorø.

Han skal, efter hvad F. Hvass oplyser (Familien Hvas V, S. 201 og 202), have været Søn af Byfoged i Holstebro, Herredsfoged i Hjerm-Ginding Herred Jens Tøgersen Hvas, skønt man skulde have ventet, at hans Fader havde heddet Tøger. Han maa i sine yngre Dage have opholdt sig i Viborg, hvad der mulig kunde læses ud af den længere fremme gengivne Skrivelse, skønt det naturligvis ogsaa kan forstaas saaledes, at han i Sorø – sammen med mange andre – har maattet udrede Brandstyr i Anledning af den Viborg overgaaede Ildebrand. Men 1700 blev han, efter at Edvard Jensen Munch var bleven suspenderet, konstitueret som Ridefoged ved Sorø Akademi, og 1705 ombyttedes Konstitutionen med en virkelig Ud-nævnelse. Da Spisemesteren Lorentz Øegaard 1706 var gaaet af, antoges i hans Sted Ridefoged Peder Hvass og hans Hustru, og forenede til 1711, da han ophørte med at være Ridefoged, de to Stillinger; men 1718 trak han sig – frivillig eller ufrivillig – tilbage som Spisemester. Det har mulig fundet Sted i Begyndelsen af dette Aar, for i en Bemærkning, som er knyttet til hans Navn i Sorø

Mandtalen af ²⁸/₁₂ 1717, betegnes han som værende »uden Tjeneste«. 1728 ved vi, at han boede i den senere saakaldte »Trautners Gaard«, som ejedes af Krigsraad Roede, men senere tilkøbte han sig den selv, efter at den havde været paa Sorø Skoles og Mons. Poul Schnabels Hænder. Fra 1731 er der bevaret en Skrivelse, stilet til Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen, og denne giver Udtryk for hans vel allerede dengang ret kummerlige Tilstand. Han skriver saaledes ⁷/₂ 1731 (Sjællands Stiftamt: Breve fra adskillige Jurisdiktioner vedk. Sorø Amts Købstæder 1729–99): » . . . alle ved, at jeg nu i saa mange Aar har hensiddet og tæret, men imidlertid ikke haft ringeste Indkomst til nogen Subsistence« og det er alle bekendt, »at Kræfterne dagligen svækkes og aftager og . . . at jeg . . . baade hos Krigsraad Langfeldt¹⁾ og andre har lidt ubodelig og for mig utaalelig Skade, at jeg derover nu maa udstaa største Mangel og ikke kan komme igennem med adskillige mig overhængende og trængende Poster, som jeg . . . dagligen ængstes for«. Han beder sig derfor fritaget for at betale 12 Rdl. i Brandstyr for 1731 i Anledning af Københavns Ildebrand 1728 efter at have betalt i 1729 og 1730. Alligevel sad han stadig i »Trautners Gaard« og ejede den, til han ²⁴/₃ 1744 solgte den til Kammerraad, Krigs- og Landcommissær Jørgen Willumsen. Han flyttede dernæst hen paa Realgaden i et lille Hus (³/₂ Fag) mellem Hr. Thambses Gaard, hvor Hans Maler boede, og Jochum Gabte Remsnider, som laa der, hvor nu Ursmager Jensens Ejendom findes, og udstedte der ²⁴/₁₂ 1744 en Erklæring om, at han skyldte sin »kære Svigersøn« [By- og Birkeskriver] Jens Birch 250 Rdl. Han døde vist 1746 og blev ⁵/₁ 1747 begravet i den søndre Gang ved den 2den Pille fra Fraterdøren af. Det følgende Aar (⁷/₈ 1748) solgte hans Enke, Else Marie Eggers, Huset til Chirurgus, Sr. Johan Wilhelm Gerhardt og har da mulig forladt Byen; hun findes nemlig ikke optaget paa de to Lister over Indbyggerne i Sorø 1748 og 1755, som findes indført i Liber daticus.

Hvad der her er nævnt, er det eneste, det hidtil er lykkedes at drage frem om ham. Men utvivlsomt har han i sin Tid spillet en vis Rolle i Samfundet her i Sorø, og det Stykke Jord, der ligger Vest for Baggade ned mod Søen, kaldtes i lange Tider Peder Tøgersen Hvass' Vænge, et Vidnesbyrd om, at han har haft med dette at gøre; ejet har han det ikke, da det udskiltes, da Sorø Skole solgte »Trautners Gaard« til Poul Schnabel, altsaa inden Peder Tøgersen Hvass blev Ejer af denne.

1) Amtsforvalter Jørgen Langfeldt.

Vi nævnte foran de Bemærkninger, som var føjet til enkelte Borgeres Navne i Mandtalslisten 1711, og det var i det hele taget ikke ualmindeligt med saadanne »Randnoter«, saa vi ogsaa finder det ved andre Lejligheder. Af Mængden skal vi blot fremdrage nogle enkelte Tilføjelser, der er gjort i Mandtalslisten 1743 i Anledning af Formue-, Kop-, Heste- og Carosseskat. Om Barberen Johan Friedrich Brauer (begr. $\frac{2}{12}$ 1757) siges, at han »haver et ganske ringe Levebrød, der ikke kan regnes til 80 Rd. aarlig«. Om By- og Birkeskriver Jens Birch [der var gift med en Datter af Peder Tøgersen Hvass] staar der, at han »haver ingen vis Løn af Byen, men af Sorø Kloster som Birkeskriver nyder aarlig Løn 20 Rd. og 8 Tønder Korn, hans Accidenser saavel af Byen som Birket kan ikke udgøre aarlig 20 Rd., saa han ikke kan have i aarlig Indkomme med Løn og Accidenser 60 Rd. Byfogden Knud Jensen [begr. $\frac{17}{8}$ 1757], hvis aarlige Løn og Accidenser ikke kan udgøre 150 Rd., lever i det allerunderdanigste Haab at blive regnet iblandt de Betjente, som ikke har 200 Rdl. i Løn og Accidenser. Om Landsdommer Deichmanns Enke siges, at hun er »straxen efter Forordningens Publikation ved Døden afgaaet«, men hendes efterlevende Jomfru Datter formener ifølge Forordningen at blive allernaadigst befriet for Kopskatten, siden hendes salig Moder var en fattig Enke og havde ikkuns 50 Rd. Pension af Postkassen. Det er imidlertid værd at lægge Mærke til, hvad der følger efter, nemlig: »endskønt [ɔ: til Trods for] denne hendes Angivelse medfører Sandheden, som mange foruden mig [ɔ: Byfogden] er bekendt og kan bevidne«, at hendes økonomiske Situation er en saadan, at hun i Kopskat sættes til 25 Rd. Vi skal ikke her udtale nogen Dom over Jomfru Deichmann, men for os staar det, som hun har tænkt sig – hvad ogsaa adskillige i vore Dage tænker sig – at kunne føre Ligningsmyndighederne bag Lyset. Ved Major Schrøders Enke staar, at hun »er ganske fattig og haver ej videre til Subsistence end den hende allernaadigst tillagte Pension 50 Rdl.«

Derimod hedder det om Mogens Hachsen, at han haver ingen Character eller Betjening, men lever af sine Midler. Mad. Haag er en fattig Enke, hvis Mand vel for mange Aar siden har været Postmester, men er i slet Tilstand; opføres som en Haandværksmands Enke, endskønt det vil holde hende tungt samme at tilvejebringe. Og endelig staar der om Marius Tranderup, at han er en ganske fattig Mand, som haver været Hollænder paa Hellestrup og er af Herskabet frataget alt, hvis [ɔ: hvad] han ejede, hvorover han haver Proces med dennem, som ikke endnu er kommen til Endskab, haver altsaa ikke noget at betale med.

Ved Omtalen af Sorø Borgerstand i Midten af det 18de Aarshundrede, synes vi, det er værdt, da det ogsaa bidrager til at karakterisere en Del af dem, som tidligere er nævnt, foruden forskellige andre, at nævne følgende:

I Aarene omkring 1747 var Hofbygmesteren, Oberst Laurids de Thurah i Færd med at udgive et af sine historiske Værker, (der tænkes vist her paa »Hafnia hodierna«, en Beskrivelse af »alle de mærkelige Ting, som København indbefatter«), og i den Anledning har Stiftsbefalingsmanden, Geheimekonferensraad, Baron von Gersdorff, som det synes efter Kongens Ønske, henvendt sig til Byfogden i Sorø, Knud Jensen – og naturligvis ogsaa til andre Byfogder – med Befaling om at henvende sig til de højrespektive Indvaanere og forhøre, om de ønskede at prænumerere eller abonnere paa dette Arbejde. Byfogden lod da to Borgere gaa rundt til dem, han mente kunde være villige til at tegne sig for Bogen, som skulde koste 3 Rdl., med en Liste, hvorpaa de skulde sætte deres Navn, og ²³/₆ 1747 afgav de skriftlig Erklæring om, at de »med dette Document [havde] været hos de derudi anførte Personer og dennem forevist samme, med Begæring, at de derpaa vilde tegne, og da bekommet deres mundtlige Svar saaledes:

1. Hr. Etatsraad Christensen, at naar han vilde have Bogen, skulde han nok faa den.
2. Hr. Hofjunker Bestenbörstel foregaves i hans Logement, at han ikke var hjemme.
3. Hr. Kammerraad Willumsen havde allerede besørget det rekvirerte i København.
4. Frue Fuchs og
5. hendes Søster Frøken Luxdorff svarede, at de ikke behøvede denne Bog.
6. Hr. Friderich Christian Moth, at det var godt.
7. Dr. Müller, i hvis Logement blev svaret, at han ikke var hjemme.
8. Sr. Hachsen svarede, at han havde andet at bruge sine Penge til.
9. Madame Abroe svarede, hun havde ingen Penge.
10. Sr. Johan Adolph [Foss] sagde, det var tidsnok til Augusti Maaned.
11. Sr. Geert Eichhorn gav til Svar, naar nogen anden havde tegnet dennem, vilde han tegne sig.
- og 12. Sr. Marchus Mathiasen foregav, at han ikke havde Lejlighed at læse Bogen og altsaa behøvede den ikke.

Noget større Resultat kan man derfor ikke sige, at Byfogden havde ud af sine Anstrængelser, og det har han sikkert selv været klar over. ^{16/7} 1747 skriver han nemlig til Stiftsbefalingsmanden:

I hvormeget jeg haver ladet mig være angelegen underdanigst at efterkomme Deres Excellences til mig ergangne naadige Ordre og Befaling af 3die Juni sidst, at invitere Prænumeraⁿter i Sorø By til det af Hr. Oberst Thurah under Hænder havende Værk, saa har jeg dog ikke været saa lykkelig og obtineret nogen [p: vinde nogen], men enhver haver undskyldt sig, hvilket alt af indlagte naadigst maatte erfares; og da slige Folk /: hvoraf en Del er bemidlet, og en Del i god Stand :/ haver undskyldt sig, saa haaber jeg, Deres Excellence er saa naadig at se mig som en ringe aflagt Betjent derfor forskaanet [altsaa, han beder sig ogsaa fritaget for at prænumere]. Hvorⁿæst recommenderer mig fremdeles udi Deres Excellences stedseⁿvarende Naade og i dybeste Underdanighed lever

Deres Excellence

. . .

Naadigste Herres
underdanigste
Tjener

K. Jenssøn.

Selvfølgelig lader det sig ikke gøre at gennemgaa og særlig omⁿtale alle dem, som i Tidernes Løb har boet i Sorø, selv om man indskrænker sig til saadanne, der ikke hørte til den egentlige Borgerⁿstand, til de handlende og Haandværkerne. Skønt Indbyggertallet stadig var ringe (1672 havde Byen 528 Indbyggere og et Aarhundrede efter, 1769, 529), indtil vi kommer et godt Stykke ind i det 19de Aarhundrede, har der ogsaa her fundet en Del Omskiften Sted, gamle er faldet fra eller flyttet bort, og nye er kommen til. Mange har kun boet her en kort Stund og er saa draget andetsteds hen, mens man ogsaa kan pege paa adskillige, som er kommet hertil, tilsyneladende har følt sig hjemme og derfor er blevet her deres Liv ud.

Vi har, da vi foran behandlede Byens »Udvikling«, holdt os til Aarene 1761, 1771, 1801–10 og 1834. Og vi vil paa de følgende Sider drage forskellige af dem, der til disse Tider virkede og færⁿdedes i Sorø, frem. Ulige interessante er de, og ulige meget er der

at berette om dem. Men vi faar gennem de Meddelelser, vi kan bringe, et Indtryk af, hvem det var, som dengang var med til at præge Byen.

Vi begynder med Byfogden Henrich Jessen, som var født $\frac{6}{3}$ 1718; han var tilsyneladende Copist i danske Kancelli, inden han $\frac{14}{11}$ 1757 tog dansk-juridisk Examen, og blev samme Aar udnævnt til Byfoged, Birkedommer og Postmester i Sorø. Antagelig har han umiddelbart efter at være kommen til Sorø købt den Ejendom, som laa paa det nordlige Hjørne af Storgade og Brøngaden (Vestergade) og som 1761 omtales som 14 Fag til Realgade, 2 Lofter højt, til Brøngaden et Sidehus (5 Fag) og i samme Længde 17 Fag. Den havde tidligere været ejet af Byfogden Knud Jensen, men var af dennes Søn, Sognepræst til Magleby Jens Knudsen Thillerup, bleven overdragen til Henrich Jessen. Gennem 30 Aar (1759–89) var han Sorø Byfoged, hvad der i og for sig maa vække Forundring, da han havde overordentlig vanskeligt ved at underordne sig sine Foresatte og ved sin Optræden og sine dumdristige og genstridige Udtalelser endog drev det saa vidt, at han 1771 (og en Gang senere) blev suspenderet fra sit Embede, men ved Højesteret fik Lov til at fortsætte. Han maa i det hele taget have været af et mærkeligt Naturel, med mindre det havde sin Rigtighed, hvad Overhofmester, Geheimeraad Carl Juel allerede $\frac{14}{9}$ 1759 udtaler i en Erklæring til Kongen, at han, da Jessen først begyndte at ytre sig opsætsig, troede, »at han handlede saaledes af blot Ondskab og af Vankyndighed; men han har siden givet mig Aarsag til at tro om ham, at han ikke maa være vel forvaret i Hovedet, i det mindste synes mig, at hans Opførsel ligner en gal Mands« etc. Hvilket Indtryk den følgende Overhofmester, Geheimeraad v. Reitzenstein har faaet af ham, har vi flere Vidnesbyrd om. Forholdet mellem dem var mere end spændt, og adskillige Gange fik Overhofmesteren Ordre til paa det skarpeste at irettesætte Byfogden paa Grund af hans »dumdristige, nærgaaende og usande Skrivemaade og Beskyldninger«. Et talende Vidnesbyrd om Geheimeraad v. Reitzensteins Følelser overfor ham har man gennem en Skrivelse, han $\frac{24}{2}$ 1773 indsendte til Danske Kancelli, og hvorpaa dette svarede $\frac{3}{4}$ s. A. Vi læser der, at det er hans Mening, at det vil være »emfindtlig« for ham »at have med en Mand at bestille, som ved alle Lejligheder vil søge sin Fornøjelse i at gjøre Difficulteter [s: Vanskeligheder]« og Geheimeraadens fremkommer derfor med det vidunderlige Forslag, at »bemeldte Jessen til et andet Embede maatte forflyttes, som han med mindre Passion og mere

Byporten, den Povelsenske Ejendom og Apoteket.

Nytte kunde forestaa«, og foreslaar, at han og Byfogden i Ringsted byttede Embeder, men dette blev dog ikke til noget. Om hans vanskelige økonomiske Kaar skal vi ikke tale; de gamle Papirer, som vi har gennemgaaet, taler tydeligt derom. Det var utvivlsomt ogsaa af den Grund, han maatte afstaa sin Ejendom, men samme Aar eller et af de nærmest følgende Aar skaffede han sig »Scavenius Stiftelse«, og ejede dette Hus, saa vidt vi kan se til 1794; hvor han boede de sidste 5 Aar af sit Liv, ved vi ikke. Han døde 1799. — Efter at Sorø Købstads Fattigvæsen havde siddet inde med Ejendommen nogle Aar, gik den 1781 over til Søren Povelsen Kjørulff og 1814 til hans Søn Petrus Generanus Povelsen, der døde 1829. 1835–39 ejedes den af Justitsraad (senere Etatsraad) Søren Kierulff Povelsen m. fl., som 1839 overdrog den til Købmand Niels Christian Christensen, fra hvem den gik i Arv til hans Enke Ane Christensen, f. Smith, som 1855 solgte den til Købmand Søren Smith.

Paa det nuværende Apoteks Plads laa tre Huse, som beboedes af SmaaHaandværkere, men senere blev slaaget sammen, efterat Mogens Hosum Klein (1745–1817), der fik Privilegium som Apoteker i Sorø 1779, i de nærmest følgende Aar (1780, 82 og 84) havde tilkøbt sig dem. Fra da af har Apoteket været til Huse paa dette

Sted, først under Klein (til 1807), dernæst under Søren Christian Ørsted, Fader til Hans Christian og Anders Sandøe Ørsted (fra 1807–1811) og derefter under Hans Egede Glahn og Heinrich Christopher Glahn, Fader og Søn, den første til 1851, den sidste til 1893. I »Gæstehuset«, der 1748 var overgaaet til Akademiet, havde i 1761 tre af Exercitiemestrene deres Boliger, Berideren Majoll, Sprogmasteren Almer og Ritzemesteren [o: Tegnemesteren] Hertz og, og efter dem fulgte en Række Personer, som i den ene eller anden Egenskab var knyttet til Akademiet. Saa kom igen et Par Huse med en Glarmester og en Bager som Beboere. Det første af dem overtog Sorø Akademi senere (1827), og det var fra da af og til 1846 Bolig for Carsten Hauch, der saaledes her har skrevet sine kendte Arbejder, Vilhelm Zabern, Guldmageren, En polsk Familie og mange af sine Dramaer og lyriske Digte (bl. a. hans skønne og skattede Afskedssang til Akademisterne i Sorø: Jeg ved et Sted, som jeg har elsket længe). Det andet, som i hvert Fald 1736 og de følgende Aar til hans Død 1747, ejedes af Justitsraad og Landsdommer Johannes Christensen, hvem H. G. Olrik har draget frem fra Forglemmelsen (Sorøerbladet 17. Aarg. Nr. 9), kaldtes senere Byfoged Klagenbergs Gaard, skønt denne kun ejede den i knap en Maaned, og overgik 1802 til Sorø Købstads Skolevæsen for i mere end 70 Aar at give Plads til Den danske Skole (senere Sorø Borgerskole). I den næste Gaard, der laa, hvor nu den tidligere Ministerbolig findes, og ogsaa dengang (i 1761) var i Akademiets Eje, havde den meget omtalte, men ikke altid lige sympatisk omtalte, tysk-fødte Professor Johan Bernhard Basedow sin Bolig, men da han samme Aar forflyttedes bort fra Sorø, efterfulgtes han af Akademiets Inspector Svend Hurtigkarl og senere af den stridbare Læge Rudolph Buchhave, som navnlig laa i langvarige Tvistigheder med Apotekeren Rasmus Kierboe. I 1786 flyttede Professor i Natur- og Civilret Hans Nikolaj Nissen ind her og boede der til sin Død 1815. Gaarden var dernæst udlejet i et Par Aar, men blev i Efteraaret 1818 Bolig for Regnskabsfører, Godsforvalter, senere Godsinspektør, Etatsraad Søren Kierulff Povelsen. Denne Mand, der efterhaanden opnaaede stor Indflydelse, fik i Aarene 1832–33 den gamle Bygning nedbrudt og for en Bekostning af over 10000 Rdl. opført den nu staaende toetages Bygning, som han og hans Familie alene benyttede til hans Død 1861.

Saa er vi naaet til Herrernes Gaard, som 1761 var Bolig for Justitsraad, Landsdommer Peder Kraft. Han var født i Norge

1711, og hørte til den Kreds af unge Mænd, som paavirkedes af Holberg. Efter i sine yngre Aar at have givet sig af med literære Arbejder gik han 1745 over i praktisk juridisk Virksomhed som Kancellisekretær, men blev allerede Aaret efter Landsdommer paa Sjælland og Møen og 1747 Godsinspektør ved det genoprettede ridderlige Akademi i Sorø. Han var en »livlig, begavet og alsidig interesseret Mand, som ogsaa var meget optaget af de mange Spørgsmaal, som rejste sig af Landbrugets slette Forhold, men han besad ikke den fornødne Indsigt og Dygtighed til at løse den meget vanskelige Opgave: »at bringe Balance i det soranske Akademis Økonomi«. (Norvin i »Sorø« II, 125). Da han døde (1764), blev hans Enke, Birgitte Kraft, f. Borthuus, boende der, men Ejendommen overgik senere til Dr. med. Jens Bang og derefter til Dr. med. Knud Nicolai Carstensen, som begge var Læger ved Sorø Akademi.

Der er tidligere (S. 19 og 38) nævnt, at Herrernes Gaard (saaledes kalder vi den og ikke Ædes principum, en Benævnelse, som er af langt senere Dato) oprindelig var længere, end den er i vore Dage, idet den mindre, sydlige Halvdel i Tidernes Løb forfaldt og tilsidst blev helt sløjfet. Her i denne nedrevne Del boede 1761 Apoteker Christian Ludvig Martini og senere (saaledes i 1771) Apoteker Rasmus Kierboe, der imidlertid begge efter en Række Aars Forløb forlod Sorø og slog sig ned andetsteds. To Gange tidligere havde man haft Apotek i Sorø. 1606 fik Forstander ved Sorø Skole, Dr. med. Anders Christensen Tilladelse til at oprette et saadant, men han døde allerede samme Aar. I Aarene 1606–31 fandtes der ikke noget Apotek i Sorø, men dette sidste Aar gaves der Professor ved Sorø Akademi Joakim Burser Ret til at drive pharmaceutisk Virksomhed og efter ham, først hans Broder, Esaias Burser, og dernæst hans Søn, Johannes Burser. Men da denne sidste 1673 flyttede Apoteket til Slagelse, ejede Sorø paany ikke et saadant, og det var først 1748, da ovennævnte Christian Ludvig Martini fik Privilegium paa at drive Apotek i Sorø, at Byens (og Omegnens) Beboere atter kunde hente de Medicamenter, de havde Brug for, her i Byen. Fra da af og ligetil den Dag idag, har der været drevet Apotekervirksomhed i Sorø, først i et Hus, som laa paa den østlige Side af Storgade – mellem Skrædder Poul Christensens og Monsieur Moths Ejendomme – og blev købt af Apoteker Martini 1748, dernæst (fra 1754–1779) i Gaarden paa Hjørnet af Storgade og Torvet (den, vi her beskæftiger os med) og endelig – efter nogle Aars Forløb, i hvilke Apoteket maa have været installeret i en Lejebolig –

paa Hjørnet af Storgade og Brøndgade (Vestergade), hvor det ligetil Nutiden har været til Huse.

Christian Ludvig Martini, som var født 1719 og altsaa knebent 30 Aar, da han kom til Sorø, sad – hvad der fremgaar af bevarede Papirer fra Datiden – i trange Kaar, og det var sikkert med Besvær, at han stred Aarene igennem. Da han 1764 fik kongeligt Privilegium som Herbergerer og Gæstgiver i den kongelige Poststations Gaard i Odense, foretrak han at slaa sig ned i Fyns Hovedstad, og derovre døde han ^{10/12} 1778, 60 Aar gammel. Men havde han ikke Rigdom paa jordisk Gods, ser det i alt Fald ud til, at han havde den paa Børn. Han var gift med Else Marie Willmann, som døde i Odense 1777, og vi har fundet i de Aar, Ægteparret boede i Sorø, at der fødtes dem 1750: Knud, 1751: Anna Margareta, 1752: Marianna, 1753: Jochum Frideric, 1755: Elisabeth Margrethe, 1757: Charlotta Sofia, 1759: Johan Lorentz og 1762: Sophie Hedevig. Om Flokken, 3 Sønner og 5 Døtre, øgedes i Odense, ved vi ikke.

En lignende Børnerigdom kan ogsaa hans Efterfølger Rasmus Kierboe opvise. Han maa være født omtrent 1736, hvad der kan sluttes af, at han døde (i Helsingør) 1798, 62 Aar gammel, og havde i 1767 Bryllup i Slagelse med Jomfru Marie Kathrine Reisinger. I dette Ægteskab fødtes i hvert Fald følgende Børn, som alle staa opført i Sorø Kirkebog: 1770: Johanne Elisabeth, 1772: Sophia Birgitte, 1773: Sophia Maria, 1774: Truels Berg, 1775: Mette Cathrine, 1777: Rasmus og 1778: Johanne Medea. Efter at have styret Apoteket i Sorø i 3 Aar (fra 1764 til 1767) overtog han det, idet han købte Apoteker Martinis Gaard og Privilegium for 4200 Rdl. Hans Vanskeligheder med Dr. med. Rudolph Buchhave har vi nævnt ovenfor og skal ikke her gaa nærmere ind derpaa. Men at det ikke alene var Lægen, som var stridbar, men ogsaa Apotekeren, som forstod at tage til Genmæle – ovenikøbet til Tider paa en noget haardt hændet Maade, – kan man se af, at da Sagen om Visitation af Sorø Apotek stod paa, meddelte Geheimeraad v. Reitzenstein baade Doctor Buchhave og Apoteker Kierboe Cancelliets Skrivelse af ^{5/6} 1773. Men Apotekeren forlangte »paa en plump og uanstændig Maade« Originalen udlaant til Conference, og da det nægtedes ham, sendte han Overhofmesteren en Skrivelse, i hvilken han »paa en højst dumdristig Maade« angreb baade Geheimeraaaden og andre »med de allerempfindligste og nærgaende Beskyldninger«, idet han paastod, at Geheimeraad v. Reitzenstein havde givet urigtige Erklæringer og havde hadet eller undertrykt nogle for at vise andre Faveur. Dette

Storgade mod Klosterporten.

havde til Følge, at Kongen i et Rescript af $^{20/8}$ 1773 udtalte, at det var hans allernaadigste Vilje og Befaling, at Overhofmesteren »lader fornævnte Apoteker Kierboe paa lovlig Maade tiltale for berørte af ham gjorte Beskyldninger og over ham indhente Dom efter Forretjeneste«. Apotekeren kom imidlertid paa andre Tanker, og da han »ej alene mundtlig, men endog skriftlig offentlig« har tilstaaet sin Forseelse og lovet Bedring, giver Kongen $^{10/9}$ 1773 til Kende, »at den imod bemeldte Apoteker Kierboe anbefalede Action maa ophøre«, men Sagen skal staa ham aaben, »i Fald han for Fremtiden understaar sig med saadanne ublu Beskyldninger at angribe eller fornærme« Overhofmesteren.

Til Tider nøjedes Apotekeren ikke engang med Ord, men tog sin Tilflugt til Haandgribeligheder.

Saaledes hændte det, da Dr. med. Buchhave $^{15/1}$ 1771 ved Middagstide kom fra Akademiet og vilde gaa hjem, at Apoteker Kierboe under Venskabs Skind indbød ham til sig med Foregivende at have noget at tale med ham om. Da Dr. Buchhave derpaa var gaaet med ham ind i hans Forstue, slog Apotekeren straks Døren i Laas for Doktoren, løb til Kælderhalsen i Forstuen, hvorefter han kom

tilbage med et Stykke Jærn og sagde, at som [o: da] Doktoren skulde være Aarsag i Apotekerens Ulykke, saa vilde han nu betale ham derfor, og i det samme slog [han] Doktoren i Hovedet og paa Skuldrene, saa han frygtede for at skulle være bleven slagen ihjel, hvorudover han søgte til Vinduet ud til Gaden for at undfly Apotekerens voldsomme Adfærd, men af Apotekeren blev revet tilbage og derpaa atter overfaldet /: efter at han havde raabt Gevalt :/ med mere Hug og Slag, Haargreb og Stød, samt derefter kastet ud af Apotekerens Vindue paa Gaden, hvorved Doktorens Liv har været underkastet den alleryderste Farlighed, ligesom han og er tilføjet mange Saaremaal, ja, saaledes ilde og umenneskelig behandlet, at han deraf har ligget syg og været svag i 3 Uger og ikke har kunnet komme ud af sit Hus til hans Patienter . . . (Sorø By og Birks Justitsprotokol 1771–80 Fol. 191 b).

Ved den af Lægen mod Apotekeren rejste Sag dømtes denne sidste til at udrede: For Vold og Udførelse [o: Mishandling] trende Gange 40 Lod Sølv¹, for hver af de 2de Saar trende Gange 3 Lod Sølv, for hver af de 16 Saar i Ansigtet trende Gange 13½ Lod Sølv og for Haargreb trende Gange 6 Lod Sølv, ialt 9 Rdl. at dele med en Tredjedel til Sagsøgeren og to Tredjedele til Kongen og Byen.

Gennem 11 Aar holdt Apotekeren det gaaende med sin Virksomhed, men efterhaanden blev Forholdene ham for brogede – bl. a. paa Grund af Renterestancer, – og 1778 drog han bort, medens Slagelse Hospital, som havde Pant i Apotekerens Bygning og Varelager, overtog den som ufyldstgjort Panthaver.

Han døde, som sagt, 1798.

Det vil være naturligt paa dette Sted at føre Skildringen af den nedrevne Del af »Herrernes Gaard«'s Historie videre, til Bygningen blev jævnet med Jorden. Det var, som nævnt, Slagelse Hospital, der var bleven Ejer af den, og man maa gaa ud fra, at dette da har søgt at bringe noget ud af den ved i hvert Fald at udleje enkelte Dele af den. Saaledes ser vi af Auktionsprotokollen ³/₄ 1792, at »de tvende Frøkener Wendler har været tilladt at bo i Huset for dermed at have Opsigt og Apoteker Klein af samme Aarsag har haft nogen Fourage siddende i Udhusene«. Nogen større Lejeafgift har der sikkert ikke været svaret, om overhovedet nogen. Hvem Frøkenerne Wendell var, kan vi i Øjeblikket ikke oplyse, men i et Brev, dat. ²⁵/₅ 1790, fra den menneskekærlige Professor C. A. Borch

¹) Lod Sølv er altid tre Rigsbankmark uden Hensyn til Coursen eller Sølvets forskellige Værdi til adskillige Tider (Forordn. ¹³/₄ 1793).

Amtspladsen.

til Amtmand Scheel (se Indkomne Breve vedr. Sorø i Amtmand Scheels Tid (L. A.)) staar der:

Paa den elendige Lieutenant Wendells og hans 2de ugifte Søstres Vegne, som bo her i Sorø, vover jeg underdanigst at fremsende indlagte Ansøgning med underdanigst Begæring, at Deres Højvelbaarenhed vilde naadigst behage at understøtte den ved sin formaaende Erklæring og Recommendation. Jeg paatvivler ikke, at disse Menneskers tunge Kaar ere Deres Højvelbaarenhed bekendte; og da er det Begreb, jeg har om Deres Højvelbaarenheds ædle og menneskelige Hjærte, mig Borgen for, at al videre Anbefaling fra min Side er i denne Henseende overflødig.

Men Bygningen, hvorpaa der sikkert ikke er blevet ofret mere end højst nødvendigt eller maaske snarere slet intet, forfaldt mere og mere og laa paa Grund af sin Brøstfældighed, sin Utæthed og sine utvivlsomt elendige og utætte Skorstene, som en stadig Trusel for alle de omboende, der helst saa den fjærnet.

Blandt Indkomne Sager vedr. Sorø Købstad 1800 (L. A.) har vi fundet en ejendommelig Skrivelse fra den i sin Tid kendte, men ikke altid lige vel omtalte historiske Skribent, Niels Ditlev Riegels, som netop dette Aar oprettede sin »Lærestalt« i Sorø, der havde til Huse paa Storgade lige over for den faldefærdige Del af »Herrernes Gaard«.

Han skrev, idet han vendte sig til Byfoged Klagenberg:

Underdanig Pro Memoria.

Min Gienboe det saakaldte gammel Apotek har unægteligen gjort sig skyldig i saa mange Forbrydelser at det for hver Politiret maatte blive dømt i Forbedringshuset, thi at styre sine Ting efter at blive omsider Stimand og Mordbrænder berettiger vist til at sættes hen paa et Sted hvor en kendelig Forandring er udeblivelig. Apoteket selv kommer vel for Transportens Skyld ikke just i Forbedringshuset, men dets ejende eller beboende Aander kunde man dog vel purre lidet ved.

Nogle af Økonomi og Commerce Collegiums vigtige Fiedre [ɔ: Fædre] forsikrede mig, at naar jeg som assureret Genbo meldte Collegium, at jeg med min assurerte Ejendom ikke kunde være betrygget for Ildsvaade, skulde de alvorligste Foranstaltninger træffes til denne Genbos enten Forbedring eller Udryddelse af quasi Bygningers Tal.

Turde jeg nu spørge Deres Velbaarenhed, hvilken den Person er, hvor han er at finde, som for dette gammel Apotek vil møde for en Politiret, naar Økonomi- og Commercecollegium vilde beordre samme til Sagens Fremme. Eller har Deres Velbaarenhed truffet Anstalter der kan betrygge os inden Vinterens Komme for de Ødelæggelser, denne durchlautige Synder truer os daglig med.

At mit Brev til Commerce Collegium sendes fra Stiftscontoret til Stiftskistens Erklæring fremmer Sagen paa ingen Maade.

Deres Velbaarenheds saa hæderfulde Iver for at grundfæste den offentlige Orden berettiger mig til at haabe Deres Raad og Befaling i denne Sag.

Ærbødigst

Niels, Ditlev, Riegels.

Sorøe den 7. Juli 1800.

Det er mulig et Resultat af denne Skrivelse, hvad der derefter skete.

Af en fra Byfoged Klagenberg til Stemann fremsendt Skrivelse fremgaar det, at Brødkonen Sofie Lærke bor i det saakaldte Apotek med Tilladelse fra Inspektøren for Slagelse Hospital som Stedets Ejer. Kammerherre Stemann udfærdiger da en Skrivelse, dat. ²⁵/₁₀ 1800, hvori det paabydes hende »aldeles ingen Ild at bruge enten paa Skorstenen eller paa Kakkellovnen, ja ikke engang at maa have tændt Lys i Værelset«, hvortil hun ogsaa forpligtede sig. Men rigtig nok følte hun sig samtidig opfordret til at søge anden Bopæl, hvad man ikke kan fortænke hende i.

¹⁸/₄ 1801 holdtes der Brandvisitation, hvorved det udtaltes om den paagældende Bygning: Det gamle Apotek, Slagelse Hospital tilhørende, er ligesom for [ɔ: før, tidligere], dog med den Forskel, at en Skorsten er nedfalden.

Da der det følgende Aar paany holdes Brandretsvisitation ¹¹/₁₀ 1802, nævnes det gml. Apotek slet ikke, hvad der vel maa kunne tages som et Vidnesbyrd om, at det nu ikke længere eksisterede.

Sic trancit gloria mundi. Engang Prinsebolig, nu ikke værd til andet end at udrydde.

Men ved Fjærnelsen af disse Bygningsrester fremkom det Jordstykke, som gennem længere Tid kaldtes Amtspladsen, men nu optages af Raadhuset og Læge Dalmarks Hus.

Paa Torvet laa dengang som nu – foruden enkelte andre Huse – de to Ejendomme, som i vore Dage kaldes Regensen og Scavenius Stiftelse. Den første, der gennem en lang Aarrække havde været Bolig for Landsdommer Deichmann, senere for hans Hustru og sidst for hans Datter, gik efter denne senest nævnte over til Anne Cathrine Wolff, der var indsat som Eneaving, men hun skilte sig af med den 1763, og i de følgende Aartier skiftede den hyppig Ejer, hvad der kan ses i Ejerlisterne længere fremme i Bogen. 1821 blev den Sorø Akademis Ejendom. Den anden, Scavenius Stiftelse, hvis Historie afdøde Lektor Fr. Matthiessen har behandlet i Soransk Tidsskrift VI, 350–75, ejedes 1761 af Chirurgen Johan Wilhelm Gerhardt, der, efter hvad Norvin meddeler (»Sorø« II, 178), var en indvandret tysk Barber, der tilsyneladende har befundet sig vel i Sorø, hvor han forblev til sin Død 1778 og vel ogsaa har gjort god Nytte. I 1777 ejede Byfoged og Birkedommer Henrich Jessen, som er nævnt foran, »Scavenius Stiftelse«; efter ham gik den over til en Tømrermester, hvis Svigersøn Andreas Kretzschmer drev Værtshusholderi i den. 1817 var der Postkontor, idet Postmester Johan Christopher Schnabel var dens Ejer.

Paa Storgades østlige Side opføres der i Taxationen 1761 18 Ejendomme (Gaarde eller Huse), men Hovedparten af dem er ret smaa og beboet af forskellige Haandværkere. I et Sted paa 12 Fag, der laa, hvor nu Urmager Sørensens Hus er beliggende, boede Akademiets Dansemester Johan Friderich Schübeler, der, efter hvad Norvin meddeler (Sorø II, 176), var bleven anbefalet af den tyske fødte, danske Diplomat Grev Lynar, som havde set hans Elever blandt den holstenske Adel danse og fundet deres Manerer særdeles artige og anstændige. Da der ingen Embedsbolig fandtes til ham, maatte han selv anskaffe sig Hus, men hans økonomiske Forhold blev efterhaanden, som Tiderne blev vanskeligere, uden at Gagen steg, saa daarligere, at han nødtes til at sælge det. Han var ogsaa Organist ved Sorø Kirke, men oppebar derfor kun 94 Rdl. aarlig, og døde derfor ligesaa fattig, som han havde levet. – Stedet ved Siden af var Præstebolig gennem mere end 100 Aar (fra 1740–1850)

og beboedes 1761 af Professor Jacob Christian Pingel, i Aarene 1765–1779 af Professor Johan Ludvig Christian Pontoppidan, i de følgende 19 Aar af hans Eftermand, Professor Møller Holst og endelig i det lange Tidsrum 1798–1849, i mere end 50 Aar, af Dr. theol. Magnus eller Mogens Sommer. – Det næste Sted var 1761 Klokkerbolig, idet Klokkeren Hans Joachim Winge ejede det. Om ham kan vi kun meddele, at han tilsyneladende har været en belæst Mand eller i hvert Fald Bogven – hvis han da ikke har taget det hele i Arv, – for da han engang laante af Forvalteren over Baroniet Holberg og Hellestrup Sr. Christian Hvid 100 Rd. til 5 pCt., pantsatte han 10 Folianter, 49 Qvarter, 170 Octaver og 27 Duodecer og Sedecer. Han havde, efter kgl. Tilladelse af $18/4$ 1755 i Sorø Bryllup med Cathrine Øgler, havde i hvert Fald en Datter, Cæcilia Margaretha (f. 1759) og døde 1771 (begr. $16/4$). Ejendommen, som senere var i Familien Siemsens Eje, overgik 1813 til Frøken Charlotte Amalie Scheel, der oprettede Det Scheelske Enkesæde, som først 1919 maatte vige Pladsen, for at Banken for Sorø og Omegn kunde faa sin nye Bygning opført. – Nord for Klokker Wings Gaard laa den saakaldte Fru Brüggemanns Gaard, opkaldt efter Fru Anne de Stockfleth, sal. Oberst von Brüggemanns Enke, men 1753 overtog Sorø Akademi den, og gennem mere end 100 Aar var den Bolig for en Række Mænd, som paa den ene eller anden Maade var knyttet til Akademiet (Se Ejerlisten). Derefter kom der atter en Del mindre Huse, Boliger for Haandværkere, men længst oppe paa denne Side af Storgade laa først Madame Giertrud Elisabeth Nyegaard, sal. Byskriver Mathiesens Vaaningshus, 2 Etager højt, 10 Fag til Gaden, og endelig som det sidste paa højre Haand, naar man gik op gennem Gaden fra Klosterporten af, Købmand Søren Rosbiergs Gaard.

Ejeren af Gaarden, Søren Rosbierg, stammede fra Herlufmagle, men han kom i en ung Alder til Sorø. Han var født 1722 og giftede sig 1753 baade Ejendom og Forretning til. Vi har tidligere nævnt Skomageren Gert Levin Ruhe (eller Rue), som efter at være bleven Enkemand (hans første Kones Navn kendes ikke) ægtede en Pige, som hed Ellen Kirstine. Hvem hun var, og hvorfra hun stammede, ved vi heller ikke, men efter Gert Levin Ruhes Død giftede hun sig med den foran nævnte kendte Sorøborger Johan Adolph Foss. I Sorø Købstads Regnskab 1717 findes en Attest, dateret $30/3$ 1717, hvori Ellen Kirstine, sal. Giert Levin Rues, erklærer, at hun har hos sig en liden Dreng, »som er min sal. Mands Datterbarn, hvilken

Storgade mod Byporten.

jeg med Føde, Klæder og Skolegang forsørger«. Vi gætter da paa, at denne hendes Steddatter har været gift med en Eichhorn, og at Drengbarnet er den senere Købmand Gert Levin Eichhorn, som døde antagelig 1753 og efterlod sin Hustru Anna Kierkebjerg, der døde 6 Aar senere (1759). Men efter Eichhorns Død ægtede Anna Kierkebjerg Søren Rosbjerg, der saaledes blev Ejer af Eichhorns Forretning, og da Anna Kierkebjerg døde, indgik Søren Rosbjerg nyt Ægteskab med Maria Helvig Høeberg fra Kallundborg og fik med hende Datteren Margrethe. Denne sidste ægtede senere Bager Espen Lund, efter at hans første Kone Barbra Lundbeck, Bager Christian Holms Enke, var død, og sad saaledes inde baade med sal. Holms og sal. Rosbjergs Ejendomme og Forretninger. Han solgte den sidstes Ejendom til Købmand Claus Bertram Christensen og fortsatte selv Bageriet. Han var en formuende Mand, sammen med Povelserne Byens Matador (Sor. Tidsskr. VI, 79).

Men tilbage til Søren Rosbjerg. Ogsaa han hørte til Byens Matadorer. 1789 siger Byfoged Jessen om ham i en Skrivelse til Amtmand Scheel, at »han er den formuenste Mand af Borgerstanden og har den største borgerlige Næring her i Byen«. Han har sikkert

siddet inde med forskellige offentlige Ombud, har utvivlsomt været en af de eligerede Borgere ved disses Oprettelse (vi ved det ikke med Sikkerhed, men gaar ud fra det som givet). Gennem 28 Aar var han Brandinspektør, og Byfoged Jessen siger om ham, at han var »meget habil, paapasselig og nidkær«, men da han nærmede sig de 70 i 1789 (han var dog kun 68–69), søgte han Fritagelse for dette Hverv, da der med »min Alder følger saa stærk Svaghed, at jeg næsten ikke kan taale at komme ud«. Idet han gjorde opmærksom paa, at han gennem de mange Aar ikke havde fordret mindste Betaling af Byen, »paa det at samme ikke skulde komme mine Medborgere til Besvær« og af Akademiet, hvis Brandinspektør han ogsaa var, aarlig kun havde nydt 4 Favne Brænde, søgte han om, at han maatte fritages for de borgerlige saakaldte personelle Bestillinger og for Pligt til at tage mod Indkvartering eller yde slige Skatter, og at han maatte stadig faa de 4 Favne Brænde udvist. Resultatet blev, at Kongen, til hvem han henvendte sig, ^{8/1} 1790 resolverede, at Rosbierg entlediges og, uagtet han fratræder dette Embede, fremdeles maa være fritagen for Byens Bestillinger, og Akademiet tilstod ham 2 Favne Brænde, skønt Byfogden havde fraraadet det, idet han fastholdt, at »hans Eftermand maa endelig beholde dette Brænde og er lidet nok for den Besværlighed, de har med Akademiet, og burde endog Akademiet betænke de andre især Straalemesteren med noget Ildebrand [ɔ: Brændsel]; . . . i forrige Tider fik de dog altid noget derfor, men nu er det ligesom forglemte«. Han døde ^{6/4} 1790.

Endelig har vi tilbage at nævne Ejendommen, som laa paa »Postgaarden«s Plads og gennem en lang Aarrække var i Johan Adolph Foss' Eje (fra Begyndelsen af Trediverne til 1768), derefter i hans Enkes Lucie Radeløf, som testamenterede den til sin yngre Broder Bertel Ortved, hvad vi har nævnt foran (S. 72), men da hans Bo 1786 toges under Konkursbehandling, overgik denne Ejendom til Søren Kierulf Povelsen, som var født 1740 og begyndte sin Løbebane som Snedker nede i et af Husene i Baggade [Søndergade], men erhvervede sig Rigdomme tilsyneladende ved at handle med Ejendomme i Byen, skiftede Titel fra Snedker til Handelsmand, Brændevinsbrænder og tilsidst Købmand. Han blev ^{28/10} 1763 gift med Karen Madsdatter og indtog en ledende Stilling blandt sine Bysfæller. Han var saaledes en Aarrække eligeret Borger, var Fattiginspektør og Major-Kaptajn i Borgervæbningen i Sorø. 1781 havde han købt Stedet paa Hjørnet af Storgade og Vestergade og drev gennem adskillige Aar Købmandshandel her, medens hans Søn Peder

Christian Povelsen (1768–1828), havde Forretning i den nuværende Postgaard og dens Naboejendom. Ogsaa han hørte til de ledende i Byen. 1809 og flere Aar derefter finder vi ham, ligesom Faderen, blandt de eligerede Borgere. Han var gift med Sophie Cruse, om hvem den senere Biskop Daugaard skriver: »Hun anses for en Moder for hele Sorø, da alle ty til hende i al Slags Knibe, og hun er beredvillig til at hjælpe. Evne fattes hende heller ikke, da de er meget rige Folk« (citeret i Soransk Tidsskrift VI, 79). Søren Kierulf Povelsen døde 1819, Sønnen, Christian Povelsen 1828 og dennes Hustru Sophie Cruse 1838.

I Baggade og Brøndstræderne, ligesom tildels i Søgade, var Husene, som nu, hovedsagelig smaa, nogle enkelte Fag og en Etages. Kun faa udhævede sig frem for Mængden, og det samme kan vel nok siges om deres Beboere. Det var for Størsteparten Haandværkere, som havde til Huse der, men utvivlsondt kunde der ogsaa være et og andet at fremdrage af Interesse fra disse Hjem, hvis blot de Kilder, man skulde øse af, ikke var udtørret. Gaar man Rækken af Navne igennem paa dem, der til de forskellige Tider levede i disse Huse, støder man af og til paa Personer, der begyndte deres Virksomhed under de smaa Kaar, men arbejdede sig frem og senere findes paa Torvet eller Storgade (dette var saaledes Tilfældet med Søren Kierulf Povelsen, som nys er nævnt), og ogsaa fra vore Dage kunde der nævnes Folk, som rykkede fra Baggaden ind paa Storgade, fra Brøndstræderne ind paa Torvet.

Nær ved Søgade paa den vestre Side af Søndergade, finder vi, hvad der i vore Dage kaldes Forplejningsstationen, men tidligere stod opført som tilhørende Sorø Bys Fattigkasse eller Fattigvæsen. Om vi gætter rigtigt, naar vi tror, at det har været her, Ingenieur Selger Pedersens Gaard, der brændte 1694, har ligget, ved vi ikke; meget synes at tyde derpaa, men hvorledes Stedet da er overgaaet til Kommunen, kan vi ikke oplyse, uden derfor at turde paastaa, at dette Spørgsmaal ikke lader sig besvare. Under Gennemgangen af Arkivmaterialet har vi ikke fundet noget, som kunde give Oplysning derom.¹ Derimod har vi i Sorø Skøde- og Panteprotokol 1869–71

¹) Dog vil vi gøre opmærksom paa, at Brandtaxationen 1761 udviser, at der paa Baggades vestre Side den Gang blandt andre laa to Huse ved Siden af hinanden, det ene paa 4 Fag, det andet paa 3 Fag, tilhørende henholdsvis Kobbersmed Jacob Holst og Tømmermand Geerd Pedersen. Af en Tilskrift i det Eksempplar af Brandtaxationen, som hidtil har været opbevaret paa Sorø Akademis Gods-

Hus i Søndergade.

kontor, ses det, at det sidst nævnte Hus senere overtoges af Ejeren af det først nævnte, Kobbersmed Jacob Holst, der saaledes sad inde med dem begge. At de laa paa det Sted, hvor Forplejningsanstalten ligger i vore Dage, er udenfor al Tvivl. Tilsyneladende overgik de efter Holst til Sadelmager Lars Jensen Møller, og det er da mulig ham, som — med eller mod sin Vilje — har afstaaet dem til Kommunen. Vi har nemlig blandt Indkomne Breve vedr. Sorø i Amtmand Scheels Tid (L. A.) stødt paa en Taxation, dat. $\frac{3}{10}$ 1789, over »det udi Sorø Baggade beliggende og til Bolig for de Fattige af ny opbygte og istandsatte Hus«, . . . »som forhen har været i tvende Bygninger« og anført i Brandforsikringskassen for Sorø By under Numer 53 og 54 [3: netop de to ovenfor nævnte Huse]. Det nye Hus beskrives nu saaledes: En Gadelængde af 14 Fag, Mur og Bindingsværk . . . teglhængt overalt, hvoraf 8 Fag af nyt er opbygget, de andre 6 Fag forsvarligt istandsatte med Mur-Tag med videre. Hele Bygningen indrettet til fire særskilte Stuer og Køkkener og 2de dobbelte Skorstene, i 3de Stuer nye Bræddegulve, og en Stue og tvende Køkkener Murstensgulv, i de andre tvende Køkkener Kampestensgulv.

Fol. 790 a fundet en Tingsvidneakt, dat. ^{10/11} 1870, hvori der staar bl. a.

. . . Skomager Christian Høyer af Sorø . . . forklarer at han er født 1792 og har haft bestandig Ophold heri Sorø. I al den Tid, han kan erindre, har Sorø Kommune ejet og benyttet den Plads og Grund i Baggade, hvorpaa Fattighuset nu staar. . . . Snedkermester Elias Jørgensen af Sorø . . . forklarer, at han er født i Sorø i Aaret 1800 og at han fra sin Barndom af ved, at den ovennævnte Plads og Grund altid har været ejet og benyttet af Sorø Kommune til Fattighusets Brug.

Noget nordligere ogsaa paa vestre Side ligger den Dag i Dag det Hus, som findes afbildet omstaaende og hvis Ejere vi kan opgive fra 1761, da Skomager Gedion Friderichsen staar opført som saadan. Derefter følger (og vi optager Listen her som et Vidnesbyrd om Ejerforholdene i Baggade) Murermester Johan Bær 1767, Murermester Chr. Fr. Poheck 1779, dennes Enke Giertrud Jacobsdatter, Skræder Peter Nielsen 1782, Snedker Welding Kruse 1821, Snedker Elias Jørgensen 1832, der sad inde med Huset i over 50 Aar, Ludvig Poulsen 1884, Garver L. H. Rødel 1903 og Arbejdsmand Peter Larsen (den nuværende Ejer) 1919.

Af Ejendommene i Søgade fæster Opmærksomheden sig væsentlig ved de to, som ligger paa den sydlige Side af Gaden og ofte benævnes efter nogle tilfældige Ejere: Urnes Gaard og Rosenørns Gaard.

Den første af dem har vi tidligere standset ved (S. 60); det var den, som Mogens Hachsen i sin Tid ejede, og som ved hans Død (1752) overgik til Kantor og Kløkker ved Sorø Kirke Sr. Andreas Christian Bang, der imidlertid ikke synes selv at have boet der. Han var nemlig gift med Anne Marie Carstensdatter, en Steddatter af Enevold Christensen Kieldberg paa Sorø Ladegaard, som 1739 købte »Scavenius Stiftelse« til sin Steddatter og Svigersøn, og der har han utvivlsomt haft Bolig lige til sin Død 1758. Hvem der da i disse og de følgende Aar har gjort Brug af Ejendommen i Søgade, ved vi ikke, men 1766 solgte Bangs Enke den til en langt fra fordelagtig bekendt Person, Generalkrigskommissær Magnus Beringskjold, hvis Liv og Levned vi selvfølgelig ikke kan gaa ind paa. Han karakteriseres af Edvard Holm (Biogr. Lex. II, 127 og 128) som »en af dem, hvis Haand er imod alle«, og da han fra 1762 havde taget fast Ophold i Danmark, begyndte han at købe Landejendomme, først en Bondegaard i Nærheden af Sorø, siden Herregaarde (Marienborg paa Møen, Rønnebæksholm og Sparres-

holm), »kævledes med Embedsmænd om Skatter, skændtes med Bisper og Præster, og var en utaalelig Herremand mod Bønderne«. Hans politiske Intriger bragte ham i Kollision med de styrende, 1781 fængsledes han, sad først i Kastellet, senere paa Bergenshus Fæstning og døde i Stavanger 1804. Men da havde han forlængst skilt sig af med Gaarden i Søgade, og gennem forskellige Hænder naaede den i 1810 til Geheimekonferensraad Christian Urne, der levede her til sin Død 1821. »Han var Fædrelandets varme Ven, sin Konges tro Tjener, den bedste Mand og Fader, Slægtens Hæder«, staar der paa hans Gravsten paa Sorø gamle Kirkegaard. Men 3 Aar efter hans Død overgik Gaarden til Sorø Akademi, i hvis Eje den har været siden.

Den anden Gaard, den østligste af de to velkendte Bygninger paa Søgades Sydside, kan ogsaa fremvise en omfattende Ejerliste. Blandt dem, der sad inde med den i det Tidsrum, vi her beskæftiger os med, var (fra 1752) Akademiets Taffeldækker Peder Christian Horn, »en Slags Faktotum, brugelig til alt og aabenbart med en ikke ringe Evne til at staa sig godt med alle de skiftende Herrer og flink til at klare sig mellem Skærene under de ikke helt sjældne Stridigheder« (Sorø II, 164). Men hans 40 Aars Tjeneste under Akademiet endte med, at han blev dette Penge skyldig, og da han ikke naaede at faa det hele betalt, inden han døde, »blev det snurigt nok paalagt hans Eftermand i Bestillingen at betale Gælden« (smst. II, 165). 1772 blev Skræder Johan Christoph Sauerbrey Ejer af »Rosenørns Gaard«, og 5 Aar senere tilkøbte han sig ogsaa »Urnes Gaard«, men efter ham tilhørte den i de følgende 18 Aar (fra 1805 til 1823) forskellige mere eller mindre kendte Personer, til den sidstnævnte Aar købtes af Fru Bente Frederikke Danne-mand, som var bleven forvist fra Hovedstaden som Følge af en enkelt Forseelse fra hendes Side overfor Kongen. Hendes Ophold her i Sorø blev dog ikke af længere Varighed, og 1830 overdrog hun Gaarden til Generalkrigskommissær Peter Otto Rosenørn, ved hvis Død (1847) den overtoges af Akademiet som ufyldestgjort Panthaver.

Et tredje Sted i Søgade fortjener ogsaa Omtale, det, der ligger paa det vestlige Hjørne af Baggade (Søndergade), som, skønt senere Tidens Omændringer, endnu bærer Vidnesbyrd om sin oprindelige Hygge, der blev forøget ved den omfangsrige Have, som i sin Tid hørte dertil. Og kunde Murene tale, vilde de utvivlsomt kunne berette mangt og meget af Interesse. Dette Sted ejedes i 1765, men

Troels Pedersens Hus i Sogade.

tilsyneladende kun i nogle Maaneder af Professor Johan Elias Schlegels Enke, Johanne Sophia Niordt, dernæst gennem 12 Aar af Akademiets Berider, Georg Friderich Heinemann og endelig fra 1777 til 1826 af Tegnemester Troels Pedersen og hans Enke Mette Sophie Pedersen.

Tilbage staar blot at nævne »Trautners Gaard«, som den kaldes i vore Dage. Vi har tidligere nævnt, at den i sin Tid var Præstebolig, idet Sognepræsten, Magister Jacob Klöcker ejede den lige til sin Død (1682). Vi har ogsaa foran gjort Rede for dens Skæbne, til Ridefogden Peder Tøgersen Hvass blev Ejer af den, men 1744 maatte denne skille sig af med den og overdrog den til Ridefoged, senere Overførster, Kammerraad og Justitsraad Jørgen Willumsen, der døde 1767 (begravet ²⁰/₂). Hans Hustru, hvis Navn vi ikke er stødt paa, var bleven begravet i Johan Adolph Foss' Begravelse ¹¹/₁₀ 1759. Ved Auktionen over Justitsraadens efterladte Effekter og Løsøre ⁶/₄ 1767, blev der solgt for 1482 Rdl. 1 Mk. 1 Sk. + for Appendix 24 Rdl. 5 Mk. 5 Sk. Han havde 1737 sammen med Justitsraad og Byfoged i København Oluf Bruun købt Gerdrup, men solgte 2 Aar senere sin Del til Bruun. Vi har gennem Kirkebogen kunnet dokumentere følgende Børn af ham: 1728 Anna Cathrina

(vist gift $\frac{1}{12}$ 1758 med Cancelliraad Johannes Jacobsen), 1729 Peder Bruun Willumsen (vist Regimentskvartermester i Vestindien), 1731 Urban Willumsen, som 1768 var Kongelig Overførster over det vestre sjællandske Distrikt, og 1733 Villum Willumsen, der samme Aar (1768) betegnes som Studiosus. De to sidste erklærede $\frac{11}{1}$ 1768 at være skyldig til Apoteker i Køge Frederik Funchs tvende Arvinger 1500 Rdl. (Sorø Skøde- og Panteprotokol 1737–74 Fol. 405 b). 1769 søgte de om Tilladelse til ved et Lotteri at maatte afhænde deres Gaard, d. v. s. den, de havde taget i Arv efter deres Fader, hvad der dog afsloges, men 1771 overdrog de den til Enken efter Sognepræst Drejer til Avnslev og Bovense Madame Christiane Paltz, der senere ægtede Lægen ved Sorø Akademi, Dr. med. Rudolph Buchhave, som saaledes blev Ejer af Gaarden. Gennem en Række af Aar (1782–99) sad Geheimekonferensraadinde Theresia Sophie v. Reitzenstein, f. v. Zedwitz inde med Gaarden, som hun ved sin Død (1799) gennem Testamente havde skænket til Frk. Margrete Helene Trolle, som endnu samme Aar lod den gaa videre til Kammerjunker Jacob August Castenschiold.

Byens Jord.

Et betydningsfuldt Emne, som vi umulig kan lade uomtalt, men som det paa den anden Side er saare vanskeligt at give sig af med, er Byens Jord. Nogen egentlig Købstadjord fandtes ikke, som Tilfældet var med de fleste andre Købstæder, og der er ofte i Tidernes Løb bleven klaget derover. Ja, ikke blot klaget derover, men Borgerne har maaske mere end én Gang gjort Forsøg paa at tilvinde sig Jord, uden at det var muligt for dem at bevise, at de havde Ret til den. Dette var saaledes Tilfældet i 1775, da de $\frac{24}{7}$ søgte om Beneficium paupertatis [D: fri Proces] »for at indtale deres forment Kjøbstædjorder«. De forskellige Autoriteter blev i den Anledning sat i Sving, og der foreligger paa forskellige Steder i Landsarkivet og andetsteds Dokumenter, som i hvert Fald bidrager til at oplyse den Sag. At gengive disse i sin Helhed, lader sig selvsagt ikke gøre, men paa Grundlag af dem skal vi søge at udrede det vigtigste.

Til en Begyndelse vil vi nævne en Bemærkning, som forekommer i en underdanigst Pro Memoria fra Godsforvalter C. P. Müller til Overhofmester, Grev v. Reitzenstein, dat. Stokholdt den 19. Febr. 1775 (Reitzensteins Registr. 1 a Kongelige Rescripser 1771–80 (Landsarkivet)): ». . . af adskillige gamle Skøder, jeg har set i Sorø, [fremgaar, at] de ældste Skøder findes udgivet af Sorø Klosters dels Hof-

mestere og dels Forstandere, og har det mærkelige Indhold: at med Kongelig Tilladelse maatte sælges og skødes til Borgerne i Sorø hvad Part Jord de begærte af Klosteret til Bygning, Hauge etc«. Det stod altsaa den enkelte frit for at købe saa lidt eller saa meget, han vilde, men sikkert har de allerfleste nøjedes med at tilkøbe sig det, som var nødvendigt til Plads for deres Hus og eventuelt en Stump Have. Kun de færreste har haft Lyst eller Evne til at skaffe sig et større Areal. Hvem der var de første, som for en større eller mindre Sum tilkøbte sig et saadant Jordstykke, ved vi ikke, ligesom vi heller ikke kan gøre Rede for, hvorledes disse Jordstykker har vandret fra den ene Ejer til den anden. Men da Borgerne, som ovenfor nævnt, havde til Hensigt »at indtale deres forment Kiøbstædjorder«, havde det til Følge, at Overhofmesteren gav Byfoged Henrich Jessen og Forvalter C. P. Müller »med nogle af Byens Borgere og Bønder« Ordre at søge Oplysning om Sorø Bys Købstadsjorder. For at de skulde have noget at støtte sig til, fremskaffedes der gennem det kongelige Rentekammer fra Landmaalingsarkivet en af Overlandmaaler Thomas Bugge udarbejdet og underskrevet og d. 15. April 1775 dateret Redegørelse for

		Ny Matrikel Hartkorn			
1. Sorø Købstads Ejendoms Jorder					
Nr. 1. Hr. Christen i Høye en Ejendomsjord	„	Tdr. 2	Skp. „	Fd. 2	Alb.
– 2. Magister Albert Meyers Ejendom	„	4	„	1	„
– 3. Silke Petersens Ejendom	1	„	„	2	„
– 4. Mag. Jacob Klukkers Ejendom	1	5	2	2	„
– 7. Rasmus Snedkers Ejendom	1	„	2	1	„
– 9. Blegemandens Vænge, som efter Protokollen findes anført at være	„	1	1	1	„
– 10. Mads Nielsens Vænge Ejendom	„	„	2	„	„
		Tilsammen			
		4	Tdr. 6	Skp. 2	Fd. „
					Alb.
2. Sorø Bys lille Ladegaard	45	4	„	„	„
Naar man hertil lægger det Hartkorn, som under Sorø By er anført for Nr. 5, 6 og 8 [3: Henrik Lintners Skov Vang, Michel Bødgers Vænge og Præstehaugen], der udgør	3	5	2	2	„
		saa udkommer			
		49	Tdr. 1	Skp. 2	Fd. 2
					Alb.,

som Hr. Geheimekonferentsraad Reitzenstein udi sin P. M. anfører at være Sorø lille Ladegaards frie Hovedgaards Taxt.

De paabudte Aastedsforretninger fandt Sted 8de Maj og 9de September 1775, idet de tilsyneladende forestodes af Byfoged, Godsforvalter og Byskriver, der da ogsaa alle 3 underskrev de Rapporter,

som blev afgivet henholdsvis 20. Maj og 12. Sept. Det har slet ikke været noget let Hverv for disse tre Mænd, som ikke kunde siges at være af Faget, hvad de ogsaa uforbeholdent giver tilkende det sidste Sted, hvor det bl. a. hedder (se S. A. 4 ^{9/1889}): »Saaledes har vi efter vores Indsigt og saaledes som det har været os muligt opmaalt disse 2de Jorder [∴ Beringskiolds Vænge og Oberstens og Peder Tøgersens Vænge], men hvad de øvrige enkelte Stykker angaar, da har det ikke været os muligt at befatte os dermed til nogen Udfindelse, efterdi Jorderne ej ere regulair og ej alene meget kan være bleven forandret siden Landmaalingen [i 1682], men vi ej heller forstaar Landmaaleriet og de udi Landmaalingen anførte Figurer af Trapetium, Triangel og saa videre eller hvorledes Linierne af Diagonal, Perpendiculair eller Basis derudi skal tages«.

Vi skal ikke gengive disse Rapporters Ordlyd i deres Helhed (det vilde virke trættende), men foretrækker at hidsætte [ganske vist kun efter Koncepten] den Underdanigst Erklæring paa Sorø Borgeres Memorial til Hans Kongl. Maist. dateret 24 hujus [∴ 24/9 1775] om Beneficium paupertatis for at indtale deres formentede Kiøbstæd Jorder, som ^{30/9} 1775 afgaves af Godsforvalter C. P. Müller. Den rummer, efter vor Mening, adskilligt af Interesse:

Underdanigst Erklæring
paa Sorøe Borgeres Memorial til Hans
Kongl. Maist. dateret 24 hujus om Beneficium
Paupertatis for at indtale deres formentede
Kiøbstæd Jorder.

Det er noget besynderligt, at disse Sorø Borgere vil begynde at stride og føre Proces, førend de ved hvorfor. De klager over at dem sker Uret, inden de ved hvad Decisionen bliver. De ser at det kongelige Rentekammer søger at faa Oplysning om Byens Rettighed og vil ej bie og høre Udfaldet. Hvad viser dette andet end en Trættelyst, der ej bekymrer sig at vide hvad Grund den haver til sin Begyndelse. De siger de har Kiøbstædjorder uden nogen Tid at have vist Adkomst. Sorø By har aldrig haft andre Jorder end particulaire Ejendomme, nogle enkelte Indvaanere af Sorø Kloster har tilkøbt sig; følgende ingen Tid været publique Jorder til Byen. Den har hverken Gave-Breve eller andre Benaadnings Breve paa visse Jorder, der skulde være Byen perpetueret [∴ bestemt for Byen til evig Brug] og som til almindelig Bedste skulde tilhøre alle. De enkelte

Jorder, nogle har tilkøbt sig fra Klosteret, og Klosteret eller andre igen har købt tilbage, bliver da næppe som Købstædsjorder at anse, og havde Borgerne eller Byfogderne vidst noget Privilegium, hvorfor har de da ikke efter Forordningen 14. Aug. 1741 paatalt samme. Næppe have de tiet hidtil, og allermindst havde Byfogderne glemmt at gøre Erindring, siden det efter Forordningen var deres Embedsfortabelse. — Sorø By er desuden ingen privilegeret Købstæd; den er opkommen af Bebyggere ved Klosteret, paa Klosterets Fortov og Ejendom; den er allerførst givet Navn af Flække ved Forordningen af 28. Jan. 1682. Andre Privilegier har den næppe. Dette Navn, kort før Landmaalingen, har muligt, da Landmaalingen skete, givet enten Ejerne af Jorderne eller Landmaalerne selv, Anledning at nævne det som Købstædsjorder, der kun var private Ejendomme. Saadant Navn i Landmaalingen giver derfor næppe Byen en større Ret til disse Jorder, end den kan give dem til Akademis lille Ladegaard, som i Landmaalingen kaldes Sorø Bys lille Ladegaard; naar Landmaalingen og Navnet skulde her gælde, blev Ladegaarden følgerig Byens og ej Akademiets. —

Hovedsagen har vel været denne, at da alle baade Ladegaardens, rettere kaldet Klosterets Jorder og dem, nogle Borgere havde tilkøbt sig, var Klosterets frie Hovedgaards Taxt, har Landmaalerne troet, det var ligemeget hvem de nævnede, naar Jorderne dog som skattefri skulde anføres; muligt de og af Borgerne er bleven indbildet Privilegier, der aldrig var til. Men ligesaa lidet som nogen ved en Landmaaling kan, mod Hævd, tilvinde sig en Ejendom, kan de vel og ligesaa lidet deraf vinde Privilegier, de aldrig har haft. At berøre alt dette nøjere vilde blive en Vidtløftighed, som her ikke har Sted.

Jeg vil derfor alene følge denne Borgernes Memorial. —

Udi Indledningen fortæller de meget om deres Købstædsjorder, som de alene ved Udskrift af Landmaalingen vil bevise at skulle være til; siden fortæller de, at Byen eller nogle af Borgerne har haft Ladegaarden i Forpagtning, hvilket og er sandt, men at kun 4 à 6 Borgere har haft Nyttens deraf, bliver og en Sandhed, hvorom udførligere er bleven erklæret paa deres nu in Copia fremlagte og den 1ste Oct. 1773 indleverede Memorial, hvortil refereres.

Endelig anfører de

1) at det Kongelige Rentekammer skulde ved Sorø Bys

Regnskabers Revision have tilegnet Byen Købstædjorder, som skal være den forkommet.

Om dette refereres til foregaaende, at Sorø By ingen Tid har haft Købstædjorder, følgelig ingen mistet. Rentekammerets Erindring er ej heller andet end en Udsættelse paa en Post, det forlanger oplyst, og ingen Decision.

2) at den Opmaaling som [iværksattes] dels i Beringskiolds Vænge og dels andre Steder paa Marken er holdt skjult for Borgerne og fornærmelig for Byen etc.

Efter Kammerets Ordre er 2de Gange, nemlig den 8de Maj og 9de Sept. sidst ved Byfoged Jessen og mig foretaget Opmaaling paa de Jorder, Landmaalingen nævner at skulle være Sorø Bys. Ved den første var alle Borgerne nærværende, men da der ikkun var maalt Bleghaugen og Blegmandens Vænge, blev de alle misfornøjede og erklærede, at de ej maalte mere, men naar de ej maatte faa Frihed uden Maal at tage Jorden efter deres Vilje i Ladegaardens Marker, vilde de intet have hermed at gøre.

Hverken Byfogden eller jeg kunde give dem saadan Frihed. Følgelig kunde dengang ej mere forrettes.

Den sidste Gang, da Beringskiolds Vænge etc. blev maalt, var just de 2de Borgere Søren Poulsen og Peter Mejland, der har underskrevet denne Memorial, bestandig nærværende og dirigerede de Strækninger, hvor Linjen skulde tages. Det er derfor baade Usandhed og noget besynderligt, naar de siger, at Opmaalingen er holdt skjult, da intet mere er ønsket end hver Mands Nærværelse, naar de ville ikkun tilbageholde presioner.

Endelig begærer de

1) Beneficium Paupertatis til at udføre Sagen mod Akademiet.

Jeg har tilforn underdanigst vist, at hidtil er hverken nægtet Byen nogen Rettighed, naar de kan bevise samme. Jeg har vist, at der hverken er passeret Resolutioner eller Decisioner, som enten tilkender eller frakender Byen noget. Det er altsaa mere af Trættelyst end Nødvendighed, at de nu vil begynde Sagen, følgelig synes det ikke at et Beneficium her kunde være applicabel [ø: anvendeligt], da det ej tjente til andet end at befordre Trættekærheden. En anden Sag var det, om der bliver frakendt Byen noget, hvortil den formener sig berettet [ø: berettiget]; thi

i saa Fald fortjente de den kongelige Naade at lettes i Bekostningen paa at indtale deres Ret.

2) at det maatte befales Deres Excellence ikke selv eller ved andre at forbyde eller forhindre, at de antager en edsvoren Landmaaler etc.

Her er saamegen Fornærmelse mod Deres Excellence, at jeg undser mig ved at nævne det. Deres Excl. har vist den største Attraa efter at faa en Opmaalning og Byens Ret bestemt, saa det er forunderligt hvor de kan falde paa det Indfald at søge Deres Excellence forbudt at hindre Opmaalning. Men det ene ligner det andet udi den hele Memorial.

Stokholt den 30. Sept. 1775.

I Tilknytning til denne optager vi en anden Skrivelse fra Godsforvalter Müller, idet den paa visse Punkter supplerer den foregaaende. Den lyder, som følger:

Underdanigst Pro Memoria.

Efter Deres Excellences naadigste Befaling den 22de hujus, i Anledning af Rentekammerets Skrivelse den 21de ditto, Sorø Bys Jorder angaaende, anmeldes underdanigst, at af alle de Jorder, som ved Landmaalingen ere opmaalte og beregnede at henhøre enten til Sorø By eller Akademiets lille Ladegaard og det for Byen og Ladegaarden ansatte Hartkorn, kan jeg ikke udspørge at flere bruges af Sorø By end de som ere nævnede i de befalede Opmaalings Forretninger foretagne den 8de Maj og 9de Sept. sidst, ej heller at udenbys Beboere er i Besiddelse af nogen, men at Akademiet ene har alle de øvrige udi sin Eje og Disposition, og anser dem for dets frie Hovedgaards Taxt, grundende sig paa det næppe fejlende Principium, at alle Jorderne saavel de, saa kaldet Sorø Bys – som lille Ladegaards Jorder ere fra Grunden af Sorø Klosters privilegerede Hovedgaards Jorder, der aldrig har været skatskyldig eller tiendeydende, følgelig alle lige befriede med det for Ladegaarden nævnede Hartkorn, naar de er i Akademiets Værge, da det af Naturen ikke er Ladegaarden, men Klosteret, nu Akademiet, hvorunder Hovedgaards Taxten eller Jorderne henhører, saa det Navn Ladegaard her ikkun betyder lidet, og ligesaa lidet som Sorø Byes Købstæds Ret dertil, da den ingen lovlig Adkomst har; thi det er let at bevise at alle de Jorder, som i Landmaalingen

er nævnt Sorø Købstædsjorder ej har været andet end Stykker Jord nogle Indvaanere har købt af Klosteret med kongelig Til- ladelse, til deres private Ejendom, uden Købstæd Privilegium, alene skat- og tiendefri ligesom andre Klosterets Jorder, og da de igen er af Klosteret købt tilbage, havde Klosteret jo igen sin privilegerede Ret derover. Og denne Ret tror jeg Akade- miet med Grund kan haabe at beholde, og vist beholder den, naar Sagen fra Grunden af kom under en tydeligere og nøjere Undersøgning, da det mulig vilde udfindes, at Klosteret, eller nu Akademiet, havde flere end denne Rettighed, som efterhaan- den synes at forsvinde og for en Del tilegnes Sorø By, som slet ingen Adkomst haver.

Stokholt den 30te Oct. 1775.

Hvad de foran (S. 95) nævnte Lokalteter angaar, er det saare vanskeligt, for ikke at sige umuligt, med Bestemthed at sige, hvor man skulde søge den enkelte. I den Relation, som afgaves ^{20/5} 1775, staar bl. a., at man »formærkede ikke at kunne udrette noget med Maalingen, formedelst Jorderne nu meget overalt vare for- andrede og opfyldte (udhævet af os), og naar dette kunde siges i 1775, er der saa meget større Grund til at fremholde det i 1938. Mangt og meget er ændret, og gamle Skel og Grænser udslettede, og det er derfor langt fra alt, man kan genkende, naar man læser, hvad der staar i Relationen og tænker paa, hvad man nu har for Øje.

Om Hr. Christen i Høye en Ejendomsjord skrives: »I Land- maalingen ses, at samme er anført [som] No. 1 og altsaa skulde være maalt for [o: førend] Albert Meiers No. 2. Denne Hr. Christen skal have været Præst i Høye eller Høve ved Skælskør.¹⁾ Og Albert Meier har . . . boet i Søgade, hvor Beringschiolds Vænge ligger. Skulde nu dette No. 1 Hr. Christen ligge indenfor Beringschiolds, maatte det ligge indenfor paa Akademiets [Grund], som kaldes Lamme- haugen, men skulde det derimod være Beringschiolds Vænge, saa vides ikke, hvor No. 2 Albert Meiers skulde være, efterdi det Vænge, som er en slet Jord og har været slettere før, ikke synes at kunne udgøre det Hartkorn, som begge Steder findes anført, allerhelst naar betragtes, . . . at der skulde være nedbrudt nogle Huse, som er udlagt til Vænget, men i saa Fald skulde Albert Meiers ligge paa den

¹⁾ Christen Lauridsen Drachard, der blev optaget i Sorø Skole 1647, dimitteret 1655, Hører i Sorø 1664, tillige personel Kapellan hos Sognepræsten smst. 1668, Sognepræst i Høve og Flakkebjerg 1677, død 1704.

anden eller nordre Side /: og være incorporeret under No. 3 og 4 Silke Pedersens og Mag. Jacob Klukkers, nu kaldede Oberstens og Peder Tøgersens Vænger, der da med Mads Nielsens Vænger udgjorde 3 Tønder 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. som og synes at være noget stort; thi anderledes er det ikke at udfinde. :/

Den derefter nævnte Magister Albert Meyer var den tidligere (S. 39) omtalte Professor Albert Meyer, som ejede den Gaard, der laa paa Regensens Plads, og ved hans Vænge er der formentlig mest Grund til at tænke paa det Stykke Jord, som laa Vest for »Urnes Gaard« og strakte sig ned til Søen og hvorpaa »Villereden« og muligt en Del af Vænget er placeret. Det ejedes efter hans Tid af Mogens Hachsen, som nævner det i en Erklæring, dat. ^{18/9} 1750, der i verificeret Afskrift findes opbevaret paa Sorø Akademis Kontor (S. A. 4 ^{9/1889}) og lyder som følger:

Ihvorvel det er de fleste her i Byen bevidst, at da jeg købte min nu iboende Gaard her i Sor var her en Have til Stedet ganske fuld plan[tet] af Frugt og adskillige andre Træer som Oberst Barner og forrige Ejere havde ladet for [p: før] plante og stod i fuld Vækst; men da jeg ved Tiltrædelsen erfarede at her til Byen ingen Græsning var, lod jeg samme gamle Træer ganske udrydde og med Bekostning opfyldte 4 smaa Fiskedamme som der var udi formedelst de stod tørre om Sommeren og fulde med Vand og Morads om Vinteren. Træerne kom der endel af til Ødemark, og de øvrige ødelagt, hvorefter jeg indtog og afdelte mig en ganske lille Hauge til Frugt og Køkkenurter, som endnu er til Syne. Da som denne Haugeplads aldrig er anset for noget i Landmaalingen, langt mindre af forrige Ejere er bevidst at have svaret af noget Hartkorn, saasom der stod Huse derpaa og til ethvert Hus var disse Hauger afdelt, som siden er solgt og afhændet til forrige Ejere her til Gaarden, som kan bevises med gamle Skøder, saa dog for at vise det jeg ingenlunde herudi er stridig, vil jeg for videre Vidtløftighed tilstaa at svare af samme lidet Stykke Jord tre Skp. Hartkorn.

Sorø den 18. Sept. 1750.

M. Hachsen.

Dette er en rigtig Kopi efter Originalen testerer

Sorø den 12. Sept. 1775

O. Elling.

Silke Petersen er den foran (S. 41) nævnte Ingenieur Selgen Petersen, der ejede en Gaard i Baggade [Søndergade] og senere tilkøbte sig »Trautners Gaard«, og Magister Jacob Klukker er Sognepræsten i Sorø, Magister Jacob Klöcker († 1682), der ogsaa i sin Tid havde ejet »Trautners Gaard«. Deres Ejendomme omfattede utvivlsomt bl. a. det Stykke Jord, som i vore Dage optages af Kolonihaverne og ligger mellem Haverne til Søndergades vestlige Husrække og Søen, forøvrigt det samme, som omtales under Betegnelsen Oberstens [ɔ: Oberst Barners] og Peder Thøgersen Hvass' Vænge.

Om Blegmandens Vænge og Byens Blegdam siges, at »Blegdammen, som endnu bruges til Blegdam, men af Akademiet her lejes bort til Fiskeren, rigtig nok befandtes at have det samme Maal, som Landmaalingen indeholder, hvorimod Vænget, som nu tilhører Bager Christian Holm, fandtes større og at overgaa det Maal, men Aarsagen dertil kan være, a) at dette Vænge, som mange af Borgerne beretter har forhen været moradsige og sumpige Steder og at der langs igennem Vænget har gaaet en Rende, hvor Byens Vand er gaaet igennem, eller Vandfald har været, men af forrige Ejer Marcus Mathiesen er bleven opfyldt og ses endnu disse opfyldte Steder at være daarlig og slet Jord i Besynderlighed af en Grøft, sidste Ejer Hartvigsen for nogle Aar [siden] har ladet gravet tværs over for at trække Vandet af, at det har været en Slags Mosejord, da det og i Landmaalingen findes anført i 2 Stykker, men nu ved Opfyldningen, førend Tværgrøften blev gravet, var gjort i et Stykke, b) der imellem dette Vænge og et Vænge, der tilhører Akademiet, Prior-Vænget kaldet, har været en bred Kørevej, hvor der har været Kørsel til Blegdammen og den philosophiske Gang med en Bro over Renden [ɔ: Mølleediget] til Gangen, men at Marcus Mathiesen, da han var bleven Ejer af dette Vænge, har ved at opfylde den Vandrende, der gik igennem Vænget, kastet en Grøft [ɔ: Vold] op udenfor Vænget indtil Vejen, som han har besat med Kampesten for og indhegnet Vænget, der forhen var indhegnet med et Stengærde, og hvorigennem Byens Vand nu har sin Gang, saa at Vejen nu er saa smal, at en liden Bondevogn neppe kan køre der, ligesom og Broen over Renden til Philosophgangen er borttaget, saa der ingen Kørsel mere er, men alene en Gangvej, ved hvilken Lejlighed dette Vænge maaske kan være bleven noget bedre.«

Den i Slutningen nævnte Gangvej er utvivlsomt den, der senere kaldtes Fiskerstien, nu Ingemannsvej.

Om Mads Nielsens Vænge siger Relationen ^{20/5} 1775. Der er her

»for 2de Aar siden død en gammel Skomager ved Navn Adam Nicolaisen, som boede i denne Lillegade og havde en saadan Strimmel Jord bag ved sit Hus i dette Vænge, hvilket Hus og Jord Doc[tor] Buchhave, som nu ejer og beboer Peder Thøgersens Gaard, købte paa Auktion, og var et lidet kort Stykke, men denne Adam Skomagers Kone, som er 75 Aar gammel, beretter, at Mads Nielsen har været Morbroder til hendes Mands Fader og skal have ejet dette Sted, men da Huset afbrændte /: ventelig samme Tid, da Silkers Gaard brændte :/ har de maattet sælge et Stykke af dette Vænge i den vestre Ende for at faa Huset opbyggt igen og beholdt altsaa ikkuns den Stump tilbage, som laa næst op til Huset og Haugen. Dette Stykke Jord ligger justement i dette Vænge, Oberstens og Peder Thøgersens kaldet, som Krigsraad Rohde har ejet og legeret til Kirken og de Fattige og maaske tillige kan have købt dette Stykke fra Mads Nielsens Vænge, da det ikke er bekendt, der har været andre Ejere til det, men stedse brugt under Oberstens og Peder Thøgersens Vænger.

Hvad endelig Rasmus Snedkers Vænge angaar, laa det »ved Liden Ladegaards store Jordnæs Vang« og formenes at være det samme som Bredholm.

Fra Haandværkets og Handelens Verden.

Som den foregaaende Fremstilling har godtgjort, var Sorø gennem det 18de Aarhundrede og et godt Stykke ind i det 19de en lille By, hvis Flademaal ikke havde ændret sig nævneværdigt fra Byens første Tid, og hvis Befolkningstal ogsaa i alt væsentligt havde holdt sig paa samme Standpunkt. 1801 fandtes der kun 592 Mennesker i Byen, og af disse hørte, i Lighed med hvad vi gentagne Gange har paa-peget for de ældre Tidsrums Vedkommende, en stor Del til udenfor Haandværkets og Handelens Verden, og det blev ved med at være Tilfældet ogsaa det 19de Aarhundrede igennem, ja lige til vore Dage.

Men det i sig selv ringe Tal af Haandværkere, som Sorø kunde opvise i hvert Fald sammenlignet med andre og større Byer, har medført, at der i Sorø kun dannedes et Lav, Skomagernes Lav, som bestod gennem henved halvandet Hundrede Aar og indenfor Standen utvivlsonst har haft en ikke ringe Betydning.

Til alt Held er den gamle Laugsbog bevaret, saa man gennem den kan hente Oplysninger om, i alt Fald noget af det, der skete indenfor Skomagernes Kreds gennem Tiderne, og vi skal paa de følgende Sider fremdrage et og andet af Interesse.

Men først nogle Ord om Skomagerne i Almindelighed her i Landet og andetsteds, idet vi — til Tider ordret — benytter os af H. C. Roedes Afhandling: Danske Skomagerlav (Tidsskrift for Industri 1907) og C. Nyrops Afhandling: Skomagere (Dania VIII, 195 o. flg.).

Det staar fast, at Skomagerne fra endog gammel Tid har øvet deres Haandværk i Danmark, og sikkert er det ogsaa, at Skomagerne har været en talrig, ja hyppigt vel den talrigste Gruppe mellem vore Haandværkere. Det første, kendte danske Skomagerlav dannedes i Odense 14^{05/06}. Som Skomagerne tilsyneladende er de Haandværkere, som har været blandt de første til at slutte sig sammen, saaledes er det ogsaa givet, at intet Fags Udøvere paa saa mange Steder her i Landet har dannet Lav som Skomagerne.¹⁾ Derfor er der heller ikke noget mærkeligt i, at denne Kreds af Haandværkere ene af alle dannede Lav i Sorø. Men paa dette Sted kom man rigtignok længe efter sine Standsfæller andetsteds.

I Nyrops ovenfor nævnte Afhandling nævnes, hvad maaske er velkendt blandt Fagets Udøvere, at naar Skomagerne i Fane og Segl fører en Dobbeltørn og som Topfigur paa deres Velkomster har en enbenet Kriger, staar dette i Forbindelse med, at en Skomager var Skyld i, at den tyske Stormesters Hær 1370 sejrede over de hedenske Litaver nogle Mil fra Königsberg ved Byen Rudan. Da Fanebæreren Henning von Schindekopp var falden, sprang Skomageren Hans fra Byen Sagan i Schlesien til og førte Hæren til Sejr, en Sejr, som han betalte med sit ene Ben. Men saa gav ogsaa Kejser Karl IV til Tak for Bedriften alle Hans von Sagens Værkfæller Ret til at føre den tyske Ørn i Segl og paa Fane, og de danske Skomagere har i rigt Maal benyttet denne Ret, ligesom de stadig har erindret deres tyske Kammerat. Den senere Politiker, J. A. Hansen, der begyndte som Skomager, vidste godt at fortælle om, at da han ved St. Hanstid 1824 paa Herberget i Rudkøbing blev tildrukken som Svend af Oldgesellen, stod »Hans von Sagan paa sit ene Ben og svingede sin Fane« paa Velkomstens Laag.

Det er ganske naturligt, skriver Nyrop videre, at Skomagerne paa forskellige Maade gik i Spidsen, og adskillige Vidnesbyrd kunde

¹⁾ I den omtalte Afhandling af C. Nyrop nævner han, at han har anstillet en Beregning, som gav til Resultat, at »medens der i 56 Fag indenfor det nuværende Kongeriges Grænser kendes ialt 295 Lav, hvilket er lidt over 5 Lav paa hvert Fag, gaar Skomagerne i Spidsen med ikke mindre end 44 Lav; Skræderne, der kommer dem nærmest, kan kun møde med 34«.

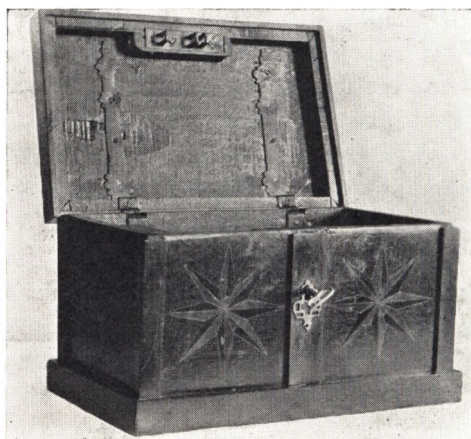
fremdrages derom. Sammen med Byens fire største Lav bortsråder Borgmester og Raad i Odense 1565 et forhenværende Stræde i Byen, og de fire Lav var Købmændene, Skomagerne, Smedene og Skræderne, og da Haandværkssvendene i Ribe 1773 ofrede ved Froprædiken, gik Skomagerne først frem; derefter kom Skræderne, Smedene, Handskemagerne og Snedkerne. Byens Magistrat havde selv bestemt deres Gang saaledes.

Skomagerne var ansete Haandværkere, der godt vidste at gøre Stads af sig selv; de synes saaledes at have sat megen Pris paa, at der blev blæst i Trompet ved deres Bryllup. Det maa imidlertid ikke overses, at naar Holberg omtaler denne Skik, sker det med en vis Ironi. Men trods al deres Kækhed og Livlighed blev de aldrig [man kunde dog maaske nøjes med at sige sjældent] andet end uformuende Smaahaandværkere.

Forøvrigt maa det ikke overses, fortsætter Nyrop, at de danske Skomagere . . . et Par Gange har faaet Ord for at tage ublu Priser for deres Arbejde, 1507 siges det om alle Danmarks Skomagere, 1609 om Aarhus og Odense Skomagere. . . Forøvrigt blev Sagen tagen med Kraft. Alle Skomagerlav Landet over blev hævede, alle og enhver fik frit Lov til at gøre og sælge Sko i Landets samtlige Købstæder, men faa Aar efter stod Skomagerlavene overalt i fuldt Flor paany.

Der er mangt og meget i Nyrops Afhandling, som man kunde have Lyst til at fremdrage, men maa nøjes med følgende Linjer:

. . . man maa fuldt ud respektere den flittige og tænksomme Haandværker [d: her Skomager], der . . . trods den sikkert ikke ringe Paavirkning, der i et tidligt Tidsrum gjorde sig gældende overfor hans Fag, stadig har holdt sig dansk. Det kan bl. a. ses af Omskrifterne paa de talrige Skomagerlaugs Segl, der trods Dobbeltørnen gennemgaaende er danske, hvad de langtfra er i flere andre Haandværksfag. Med Hensyn til deres Svendes Fødested staar da ogsaa Skomagerne som langt nationalere end f. Ex. Skræderne. Medens saaledes i Aaret 1882 37 $\frac{1}{2}$ Procent af Københavns Skrædersvende var født i Sverige og henved 10 $\frac{1}{2}$ Procent i det øvrige Udland d. v. s. væsentligt i Tyskland, var Tallene for Skomagernes Vedkommende kun noget over 19 og noget over 4 Procent. Man kan godt sige, at disse Tal i og for sig er for store, men Forskellen er dog væsentlig, og det tjener til Ære for Skomagerne, at det ikke blot har været saaledes, men stadig er det.

Skomagerlavets Lade.

Paa Sorø Skomageres Laugsbogs første Blad læser man om Laugets Oprettelse.

Der staar

In Nomine Jesu

Efter Deres Excellences Høy Ædle og Velbaarne Herre Hr. Geheime Raad og Stiftbefalnings Mand Hr. Friderich Christian Adellers Naadige Resolution Paa Voris Wnderdanige Memorial have Vii Nu Værende skomager[e] i Sorø opRættet os et Laug s d. 18tende May 1718. Viidere efter Hans Kongl. Mayst. Allernaadigst Vdgangne Articuler skomager Handværck Wedkommende, haver Older Manden Hendrick Issing Een Hver Nu Værende Mæsters Naune i Laugsbogen Indskrevet, Saa haver Hand og efter dags deris Naune i samme deris Laugs Bog at Indskrive, som i Lauget Indkommer og sig efter Hans Kongl. Mayst. Allernaadigste Udgangne forordninger og Articuler Rettet haver.

Hendrich
Issing

Rasmus
Jensen

Michel
Rasmussen

Nicolaj
Adamsen

Tyge Christophersen

Friderich
Mogensen

Peder Alexandersen

Clemmed
Jørgensen

Eiglert
Frels

Claus
Ollesen

Niels
Hansen

Fredrich
Jørgensen Hind

Blandt Underskriverne finder vi flere, som Tid efter anden valgtes til Oldermænd, saaledes Henrik Issing, som beklædte denne Tillidspost fra 1718 til 1722, Rasmus Jensen, der fulgte efter fra 1724–26, Frederik Mogensen, som var Oldermænd fra 1728–29 o. s. v. At Lauget blandt sine Brødre og ikke mindst blandt sine Oldermænd har haft Folk, som baade gennem dette, men ogsaa paa anden Maade har virket til Byens Trivsel og Vel, er sikkert, og der kunde let paa peges mangt og meget, som det vilde være interessant at fremdrage. Men Pladsen tillader det ikke.

Imidlertid kan vi ikke undlade at gengive, hvad der staar i Laugsbogen (Pag. 8 a) om en Forsamling, der blev til paa Byfogdens Foranstaltning, og Tilførslen i Laugsbogen er da ogsaa underskrevet af ham og Byskriveren. Byfogden var den tidligere flere Gange nævnte, nidkære »Tjenestemand« Jørgen Sørensen og Byskriveren Ferdinand Wilhelm Thaa.

Anno 1725 den 9. Februarii var efter Byfogden, som Magistrat, hans Godt[be]finde[nde] Skomagerlaugets Mestre forsamlede udi Oldermændens Rasmus Jensøns iboende Hus, siden Lauget ej haver noget Laugshus, enten til Eje eller til Leje, hvor da blev forrettet saaledes som følger. Først blev den kongelige allernaadigst udgangne Forordning om Laugene udi Købstæderne i Danmark og Norge, dateret 23. December 1681, allerunderdanigst for tilstedeværende Laugsmestre oplæst, tillige med de Skomagerlauget allernaadigst forundte Articler under dato 4. November 1682. Dernæst blev samtlige Mestrene af Magistraten tilspurgt, om de havde noget at andrage, de da vilde træde frem, at saadan Andragelse skulde blive examineret, som vedbør. Samtlige Mestre erklærede, at de ikke havde nogen indbyrdes Tvist, men var fornøjede med hverandre. Derpaa indstillede sig Peder Juul, som er Indvaaner og edsvoren Borger her i Byen, at ville være Mester i Lauget, hvorpaa han gjorde Fornøjelse [p: ydede sit Bidrag] saavel til Laugets indrettede Lade, som til Laugets Fattige; han blev forelagt at fremvise her i Oldermændens Hus sit Mesterstykke et Par Støvler og et Par Sko den 26. Februarii førstkommende om Eftermiddagen ved to slet; hvad hans Lærebrev er angaaendes da forskaffer han det til St. Hansdag, naar man skrivendes vorder 1726, hvor med han selv var vel fornøjet, at holde sig det vedbørlig efterrettelig. Endnu fremstillede sig Morten Hansøn Indvaaner og edsvoren Borger her i Byen at ville være Mester i

Lauget; men som han ikke beviste at have arbejdet et Aar som Mestersvend, saa blev han foreholdt dette at efterkomme, til hvilken Ende er afhandlet [p: af hvilken Grund det blev bestemt], at han træder i Arbejde hos Mester Friderich Hind; dog først at forblive hos Mester Friderich Mogensen, hvor han nu arbejder, til førstkommende Paaske 1725 og den øvrige Tid af Aaret at forblive hos for^{nte}. Mester Friderich Hind, som før er sagt. Saaledes denne Samling, som forskrevet staar, at være forrettet, bekræftes af

Jørgen
Søfrensøn
[Byfoged]

Ferdinand Wilhelm
Thaa
[Byskriver]

Laugets Bestemmelse var, som kendt, i første Række at værne Brødrene mod uberettigede Overgreb og at paase, at ikke uvedkommende trængte sig ind og gjorde Skaar i Skomagernes Rettigheder. Og selvfølgelig var det for Oldermænd og den aabne Lade, at Kontrakter mellem Læremester og Læredreng sluttedes, at Svendeprøver og Mesterstykker erklæredes gyldige, og at de, som havde udført dem, fik Vidnesbyrd om, at de var for rette Svende og rette Mestre at regne.

En stor Part — ja ogsaa den største Part — af Laugsbogen er derfor fyldt med Kontrakter og Udtalelser om Svende- og Mesterprøver, og det er i og for sig kun lidt, man derudover faar Besked om.

Dog kan man enkelte Steder finde noget andet som f. Eks., hvor der (Fol. 11 a) læses følgende om Skifte af Oldermænd. Det er, som et Pust fra en anden Verden slaar os i Møde gennem de gamle Linjer. En Formand, der ved sin Tiltrædelse aflægger Ed. Noget saadant kunde vanskeligt — eller snarere slet ikke — tænkes i vore Dage, selv ikke i en religiøs Sammenslutning.

Ao 1729 den 29 Februari haver Byfogden Jørgen Søfrensøn indfundet sig udi Oldermændens Friderich Mogensøns Huus, hvor Laugsmestrene efter tilsigelse og vare møtte, undtagen Niels Hansøn Muncheboe, som efter foregivende skal være reyst til Slagelse udi et sit Ærinde. Som da for^{nte} Friderich Mogensøns tid er udløben, saa vit Hands Oldermænds Embede Vedkommer, saa blev igien udi Hands Stæd antaget Peder Alexandersøn, som her efter haver udi sit Oldermænds Æmbede at forholde sig, som Vedbør, rettende sig allerunderdanigst i alle maader efter Kongelig Allernaadigst gjorde anordninger, saa vit Sko-

magerlauget er betreffende, hvor paa Hand og for Byefogden og de tilstedeværende laugs mestere haver aflagt sin Ed. Dat. Sorøe ut Supra.

Jørgen
Søfrensen

I. Jochumsen

Som sagt, Hovedparten af Laugsbogen optages af Kontrakter og lignende Dokumenter, og vi skal som et enkelt Eksempel fremdrage en saadan Lærlingeaftale fra en noget senere Tid. Ofte var de langt mere specificerede, men vi har ikke i nogen anden fundet en saa haardhændet Bestemmelse som den, der ligger i de sidste Ord. Ogsaa en saadan Fordring taler om en helt anden Tid, vidt forskellig fra den, hvori vi nu lever.

Lære Contract som nu er oprettet imellem mig C. Hansen, Borger og Mester Skomager, og Niels Jørgensen begge her i Sorø. Jeg modtager hans Søn Ole Nielsen og lover at lære ham den lovlige Skomagerprofession i fem Aar, som tager sin Begyndelse fra St. Hansdag 1800 og endes St. Hansdag 1805, hvilken Tid jeg forsyner ham med Kost og Natteleje, Fodtøj af Sko og Støvle[r], betaler hans Skatter og Indskrivningspenge, men han selv Udskrivningspenge og holder sig med uldent og linnet. Derimod lover jeg Ole Nielsen, saavel som min Fader, som Forlover, at jeg bemeldte Læreaar skal skikke og forholde mig tro og flittig og lydige imod min Læremester og mesterinde og opføre mig som det en Læredreng sømmer og anstaar og ikke gaar ud af Deres Hus uden Deres Vidende og for hver Gang jeg derimod forser mig da at tage et Fjærdingaar paa.

Som Forlover
Niels Jørgensen
og C. Krøger.

Oldermand C. Krøger
Bisidder J. S. Høyer

Forøvrigt levede Skomagerlavet sit rolige Liv i Sorø, som vel de fleste Steder. Lavsbogen har intet at melde om større Tildragelser. Meget usædvanligt var det dog, at de Sorø Skomagere vilde søge at formene deres Værkfælle, Skomagermester Wilhelm Hansen Friis, Adgang til Lavet. Den sidste Lavsmester i Sorø, N. P. Willingshøj, fortæller i nogle Bemærkninger vedrørende Skomagerlavet, som han har indført i Svendenes Bog, at naar en gjorde Mesterstykke i København, havde han Ret til at nedsætte sig i hvilken By, han

vilde, i hele Landet, medens et Mesterstykke fra en Provinsby kun gav Ret til at benytte det i den By, hvor Mesterstykket var udført. Rejste han til en anden By, maatte han forfærdige et nyt. Den ovenfor nævnte Mester, der havde virket i København og forøvrigt var en udmærket god Skomager, hvad der maaske var Grunden til, at hans Mesterstykke blev kasseret her i Sorø (siger Willingshøj spydigt), kunde ikke finde sig i den trufne Afgørelse, men bad Lavet om at sætte Segl paa Arbejdet, hvorefter han rejste til København for der at lade Lavet tage Oversyn paa det, og her blev det antaget som godt udført. Men ikke nok dermed. Højere Instanser blev sat i Gang, Sagen blev forelagt det kgl. danske Kancelli, der resolverede ^{11/9} 1836 og tilskrev Amtet derom, og dette maatte lade Byfogden sammenkalde Skomagerlavet paa Lavshuset ^{15/10} 1836, for at Kancelliets og Amtets Skrivelser kunde blive oplæst, og det blev i Særdeleshed betydet Oldermænden og de to Bisiddere, at dersom Skomagemester Friis ikke optoges i Lavet og meddeltes de Rettigheder, der tilkommer en Lavsmester, inden 8 Dage, »vil den af Collegiet fastsatte Mulct af 1 Rbd. Sølv blive hos dem i al Fald inddreven for hver Dag længere hængaar.« Man maatte altsaa falde til Føje og indførte derfor i Lavsprotokollen, at Skomagemester Wilhelm Hansen Friis optoges som Lavsmester i Sorø Skomagerlav og fik samme Rettigheder som de andre Lavsmestre. Denne Indførsel er underskrevet af Byfogden, Oldermænden og Bisidderne og desuden af 10 Mestre, men naar Mestrene da – tvunget af den haarde Nødvendighed – havde bøjet sig for Overmagten, er det vel for ligesom at lette deres Sind, at de samme (dog ikke Byfogden) umiddelbart derefter skriver: »Ovennævnte Skomager Wilhelm Hansen Friis blev efter Cancelliets udtrykkelige Ordre paatvunget Lavet imod deres Villie at antage ham som Mester i samme. Hvilket bekræftes med vores Underskrift.« Og saa kommer de samme 12 Navne, hverken flere eller færre. Men Tiden læger alle Saar, og 10 Aar senere finder vi Skomagemester Friis som Oldermænd. Saa maa de Sorø Skomagere vel have forsonet sig med ham.

Ellers var Forholdene i Sorø ordnet paa samme Maade som andetsteds. Der var Oldermænd og 2 Bisiddere; i Lavshuset, som her i Sorø altid var hos Oldermænden, opbevaredes Laden, Skafferstokkene, Velkomsten og hvad andet Lavet sad inde med og havde Brug for ved deres Fester og Sammenkomster. Og man maa gaa ud fra, at de i det hele har virket som Lavene i andre Byer.

I Tilknytning til Skomagernes Lav (Mestrenes Lav) stod Svende-

nes Lavskasse, hvortil enhver Skomagersvend, som havde Arbejde hos en Mester, ugentlig skulde betale 4 Skilling, ligesom enhver Lærling, der blev Svend, skulde yde 1 Rdl. eller et Sølvskilt til Velkomsten. Af denne Kasse blev udredet ugentlig Sygehjælp til dem, som i deres Arbejde blev syge, og desuden Understøttelse til rejsende Skomagersvende. Ved hvert Oldermændsskifte var der ogsaa Skiltflytning, idet Svendenes Herbergs-kilt bragtes fra den afgaaede Oldermands hen til den tiltrædende Oldermands Bolig og der opsattes under stor Højtidelighed. Det var dog vist først senere, at Svendene fik sig anskaffet et Skilt. I hvert Fald meddeler Sorø Skomagersvendes Bog, at Broderskabet 1. Aug. 1774 blev enige om at anskaffe et Skilt, og 7. September s. A. blev det færdigt og ophængt ved daværende Oldermænd, Christen Holbeks Dør. Det blev, som der udtrykkelig staar, bekostet »paa samtlige Broderskabets Vegne og tilhører Svendene baade de, som nu er eller herefter kommendes vorder, saa at Mestrene ingen Lod, Del eller Rettighed dermed haver.« Fire Aar senere (^{28/12} 1778) fik de sig anskaffet en Velkomst, der brugtes lige til Lavets Ophævelse.

Denne fandt Sted, da Næringsloven af ^{29/12} 1857 var givet, idet der heri fastsattes, at al Lavstvang skulde ophæves fra 1862, saa at enhver fra den Tid af kunde nedsætte sig i hvilket Fag, han vilde, naar han blot betalte sit Borgerskab eller sit Næringsbevis.

I den Anledning blev Skomagerlavet, som var Sorøs eneste Haandværkerlav, 8. Februar 1862 kaldt sammen af Byfogden paa Raadstuen for i Overensstemmelse med den paagældende Lovs § 67 at tage Bestemmelse om, hvorvidt Lavet skulde ophæves, eller der skulde ansøges om, at det maatte blive bestaaende. Der fandtes paa den Tid 17 Lavsmestre i Sorø, og af disse havde 13 givet Møde. Det blev enstemmigt vedtaget, at Lavet skulde være ophævet, men da det ikke sad inde med nogen Formue, var der altsaa paa dette Punkt ikke noget at forhandle om. I Svendenes Kasse var der for Øjeblikket 12 Rdl. og 36 Sølvskilte, og da man ønskede, at der skulde tages Bestemmelse om, hvorledes man skulde forholde sig med denne Kassebeholdning, havde man anmodet de Svende, som fandtes ved Lavet, ialt 8, om at overvære Mødet.

Af disse var 5 tilstede og erklærede paa deres egne og de øvrige Svendes Vegne, at de vilde skænke den hele Beholdning til den paatænkte Haandværkerforening, imod at de uden Indskud optoges i denne og imod at de, indtil denne Forening træder i Kraft, i paa kommende Tilfælde faar den Sygehjælp, som de hidtil har nydt,

dog at de fra idag, altsaa den 8. Februar, og til Haandværkerforeningen træder i Virksomhed, som sædvanlig hver yder 4 Skilling ugentlig, ligesom de tilsiger at underkaste sig Vedtægterne for den paatænkte Forening, naar de uden Indskud indtræder som Medlemmer. Man var saaledes kommen til fuld Enighed, og Skomagerlavet i Sorø var ophævet. Men for at skaffe de flest mulige Penge tilveje, maatte man gribe til det i vore Øjne uheldige og saare beklagelige Middel at skille sig af med Velkomsten og de 36 Sølvskilte, der blev solgt og omsmeltet af en Guldsmed.

Engang i 1761 lod Byfogden Henrich Jessen Byens to Politibetjente foretage en Undersøgelse af, hvorvidt det forholdt sig rigtigt, hvad han havde bragt i Erfaring, at Peder Caspersen, som boede i Søgade, næst ved »Rosenørns Gaard« og af Profession var Drejer, havde begyndt en Slags Handel og Købmandsskab af Specerier [d: Krydderier] og andet, og da det viste sig at holde Stik, følte Byfogden sig opfordret til at anlægge en Inquisition^s Politisag imod ham, fordi det ansaas for uberettiget, at han drev en saadan Handel. Drejeren følte sig naturligvis ilde derved, saa meget desto mere som han gik ud fra, at han havde Retten paa sin Side, og han fremsendte derfor ⁹/₁₂ 1761 en Skrivelse til Byfogden og henviste i denne til Hans Maj.'s under ¹⁰/₄ samme Aar udgivne Rescript, stilet til Geheimeraad og Stiftamtmand Scheel, af følgende Indhold (se Sjæll. Miss. 1762 Nr. 201):

Fridericus Qvintus.

Vor synderlige Gunst tilforn! Da vi ere kommen i Erfaring, at endog udi de Købstæder hvor der ikke er noget sluttet Laug eller noget Monopolium, der forbydes det ofte en Borger at foretage sig et eller andet paa det Fundament at han ikke der paa har taget Borgerskab, hvilket synes at suponere at hver Gang en vil foretage sig noget, skal han dertil købe Tilladelse af Øvrigheden, hvilken Tilladelse endda ofte nægtes af Aarsag, at der desuden er nok af det Slags i Byen.

Saa giver vi Dig hermed tilkende, at Vi allernaadigst have fundet for godt engang for alle at anordne og befale, at udi de Købstæder, hvor der ikke er noget sluttet Laug eller noget andet sært Privilegium, som deri kunde være hinderlig, der skal det være alle og enhver, som haver taget deres Borgerskab,

tilladt, at ernære sig paa hvad lovlig Maade, de bedst ved og kan, enten af en eller anden Profession, som de maatte have lært eller af at anlægge en eller anden Fabrique, eller af at drive en eller anden Handel, som de formener at have deres Ophold ved; derefter Du Dig allerunderdanigst haver at rette og vedkommende udi det Dig allernaadigst anbetroede Stifts Købstæder sligt til allerunderdanigst Efterretning at bekendtgøre. Befalendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Jægersborg den 10. April 1761.

Under vor kongelige Haand og Signet
Friderich R.

Drejeren forespurgte desuden i sin Skrivelse Byfogden, hvilken Oprejsning der kunde tilkomme ham for den Inquisition, som var gjort hos ham, og for den Sag, som var anlagt mod ham, om Byfogden i Mindelighed vilde gøre ham skadesløs for Tidsspilde, Omkostninger med mere, eller han skal søge sin Regres [ɔ: Erstatning] i Kancelliet eller ved Lands Lov og Ret.

Efter at have modtaget denne Salut, følte Byfogden sig opfordret til at vende sig til Overhofmesteren, Grev Danneskjold-Samsø dels for at meddele, hvad han havde foretaget sig, dels for at faa klaret, om det paagældende Rescript skal forstaas derhen, at enhver Haandværksmand maa tillige give sig af med en saadan Handel med Urter og Kramvarer.

Det sidste Spørgsmaal turde Overhofmesteren aabenbart ikke selv besvare, eller kunde ikke, hvorfor han nogle Dage senere (^{17/11} 1761) tilskrev Oversekretæren¹⁾, idet han sendte ham følgende Skrivelse, som vi ikke kan undlade at gengive i sin Helhed:

Høj- og Velbaarne Greve!

Højstærede Hr. Geheimeraad og Ober-^sSecretair!

En Drejer her i Sorøe Bye navnlig Peder Caspersen, som er den eneste her i Byen af den Profession, og deraf meget kan leve [ɔ: kan leve godt], har foretaget at drive Købmandskab med visse mest afsættelige Varer og dermed har præjudiceret [ɔ: skadet] de fire her i denne liden By værende Købmænd, som intet andet har lært at ernære sig af. For dette har Byfogden indkaldt ham for en Politiret, hvorudi han efter 14 Dages given Anstand igen møder og producerer Copie af et

¹⁾ Grev Johan Ludvig Holstein (1694–1763) Oversekretær 1735–63.

Kongel. allernaadigst Rescript dateret 10. April a. c. [3: anni currentis, dette Aar], hvorefter han formener sig berettiget til at bruge saadant Købmandsskab. Men da bemeldte allernaadigste Rescript har været aldeles ubekendt for denne By, saa har Byfogden om denne Affaire tilskreven mig og tillige sendt en af Byskriveren verificeret Copie af benævnte Drejers Indlæg udi Politiretten, udi hvilket Copien af Rescriptet er indført, hvilke tvende Documenter herved følger. Det er en Sandhed, at de Haandværksfolk, som vel af deres Profession her i Byen kunde leve, uagtet de tillige bruger at brygge og brænde og andet Høkeri, men ere saa vidt komne, at de kan forskyde nogle Penge i saadan Courant Købmandshandel, de blive saa stormodige og efterladende, at de ej vil arbejde, uden de baade faa dobbelt Betaling, og endda skal anses som en Douceur af dem, naar de vil gøre noget for nogen, det jeg og selv med den eneste her i Byen værende Glarmester har erfaret; thi da han begynder at slagte og sælge Kød, er det ham ligemeget om han ej arbejder, og derfor har været saa dyr med Glarmesterarbejdet ved Academiet, at jeg har maattet søge at faa en fra Landet, der gør Arbejdet for den halve Pris imod denne. Jeg kan nok finde mig udi, at adskillige Borgere i de smaa Købstæder kan bruge anden borgerlig Næring med Øltap, Brændevinsbrænden og noget Høkeri, hvormed og endel Fatige kan være tjent; men at drive Købmandsskab med Specerier og anden Kram /: uagtet [3: bortset fra] ostindiske og kinesiske Varer, hvormed alle efter Forordningen maa handle :/ tror jeg ikke at være den allernaadigste Hensigt af højbemeldte Rescript, ikke heller at en, som ikke har lært en Profession, skal dog bruge den til en andens Fornærmelse, som har lært den og ene bruger den til sit Levebrød, for Exempel den ommeldte Glarmester, som med at slagte fornærmer de tvende her i Byen værende Slagtere, der rundelig kan fournere [3: forsyne] baade Byen og Academiet med fersk Kød, og i denne min Tanke bestyrkes jeg saa meget mere deraf, at det Kongl. Gehejme Conseil paa min allerunderdanigste Erklæring har for kort Tid siden afslaaet en Snedkers navnlig Jørgen Olsen Mejers Ansøgning om at slagte og bage Rugbrød her i Byen. —

Jeg vil altsaa udbede Underretning om den Handel, som Rescriptet allernaadigst tillader, skal forstaas videre end til Bryggen, Brænden, Høkeri og hvad ellers nogen kan have lært,

hvilket er saa meget mere fornøden at vide, som mange Borgere vil deraf tage Anledning som meldt at extendere [ɔ: udstrække] det for vidt, og denne imod bemeldte Drejer anlagte Politisag kan komme til Ende; thi Deres Excellence behager af Indlægget at se, hvilken forvoven Paastand han har dristet sig til at gøre, og melder at formene at søge Regres [ɔ: Erstatning] enten hos Byfogden eller Cancelliet.

Iligemaade maa jeg udbede, at om noget Kongl. Rescript for Købstæderne skulde udgaa, mig samme fra Cancelliet maatte communiceres for denne By, at man ikke her som om dette skal være uvidende. Jeg forbliver med Consideration

Deres højgrevelige Excellences

Sorøe Academie

tjenstskyldige Tjener

den 17. December 1761.

F. Danneskiold-Samsøe.

Det var tilsyneladende en Sag, som end ikke Oversekretæren kunde give fyldig og begrundet Svar paa, hvorfor den maatte gaa videre til Generalprokurøren, der var Kronens juridiske Konsulent og Raadgiver i alle tvivlsomme Tilfælde. Dette betydningsfulde Hverv var i Tiden 1754–84 betroet den højtansete Professor (senere Statsminister) Henrik Stampe, der ^{20/2} 1762 konciperede en Allerunderdanigst Erklæring af følgende Indhold:

Allerunderdanigst Erklæring.

Det Rescript af 10de April 1761, som denne Drejer har fremlagt og beraabt sig paa, er det, som gik til alle Stiftamtmand, i Anledning af min allerunderdanigste Erklæring angaaende Laugene af 8de Septbr. 1760, efter at samme Erklæring, en Tid lang, havde henhvilet i General Landets Oeconomie og Commerce Collegio.

Aarsagen til, at dette Rescript hidindtil har været ubekendt paa Sorøe, er, uden Tvivl, denne, at, ligesom det alene angik Købstæderne, saa er det og alene gaaet til alle Stiftamtmand; da Stiftamtmanden i Sjælland ikke har anset sig beføjet til at lade det bekendtgøre i Sorø, som aldeles er unddragen fra hans Jurisdiction.

For Resten skønner jeg ej rettere, end at Rescriptet tydelig nok deciderer [ɔ: afgør] den her ventilerede Casum [ɔ: den Sag, som her er til Forhandling].

Grunden dertil haver Jeg vidtløftig nok anført i bemeldte

min Erklæring; ligesom det og er en Ting, hvori alle nyere oeconomicke og politiske Skribenter ere aldeles enige, og hvorudi man allerede haver de fleste commercerende Nationers Exempler for sig.

Jeg skulde saaledes indstille om dette Rescript kunde communiceres Overhofmesteren paa Sorø; og ham derhos tilmeldes Aarsagen, hvorfor det ikke tilforn er sket, samt tilskrives, at, ligesom Rescriptet i sig selv ikke giver Anledning til nogen Limitation [d: Begrænsning], eller til at excipere [d: undtage] nogen vis Handel, saa er det og Hans Majestæts allernaadigste Intention, at det derved, i alle Maader, har sit Forblivende.

Kiøbenhavn den 20de Februar 1762.

H. Stampe.

Efter dette maa man gaa ud fra, at Peder Caspersen uanfægtet kunde fortsætte med sin Handelsvirksomhed, men om han i den Anledning har ophørt med at være Drejer, forlyder der intet om. Imidlertid kan man ikke nægte, at det var ret uheldigt, naar et Rescript af den ommeldte Art ikke kom til Amtmandens og derigennem til Byfogdens og Borgernes Kundskab.

Det er troligt, at det her fremdragne ikke er det eneste Exempel paa, at Meddelelser, som Sorø Borgere mente ogsaa vedkom dem, ikke naaede frem, fordi denne By ikke var underlagt Stiftamtmanden for Sjælland, men Amtmanden for Sorø Amt. Man maa snarere være tilbøjelig til at tro, at det hyppigt er gaaet for sig, saa det tilsidst medførte, at en Kreds af Byens Borgere androg om, »ifald det ikke var muligt, at Byen, som tilforn, kunde komme under Stiftamtmanden ligesom de andre Købstæder, det dog maatte beordres Stiftamtmanden at kommunikere Sorø By alt, hvad som Købstæderne vedkommer.«

Men forud for dette gik der en Tildragelse, som vel maa regnes for at være den egentlige Aarsag til denne Aktion fra Borgernes Side.

En Borger og Øltapper i Sorø, David Larsen, havde ^{26/5} 1778 slaaet sig ned ved Sorø lille Ladegaard »for at afsætte nogle Æde- og Drikkevarer til den indtil Lejren marcherende Armee«, men Beboeren af Møllekroen, Johannes Salgreen, trængte ind paa ham, fra tog ham paa en meget voldsom Maade en Fjærding Øl, slog den i Sønder, beskyldte ham for ulovligt Forhold og forøvede andre Vold-

somheder mod ham og hans Hustru. For at bevise dette var der ikke andet for David Larsen at gøre end at anlægge Sag mod Johannes Salgreen, men da hans økonomiske Evne kun var ringe, anholdt han om Beneficium paupertatis og fri Procurator.

Antagelig paa Opfordring erklærede Byfogden [Henrich Jessen], at Supplicanten for mange Aar siden havde vundet Borgerskab som Øltapper der i Byen, og da flere af Borgerskabet altid ved Durchmarcher, Markeder og slige Lejligheder tog Plads ude paa Vejene uden for Byen og falholdt ædende og Drikkevarer, har Supplicanten ogsaa gjort det ved Armeens sidste Indmarschering, og da ingen af Borgerne er nægtet denne liden Næringsvej ved saadan forefaldende Lejlighed, saa kan han ikke andet end indstille Ansøgningen til Bønhørelse.

Professorerne ved Sorø Academi, som i de Aaringer forestod Overhofmesterembedet, erklærede derimod, at Supplicanten var en fattig Mand, men at hans Sag var uret, og at man med Grund kunde tvivle om, hvorvidt han var den rette Hovedmand eller alene laante andre sit Navn til at udføre deres Hævn eller Misundelse imod Salgreen, og at Supplicantens Forhold har været en aabenbar Fornærmelse imod Akademiets Kroholds Privilegium.

Byfoged Sveistrup i Ringsted, som var konstitueret i Sorø under Henrich Jessens Suspension, meddelte at Ansøgningen var ubeføjet og ugrundet, hvorfor man ikke skulde tage Hensyn til den, men indstillede derimod, at Byfoged Jessen, som har afgivet Erklæring, skønt han selv var stævnet som Part i Sagen, skulde anses [∴ straffes] for sit Forhold.

Da Sagen blev forelagt Danske Kancelli vedtog det ^{27/8} 1778 med Hensyn til David Larsens Andragende: Kan ikke bevilges.

Samtidig med denne Sag løb en anden, mulig nærmest fremkaldt ved den første.

Christian Mathiesen med øvrige Sorø Bys Borgere fremsendte en Skrivelse, hvori de gjorde opmærksom paa den Besvær, Byen ofte har derved, at de Befalinger og Foranstaltninger, som angaar Købstæderne i Almindelighed, ikke bliver dem kommunicerede fra Stiftamtmanden, hvad der ofte har været til Hinder i Byens Indvaaneres Næring frem for andre Købstæder. Som Exempel herpaa anfører de, at da de omkring i Landsbyerne indkvarterede Regimenter laa paa Marschen til Campementet [∴ Lejren], lod Stiftamtmanden kommunikere Købstæderne og Amtmændene, at de nærmeste Købstæder tillige med de privilegerede Kroer skulde tilholdes at forsyne

Regimenterne, som var indkvarterede i Landsbyerne med Føde- og Drikkevarer, hvormed Stiftamtmanden lod følge en Marchroute, for at Købstæderne kunde vide, hvor Soldaterne blev indkvarterede, og hvor længe de skulde opholde sig der, og denne Foranstaltning blev ogsaa kommunikeret Geheimekonferensraad Reitzenstein, men til Trods derfor blev det ikke bekendtgjort for Sorø Bys Indvaanere, men tværtimod forsøgte man at hindre en af Byens Indvaanere, som vilde betjene sig deraf, udelukkende for at favorisere Sorø Møllekro, endskønt dens Fæster, Johannes Salgreen, ventelig ikke kunde forsyne dem overalt og heller ikke har andet Privilegium end at han for at holde Kro, maa være Borger i Sorø, dog at Sorø By ej af ham bliver fornærmet. I den Anledning har Sorø Bys Borgere begært at faa at vide af Geheimekonferensraad Reitzensteins Fuldmægtig Böeg, som i Geheimekonferensraadens Fraværelse forestaar Amtmandsembedet, hvorfor Stiftamtmandens Foranstaltning ikke blev bekendtgjort for Sorø's Borgere, men hertil har bemeldte Böeg svaret, at Stiftamtmanden alene af hans Principal [d: Reitzenstein] havde begæret, at de privilegerede Kroer i Amterne og i fornøden Tilfælde Bønderne maatte tilholdes at forsyne Mandskabet med Føde- og Drikkevarer imod Betaling, og iøvrigt beraaber han sig paa, at det er sket efter hans Principals egen Foranstaltning. I Betragtning heraf søger Sorø Bys Borgere, at, ifald det ikke var muligt, at Byen, som tilforn, kunde komme under Stiftamtmanden, ligesom de andre Købstæder, det dog maatte beordres Stiftamtmanden at kommunikere Sorø By alt hvad som Købstæderne vedkommer.

Fra Fuldmægtig Böeg forelaa en Skrivelse, hvori han melder, at . . . da der var gjort Foranstaltning, at de forbirejsende Militære, saavel i Værtshusene, som i Byerne, hvor de blev indkvarterede, kunde med det fornødne blive forsynede, saa lod man det ved saadant have sit Forblivende, uden at paalægge Sorø Indvaanere i Almindelighed nogen Forbindlighed.

Endelig forelaa en Erklæring fra Professorerne ved Sorø Academi, som nu, hvad allerede er nævnt, forestod Overhofmesterembedet, hvori der berøres de Ulejligheder, som vilde flyde af, om dette Embede fra Stiftamtmandsskabet skulde adskilles.

Danske Kancellis Resolution ^{27/8} 1773 lød: Herpaa er ej at reflektere.

I Aaret 1784 henvendte Skomagerne sig til Overhofmesteren med Anke over, at »en her i Sorø bosiddende Købmand ved Navn

Ole Sich . . . køber næsten alt det raa Læder som Bonden og andre Slagtere bringer her til Byen for at sælge, som er det, hvoraf vi . . . Skomagere og Garveren, skulde leve og fortsætte vores Haandværker med.« De andrager derfor om, at »bemeldte Ole Sich maatte blive forbudet at købe noget raat Læder, indtil den højkongelige »Recelution« kan indhentes, da det nu just er paa den Tid af Aaret, som det meste Kreatur bliver slagtet og følgelig til største »Preiodse« [o: Præjudice].« Endvidere klager de over, at Ole Sich skal have handlet med forarbejdet Skomagerarbejde. Der blev indhentet Erklæringer og korresponderet med forskellige Myndigheder, men Resultatet bliver, at der ^{20/11} 1784 skrives fra det Danske Cancelli til Overhofmesteren, at »siden Supplikanterne i deres Klage selv tilstaaer, at den Handel, Købmand Sich driver med de opkøbte Huder og Skind, alene sker her til Staden og Corsøer, hvilket de indhentede Erklæringer ogsaa oplyse, og de færdige Sko, han har haft til Forhandling, alene er Arbejde, som af Skomagerne er sat i Pant hos ham for bekomne Varer, hvilket ikke heller anderledes er bevist, saa er derved ingen ulovlig Handel foregaaet . . . Man finder saaledes ikke, at Supplikanternes Ansøgning er grundet, eller at den kan komme i Betragtning.

Denne Gang var det Købmand Ole Sich, der maatte staa for Skud, men nogle Aar i Forvejen (1777) var det ham, der rejste Sag mod Hans Christian Lind af Sorø, betreffende at denne som Maltmaler skulde have kommet Sand i noget bemeldte Sich tilhørende Malt. Hvad der er kommet ud af denne Historie, kan vi ikke oplyse, men har ikke desto mindre følt os opfordret til at indflette det her, fordi det viser sig samme Steds, at der ved den paagældende Lejlighed ogsaa blev rejst Sag imod Byfoged Jessens Hustru i bemeldte Sorø, anlangende hendes imod ham i den Anledning brugte Opførsel. Naar vi tænker paa, hvad der foran er meldt om Byfoged Henrich Jessens Optræden ved mange Lejligheder, er det ejendommeligt at se, at der ogsaa rettedes Anke mod hans Kone. Og endnu mærkeligere, naar vi 1774 finder og har noteret os, at der skulde føres Vidne til Oplysning . . . om Byfogden i Sorø Henrich Jessens Søns . . . Opførsel ved samme Inquisition [om forefundne Stykker af et Brændevinsredskab hos Sognepræsten i Stenmagle Hr. Brorson]. Det maa aabenbart have været en Familieejendommelighed at optræde ubehersket, da vi træffer den baade hos Mand, Kone og Søn.

Slagter Peter Nielsen tilskriver Overhofmester, Grev Haxthausen ^{17/11} 1784, Klage over, »at fremmede Slagtere dels kommer her til Byen dels holder udenfor Kroet [ɔ: Sorø Mølle Kro] med deres Varer« og andrager om, »at disse Slagtere maa blive forbuden at gøre mig Skaar i min Næring med deres Slagtehandel.« »Jeg har det Haab«, fortsætter han, »at da jeg hasarderede mine Penge med at assistere forsvarlige Varer intet den Gang eller den Tid var at tjene derved, og jeg forsikrer saa længe muligt, herefter at assistere med forsvarlige Varer.« Han ender med at sige, at »da jeg har foresat mig at slagte imorgen, ønskede jeg, om muligt, i Aften Deres Excellences gunstige Svar.« Saa hurtigt gik det dog nu ikke med Svaret, men Byfogden, Henrich Jessen, har aabenbart faaet Skrivelsen straks til Erklæring og kan allerede to Dage efter fremsende sin Udtalelse, hvori han siger som Slutning paa sin Argumentation, at han »er af den Formening, at naar denne Uge er forbi [ɔ: naar den egentlige Slagtetid er forbi] det da kan forbydes de fremmede at komme ind,« og Overhofmesteren paalægger derfor Byfogden, at han skal »forderligst føje de alvorligste Anstalter til, at Køds Indførsel her i Byen bliver Landsbyslagterne forbudt,« hvilket skal bekendtgøres ved Placater paa Byens Port og de nærmeste Kroer.

Det følgende Aar er der en ny Henvendelse fra Borgere i Sorø – eller i hvert Fald fra en mindre Kreds af dem – om at faa ugentlige Torvedage. Den er underskrevet af syv Mand, der, saavidt vi kan se, alle havde deres Bopæl paa eller nær Torvet, hvad der bidrager til at forklare deres Ønske om at faa Torvedage. De bønfaller Overhofmesteren som Byens høje Øvrighed om at Sorø, ligesom andre Købstæder maatte forundes . . . denne Velgærning, [der vilde være] stor i Almindelighed for denne fattige Købstad, da vi ofte i Mangel af samme maa se os meget fornærmet for de til [vort] Ophold fornødende Levnedsmidler, da der ikke hele 8 à 14 Dage, ja nok undertiden længere bliver falbudet os noget af Fødevarer, og i Fald vi noget af samme til vores Families Nødvendigheder behøver, er samme ikke at faa nærmere end hos Høkeren, som enten samme ved Porten opkøber eller af en særdeles Godhed dem af vedkommende bliver tilvist, saa det er umuligt at faa noget af benævnte at købe for de, som ikke bor i Nærheden af Byens Port, undtagen vi enten selv eller ved et af vores Bud maa staa hele eller halve Dage for at ervarte, om noget skulde komme til

Fals, da det og vel kan træffe sig, at der kommer nogen med Fødevarerne, og naar den [o: han] kommer til Porten, da er det allerede lovet bort, undtagen at det kan tænke sig engang, at Høkeren er saa tilstrækkelig forsynet, at en Familie kan faa lidet til deres Nødvendigheder. Deres højgrevelige Excellence er vel dette Sted nok som bevist, at Byen er af den Beskaffenhed, at den ikke har mer [end] den en[e] Inds og Udkørsel, hvorigennem consumtionspligtige Varer maa føres. Alt dette kunde ved Deres højgrevelige Excellences naadigste Tilladelse med at forunde os forermeldte Begæring og underdanigste Ansøgning. Tillad os endnu, naadigste Herre, at andrage en følge som samme og derved kan hemmes. Vi forsikrer Deres højgrevelige Excellence, at det ikke er muligt at nogen fattig Mand kan holde noget Kreatur om Vinteren, Aarsagen hvorfor er denne, at paa den Tid at Bonden saavel fra Academiets som fra andre Godser kunde undvære noget af deres indhøstede Hø, her til Sorø for at sælge, næppe kommer den forbi Mølle Kroen, ja om den og naaede til Byens Port, da er der vel ti om at købe dette Læs Hø, da den formuende som holder Kreatur ikke anser paa hvad det skal koste, naar han ikkuns kan bekomme det, hvorved Deres Excellence letteligen kan se, at Prisen bliver overdreven, saa at det er umuligt for den fattige at faa noget at købe. Deres højgrevelige Excellence kan vel naadigst heraf se, hvad Nytte et almindeligt Axeltorv vilde være for den fattige, saasnart den sælgende er pligtig at søge Torvet; da ved man, hvor Stedet er saavel for den fattige som den rige at købe. I Haab om en naadig Resolution henlever vi

Deres højgrevelige Excellences

Sorø d. 10. Juni 1785.

underdanigste Borgere

[Tiedemann og seks andre].

Paa Andragendet har Byfogden tilføjet følgende:

Underdanig Erklæring

Det er mærkelig at disse Supplikanter nu vil beraabe sig paa Høkeren, der skal opkøbe Varer, da dog den ene af dem Anders Hansen selv var den værste og senest den eneste, der gjorde det, da han boede ved Porten, men nu i disse Dage har giftet sig med en Enke her paa Torvet og derfor nu vil han alting der hos sig . . .

Sorø 20. Juni 1785.

Jessen.

Overhofmesteren har tydelig nok fundet, at Borgernes Ønske var berettiget, thi han meddeler sin Vilje i nedenstaaende Skrivelse til Byfogden:

I Overensstemmelse med den Skik og Orden, der bør være i alle Købstæder, haver Hr. Byfoged at foranstalte, at en vis Torvedag bliver her for Sorø Købstad bestemt, samt at alle og enhver, som haver noget at sælge, maa forføje sig til Byens Torv, da De som Politimester haver for dem, der forse sig imod en saa nyttig som nødvendig Foranstaltning at bestemme saadan Mulct som kan være tilstrækkelig til at forebygge den Uorden, [som] hidtil har gaaet i Svang og maa saadant bestemmende Mulcter uden nogen Persons Anseelse inddrives. Dersom iøvrigt de Byens Betjentere, som nu ere, ikke skulde kunne assistere til at indføre saadan Orden, haver De til mig forderligst at indkomme med Forslag enten om at forhøje nærværende Politibetjents Løn, eller at en anden desuden til Paasyn vorder antagen.

Sorø d. 26de Juni 1785.

Det vil utvivlsomt være umuligt eller i hvert Fald forbundet med meget Arbejde og Besvær at give en sammenhængende Skildring af Handelens og Haandværkets Vilkaar og Udvikling i Sorø gennem det Tidsrum, vi her beskæftiger os med. Dertil er Kildematerialet for mangelfuldt, for spinkelt. Her har naturligvis de to Ildebrande (Akademiets og Raadhusets) haft deres Skyld; men nægtes kan det ikke, at naar der i det hele taget er meget lidt tilbage af Kilder til en Skildring af gamle Dages Forretningsliv, har det sin Grund i, at nutildags, som i tidligere Tid, her som andetsteds, mangt og meget af historisk Betydning tilintetgøres enten af Ligegyldighed eller med Overlæg, fordi det anses for ikke længere at have noget Værd. Selvfølgelig er ikke alt lige betydningsfuldt, men man skal vogte sig for letsindigt at ødelægge Kilder til vort Lands eller den enkelte Bys Historie, og først gøre det efter at have raadført sig med kyndige. Imidlertid er det vort Haab – og vor Tro – at foranstaaende Enkelttræk i nogen Maade kan bidrage til at vise, under hvilke Arbejdsforhold, de Handlende og Haandværkerne virkede, og derfor har vi opholdt os ved dem, maaske lidt fyldigere, end muligvis en og anden vil billige.

Den gamle Skolegaard paa Storgade.

Sorø Bys Skolevæsen (et Overblik).

Paa de følgende Sider skulde der gives et Overblik over Sorø Bys Skolevæsen gennem Tiderne, men man støder her paa den samme Vanskelighed, som saa ofte har gjort sig gældende under Udarbejdelsen af dette Værk, at de Kilder, man skulde gøre Brug af, ikke er bevaret – og som Følge deraf – tilgængelige i den Udstrækning, som man kunde ønske. Dertil kommer, at Skildringen vilde kræve større Plads, end der med Rimelighed kan afses, hvis man skulde gaa i Enkeltheder, og et Forsøg paa at gaa dybere ind paa Emnet, end Tilfældet bliver, vilde kræve yderligere stort Arbejde og utvivlsomt medføre, at man jævnlig kom til at staa overfor Spørgsmaal, som ikke lod sig besvare.

Hvad der kan siges om Skolen – og derved tænkes ikke paa Akademiets Skole – og dens Arbejde i det 17de Aarhundrede her i Sorø er meget begrænset. Men det er ogsaa først senere – under Paavirkning af Pietismen – at en almindelig lovordnet Folkeskole fremstod.

I Danske Lov staar der ganske vist: Skrive- og Regneskoler skal

Øvrigheden i Købstæderne forordne og forsørge, og skal Forstanderne for samme Skoler og Sognepræsten have Indseende med, at Børnene i Guds sande Frygt oplæres. Skolemestrene skulle af Sognepræsten overhøres, før dem saadanne Skoler betros. De skulle lade deres Discipler fremkomme for Præsten i Kirken og af hannem overhøres, naar den aarlige Visitats sker. Imidlertid var Meningen med »forordne og forsørge« ikke, at Byen skulde underholde dem ved at sørge for Skolelokale og Lærertiløn. De egentlige danske Skoler var derfor nærmest Privatskoler, hvis Bestyrere fik Borgerskab af Magistraten og derved Privilegium paa Skolehold. Men selv om Øvrigheden beskikkede Læreren, overlod den til ham selv, hvorledes han vilde skaffe sig Livets Ophold, og indskrænkede sig, hvis den overhovedet gjorde noget for Skolen, som Regel til at yde Skolemesteren en lille Sum til Husleje eller til at betale Skolepenge for nogle fattige Børn; medens han tog Skolepenge af de øvrige. Og disse var altsaa Lærerens vigtigste og flere Steder hans eneste Indtægt: fra 2 til 4 Sk. om Ugen. Undertiden betaltes Skolepengene med Madvarer, men Autoriteterne hjalp ikke Skolemesteren med at faa Skolepengene ind; han maatte gaa Rettens Vej.

De danske Skoler søgtes mest af Middelstandens og nogle Smaafolks Børn, dog ogsaa, naar Læreren var flink, af Børn af Honoratiories, saaledes i Ribe af Biskop, Byfoged og Sognepræst, i Aarhus af Byfoged, Provst, Sognepræst og Postmester og i Helsingør af Borgmester, Raadmand og Ladefogeder. Men blev Lærerne ringere, tog man Børnene ud.

Skolelokalet i Købstaden var meget ofte lejet i et privat Hus og skiftede derfor jævnlig, da de larmende Børn ikke var velsete af de andre Husbeboere.

I nogle Tilfælde forbedredes Skolemesterens Indtægter noget, naar han var Klokker eller Bedemand eller læste med Soldater, der var bleven afvist fra Nadveren paa Grund af manglende Kristendoms-kundskab, men gennemgaaende var og blev Skolens og Skoleholderens Kaar meget tarvelige.¹⁾

Det første Navn paa en Skoleholder her i Sorø, vi er stødt paa, er Johan Skolemester. I den Liste, som er optaget foran i dette Værk (S. 25), over de Losementer, som findes »udenfor Porten«, og skriver sig fra 1640, forekommer denne Person, og det er vel ikke helt udelukket, at Kongen (Kr. IV) selv har haft en Finger

¹⁾ Joakim Larsen: Bidrag til den danske . . . Folkeskoles Historie 1536—1784 passim.

med i Spillet. Det gjaldt jo for ham om at berede gode Kaar for dem, der slog sig ned i Flækken, og dertil hørte bl. a., at de kunde faa deres Børn oplært eller dog bibragt et Minimum af Kundskaber. Og vi ved, at Kr. IV ogsaa tog sig af den Side af Sagen forskellige Steder. Saaledes paalagde han Magistraten i Svendborg at beskikke en Mand til at lære fattige Børn deres Kristendom og lønne ham, som Skik var andetsteds, og 1640 tog han sig af Skolevæsenet i Aarhus, hvor der var nogle, som holdt dansk Skole, skønt de var uvidende og umoralske. Men udover Navnet paa denne Skolemester i Soer kan vi intet sige om ham.

Til det 17de Aarhundrede hører ogsaa Peder Lauridtzen, om hvem vi foruden Navnet kun ved, at han blev begravet ^{7/11} 1695, og at han faa Aar i Forvejen havde maattet begrave sine to (eller to af sine) Børn. I Sorø Kirkebog staar der under Aaret 1690: ^{14/2} begravedes »Tvende Peder Lauritzøn Skolemesters Børn« men 1ste Adventssøndag samme Aar [d: ^{30/11}] døbttes hans Datter Else Maria.

Gaar vi over Tærsklen mellem det 17de og 18de Aarhundrede, støder vi først paa to Personer, om hvem vi ikke ved, hvorvidt vi med Rette optager dem her. Medens de to ovenfor nævnte tydelig betegnes som Skolemestre, kaldes de to, vi her vil drage frem, Klokkere, men da det nu er en Kendsgerning, at Skolelærer- og Klokkerstillingen som Regel forenedes i samme Person¹⁾ og da en, vi senere naar til, betegnes som Skoleholder ved den danske Skole og Kirkestjeneren ved Closterets Kirke, drister vi os til at optage Oluf Krog og Niels Royem i Rækken af Lærere i Sorø. Den første af dem, Oluf Krog, har ikke indlagt sig nogen særlig Berømmelse, tværtimod, for han forsømte at føre Kirkebogen fra 1701 til 1708 og blev derfor dette sidste Aar afsat. Om Niels Royem ved vi kun, at han blev begravet i Sorø ^{3/4} 1720.

Fra Regnskab over Sorø Bys Fattiges Indtægter og Udgifter 17^{33/34} (se foran S. 51) kender vi Christian Libest [eller Liebst], der kaldes »de fattige Børns Skolemester«. Han havde sin Bolig i en af de Fattiges 11 smaa Vaaninger, og det siges i Regnskabet, at »til

¹⁾ Fra en — ganske vist noget senere — Tid kan vi pege paa, hvad der staar i Rescriptet ^{18/1} 1793 om Skolerne i Næstved: »Da Skoleundervisningen imidlertid udgør den egentligste, hæderligste og vigtigste Del af deres Embede, saa ligesom de ikke bør kaldes Kordegn eller Klokker, men Skoleholder eller Skolelærer, maa det heller ikke være dem tilladt at overlade denne Del af deres Embede til nogen anden,« (citeret af Joakim Larsen i Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784—1818 S. 254), men han tilføjer: Den første Del af dette Ønske gik dog ikke i Opfyldelse.

hannem [er der] efter Sædvane betalt . . . et Aars til Mikkelsdag forfaldne Løn for nogle fattige Børn at læse og undervise . . . 6 Rdl. 4 Mk.« Om han var Fader til den Lave Valerius Christiansen Libst, der var født 1692, Student fra Sorø 1711, Skoleholder i Alsted og sidst Degn i Pedersborg-Kindertofte, ved vi ikke, men i saa Tilfælde maa han 1733 have været en Del til Aars.

Den næste, vi støder paa (men han kaldes ogsaa Klokker), er Thomas Ursin. Han var Søn af Kordegnen i Stege, Niels Axelsen Ursin (f. c. 1651, afgaaet 1723, død og begravet i Sorø 1724), blev ansat her i Byen 1720, men havde visse Besværligheder ved at bestride Tjenesten paa Grund af »sit urolige og uskikkede Væsen og Levned, sær med Fylder og Drukkenskab«, som Amtmand v. d. Osten udtrykker sig i Skrivelse af ²²/₅ 1735 til Stiftsøvrigheden, og da der kom andet til, blev han, hvad der meddeles i samme Skrivelse, suspenderet fra Klokkertjenesten. Han døde 1737, begravet i Kirken ⁴/₃ s. A.

I Klokkertjenesten efterfulgtes han af Andreas Christian Bang, men har Ursin, hvad vi formoder, ogsaa været Skolemester, synes det som han paa dette Omraade – om ikke umiddelbart – har faaet til Efterfølger Johan Lund, om hvem vi intet synderligt ved, med mindre han skulde være den samme som den Hans Lund, som var født 1716, blev Student 1737 og var Skoleholder i Fensmark 1742–51, derefter Degn sammesteds og døde 1768. Hvad Johan Lund angaar kaldes han: Skoleholderen ved den danske Skole og Kirketjenesten ved Closterets Kirke (se Journal over . . . Lønninger, der opbevares paa Sorø Akademis Kontor) og hans aarlige Løn, som udbetaltes ham for Aarene 1739 og 1740, bestod, som Regel var, af 24 Rd.

Forøvrigt synes Forholdet maaske snarest at have været det, at da Ursin suspenderedes fra sin Klokkerbestilling, fik han Lov at fortsætte Skolemestergærrningen, og da han døde 1737, beskikkedes Andreas Bang, »som paa en 3 Aars Tid har været Kongl. Skoleholder i Sønderups Skole« (se ovennævnte Skrivelse fra von der Osten) i hans Bestillinger, baade som Klokker og som Skolemester, men til særlig at røgte det sidste Hverv eller i hvert Fald hjælpe med i det, antog (mulig Bang selv) en Person. I den nævnte Journal . . . over Lønninger staar som udbetalt til Klokkeren Andreas Bang aarlig Løn 50 Rd. og til en Person ved Skoleholderembedet 24 Rd. med 18 Rd. 3 Mk. Kvartalet i Aarene 1737 og 1738, men i 1739 og 40 betales der hvert Kvartal 12 Rd. 3 Mk. til Bang og 6 Rd. til Johan Lund.

I Tilknytning til det foregaaende kan der være Grund til at gøre opmærksom paa følgende.

I 1732 oprettedes der paa Sorø Skoles Gods 12 Skoler (i Fuldby, Slaglille, Fjenneslev, Alsted, Braaby, Lyng, Pedersborg, Gyrstinge, Kirkeflinterup, Munkebjergby, Stenmagle og Bromme), hvis Lærere fik samme Løn som Rytterskolernes for at »lære Børnene at læse inden i Bøger og at skrive, men i Særdeleshed undervise dem i den saliggørende Kundskab.« Lærerlønnen var 24 Rd., 1 Mk. af hver Husmand, som havde Børn i Skolen, frit Brændsel af Skolens Skove, samt Græsning og Foder til en Ko og 4 Faar.

1736 opfordrede Kongen Sjællands Stiftsøvrighed til at indkomme med Forslag om Oprettelse af en tilsvarende Skole i Sorø By. Dens Elever kunde overtage Sangen i Kirken, som hidtil var bleven besørget af Latinskolens Disciple. Biskop Worm og Stiftamtmand Gersdorff foreslog nærmere Bestemmelser om Lønnen og Ansættelsesmaaden, men Amtmand W. A. v. d. Osten, der nærede Jalousi mod Stiftamtmanden, fik 23. Novbr. 1736 kgl. Stadfæstelse paa sit Forslag, hvorefter Klokkeren ved Kirken fik Pladsen som Lærer mod en Løn af 24 Rd. og de Accidenser, som Rector og Hørerne havde haft ved Bryllup og Begravelse. 8–10 af Skolens Elever skulde forrette Kirkesangen imod at faa en Klædning om Aaret samt Indtægten af en Tavle. Skolen fik Lokale paa Klostret.

Om Andreas Bang er der forøvrigt talt flere Steder i dette Værk; han købte saaledes Mogens Hachsens Gaard (»Urnes Gaard«) i Søgade (se S. 93). Han døde 1758 og begravdes $25/3$ d. A. sammen med en voksen Datter, Mette Sophie, der tre Aar i Forvejen ($14/2$ 1755) havde »staaet hos«, da en lille Søster, CarolineHenriette, blev baaret over Daaben af en tredje Søster, Anne Sophie (begr. $25/10$ 1760).

Faa Maaneder efter Bangs Død udgik der $9/6$ 1758 Rescript til Biskoppen, at Studiosus [Hans] Joachim Winge maa til Klokker og Kordegneembedet i Sorø meddeles Kollats, endskønt han ikke har været Hører eller Skoleholder, og han sad inde med Bestillingen til sin Død $10/4$ 1771. Men ligesom Johan Lund tilsyneladende »hjalp« Bang i Skolemesterarbejdet, saaledes kan vi i hvert Fald nævne en, der, saavidt vi kan se, maa have virket sammen med Winge, nemlig Jørgen Musted (f. 1733, Student 1753, død som Degn i Faxe $27/3$ 1797). Om hans, som om de foregaaendes Færdighed som Lærer kan vi ikke udtale os, men i et Brev fra den kendte Soraner Johan Bülow til Sanderumgaard (citeret i Sorø II, 183) om hans Ophold her ved Akademiet, læser vi (og vi anfører

nogle Linjer, fordi vi synes, de giver et meget fornøjeligt Bevis paa, hvorledes »Sangen (og forøvrigt ogsaa Musikken) forener«:

Concerter havde vi hver Lørdag Aften, hvori Overhofmester Reitzenstein, som var en stor Musikelsker og opmuntrede Academisterne til at lægge sig efter Musik, bleste den første Fløite, jeg [p: Bülow] den anden, Dr. Buchhave den første Violin, Dansemester Schübeler den anden, Sprogmaster Almer Bas (siden ogsaa jeg) og hans Frue Clavicemallo. Urne og Degnen Musted (udhævet af os) sang, Lowzow, Wormskiold og Informator Ibsen spillede siden paa Fløjte.

Efter Winge kom Johan Georg Voigt, der var født c. 1738, blev kaldet hertil som Klokker og Skoleholder 1771 og døde ^{25/4} 1816, 78 Aar gammel. I sit Ægteskab med Margrethe Elisabeth Als (1744–1817) blev han Fader bl. a. til Nicolaj Voigt (1780–1842), som var Landmaaler og Landinspektør ved Sorø Akademis Gods. I »Embeds Bog ved Første Lærer og Chordegns Embedet i Sorø« Fol. 89 staar, efter hvad der af ældre Folk er berettet, at han boede i egen Lejlighed i Byen, som ved en indtruffen Ildebrand blev ødelagt, og at det formodes at de ældre Kirkebøger, som beroede den Gang hos Klokkeren, ved den Lejlighed ere gaaede tabte. Denne Meddelelse kan utvivlsomt ikke være rigtig. Voigt boede nemlig i Østre Brøndstræde [nu: Østergade] i det lange enetages Sted paa Gadens nordre Side, der nu støder op til Ejendommen paa Hjørnet af Østergade og Vedelsgade, medens det, der brændte Natten mellem 3. og 4. December 1793, alle var Steder paa Realgade [Storgade] tilhørende Hans Jochum Tronier, Skomager Andreas Stephansen Høyer, Jacob Rasmussen, Hendrich Ibsen, Bager Esben Christian Lund og Købmand Claus Bertram Christensen¹⁾. Men derimod kan det ikke nægtes, at Klokker Voigt undlod at føre Kirkebøgerne i en længere Aarrække (1782–98), ligesom Oluf Krøg et lille Hundrebaar i Forvejen, uden dog som sin Forgænger at blive suspenderet.

I Skolearbejdet havde Voigt ved sin Side tilsyneladende blandt andre Dines Guldberg (f. i Helsingør 1743, Student 1767, Cand. theol., død 1808 som Skolelærer og Kirkesanger i Gilleleje). Blandt Haxthausens Papirer, Sorø Købstad (L. A.) ligger et Andragende,

¹⁾ Der holdtes gentagne Gange Forhør, men nogen Opklaring om Ildens Opstaaen synes ikke at være fremkommen. Det reddedes Værdi sattes til 28 Rdl., Brandskadens Beløb til 1439 Rdl. (Indkomne Breve 1791–93, L. A.).

dat. $\frac{6}{4}$ 1786 fra Guldberg om Hjælp til Indkøb af Brændsel. Han gør deri gældende (og vi hidsætter det, fordi det viser, under hvilke Vilkaar en saadan Lærer levede), at hans Bestalling forbinder ham til gratis at læse for [3: med] fattige Børn uden at bestemme noget vist Tal, men for andre skal han have 4 Sk. om Ugen for dem, som læser, 6 Sk. for dem, som læser og skriver, og 8 Sk. for dem, som regner tillige. Og han fortsætter, at Overhofmesteren vil betale 12 Sk. ugentlig for 6 fattige Børn. Hr. Secretairen for 2, Professor Holst [3: Sognepræsten] betaler kun 4 Sk. for 2, Byskriveren og Klokkeren og [3: ogsaa] 4 Sk. for 2, [hvilket] er 2 Sk. ugentlig for hver af disse 12, det samme, som om jeg læste gratis for 6, da jeg faar ej mere for 12, end jeg efter min Bestalling skulde have for 6 . . . [jeg haaber], at jeg ej skal anvende de saa surt fortjente Skolepenge til at købe Brænde, som jeg hidindtil har været nødt til. — Andragendet er stilet til Amtmanden, men Svarets Indhold kender vi ikke.

Efter Guldbergs Forflyttelse først til Allindemagle, senere til Gilleleje ansøgte [stud. theol.] Peder Jensen om Pladsen som Skoleholder i Sorø, og Skolekommissionen [Sognepræsten C. M. Holst og Byfoged Klagenberg] meddelte, at den $\frac{1}{11}$ 1792 har beskikket ham til at være »Skoleholder ved den her i Sorø værende Skriveskole og Regneskole, efter at han i Forvejen i Følge Loven var examineret.«

Hvorledes disse tre, Voigts, Guldbergs og P. Jensens Evne og Færdigheder som Lærere har været, ved vi ikke, men i Aaret 1800, altsaa mens Voigt og Jensen var i Funktion, indberettes det til Cancelliet, at endel af Sorø Indvaanere lader deres Børn udeblive af Skolen, uden mindste antagelig Grund, og at ofte igientagne Formaninger desangaaende har været frugtesløse, hvorimod de lade Børnene hendrive hele Dagen i Lediggang og opvokse i Vankundighed.

Men to Aar i Forvejen (1798) havde den da kun 35aarige Poul Christian Stemann overtaget Styrelsen af det nyoprettede Sorø Amt, og han har aabenbart ikke villet lade dette sidde paa sig (eller paa sin By), at Børnene hendrev deres Dag i Lediggang, men for at dæmme op derfor foreslog han Danske Kancelli at indføre Mulκτη for dem, som fandt sig deri. $\frac{1}{3}$ 1800 udgik der Skrivelse til Amtmand Stemann angaaende de Forældre, Husbonder og Madmødre i Sorø Købstad, som ikke tilbørligen holde deres Børn i Skole, men lade disse omdrive i Lediggang, endog uden at sætte dem til noget nyttigt Haandværk, at de maa dicteres en efter Omstændighederne pas-

sende Mulkt for slig deres Forsømmelse, hvilken dog i intet Tilfælde bør overgaa 3 Mk. for hver Uge, som Børnene befindes at have forsømt Skolen. Da denne Foranstaltning rygtedes til de andre Købstæder, indløb der fra dem Anmodning til Danske Kancelli om Tiladelse til at bruge samme Tvangsmiddel, saa det var aabenbart ikke blot i Sorø, men snarest overalt, at den samme Ligegyldighed med at holde Børnene til den nødvendige Skolegang fandt Sted.

Imidlertid gjaldt det, efter Amtmand Stemanns Formening, ikke blot at straffe de forsømmelige, men ogsaa at indrette Skolevæsenet paa en saadan Maade, at bedre Resultater kunde naas, og derfor udstedte han ^{29/12} 1800 en Bekiendtgjørelse angaaende Sorø Købstads Skolevæsen, hvis Hovedpunkter vi her skal gengive.

Bekiendtgjørelsen begynder saaledes:

Alle Forældre, Husbønder, Madmødre og Formyndere bør holde deres egne, de hos dem tienende, eller deres Tilsyn betroede Børn, daglig til Skole, med mindre de bevislig paa anden Maade forskaffe disse en ligesaa god Undervisning, som den, der nydes i Skolen; det bliver fra nu af med Strenghed overholdt at enhver opfylder denne Pligt.

Han fremsætter dernæst Regler for, hvorledes man nøje maa undersøge, hvilke Børn, der bør søge Skolen, og hvorledes Skoleholderen bør føre en nøjagtig Journal over de Børn, som maatte forsømme Skolen, hvorefter de ansvarlige straks vil blive mulkterede.

Hvad der forlanges af Lærdom fremsætter han med følgende Ord.

Ethvert Barn bør, inden dets Skoleundervisning kan ophøre:

- 1) Med Færdighed kunne læse trykte Bøger og al Slags skreven Skrift.
- 2) Med Færdighed kunne skrive saavel med latinske som med danske Bogstaver, det som samme bliver foresagt.
- 3) Med Færdighed kunne regne de 4 Species og Regula de tri i hele og brudne Tal.
- 4) Kunne gøre fornuftig Rede for Religionssandhederne og have lært sin lille Catechismus og Lærebogen udenad, samt have nogen Kundskab om den bibelske Historie.

Skolegangen skal begynde, saasomt et Barn har fyldt sit 6te Aar, og Skolebørnene inddeles i 3 Klasser.

Første Klasse undervises alene i at stave og læse.

Anden Klasse undervises i Skrivning, Regning og Religionens første Grunde.

Tredie Klasse undervises ligeledes i Skrivning og Regning og vejledes til grundigere Kundskab om Religionssandhederne.

Første Klasse inddeles i tvende Afdelinger. Til den første Afdeling henhører de Børn, som endnu ikke med Færdighed kan stave; til den anden Afdeling de Børn, som allerede kan begynde at læse noget. Denne Klasse besøger Skolen kun én Time daglig.

Anden Klasse inddeles ogsaa i tvende Afdelinger, hvoraf Pigebørnene udgør den første, og Drengbørnene den anden Afdeling. Begge Afdelinger nyder samme Undervisning, henholdsvis om Formiddagen og om Eftermiddagen. Denne Klasses Børn besøger Skolen to Timer daglig.

Tredje Klasse inddeles ligeledes i tvende Afdelinger, hvoraf Pigebørnene udgør den første, og Drengbørnene den anden. Hver Afdeling søger Skolen i de samme Timer, hvori den tilsvarende Afdeling af anden Klasse søger den. Tirsdag, Torsdag og Fredag Eftermiddag Kl. 4 samles denne Klasses begge Afdelinger, da Sognepræsten, Hr. Magister Sommer, har tilbuden selv at ville undervise den en Time i Religionslærdømmene. Denne Klasses Børn besøger saaledes Skolen de 3 Dage om Ugen 2 Timer og de 3 Dage om Ugen 3 Timer daglig.

Naar et Barn forlader Skolen, da bør det, for ikke at glemme de erhvervede Kundskaber, saalænge indtil det er konfirmeret, ugentlig 3 Gange, nemlig Mandag, Onsdag og Løverdag, hver Gang én Time fra Klokken 4 til Klokken 5 besøge Skolen.

Hvert Aars Oktober Maaned holdes Eksamen over hver Klasses Børn for sig.

Al Udenadslæren i Undervisningstimerne og Skolen selv bortfalder. Derimod maa Børnene lære det dem af Læreren opgivne, hvilket han i Undervisningstimen forklarer dem, udenad til næste Skoledag, da de saa af Læreren overhøres.

Skolepengene betales med 6 Skilling ugentlig for hvert Barn uden Hensyn til, i hvad Klasse det er. Skoleholderen fritages herefter for selv at opkræve Skolepengene.

§ 19 indeholder en Bestemmelse, som, forekommer det os, vanskelig kunde gennemføres, idet det hedder:

Øvrigheden er pligtig at paase, at Børnene, ogsaa uden for Skoletimerne holdes til nyttig Virksomhed og ikke hendrive i Ørkesløshed eller bortødsle deres Tid til unyttig Gærning.

De Børn, som ikke findes holdte til ærlige Tjenester, Købmandskab eller Haandværker og befindes at holdes hos Forældrene i

Ørkesløshed og uden nyttig Beskæftigelse, bliver at optages paa en Liste og Forældrene tilholdes, at de skal søge Spindeskolen (herom nedenfor).

Men det var ikke nok med, at Stemann søgte at ramme de genstridige og lægge Grunden til en Undervisningsplan, som utvivlsomt forekom ham heldig og rigtig. Ogsaa paa anden Maade søgte han at støtte Skolen. Han indgik med Forslag til Danske Kancelli om, at der af Sorø Akademis Kasse maatte udbetales et aarligt Bidrag af 300 Rdlr. til Skolevæsenets Forbedring i Sorø, og $1\frac{3}{5}$ 1801 billigedes det ved en kongelig Resolution. Og da Skolen – som vi har antydnet foran – til Tider havde sin Plads i lejede Lokaler, men mulig en Række af Aar paa Klostret, medens man maatte anse det at være af stor Værdi at have sit eget Hus, foreslog Stemann – sammen med Byfogden og Sognepræsten, – at man indkøbte den hidtil af Byfoged Klagenberg ejede Gaard paa Sorø Realgade, Nr. 12 for en Sum af 1400 Dlr.¹⁾ for at indrette den til et Skolehus, og han anholdt Danske Kancelli om at approbere Købet. Købet blev bifaldet, ligesom man heller intet havde at erindre mod, at der søgtes et Laan paa 600 Rdlr. af Slagelse Hospital imod første Prioritet i bemeldte Gaard, og at de øvrige 800 Rdlr. laantes af Sorø Bys Fattigkasse, som for daværende Tid havde en saadan Kapital ledig.

Synes altsaa Skoleforholdene paa forskellige Omraader at være forbedrede, takket være Stemanns Foretagsomhed og Indflydelse, var der dog ikke allevegne lige stor Tilfredshed med den af Amtmanden fastsatte Skoleplan, hvad der til Fulde fremgaar af nedenstaaende Pro Memoria, som en Del af Byens Borgere fremsendte til Skoleinspektørerne i Sorø, Sognepræsten, Magister Sommer og Byfogden Mathias Møller. Denne sidste maa i hvert Fald have fundet noget berettiget i de fremsatte Anker, da han $1\frac{5}{8}$ 1801 indstillede, at 1. Klasses 1. Afdeling fik nogle Timers Undervisning daglig.

Skrivelsen havde følgende Ordlyd:

Underdanigst Pro Memoria.

De tillader os at fremstille for Dem som Skoleinspektører i Sorø de Udsvævelser der hersker iblandt vore Børn formedelst den korte Tid til deres Undervisning i Skolen, især for de mindste Børn, thi hvad kan vel et Barn lære, der kuns

¹⁾ Byfoged Klagenberg havde forøvrigt ikke siddet inde med Gaarden ret længe; han købte den 1801 af Staldmester ved Sorø Akademi, Ritmester Elias Witte, for 550 Rdl. og solgte den altsaa Aaret efter for 1400 Rdl. En pæn Avance!

nyder en Times Undervisning om Dagen; dette lærer intet og især da iblandt dem, som ere tungnemme, de kunde vel gaa i nogle Aar førend de kan komme til at lære deres Cathekismus indeni siden at de skulde kunne avancere videre i deres Oplysning; det er ikke enhver Fader og Moders eller Husbondes Lejlighed til at undervise dem hjemme, disse trykkende Tider giver enhver for sig nok at bestille for at forskaffe Børnene deres Underholdning, og hvor tungt er det ikke at se sine Børn og underhavende at blive opdragne i Vanvittighed uden tilbørlig Undervisning, og endog i denne besværlige Tid at betale de paalagte Skolepenge for dem, og hvilken Husbonde vilde vel tage nogen i Tjeneste og tillige paatage sig denne Byrde og tillige at være deres Underviser hvorfor vores underdanigste Begæring er til De Herrer Skoleinspektører at Skolevæsenet maatte forblive i sin forrige sædvanlige Gang og i det mindste at Børnene maatte blive inddelte udi 2de Klasser og at de derved kunde nyde en hel Dags Undervisning; thi at se sine Børn opdraget uden den korte Undervisning kan ikke nytte dem til deres Fremme. De mange ledige Timer, som gives dem, giver Lejlighed til Udsvævelser og Ørkesløshed; den unge skulde dannes i Tide, at han siden kunde blive en god Borger og i Ungdommen er det Tid, thi naar man som Forældre haver stridt med dem til deres Confirmation saa maa de iblandt fremmede og da vil vel sjælden gives Lejlighed til nogen Øvelse. I Haab om de Herrer Skoleinspektører i Betragtning heraf kunde og vilde vel selv behage at indse at den for Sorø paalagte Skoleplan maatte faa en Forandring. Vi forventer De Herrer gunstige Resolution.

Sorø den 11. August 1801. og henlever Deres
underdanigste Tjenere.

Lars Jørgensen. Jesper Nielsen, S. Jørgensen.

Hans Nielsen. Frederic Dam. Møller. H. Egebauer,

Søren Abraham. Peter Nielsen. Stakkel Hans Christian Staldkarl,

Peer Peersøn Lars Jørgensen. Søren Lund.
i Sorø Møllekro.

Hans Christensen. Hans Maansen.

Anders Olsen. Anders Pedersen.

Vi har ikke hidtil fundet, hvad der kom ud af denne Anke. Med Hensyn til Lærerpersonalet skete der foreløbig ingen Ændring. Heller ikke synes der at være taget Hensyn til den kongelige Resolution af $\frac{1}{7}$ 1808, som gik ud paa, »at [for Fremtiden] den første Lærer ved Skolerne i de Købstæder, hvor ingen residerende Kapellan er, skal være ordineret Kateket«, en Bestemmelse, som ogsaa indførtes som Led (§ 10) i den betydningsfulde og grundlæggende Anordning for Almue- Skolevæsenet i Købstæder, København undtagen, af $\frac{29}{7}$ 1814. Da Johan Georg Voigt døde, $\frac{3}{4}$ 1816, rykkede Peter Jensen op som Førstelærer, og da han 4 Aar efter døde $\frac{8}{6}$ 1820, 55 Aar gammel, var Bestemmelsen om de ordinerede Kateketer bleven ophævet ved en ny kongelig Resolution af $\frac{15}{5}$ 1819, hvori fastsattes, »at naar Skolevæsenet i Sorø Købstad endeligen organiseres, sammesteds ingen ordineret Kateket ansættes, men at derimod ved Borgerskolen beskikkes to Lærere, af hvilke den første tillige bliver Klokker og Kordegn.

Da Peter Jensen 1816 ombyttede Andenlærerstillingen med Pladsen som Førstelærer, ansattes Gotlieb Vilhelm Hansen i hans Sted og, da Førstelærerpladsen atter blev ledig, beskikkedes denne til Førstelærer, Klokker og Kordegn i Sorø, medens Otto Uttenthal blev Andenlærer. Gotlieb Vilhelm Hansens Virketid i Sorø blev ikke lang; han var født 1794 og døde $\frac{28}{7}$ 1829, 36 Aar gammel. Han efterfulgtes af Uttenthal, om hvem der staar i ovennævnte Embeds Bog ved Første Lærer og Chordegns Embedet i Sorø: »Han var cand. phil., men forlod Studeringerne for at virke som Landmand og ejede selv en Gaard i Fjenneslev. Efter at have under ugunstige Forhold arbejdet nogle Aar i denne Stilling henflyttede han med en stor Børneflokk til Sorø for i sin fortrykte Stilling at erhverve Udkommet ved Privatundervisning. Han var en meget begavet Mand og udviste en ualmindelig Flid og Udholdenhed ved hans meget Privatundervisning lige til hans sidste Dage, uagtet hans legemlige Constitution var svag, da hans Legemsbygning var lille og gebrækkelig«. Han døde $\frac{16}{11}$ 1854, 65 Aar gammel.

Vi er naaet ned til det Tidspunkt, da vi mener, at man med Rette kan sige, at »den ny Tid bryder frem«, og vi vil derfor standse her foreløbig.

I forskellige Byer, saaledes Helsingør, var de fattige og hjemløse Børn til Tider en betydelig Plage for Befolkningen, og det var derfor ikke saa underligt, at man her, som ogsaa andre Steder,

søgte Midler til at sysselsætte de forsømte Børn. Dette medførte, at der oprettedes en saakaldt Spindeskole, idet man var klar over, at det ikke var nok at byde disse fattige Tiggerbørn Undervisning i Katekismus m. m., men man maatte sætte dem til legemligt Arbejde for at vænne dem af med Lediggang.

Skønt man vel ikke tør paastaa, at der her i Sorø fandtes en saadan Skare af Børn af den Art, at den egentlig kunde siges at være en Plage for Befolkningen, naaede den samme Tanke om at give dertil egnede Børn Lejlighed til at bestille noget andet i Skolen end netop at læse, skrive og regne, ogsaa hertil. Amtmand Stemann havde sin Opmærksomhed rettet paa den Sag, hvad vi nævnte foran, og Følgen blev, at Sorø Spindeskole blev til; om det var paa Amtmandens Foranledning eller uden den, tør vi ikke afgøre. Og da det Rejersenske Fond tilbød at yde Tilskud her som andetsteds, hjalp det naturligvis med til at fremme Sagen.

^{13/8} 1799 fremsendtes der til Executorerne i Etatsraad Reiersens Bo fra en Kreds af Borgere i Sorø (S. Povelsen, Claus Christensen, C. Povelsen, N. Siemsen, Müller og C. Mathiesen) med Præsten, Magister Sommer og Byfoged Klagenberg i Spidsen en Plan til en Spindeskoles Anlæggelse, der ender med Udtalelser om, at Værelser kan faas for en aarlig Husleje af omtrent 40 Rd., Ildebrændselen i Vintermaanederne kan haves for 6 Rd. og Lysningen [∴ Belysningen] for 25 Rd. Endvidere er Præst og Byfoged villige til at paatage sig Overopsigten over dette Institut og de øvrige Underskrivere, som udgjorde Byens eligerede Mænd, til at skiftes indbyrdes og 2 hver Maaned have det specielle daglige Tilsyn. Endelig at man mener at kunne finde »et duelig Subjekt til Læremoder« og at Fuldmægtig Holberg . . . vil paatage sig at føre Regnskabet.

Man havde ladet en Indbydelse udgaa til alle Byens Indvaanere om at tegne sig for, hvor mange Børn enhver ønskede at kunne lade deltage i denne Indretning; der tegnede sig 58 Børn, hvoraf dog en Del var alt for unge til at kunne drage Nytte af Stiftelsen, mens man mente, at 40 af dem straks kunde begynde at lære at spinde.

Den nødvendige Aftale med Reiersens Fond blev sluttet og Skolen tog sin Begyndelse, men af ovenstaaende vil det let kunne forstaaes, at der var en betydelig Forskel paa Spindeskolen i Helsingør og i Sorø. Her var det ikke »fattige og hjemløse Børn«, men Børn fra forskellige Hjem, som var med.

Med Landsdommer i Sjælland, Professor juris civilis ved Sorø ridderlige Akademi, Hans Nicolai Nissen, sluttes der Aftale om

Leje fra $\frac{1}{1}$ 1800 af følgende Værelser i den ham tilhørende Gaard paa Torvet i Sorø [D: »Regensen«]: I den nederste Etage paa den nordlige Side af Forstuen 2de Stuer ud til Torvet, et Kammer i Sidehuset mod Søgade, en Stue og et Køkken, ligeledes i Sidehuset, samt et Spisekammer samt endelig i Udhuset 2 til 3 Fag til Brænde. Paa Sorø Spindeskoles Vegne tilsiger Kammerjunkeren og Amtmand Stemmann at betale en aarlig Leje af 40 Rd.

Hvem der var Læremoder, har vi ikke kunnet finde, men blandt de Spindendes Navne finder vi Helene og Theresia Moreau (saa vidt vi ved henholdsvis 10 og 7 Aar), Sophia Maria og Friderica Margrethe Frølund, Anna Maria Calmer, Eva Andrea Juliane Lund, Caroline Herbst, Mette Maria Dam m. fl.; og ogsaa Drengene tog Del i Spindeskolens Arbejde: Jørgen Jensen, Christian Pedersen og Friderich Møller. Vi nævner Navnene uden at kunne gøre Rede for, hvor hver enkelt hører hen.

Regnskabet $\frac{1}{7}$ 1800 til $\frac{1}{7}$ 1801 udviser samlede Indtægter paa 697 Rd. 4 Mk. $14\frac{1}{2}$ Sk. (hvoraf Reiersens Fond havde sendt Hovedparten) medens Udgifterne ialt udgør 387 Rd. 3 Mk. $13\frac{3}{4}$ Sk. (deraf i Spindeløn 105 Rd. 5 Mk. $10\frac{1}{2}$ Sk., i Væverløn 31 Rd. 3 Mk. $11\frac{1}{2}$ Sk. og i Præmier til Børnene, Læremoderen, Regnskabsføreren saa og til Husleje, Brænde, Lys samt Inventarium 250 Rd. » Mk. $7\frac{3}{4}$ Sk.).

Forøvrigt kan vi naturligvis ikke følge Spindeskolens Virksomhed ned gennem Aarene. Mange Aar bestod den ikke, men vi har fremført den her som et ejendommeligt Fænomen fra de Tider.

Smaapluk.

Det kan ikke undgaas, naar man arbejder med et Stof som det foreliggende, en Skildring af en Bys Historie gennem tre Hundrede Aar, at man under Indsamling af Materialet ved Gennemgang af de mange Protokoller, Papirer og Dokumenter støder paa et og andet, som man synes værd at fremdrage uden dog at turde indlade sig paa en vidtløftigere Udredning af Sagen og de herhen hørende Forhold. En saadan Udredning vilde ogsaa kræve mere Plads, end vel kan forsvares. Vi har derfor tænkt os at samle forskelligt under ovenstaaende Fællestitel, idet vi indrømmer, at et og andet af det, som optager de følgende Sider, i og for sig godt kunde for tjene en fyldigere Behandling, hvad der mulig ogsaa kan blive dem til Del andetsteds, dog ikke i dette Værk.

Til en Begyndelse skal vi nævne den Rolle, som Militæret, hvad

enten det er udefra kommende Afdelinger eller den hjemlige Borger-
væbning, gennem Tiderne har spillet i denne lille By.

Vi har foran nævnt den Uro og Forstyrrelse de svenske Tropp-
pers Tilsynekomst førte med sig; det har – selv om Sorø By slap
nogenlunde uskadt gennem Krigens Rædsler – ikke altid været lige
fornøjeligt at have dem indenfor sit Omraade.

Noget lignende kunde utvivlsomt ogsaa med Rette siges om
de Kompagnier, som fra Tid til anden fik Sorø anvist som Garni-
sonsby.

I Sorø Kontributionsregnskab, der opbevares paa Rigsarkivet,
kan man se, at i Tiden fra ^{16/11} 1687 til ^{17/10} 1688, altsaa gennem 11
Maaneder, laa indkvarteret her i Byen Capitain Schiefs Kompagni
af Kongelig Majestæts Fodgarde under Kommando af Lieutenant
Christopher Schiel, og otte Dage efter at dette havde forladt Sorø,
kom en anden Afdeling, bestaaende af 1 Lieutenant, 3 Underofficer-
er, 1 Tambour og 40 Grenaderer under Kommando af Lieutenant
Engenhauffen. Den var her gennem 7 Maaneder (til ^{21/5} 1689) og
efterfulgtes to Maaneder senere af Capitain Gregorius Rumohrs
halve Kompagni af Hans Kgl. Maj.'s Livgarde til Fods under Lieu-
tenant Friderich Gebhardt, ialt 55 Mand. Ved at gennemgaa Listen
over Mandskabet kan man gennem Navnene slutte sig til, at Hoved-
parten var Tyskere, hvad der i og for sig ikke er noget mærkeligt ved.
Da de i September Maaned 1689 var draget bort, kom to Maane-
der efter et nyt Kompagni, denne Gang af Hans kongelige Højhed
Prins Friderichs Regiment, der blev her til Maj Maaned 1690, be-
staaende af Kaptainen selv, 1 Lieutenant, 2 Underofficerer, 1 Tam-
bour og 25 Mand. Praktisk talt havde Sorø altsaa haft Garnison
indenfor sin Vold i 2½ Aar, og der er ingen Tvivl om, hvis man
søgte videre gennem Regnskaberne, at man vilde kunne godtgøre, at
der mange Gange senere har været indkvarteret Soldater her i Byen.
Det skal vi imidlertid ikke give os til at udrede, men springe et
godt Stykke frem i Tiden, hvor vi i Harhoffs Breve (Soransk Tids-
skrift VI, 90) f. Eks. læser under ^{6/5} 1810:

Hele Jægerkorpset ligger endnu, til ikke liden Byrde for det
stakkels Sorøe, her i Byen, hvilket er en meget stor Plage især paa
denne Aarstid, da disse Jægere bilde sig ind at være mere end
almindelige Soldater og ej gjøre for 2 Sk.'s Nytte for deres Værter,
men hellere gjøre Ulykker og Spektakel. Der er ingen Udsigter til
i Hast at blive disse Herrer qvit . . .

De kom dog bort maaske tidligere, end man havde ventet, for

Sorø Borgere paraderer for Kong Fr. V.

2 Maaneder senere (⁸/₇ 1810) skriver Harhoff, at Korpset i Morgen bryder op og gaar ned ad Næstved til, og fortsætter:

De er meget ilde tilmode over, at de skulle paa Landet og saa langt fra Sorø . . . Iblandt Pigerne her i Byen er ogsaa Sorg i denne Anledning, da de fleste af dem have en Kjæreste iblandt Jægerne og mange af dem en Fader til det Barn, de bære under Hjærtet.

Selvfølgelig kan man ikke nægte, at Militærets Nærværelse til Tider bragte Liv, men ogsaa Uro med sig, og der kunde utvivlsomt fremdrages mange Vidnesbyrd derom.

Det giver vi imidlertid Afkald paa og vender os til den hjemlige Borgervæbning, blandt andet for at faa Lejlighed til at fremdrage et Par enkelte Ting, som vi er stødt paa og som synes Omtale værd.

Om der har været borgerligt Militair, Borgerkorps eller Borgervæbning i Sorø i det 18de Aarhundrede kan vi ikke gøre nærmere Rede for. Imidlertid tvivler vi ikke derom og kan bl. a. finde vor Tro bestyrket gennem det af mange kendte Billede fra Grønvolds Frederik V's Rejse: Borgerne paraderer for Frederik V under hans Besøg i Sorø 1749, som vi føler os opfordret til at hidsætte over disse Linjer.

Derimod vender vi os til den Borgervæbning, der blev til paa kongelig Foranstaltning i Sorø By som i Landets øvrige Købstæder.

Det var i 1801, ^{28/2}, at der fra Danske Kancelli udgik til samtlige Stiftamtmand og Købstædamtmænd [saaledes benævnes de] i begge Riger [ø: Danmark og Norge] et Circulære angaaende Købstædernes borgerlige Militair, der indledes med følgende Begrundelse:

Da de nærværende kritiske Omstændigheder udfordre, at enhver Statsborger bør, saa vidt muligt, personlig bidrage til Fædrelandets Forsvar og selv værne for deres Ejendommers Sikkerhed mod fjendtligt Overfald, fra hvilken Pligt Købstædernes Indvaanere, ligesaa lidet som Landboen, ere fritagne; saa har Kongen med Hensyn til at frembringe den størst mulige Virkning af en væbnet Borgermagt, og at give denne Indretning saa stor Fuldkommenhed, som Omstændighederne tillade, ved Resolution af Gaars Dato befalet . . .

Hvorefter Bestemmelserne kommer om Oprettelsen af Korpset, som skal bestaa af 2 Afdelinger, af hvilke den første skal indbefatte alle Borgere, som ikke formedelst Legems Bræk eller Svaghed eller andre antagelige Aarsager ere udelige til at bære Vaaben og den anden Afdeling alle sig i Købstæden opholdende, som ere vaabenydygtige og ikke have taget Borgerskab eller ere i Embede, der fritager dem for denne Borgerpligt. . . . Korpsets første Afdelings nærmeste Pligt skal bestaa i at vedligeholde god Skik og Orden i deres egen Kjøbstæd efter Øvrighedens Foranstaltning; og den 2den Afdeling paaligger det fornemmelig under Borgerofficerernes Anførsel at afværge fjendtlig Vold og Magt imod Kjøbstæden . . .

Der tales dernæst om Det borgerlige Militaires Armatur [ø: Vaaben], . . . som omhyggelig skal opbevares paa Raadstuen og ikkun efter Over-Øvrighedens foregaaende Tilladelse hver Gang til Exercise og Brug udleveres . . . og, naar de ere brugte, skulle de strax igien afleveres. Senere omtales Officerers og Underofficerers Uniform, hvorom de nærmere have at gjøre Forslag til Over-Øvrighederne, for af samme at approberes . . . Til Officerer og Underofficerer skal »ikkun de udnævnes, som Borgerskabet helst ønsker sig og har mest Agtelse for og Tillid til«.

Borgerkorpsets 1ste Afdeling skal strax øves i at exercere og med Fordel bruge Geværet samt bestandig vedligeholdes i denne Øvelse, men den anden Afdeling ikke, førend fjendtlige Uroligheder ere at befrygte.

Vi lader dette være nok med Hensyn til de for alle Købstæder gældende Fællesregler og vender os til enkelte Oplysninger vedrørende Sorø Borgerkorps.

I Pakken Sorø Købstad 1804 (L. A.) har vi fundet en Roulle [p: Liste] over Sorø Købstads borgerlige Militair, der ser saaledes ud:

Roulle over Sorø Købstads borgerlige Militair

Officerer

Christian Povelsen, Capitain	udnævnt	6/3	1801	36	Aar
Espen Lund, Premierlieutenant	»	6/3	»	52	=
Claus Christensen, Secondlieutenant	»	6/3	»	51	=
Mathias Berthelsen, Fændrik	»	6/3	»	40	=

Underofficerer

Hans Tronier, Commandersergent	»	6/3	»	40	=
Johan Tiedemann	»	6/3	»	53	=
Hans Lindeskov	»	6/3	»	39	=
Niels Sick	»	6/3	»	31	=
Andreas Kresmer [p: Kretzscher]	»	6/3	»	33	=
Hautboister [p: de, som blæser Obo]					
Ingen					
Tambour					
Gulbrand Knudsen	»	6/3	»	57	=

Compagniets hele Styrke 33 Mand ialt Officerer m. fl. iberegnet.

I 1807 indeholder Listen »over det Mandskab af 20 Aars Alder og derover, som opholder sig i Sorø Købstad uden at være Borger og uden at være indlemmet under det borgerlige Militair« bl. a. følgende Personer:

Navn	Alder	[Stilling]
Mathias Møller	36	Byfoged f. i Vester Aaby
Søren Wendelboe	32	Distriktets Chirurgus f. i Roskilde
Frid Hend. Lillie	60	Bogtrykker f. i Kbh.
Consul Witte	49	Dansk Consul paa Godthaabs Forbjærg i Africa f. paa Bornholm

Navn	Alder	[Stilling]
Johan Georg Voigt	70	Klokker f. i Thyø paa Mors
Jens Siemsen	29	Landmaaler f. i Sorø
M. Hosum Klein	58	Apoteker f. i Sakskebøing
H. N. Nissen		Professor
Johan Frantz Moreau	66	Sprogmeester f. i Roschelle
Peder Jensen	36	Skoleholder f. i Kongens Lyngby kommen fra Ringsted
Hr. Carsten[sen]		Doctor i Sorø
Magnus Sommer	42	Sognepræst
Nicolai F. Stabell	30	Prokurator f. i Randers
Hans Holberg	42	Fuldmægtig hos Byf. Møller m. fl.

Allerede inden den kongelige Resolution om det borgerlige Militairs Oprettelse og Danske Kancellis Cirkulære derom forelaa, havde der øjensynlig fundet Forhandlinger Sted mellem Amtmand Stemann og rette Vedkommende om Uniformen for Sorø Officerer og Underofficerer, hvad vi maa slutte af, at der foreligger en Skrivelse fra Stemann til Byfoged Klagenberg, dat. ^{19/1} 1801 (se Sorø Amts Købstæder Concept Bog Litr. C. for 1801 Nr. 152), hvori det hedder, at »Uniformen for Borgerskabets Officerer bør bestaa i en højrød Klædes Kjole med Rabatter af samme Couleur Klæde, lysegrøn Krave og Opslag, paille Underfor og Underklæder samt gule Knapper og at Underofficerernes Uniform bør være ligesom Officerernes alene med den Forskel, at de ingen grønne Opslag bære, men røde Opslag og alene en lysegrøn Krave . . .«, men et Aarstid senere bliver Uniformen yderligere forbedret, idet der føjes til: ». . . og trekantet Hat med sort Kokarde. Desuden bæres et Felttegn og Epauletter, Kapitainen desuden en Guldkrampe og Guldkordonner om Hattepulden«. Imidlertid var Borgerkaptainen, Christian Povelsen, endnu ikke helt tilfredsstillet. Der foreligger nemlig fra ham en Skrivelse, dat. ^{18/10} 1803, til Byfoged Møller med Andragende om, at Over- og Under-

officerer ved det borgerlige Militaire maa bære en hvid Fjer med rød Top i Halen og Anmodning om at indstille det til Amtmanden, og ^{16/12} 1803 bevilger Kongen det ansøgte.

Hvor Øvelserne har været holdt, har vi ikke fundet nogen Oplysning om, mulig dog i Priorvænget, og i de første Aar var Kbm. Christian Povelsen altsaa Borgerkaptain, men i Juli 1804 søgte han om Fritagelse for det paa ham hvilende Hverv, hvad dog ikke kunde bevilges, »da Vaabenøvelserne . . . just da havde taget sin Begyndelse«, hvorfor han gentog sin Begæring i December og denne Gang med Held. Næstkommanderende, Bager Espen Lund maatte da træde til, men allerede i April Maaned 1805 søgte han Fritagelse, »da jeg«, som han skriver, »formedelst min Alder og Uvanthed til militæriske Øvelser i de muntre og smidigere Aar hverken føler Lyst eller Duelighed til de militæriske Pligters Opfyldelse«. Det vidner jo om en vis Selvkritik, men Rigtigheden deraf bestyrkes derigennem, at Byfoged Møller fremsender Andragendet til Amtmand Stemann med den Bemærkning, at »han er meget uskikket til at forestaa det borgerlige Militaire«. Man stod altsaa for et nyt Valg til Højstkommanderende i Sorø Borgervæbning, og Amtmand Stemann maa i den Anledning have henvendt sig med et Spørgsmaal til Kronprins Frederik (senere Fr. VI) samtidig med at han fremsendte et antagelig af ham selv udarbejdet Forslag. Vi har nemlig i Pakken Sorø Købstad 1805 (L. A.) fundet følgende egenhændige Brev fra Kronprins Frederik til Amtmanden.

Jeg takker Dem for det mig under den 1ste Maj tilsendte Forslag til Borgerbevæbningens bedre Organisation i de danske Kiøbstæder, som jeg haver modtaget og læst med megen Fornøjelse. —

I Henseende til Capitains Posten ved Sorø Kiøbstæds borgerlige Militaire, da troer Jeg ej at Commandeer Sergeant Hans Tronyer dertil kan ansættes i Følge hans Stilling som Pedell ved Sorø Academie, da han som De selv anfører maa ved visse Lejligheder giøre personlig Opvartning for Professorerne, men derimod troer Jeg det rigtigere, at De formaar en Embedsmand paa Stædet til at paatage sig denne Post. —

Frederik C [=: Kronprins]

Kiøbenhavn d. 4. Maj 1805.

Til

Hr. Kammerherre og Amtmand Stemann.

Om det lykkedes Amtmanden at formaa en Embedsmand paa Stedet til at paatage sig Stillingen som Borgerkaptain, ved vi ikke. I 1809 var Major Witte Borgerkaptain.

Saaledes virkede Borgervæbningen altsaa fremad gennem Aarene. Der er ofte faldet spydige og latterliggørende Bemærkninger om Borgervæbningens Folk, om deres Øvelser, om Forskellen i deres Højde og Drøjde og Vanskeligheder ved — navnlig naar de rykkede lidt op i Aarene — at vinde med, men nægtes kan det ikke, at det var en ideel Tanke, som laa til Grund for Oprettelsen, og der kan sikkert absolut ikke tvivles om, at der vilde kunne nævnes mangt et smukt og rørende Træk, hvis man samlede alle de Oplysninger sammen, som nu kun findes i Arkivernes gulnede Papirer eller gennem det mundtlige Minde, om den daværende Slægts Offervilje og Redebonhed til at gøre, hvad de kunde, for at støtte Fædrelandet og deres By.

1822 ophævedes Borgervæbningens 2den Afdeling i adskillige Købstæder, deriblandt Sorø, da den »ei er befunden at svare til den Hensigt hvori den . . . blev paabuden; . . . dog skal det paaligge det Mandskab, som . . . henhørte til 2den Afdeling af Borgervæbningen at forstærke Brandkorpserne og træde ind under de derved ansatte Officerers Commando, samt . . ., naar det . . . forlanges, at lade sig bruge som Politi«.

Endelig faldt der ¹⁹/₄ 1856 kongelig Resolution om »at Borgervæbningerne i Købstæderne Ringsted og Sorø ophæves, og at de i disse Købstæder værende Borgervæbningsfond maa ophøre som saadanne og henlægges under Brandfondene«.

Begravelse. Liglav.

Der vil senere i dette Arbejde blive gjort kortelig Rede for Sorø Kirke, som i Modsætning til vistnok alle Danmarks Købstadskirker (dog med Undtagelse af Aakirkeby) ikke ligger i Byen, men i Landsognet. Det er imidlertid sikkert, at der i denne Redegørelse ikke vil kunne findes passende Plads til den Udveksling af Meninger, som fandt Sted i Aaret 1785 mellem Overhofmesteren, Grev Haxthausen, Byfoged Henrich Jessen, Det danske Kancelli og Købmand Søren Rosbjerg om, hvem det tilkommer som Pligt at opkaste Grave til de afdøde Fattige. Det gjaldt ikke, hvem der skulde bære Liget til Graven; dertil var det allerede da eksisterende Liglav villigt (se Rosbjergs Skrivelse af ⁶/₅ 1786), men kun Spørgsmaalet om, hvem der skulde grave Graven. Da vi erkender det undertiden tyngende i en

Fremstilling, naar man i overvejende Grad holder sig til (og citerer) selve Skrivelsernes Ordlyd, hvad vi dog ikke altid har kunnet holde os fra, vil vi i dette Tilfælde nøjes med en kort Gengivelse af disses Indhold.

Spørgsmaalet blev Genstand for Drøftelse som Følge af en Bemærkning, som Overhofmesteren, Grev Haxthausen, fremkom med $\frac{26}{3}$ 1785 ved at gennemse Sorø Fattiges Regnskab, og som gik ud paa, at for Fremtiden skulde Byens Vægttere og Stodderfogden sørge for at kaste Grave for de afdøde Fattige. Sognepræsten, Professor Holst, henvendte sig i den Anledning til Byfoged Jessen og Kbm. Søren Rosbjerg, der $\frac{8}{3}$ 1786 svarede bl. a., at »Klokkeren er tillige Graver ved Kirken og faar Betaling af de Formuende, følgelig og bør at grave for de Fattige, da den, som har Fordelen og Belønning, bør og have Byrden, som billigt er«; det vides heller ikke, at Byens Vægttere i nogen Købstad i Danmark graver Grave til nogen, da de er Byens Tjenere, mens det maa være Kirkebetjenters Pligt at sørge for Grave. Sognepræsten lod nu Skrivelserne gaa videre til Overhofmesteren, som den følgende Dag ($\frac{9}{3}$ 1786) tilskrev Det danske Kancelli om Sagen. Han taler først om »det herværende Fattigvæsens overmaade slette Tilstand«, der skyldes dels »Forsømmelse i en uordentlig Administration« og tabte Kapitaler bl. a. ved Byfoged Jessen selv. Han gør dernæst gældende, at Sognepræsten fejlagtig har henvendt sig til Byfoged og Brandinspektør, da den første af dem er sat fra Bestillingen som Medinspektør ved Sorø Bys Fattiges Væsen og den anden »ej i ringeste Maade uden i paa kommende Ildsvaade har noget at bestille med Byens Vægttere eller Stodderfoged, mindre med Fattigvæsenet«. Endelig gør han opmærksom paa, at »ved et her i Archivet forefundet gammelt Begravelsesreglement for Sorø Kirke af 18. Juni 1683, udstedt af daværende Stiftamtmand Krabbe og Biskop Bagger, tillægges [der] Klokkeren Betaling af de formuende for at grave, men ej for de Fattige, dem det bevilger foruden fri Jord ogsaa fri Klokker eller Ringning«. Derimod findes der i Forordn. om Betlerne i Danmark af $\frac{24}{9}$ 1708 angaaende de Fattige i Købstæderne Bestemmelse om, at de skal nyde fri Jord og ikke betale noget til Præsten eller Klokkeren; »til Graven at kaste og den Døde at bære til Jorden skal Magistraten forordne af Vægttere og Stodderfogder og andre, om deres Tal ej er tilstrækkeligt, saa mange som dertil behøves«. Han hverken vil eller kan »tværtimod denne Lovs klare Ord« paalægge Klokkeren det Arbejde, og nogen særlig Graver findes ikke ved Sorø Kirke.

Overhofmesteren anmoder derfor Kancelliet »ved nærmere Resolution at stadfæste min til Gavn og Bedste for Fattigvæsenet her« trufne Decision og beder om, »at denne urolige, for Overhørighed mod sin foresatte Øvrighed tvende Gange suspenderede Byfoged Jessen, der saa tit forglemmer sine Pligter ved endog at tilsidesætte den Agtelse, han skylder mig som sin foresatte Øvrighed, alvorlig derom maa vorde erindret for ej oftere at se mig udsat for fornærmelige Modsigelser i mine til det almindelige Bedste sigtende . . . Foranstaltninger«. Det danske Kancelli fulgte, hvad man kunde vente, Overhofmesterens Indstilling og tilskrev ham derom ^{29/4} 1786, idet der sluttedes med en Anmodning om at »give Vedkommende, som have sat sig derimod [nml.: at rette sig efter Overhofmesterens Ordre], en alvorlig Irettesættelse til Advarsel om vedbørlig Lydighed i Fremtiden«. Selvfølgelig har Overhofmesteren bragt Irettesættelsen videre, men hans Skrivelse er tilsyneladende ikke bevaret. Saa vidt man kan se, har Byfogden ikke følt sig opfordret til at svare (det var jo næsten en dagligdags Oplevelse for ham at faa Meddelelser af den Art). Derimod tog Rosbjerg til Genmæle og sendte Overhofmesteren i hvert Fald to Skrivelser for at forklare og retfærdiggøre sig. Han fastholder, at han for sin Person ikke har handlet noget overhørig, da den anførte Forordning var ham aldeles ubekendt, og han mener derfor ikke at have fortjent den Tilrettesættelse, som Kancelliets Resolution indeholder. Med en vis Selvfølelse fortsætter han: »Jeg har været her i Sorø By 50 Aar og Borger i nogen og 30dive Aar og i samme Aar været Brandinspektør i 25 Aar, ja til lige og nogle Aar i den Tid været . . . Medinspektør ved de Fattiges Væsen, og i al den Tid af Aar har det aldrig været anderledes krævet eller brugt, end at Klokkeren har ladet grave Gravene til de Fattige og det herværende Liglaug uden Betaling har bortbaaren samme«. Og lidt længere fremme skriver han: . . . vel er jeg en Undersaat og som den [ø: som saadan] burde vide Landets Love, men naar betragtes, at jeg ikke er nogen Jurist, og at Forordningen af 1708 . . . var mig ganske uvidende«, saa vil han paa det stærkeste fastholde, at han ikke har stræbt at være nogen overhørig. Ogsaa andet mener han at kunne fremføre til sit Forsvar og ender med at understrege, at han har fremført dette »alene af en Følelse ved at tage Irettesættelser, . . . som jeg ikke tror at have fortjent, da jeg i min Samvittighed er overbevist aldrig at have — eller skal vise den allermindste Overhørighed imod Loven og den naturlige Pligt«. Samme Dag, som Overhofmesteren modtog dette Brev (^{6/5} 1786),

skrev han til Rosbjerg (men ogsaa dette Brev er formentlig gaaet tabt), og denne svarede da paany, »at den Tanke kunde aldrig opstaa hos mig at give Deres Excellence nogen, ja end ikke den allermindste Bebrejdelse i Deres Forhold eller Embede« . . . men »jeg dermed ej haver haft nogen anden Hensigt, uden alene underdanigst at forestille Deres Excellence denne Sags sande Oplysning, da jeg derefter forhaabede Deres Excellences naadige Bedømmelse, hvorvidt jeg med Billighed kunde tilkomme at modtage den mig tilstillede Cancelli-resolution«.

Størst Interesse ved den hele Sag synes mig er de to Mænds forskellige Optræden overfor den dem tildelte Røffel. Byfogden, der har faaet saa mange af den Slags, putter den tilsyneladende i Lommen, men Borgeren, som utvivlsomt var ærekær og ønskede at være lovlydig, følte sig krænkede i sit Inderste, og gjorde Forsøg paa at værge for sig, saa godt han kunde. Gennem ovenstaaende Skildring finder vi ogsaa Bidrag til at lære Søren Rosbjerg nærmere at kende.

Man maa gaa ud fra, at der da ikke har været andet at gøre end følge Forordningen af ^{24/9} 1708's Bud, men hvorledes Forholdene ellers har udviklet sig, ser vi os ikke i Stand til at meddele. Heller ikke har vi fundet noget om det allerede da bestaaende Liglavs Tilblivelse og Bestemmelser, men man kunde fristes til at tro, at det af den ene eller den anden Grund var gaaet ind, da Byfogden (Klagenberg) ^{7/11} 1800 fremsatte »Forslag til Artikler for et Liglav i Sorø«, som Danske Kancelli approberede ^{27/12} s. A., og Kongen konfirmerede ^{22/12} 1801. Dets Indhold var følgende: at der skulde være 12 Mand, som beskikkedes af Magistraten, og naar en døde eller gik af, skulde han (Byfogden) vælge en ny. Der skal være en Formand, som man har at henvende sig til. »Dette Laug skal alene være berettiget til at bortbære alle i Sorø By forefaldende Lig«. Ligbærerne skal »indfinde sig paa den ved Tilsigelsen bestemte Tid med sømmelige sorte Klæder og Kapper og forholde sig ædruelige og skikkelige«. I den sidste Paragraf nævnes den Betaling, der skal ydes i hvert enkelt Tilfælde, strækkende sig fra 24 Rdlr. »for et Lig, som sættes i Kirkens aabne Begravelse«, til 2 Rdl. 4 Mk. »for et Lig, som bæres paa den lille Bør med 8 Mand«. De Fattige skulde bæres uden Betaling.

Dette Ligbærerlaug, hvis Artikler senere blev forandrede ved kgl. Konfirmation af ^{23/11} 1810 og derefter ^{12/4} 1842, blev i Følge den endnu bevarede »Journal for Liiglaugget« hævet ^{1/8} 1863 og erstattet af et nyt Ligbærerlaug. For dette havde Sorø Kommunal-

bestyrelse $\frac{9}{10}$ 1862 udarbejdet Statuter, som $\frac{14}{4}$ 1863 approberedes af Kirke- og Undervisningsministeriet med tvende Tillægsbestemmelser til at gælde for 5 Aar fra $\frac{1}{8}$ 1863. Da de fem Aar var gaaet, sluttedes der Kontrakt med den hidtidige Formand for Ligbærerlavet (Skomager Sophus Høyer) om Ligbærvæsenet, men allerede Aaret efter modtog Byraadet Opsigelse af Kontrakten og indgik derefter Aftale med Ringer Steen, som imidlertid frasagde sig den 1874, hvorfor Byraadet enedes om at bekendtgøre, at den, som maatte ønske at danne et Ligbærerlav skulde melde sig paa Borgmesterkontoret med Forslag om, hvilken Betaling der forredes for at bringe Lig til Graven, til Kirken etc. Da der ingen meldte sig, blev man i Byraadet enig om, at man maatte overlade Familien selv at besørge deres Afdøde bragte til Graven.

Inden vi forlader dette Afsnit i vor Skildring, finder vi det passende at indføje ovenstaaende Kort, der viser Sorø i 1822. Forøvrigt vil vi lade det tale for sig selv. Man vil se, hvilket begrænset Flademaal Sorø By havde ogsaa i det Aar. Hvad Gadenavnene angaar, kaldes baade nuværende Søndergade og Vestergade her paa Kortet Baggaden, mens Østergade hedder Brøndstræde. Lige udenfor Byporten og Vest for den ligger to Bygninger mærket A og B, og ved en Blyants-tilskrift paa Originalkortet (en farvelagt Haandtegning, som opbevares paa Rigsarkivet) staar det første betegnet som »et Hus beliggende paa Landets Grund, tilhørende Gæstgiver Hoppe«, medens det andet betegnes som »et Hus beliggende paa Landets Grund, tilhørende Claus Christiansen, som deri driver Spækhøkeri«. Man havde altsaa allerede før 1822 trængt lidt udenfor den gamle, oprindelige Bygrund.

BYEN BEGYNDER AT RØRE PAA SIG

Ovenstaaende Billede er malet 1843 eller 44 af Fru Agier, født Heger. Det forestiller den daværende Udsigt fra det ene af Vinduerne til Gaden i den af Adjunkt (senere Rektor) H. H. Lefolii benyttede Lejlighed paa 1ste Sal i »Tryk- kergaarden« (nu Vaskeriet) udenfor Klosterporten. Lige for ligger den søndre Munding af en ikke brolagt Gade, »Rolighed« (nu Boldhusgade), som paa den østlige Side af Hovedgaden gik i en Bue som østlig Grænse for Byen. Til Venstre ses Gavlen af et Hus, der beboedes af en Skrædder, til Højre Gartner Voetmanns Udhus og Gaard og bag denne »Kvæsturen«, der ligesom Voetmanns Bolig laa, som den ogsaa nutildags ligger, med Forsiden ud mod Kirkepladsen.

Enhver, der har sat sig for at skildre et historisk Emne, som strækker sig gennem flere Aarhundreder, vil have gjort den Erfaring, at det jævnlig er saare vanskeligt at finde en passende Inddeling af Stoffet i visse Tidsperioder. Det er Tilfældet, naar man beskæftiger sig med et Lands Historie, men i ikke mindre Grad, naar det drejer sig om en By. Det er sjældent, at der i en Købstads Udvikling gennem Tiderne har fundet saadanne Begivenheder Sted, som med Rimelighed kan tages som Afslutning paa et Tidspunkt eller mulig Begyndelsen til et nyt, og der vil derfor som Regel blive noget

kunstigt ved den Inddeling, man vælger. Dette kan man heller ikke helt sige sig fri for, naar Talen er om Sorø Købstad. Den er, som det vil vides, kun 300 Aar gammel, men da det vilde være utilfredsstillende at skildre disse tre Aarhundreder, om man saa maa sige, i et Aandedrag, har vi gjort et Forsøg paa at dele dem, saaledes at vi, efter først at have skildret, hvorledes Flækken blev til, gik over til, hvorledes Flækken blev Købstad (1638) og gennemlevede sit første Aarhundrede (altsaa til 1738). Dette sidste Aarstal har vi valgt, fordi det, ganske vist ved en ren Tilfældighed, er det Aar, hvorfra den ældste af de eksisterende Protokoller, der vedrører Sorø Købstad, skriver sig, og fordi vi ved at stoppe op her kunde sammenfatte det næste Aarhundrede (1738— c. 1838) under hvad vi har kaldt: En By i Stilstand. Men saa er vi naaet saa vidt, at vi har 100 Aar tilbage til vor Tid, og dette Tidsrum har vi ment passende kunde sondres i to ikke lige lange Perioder, af hvilke den første, der kun strækker sig over 15—20 Aar, er den, hvori Byen begynder at røre paa sig, medens vi sammenfatter de sidste 80 Aar under Overskriften: Den nye Tid bryder frem og folder sig ud.

Fra den Tid, da Byen »begynder at røre paa sig« er ganske vist, ligesom fra de nærmest foregaaende Aar, Raadstueprotokollen bevaret, men desværre giver den ikke meget Stof til Behandling, egentlig kun Fingerpeg, og det er umuligt paa Grundlag af denne at skildre, hvad der skete i Byen i dette Tidsrum — meget har sikkert heller ikke haft større Betydning, — men vi maa nøjes med at fremdrage enkelte Ting, der hver for sig synes at tyde paa, at man saa smaat begyndte at kaste Vrag paa den tidligere Tingenes Tilstand og søgte — skønt kun med smaa Skridt — at indføre noget nyt.

De første Huse udenfor Porten.

Vi har allerede nævnt, at i dette Tidsrum — eller i hvert Fald tæt op til det — begyndte man at bygge udenfor Byens Port. Hidtil havde man altsaa kunnet nøjes med den Plads, som laa indenfor »Voldene«, men der vaagnede nu Trang til at gaa videre, til at inddrage nye Byggepladser. Foreløbig blev det — som ogsaa tidligere nævnt — kun til to, Konsumtionsboden og Murermester Jacobis Sted, der laa, hvor nu Helmerhus findes, og vi skal egentlig ud af denne lille Periode og ind i den næste, inden man gik videre. Ved Folketællingen 1840 staa som Beboere af det sidstnævnte Sted dels

Bygmesteren og Familie, dels Carl Henrik Lorenzen og endelig Konsumtionsforvalteren Carl Christian Heiberg med Familie. Men Bøygndelsen var dog gjort, og, som bekendt, fulgte der ikke lidt efter.

Udskiftningen af Græsningsretten paa Hjortenæs.

En anden Ændring af betydningsfuld Art skriver sig ogsaa fra dette Tidsrum. Vi tænker paa Udskiftningen af Græsningsretten paa Hjortenæs. Men inden vi vender os til Redegørelse for denne Sag, maa vi gaa en Række af Aar tilbage i Tiden.

En Ulempe, som Sorø Borgere, ligefra Byens Grundlæggelse, havde følt, var den, at der ikke, som ved de fleste andre Købstæder, fandtes Købstadjorder, og som Følge deraf var det forbundet med ret store Vanskeligheder for adskillige af Indbyggerne at skaffe det nødvendige Foder til deres Kreaturer. Vi kan ikke afholde os fra at gengive efterfølgende Hjertesuk, dateret $10/6$ 1785, og fremsendt som Del af en Skrivelse fra nogle Borgere (deriblandt Tiedemann, Søren Lund og Sauerbrey) til Overhofmesteren, Grev Haxthausen, selv om der her kun tales om Vinterfodringsen, men vi tager det – med Rette – som et Udtryk for de Vanskeligheder, som mange af Borgerne var udsat for. Formuleringen er daarlig, men Meningen dog forstaaelig. Vi læser:

Vi forsikrer Deres højgrevelige Excellence, at det ikke er muligt, at nogen fattig Mand kan holde noget Kreatur om Vinteren; Aarsagen hvorfor er denne, at paa den Tid at Bonden saavel fra Akademiets som fra andre Godser kunde undvære noget af deres indhøstede Hø her til Sorø for at sælge, næppe kommer den forbi Møllekroen, ja om den og naaede til Byens Port, da er der vel ti om at købe dette Læs Hø, da den forsmuende, som holder Kreatur, ikke anser paa hvad det skal koste, naar han ikkuns kan bekomme det . . .

Der har utvivlsomt adskillige Gange været klaget fra Borgernes Side over Mangel paa Jord, inden Kongen ved et Rescript, dat. $21/4$ 1779, tilsagde Sorø Indvaanere Græsning for deres Køer paa Hjortenæs (og i Maglemose) og nogle Maaneder senere, $21/11$ s. A., ved et supplerende Rescript fastsatte, at der skulde udlægges Græsning fra Akademiet til 63 Høveder for Borgerskabet i Sorø mod 1 Rdl.'s Betaling pr. Høved. Det følgende Aar, $9/8$ 1780, krævedes der af Sorø Borgere 20 Rdl. mere, »saafremt de vil beholde hele Magle-

mose«, og endelig blev der $\frac{8}{8}$ 1781 tilsagt Sorø By for bestandig, mod den aarlige Afgift, de »i næstafvigte Foraar indhegnede Jorder, hvoraf de maa pløje og besaa en Part, dog skal det ske efter Overhofmesterens Anvisning, paa det Over- og Underskoven, som altid forbeholdes Akademiet ikke senere skulde lide for meget«. Det maa uden al Tvivl have været af økonomisk Betydning for Byens Borgere, vel at mærke for dem, som gav sig af med at holde Kreaturer, at denne Ordning blev iværksat, og for at faa nogen Orden paa Sagerne havde Borgerne derfor $\frac{12}{5}$ 1781 indgaaet med hverandre en Bylov »anlangende Sorø Bys Græsning paa Hiordenæs«, som de ønskede kongelig Confirmation paa, men da det var Byfogden, Henrich Jensen, som skulde foretage det videre fornødne, og han forsømte dette, som saa meget andet, blev den først henved en halv Snes Aar senere approberet og confirmeret, men da var det umuligt for Byfoged Klagenberg at finde Originalen eller en med Underskrifter forsynet Genpart, hvorfor han maatte nøjes med den Afskrift, han havde, hvori han indrykkede »alt hvad der om denne Græsning saavel før som efter den Tid er vedtaget«, ligesom han søgte »at bringe det alt i en bedre Orden og Stil end som det for mig forefandtes«.

Den nævnte Bylov bestaar af syv Paragraffer, hvis Hovedbestemmelser er følgende:

»Ligningen af Græsningsafgiften foretages af Formændene 2 Gange om Aaret«.

»Enhver Husejer og Indvaaner, hvis Gaarde og Huse er tildelt Anpart af Hovedsgræsningen bliver, omendskønt han selv ikke har Kvæg paa Græs, naar han ikke har faaet sin Anpart bortlejet, dog ansvarlig for Afgifter af samme«.

Baade Køer og Heste kan indtages til Græsning, men »for 2de Heste betales ligesameget som for 3de Kvæghøveder«.

»Interessenterne i Græsningen er forbundne til, for hver Ko, som de sætter paa bemeldte Græsning at lade udføre 8te Borgerlæs eller 12 Bønderlæs Gødskning inden hvert Aars 1ste Marts og skaffe samme udspredd paa Jorden efter Formændenes Anvisning«, ellers betale Penge, »for hvert manglende Borgerlæs 8 Sk. og for Bønderlæsset 6 Sk.«.

Der holdes en aarlig Forsamling den 1ste April, hvor Formænd vælges; »de skal altid være 2de, som vedbliver i 2 Aar, af hvilke aarlig en kuns afgaar«.

Endelig fastsættes Formændenes Pligter: at holde Bog over

alle Kreaturer, som udlades paa Græsningen, indkræve Græsningsafgift, besørge alle Udgifter, paa Gødskenings Udførelse, være med ved Gærdesynet, til Tider efterse Grøfter og Gærder m. m.

^{24/7} 1790 approberedes Byloven af Det danske Kancelli.

Vi skal ikke nærmere gaa ind paa Græsningens Historie, skønt et og andet af Interesse godt kunde anføres. Men at den hele Ordning ikke har kunnet gaa af uden Gnidninger er sikkert, og navnlig Akademiet, der, som nævnt, ejede Skoven, var utilfreds dermed, men forøvrigt havde Borgerne ogsaa forskellige Indvendinger at fremføre. Forstinspektør G. C. Ulrich skriver i sin »Taxation . . . af Sorø Akademis samtlige Skove . . . 1815 (»Sorø« II, 28) om Hjortenæs bl. a.: » . . . Sorø Bys Borgere har hidtil haft Græsningen i denne Skov, og som Følge heraf findes ingen Opvækst«. Men dette sidste er ikke noget, Forstmændene sætter Pris paa. Gennem Tiderne havde der fundet Underhandlinger Sted gentagne Gange, og endelig naaede man et Resultat, der ^{15/4} 1842 stadfæstedes af Kongen, idet der blev truffet en Overenskomst mellem Sorø Akademi og Købstadens Kommunalbestyrelse angaaende Udskiftningen af Græsningsretten paa Hjortenæs, saaledes at det tillades Akademiet at meddele Byen Arvefæste paa det Areal af Sorø store Ladegaards Jorder, beliggende ved den saakaldte Fægangsvej, som hidtil har været undtaget fra denne Gaards Bortforpagtning og hvis Størrelse udgjorde $74^{12432/14000}$ Tdr. Land. Akademiet frafaldt al Paastand om Del i Græsningsretten med Hensyn til de det tilhørende Gaarde, der er erhvervede senere end den Byen tillagte Græsningsret. Byen overtager alle Skatter og svarer en aarlig Afgift paa 50 Rbd. Jorden overdroges Byen til Brug fra Foraaret 1842 mod, at Byen fra samme Tid renoncerede paa al Ret til Græsning paa Hjortenæs.

Nic. Trautner skriver i sin lille Piece: Af Sorøs Historie.

»Fremmede Mennesker var en Sjældenhed paa de daarligt broglagte Gader. Derimod kan jeg huske det Liv, der skabtes, naar Byens Køer om Sommeren hver Morgen dreves ud til Græsning og hentedes hjem igen om Aftenen.

Ja, Byens Folk holdt virkelig Køer, skønt der ingen Jorder hørte til Sorø. Mælk maatte man imidlertid have, og den Gang kørte ikke som nu Bønderne ud med deres Mælk. Derfor erhvervede man Græsningsret i Akademiets Skov »Hjortenæs«, og denne Græsningsret tilhørte Grundejerne. Inddelingen var ganske ejendommelig, og

Fægangen.

Arealets Størrelse rettede sig efter vedkommendes Ejendom. De smaa Grundejere disponerede kun over »2 Ben«; de større havde derimod flere. Da nu en Ko har fire Ben, maatte 2 Smaaejere slaa sig sammen for at holde en Ko, eller man maatte leje den andens Part.

Byen holdt saa en Røgter, der hver Morgen, efter at Køerne var malkede, drev Flokken ud paa Græsgangen og hentede dem hjem igen om Aftenen. Morsomt var det at iagttage Dyrenes Stedsans. Saa snart de var kommen indenfor Byporten, skiltes Flokken, hver gik til sit, og der skete aldrig Fejltagelser«.

Senere, da Udskiftningen fandt Sted, dreves Dyrene ind paa Ladegaardsmarkerne i Slaglille Sogn, og man byggede et Hus paa Marken, som Hyrden fik overladt sammen med noget Jord.

Brolægning og Belysning.

Det vi hidtil har nævnt, er Vidnesbyrd om Trang hos Borgerne til at udvide Byens Flademaal. Men det gjaldt ogsaa om at forbedre eller, som man vel ogsaa dengang sagde, »modernisere« selve Byen og da navnlig dens Gader.

Da Sorø blev til, var man forlængst ude over den Tid, da man

brolagde Gaderne i Købstæderne med Træstammer, de saakaldte Brofjæle, idet man allerede i det 16de Aarhundrede gik over til at lægge Stenbro i Gaderne, hvad der betød et meget stort Fremskridt. Hvornaar Sorø Gader først er bleven brolagt, kender vi intet Middel til at afgøre; Raadstueprotokollerne fra det 18de Aarhundrede, som maaske kunde give nogen Besked derom, er, som nævnt, ikke længere til, men det ved vi i hvert Fald, at langt ned mod vor Tid var den Brolægning, der fandtes, ret elendig. Ved en Raadstuesamling, der fandt Sted ^{10/10} 1820 meddeltes det, at Torvets Brolægning var fuldført, og at der dertil var medgaaet en Udgift paa 152 Rdl., men om det var den første Brolægning her paa Torvet eller det gjaldt en Fornyelse af en ældre, ved vi ikke. Selvfølgelig var det ikke, som i vore Dage, næsten kunstfærdig tildannede Sten, som anvendtes og det var derfor ikke nemt at hindre Græsset i at bane sig Vej mellem Stenene, hvad enkelte gamle Soranere endnu vil kunne mindes. Til Tider synes det, som Græsset ligefrem har taget Overhaand, hvad vi slutter af, at der f. Eks. ^{1/3} 1839 fandt en Drøftelse Sted mellem Byfogden og Byens Repræsentanter om Torvets Rengørelse for Græs. ^{22/3} 1828 meddelte Byfogden i en Raadstuesamling, at Omkostningerne ved den ny opførte Stenkiste tværs over Realgade i Nærheden af Torvet har været 196 Rdl. 4 Mk. 2 Sk. Amtmandsskabet havde nægtet at ville approbere Beløbet til Udgift i Byens Regnskab, men man var enige om, at det foretagne Arbejde allerede i mange Aar havde været meget ønskeligt.

Brolægningen var imidlertid kun ét Middel til at kunne færdes i Byen uden altfor store Vanskeligheder. Af ikke mindre Betydning var det -- navnlig i Vintertiden -- at kunne formindske Aften- og Nattetimernes Mulm og Mørke ved Belysning af Gaderne. Men paa dette Punkt kom Sorø først sent med.

Det var, som bekendt, oprindelig Tranlygter, der brugtes, og medens saadanne indførtes i Korsør allerede 1816-17, i Slagelse 1820, maatte vi helt hen til 1843, før Sorø vandt med paa dette Omraade. Raadstueprotokollen siger, at der ved Raadstueforsamlingen ^{24/11} 1843 meddeltes, at det for længere Tid siden har været paatænkt, at Sorø By om Aftenen blev oplyst med Lygter, hvorfor man havde indledet Forhandlinger med Universitetsdirektionen. Kommunalbestyrelsen fandt, »at det baade vilde være til særdeles Nytte for Byens Beboere, om denne Oplysning nu kunde bringes i Stand, som det ogsaa i enhver Henseende maatte anses passende og til Prydelse for Byen«. En Maanedstid senere vedtog man, at der blev

anskaffet Lygter til Byen i Forbindelse med dem, som Sorø Akademi har lovet at bekoste, og endelig fastsloges det ^{12/8} 1844 at anbringe de 15 Lygter, hvorom det drejede sig, paa følgende Steder:

paa Gæstgiver Hoppes Gaard ved Indkørslen (Postgaarden)

- » Hjørnet af Lektor Mundts Bopæl (Nordre Hjørne af Storgade og Østergade)
- » Assessor Prehns Bopæl (Gæstehuset)
- » Lektor Lützens Bopæl
- » en Træpæl mellem Justitsraad Povelsens og Lektor Hjorts Bopæl (mellem gml. Ministerbolig og Herrernes Gaard)
- » Muren hos Kancelliraad Wendelboe (udfor nuv. Sparekasse)
- » en Pæl ligeoverfor Gæstgiver Parbst (paa Hjørnet af Storgade og Boldhusgade)
- » Plankeværket ved Voetmanns Gaard (Øst for Klosterporten)
- » en Pæl ligeoverfor Tømmermester Røslers Sted (i Rolighed)
- » en Pæl ved Skomager Hans Christensen (i Østergade)
- » en Pæl ved Oberst Pentz Gaard (ved »Trautners Gaard«)

ved Hestemøllen paa en Pæl (i Søndergade)

paa Smed Strohm's Hjørne eller Madame Warmings (Hjørnet af Søndergade og Søgade)

ved Kmhr. Stemmanns Gaard (ved »Urnes Gaard«)

paa Regenshjørnet (ved Torvet)

Glarimester Meyer havde tilbudt for en Betaling af 105 Rdl. fra 1. Sept. eller medio Sept. 1844 til 1. April eller medio April at besørge alt vedrørende Lygterne, indbefattet Anskaffelse af Væger, Lygters Antænding og Slukning m. m., men man har aabenbart fundet Udgiften for stor, for Aaret efter (^{29/9} 1845) blev man enige om med Hensyn til Lygternes Pasning og Forsyning med Tran og Væger for at komme til et bestemt Resultat om, hvormeget Tran der medgik, at Borgerrepræsentanten Jappe, som dertil var villig, skulde anskaffe og levere Tran og Væger og derfor ved Maanedens Slutning aflægge Regnskab. — Man havde derhos indledet Accord med Byens tvende Vægtere om at passe Lygterne og pudse dem mod en maanedlig Betaling af 2 Rdl. til hver.

Raadhus, Ting- og Arresthus.

Det Tidsrum, som vi beskæftiger os med i dette Kapitel, Tiden fra Midten af Trediverne til Midten af Halvtredserne, blev Vidne til Opførelsen af det første Raadhus, Ting- og Arresthus, som Sorø har ejet indenfor sit eget Omraade.

Hvor Retten har været sat i Byens første Tid, kan vi ikke opgive, men fortsatte Undersøgelser vilde mulig ogsaa kunne give Svar paa dette Spørgsmaal. Derimod ved vi, at Tinget blev holdt i Tidsrummet fra 1706 til 1769 i et Hus, der nu ganske er forsvundet, men i sin Tid laa umiddelbart op til den lille Skov, Syd for Landevejen mellem Byen og Vindelbro, som den Dag i Dag kaldes Tinghusvænget. Det vil maaske falde en og anden for Brystet, at man kunde tænke sig at henlægge Bytinget til et Sted udenfor Byen, men dertil er at bemærke, at i det 17de og et godt Stykke ind i det 18de Aarhundrede boede Sorø Byfoged, der ogsaa var Birkefoged, i Bjernede.

Men 1769 maatte man altsaa flytte Tingstedet, hvad der var »særdeles fornøden for fremmede Ting-søgende, der havde Aarsag at besvære sig over [dette] Steds Ubelejlighed, som og fordi samme Sted var saaledes nu aldeles forfalden, at det ikke uden med stor Bekostning kunde sættes i Stand«¹⁾.

Da der paa Tingstedet skulde behandles Sager ikke blot vedrørende Sorø By, men ogsaa vedrørende Sorø ridderlige Academis Borgret og vedrørende Sorøs og Baroniet Holbergs Birker, besluttedes det, at det indenfor Klosterporten beliggende saakaldte Boldhus i sin østlige Ende (hvor altsaa nu for Tiden Sorø Akademis Godskontor findes) skulde indrettes til Tinghus. Henrich Jessen siger i den nævnte Tale: ». . . ofte har man været betænkt paa at flytte det her ind, . . . men [det] har aldrig kunnet opnaas eller [er] bleven bragt til Virkelighed, førend af nu værende Oberhofmester . . . og Amtmand von Reitzenstein, som har lagt Haand paa dette Værk og ført det til Fuldkommenhed«.

Det var nu Tinghuset, men hvorledes stillede det sig med Arrestforholdene i Sorø.

M. Mackeprang skriver (Sorø I, 279) om Klosterporten, at den og de tilstødende Huse synes gennem hele Skoletiden at have tjent som en Art Administrationsbygning. »Her boede Fogeden og Skriversen, og her var Skriverstuen. Som Naboer havde de – Fangerne, thi ikke blot i Skoletiden, men ligetil 1845 benyttedes »Saxos Celle« som Fængsel . . .«.

Og det var tilsyneladende ikke blot dem, som forsaa sig paa

1) Se Inaugurations-Tale i Anledning af Sorø Tings Forflytning . . . den 26. Octbr. 1769 af Henrich Jessen, Byfoged i Sorø Kiøbstad (blandt de Mylius'ske Papirer paa Landsarkivet for Sjælland m. m.). Velvilligst meddelt mig af Kontorchef H. G. Olrik.

Akademiets Grund eller i dettes Jurisdiktion, der anbragtes her, men, hvad der vakte Professorernes Misnøje, ogsaa Folk, der begik Forseelser eller Forbrydelser i Byen. De klagede derfor over, at dette Arresthus, som Akademiet altid havde vedligeholdt, medens Sorø By intet bidrog dertil, anvendtes paa den nævnte Maade, men Kongen resolverede ^{20/3} 1789, at »Byens Jurisdiktion herefter, som hidtil, maa betjene sig af Akademiets Arresthus mod at tage forholdsmæssig Del i de til sammes Vedligeholdelse aarligen medgaaende Omkostninger«. Der staar i samme Resolution, som var henvendt til Amtmand Scheel, »at Sorø By intet Arresthus har, hvori Arrestanterne med Sikkerhed kan bevares, og det vilde være trykkelige for Byen om den for egen Regning skulde lade et nyt Arresthus opføre«.

I en Redegørelse, som konst. Borgmester i Slagelse, Ronnenberg, ^{24/9} 1790 har afgivet ogsaa til Amtmand Scheel om Arrestforholdene i Sorø (Indkomne Breve vedr. Sorø i Amtmand Scheels Tid (L. A.)), hedder det, at der foruden Arresten i Klosterporten fandtes noget, som kaldtes »den civile Arrest tæt ved Birketingsstuen« og desuden nævnes »Byens Vagt eller Arresthus«, der imidlertid var »meget forfalden saa vel paa Vægge som Loft m. v. og langt fra kan tjene til sin Bestemmelse«.

Der var altsaa foreløbig ikke Tale om nogen anden brugbar Arrest end den i Klosterporten. At det ikke har været noget Eldorado at leve i, fremgaar med al Tydelighed af den ovennævnte Redegørelse, Borgmester Ronnenberg afgav, og som vi ikke kan give Afkald paa i alt væsentligt at gengive, da den yder et, ganske vist ikke fornuftigt, Indblik i Datidens Anskuelse om, hvad der kunde forsvares. Men det vakte jo ogsaa Borgmester Ronnenbergs Kritik, og det med saa meget desto større Grund, som den omtalte Kvinde, Karen Davids, egentlig, saa vidt man kan se, ikke led af andet, end hvad der i vore Dage vilde have bragt hende ind paa en Sindsygeanstalt.

Redegørelsen har følgende Indhold:

Underdanigst Promemoria!

I Følge naadig Opdrag af 22. dennes, eftersaa jeg igaar ved Byfogdens Fuldmægtigs Anvisning det Arreststed, hvor Karen Davids i Sorø er indsat; samme befandt sig at være indrettet i Academiets Portbygning til højre Side, vendende ud til Academiets Stald- og Remise-Bygninger. Ved Indgangen

kommer man igennem 2de Døre, forsynet med Jærn og stærke Laase, og paa hver Dør en liden 4de kantet Aabning med Jærnstænger, hvoraf Lysning for saa vidt anbringes til det Rum, hvor Karen Davids er arresteret. Dette Rum skønnede jeg ikke kunde være 1 Alen dybere, imod den Højde eller Overflade, som den øvrige Bygning og Arrestgaarden ellers har, og saa meget mindre udsat for Vandskade, som jeg heller ikke, ved den Lysning som kunde haves ved Dørenes Aabning, kunde mærke noget Spor til; derimod befandt jeg ej den bedste Orden hos Karen Davids; thi Halmen, som hun ligger paa, lod til at være gammel; og da Karen Davids, efter givne Oplysning, skal have siddet i det Rum, hun nu er i, omtrent en 5 Uger og ikke faaet imidlertid mere end 2 à 3 Gange ren eller frisk Halm: Saa har hun saaledes ikke i denne Post faaet den tilbørlige Renlighed og Tilsyn. Desuden befandt jeg, især paa hendes Strømper, som hun selv foreviste mig, at samme med Utøj eller Lus var behæftet, og noget Linned, hun havde hos sig, ganske trængende til Vaskning. —

Dagen forud havde hun efter Fangefogdens og Konens Beretning faaet fra Byen sendt saavel en ren Særk som noget Mad — begge Dele erfarede jeg og Rigtigheden af; thi hun havde den første paa, som saa ren ud ved Hals og Hænderne, og i Henseende det sidste, da saa jeg nogle Kar og Potter staa inde hos hende, som vidnede om Beretningens Rigtighed, foruden, at hun selv tilstod det.

Men ved alt dette erindrede jeg Fangefogden og Kone, at de hverken burde lade skident Tøj eller Mad og Kar forblive i Arresthullet hos Karen Davids, som kan have mere end en skadelig Følge.

I denne Anledning spurgte jeg: om Karen Davids fik sin ordentlige Forplejning?

Svaret fra Fangefogden og Konen blev dette: at de rigtig nok fik Forplejningspengene fra Byfogden; men hun vilde sjælden tage noget fra deres Haand, da hun var i den Tanke, at samme var forgiftet. Desaaarsag havde de omtrent 3¹/₂ Mark Forplejningspenge i Behold.

Videre spurgte jeg: om Arrestantinden til den Tid i Gaar Eftermiddags ved Kl. omtrent imod 3 slet, havde faaet noget af Mad og Drikke fra Arrestforvareren den Dag? Hvortil blev svaret: Nej! hun havde ikke faaet noget, siden Dagen forud,

at [o: da] hun havde faaet Mad og Linned fra Byen; ved hvilken Lejlighed Karen Davids bad om noget Vand at drikke, som jeg og befalede Fangefogdens at give hende.

Af alt dette kan formodentlig ikke andet end tilstaa, at en altfor skødesløs Omgang bruges imod Karen Davids. — Jeg kalder den skødesløs; thi ondskabsfuld tror jeg ikke den er — Fangefogdens og Konens enfoldige og jævne Adfærd tegner ikke, saavidt jeg kunde skønne, til forsætlig Ondskabs Udøvelse; men at den burde ordnes ved Stedets Øvrigheds Vigilance [Aarvaagenhed], bliver nok en Nødvendighed.

Fangefogden og Kone paaskylder, at Karen Davids har været saa urolig; men derfor bør hun med saa megen mere Ordentlighed og Lemfældighed beegnes. — Den Tid jeg talte [o: talte med] Arrestantinden, kunde jeg ikke mærke andet, end hun havde Fornuftens Brug; og jeg tænker hun successive vilde bedres, ligesom Omgangen imod hende blev mild og taalelig.

Til den Ende mener jeg underdanigst, at den civile Arrest tæt ved Birketingsstuen, hvor hun i Førstningen var, men for medelst nogen foregiven Molest paa Vindverne blev forflyttet, kunde bruges, og Arrestantinden der indsættes igen til Prøve; thi der, hvor hun sidder, synes altfor haardt og mere passende for en grov Forbryder; og hun burde dog ikke overalt, naar hun tegner til Bedring, formenes i det mindste engang om Dagen at komme i fri Luft paa Naturens Vegne; hvilket jeg erfarede idag hidtil har været hende nægtet.

Byens Vagt eller Arresthus lod jeg mig og forevise ved samme Lejlighed. Men den er meget forfalden saavel paa Vægge som Loft m. v., og langt fra kan tjene til sin Bestemmelse. —

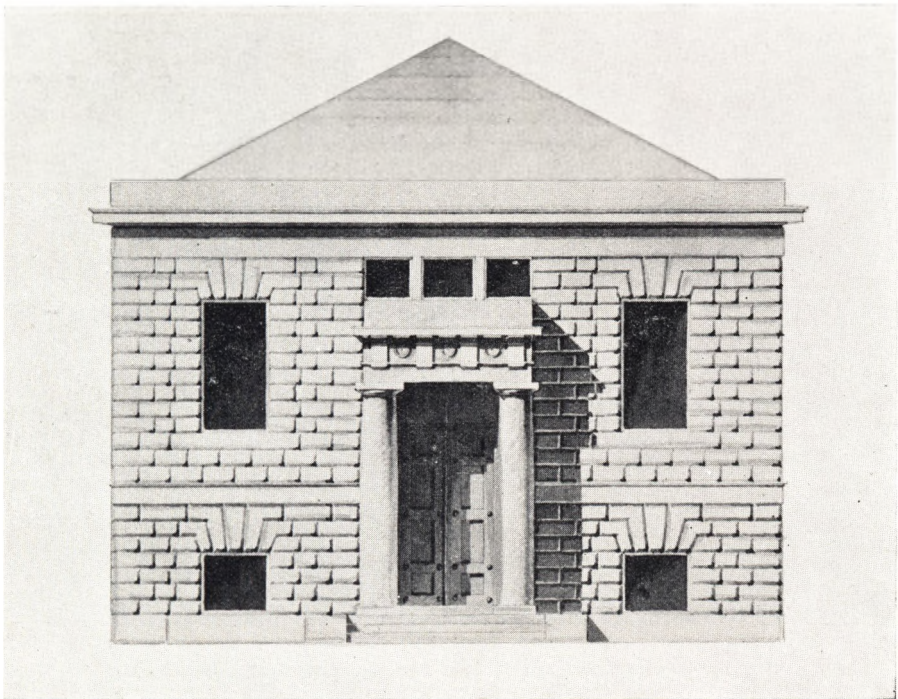
Saaledes haaber jeg underdanigst at have efterkommet Deres Højvelbaarenheds naadige Befaling.

Slagelse, den 24. Sept. 1790.

underdanigst
Ronnenberg.

Til Scheel.

Naar man nu betænker, hvorledes Arrestforholdene var i Sorø at dømme efter foranstaaende Udtalelser, og naar man endvidere tager i Betragtning, at Sorø By ganske vist havde faaet Adgang til og Brug af et Tingsted, der utvivlsomt i høj Grad overgik Tingstuen

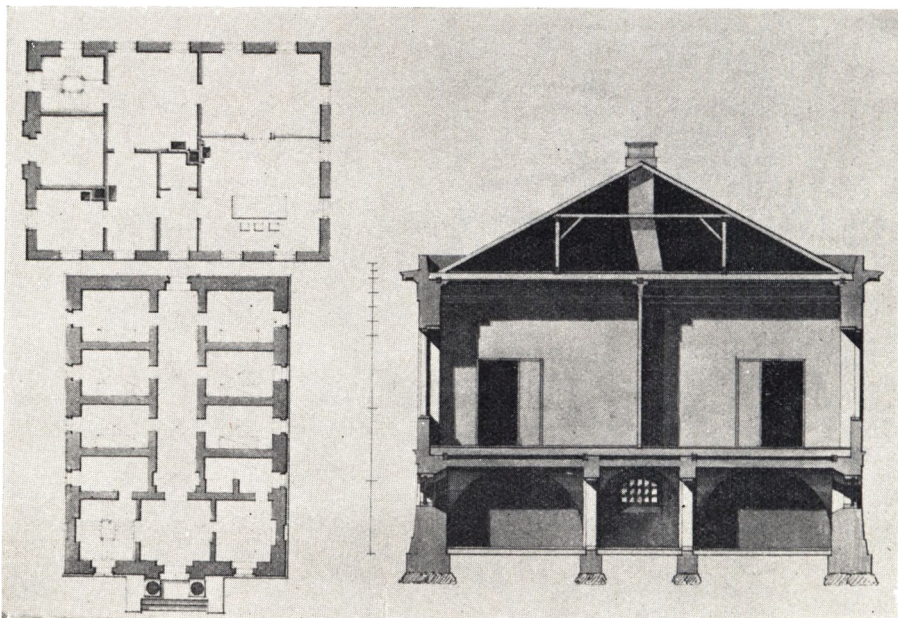

Udkast til Ting- og Arresthus i Sorø (?)

ved Landevejen, men jo ikke havde det paa sin egen Grund, er det ikke saa underligt, om der flere Gange har været ytret Ønske om at faa et eget Ting- og Arresthus. Men der skulde gaa adskillige Aar, inden Ønsket blev til Virkelighed.

Imidlertid er vi ved velvillig Anvisning af Kontorchef Olrik blevet opmærksom paa ovenstaaende to Tegninger, der har faaet sin endelige Plads, antagelig ved et Tilfælde, blandt Sorø Akademis søndre Distrikts Regnskabssager og absolut viser et Ting- og Arresthus (man lægge Mærke til Cellerne med Jærnstænger for Vinduerne). Men til vor store Beklagelse findes der ikke paa Tegningerne eller ved Tegningerne den mindste skriftlige Oplysning om, hvem der har været Mester for dem eller paa hvilket Tidspunkt, de er blevet til. Saameget kan blot siges, at de antagelig stammer fra et af de første Tiaar i det 19de Aarhundrede (1800–30), da de ligger i en Pakke fra den Periode.

Noget positivt sikkert kan vi altsaa ikke sige, men vi maa her –

Grundplan og Gennemsnit af Ting- og Arresthus i Sorø (?)

hvad der ikke altid er lige forsvarligt i en historisk Skildring – lade Fantasiens raade.

Vi tænker os altsaa, at de to Tegninger kan tages som Vidnesbyrd om, at Sorø By havde i Sinde at opføre en Ting- og Arrestbygning. Man er naaet saa vidt, at man har faaet en Arkitekt (Malling?) til at udarbejde et Forslag, har sendt dette til Akademiets Styrelse trolig nok for samtidig, som ved saa mange andre Lejligheder før og senere, at kunne anmode om økonomisk Støtte, men det hele Værk er altsaa af en eller anden Grund ikke blevet til noget, mens Tegningerne er blevet liggende blandt Akademiets Papirer og først nu, over 100 Aar senere, bliver draget frem af Forglemmelsen.

Et Spørgsmaal, som uvilkaarlig rejser sig, er dette: Hvor havde det været Tanken at opføre det paatænkte Ting- og Arresthus? Men paa dette kan vi heller ikke svare nogetsomhelst sikkert. Mulig har det været Tanken allerede da at henlægge det paa det Sted, hvor det nuværende Raadhus ligger, paa Amtspladsen (man husker, at den søndre Del af Herrernes Gaard blev nedrevet 1802), men det er, som sagt, ikke blevet til noget.

Hvad selve Forslaget til Bygningen angaar, kan man ikke nægte, at det er smukt; man har vel nok Lov til at mene, at det er en første Rangs Kraft, der har udført det. En helt anden Ting er det, om det vilde have taget sig ud i de Omgivelser, som findes paa Sorø Torv, og der forekommer det mig, at man vistnok maa sige, at det var tvivlsomt.

Der var altsaa fremdeles ikke andet at gøre end at fortsætte med Afholdelse af Tingene i den nuværende Kvæsturbygning, og det blev man ved med til helt hen i Fyrterne.

Imidlertid skal vi gøre opmærksom paa følgende:

I en Extrakt af Sorø Bys Raadstueprotokol fra 1790 staar der, at den 3die April dette Aar »mødte efter Indkaldelse samtlige Sorø Borgere i Byfoged Klagenbergs Gaard for at afgive deres Erklæring angaaende Græsningen, og i den ældste bevarede Raadstueprotokol (fra 1814) staar stadig, at Raadstuesamlingen fandt Sted paa Byfogdens Kontor lige til ^{29/4} 1828, da der tilsyneladende første Gang findes Benævnelsen »paa Tinghuset i Sorø«, ^{12/1} 1829 holdes Raadstueforsamling paa Tinghuset i Sorø, hvor Borgerne anmodedes om at erklære sig angaaende det ved Auktion ^{11/12} 1828 over Sorø Bys Vagthus gjorde højeste Bud, 1110 Rdl. Sedler, og det viste sig, at de fleste Stemmer erklærede sig imod Salget, da der kunde erholdes en Lejesum af det Lokale, som da var overladt Konsumtionsvæsenet til Brug, som svarede til den aarlige Rente af Auktionsbudet, hvorved tillige vandtes, at Vagtstuen forbeholdtes til Brug for Byen. Hvad den Brug var, som Byen gjorde af den, ved vi ikke.

Men den Tid kom, da man ikke længere lod sig nøje med de hidtidige Forhold. ^{11/2} 1840 holdtes der almindelig Borgerforsamling, hvor det Spørgsmaal drøftedes, om Sorøs Andel ved Opførelsen af det nye Ting- og Arresthus skulde udredes ved Anvendelsen af den Formue, som var indkommen ved det tidligere iværksatte Salg af Vagthuset eller ved Laan. Da der var flere Borgere, som ønskede Bygningen større end oprindeligt tænkt, skulde der udarbejdes nye Tegninger og Overslag, men forøvrigt bestemtes, at Vagthusfondet skulde bruges. Ved et nyt Møde ^{12/6} 1840 blev de nye Tegninger fremlagt, men Borgerne fremsatte som deres Anskuelse, at Omkostningerne burde fordeles mellem Byen og Landdistriktet paa en nærmere angiven Maade. Hvis dette ikke kunde gennemføres, ønskedes der ingen ny Ting- og Arrestbygning.

Imidlertid fandt man en farbar Vej, og 1845 rejstes Sorø Bys

første selvstændige Ting^s og Arresthus. Det kom som bekendt til at ligge paa Amtspladsen, men fik ikke nogen lang Levetid, idet det brændte 1879; men derom senere.

Treaarskrigen.

Mærkeligt nok har Trearskrigen ikke sat sig noget betydeligere Spor i Sorø Bys Raadstueprotokol. Vi kender alle Udtrykket »Aanden fra 48«, og der er ingen Grund til at tvivle om, at denne By – ligesom saa mange andre – paa forskellige Maader har været med i den Hjælp, der ræktes Fædrelandet af høje og lave, af unge og gamle, af Kvinder som af Mænd. Men søger vi til Byens officielle Dokument, til Raadstueprotokollen, for gennem denne at finde Vidnesbyrd om den Beredvillighedens Aand, som havde grebet det hele Folk, er det kun sparsomme Minder, vi finder derom. Ja, man kunde næsten fristes til at sige, at man gennem Protokollens gulnede Blade ikke finder noget, som det er værdt at standse ved. Tværtimod synes det, som Byens kaarne Mænd har givet Udtryk for en vis Tilbageholdenhed.

Da Forordningen af 22. Juni 1848 om ekstraordinær Udskrivning af Heste til Krigsbrug var udstedt, og da den indeholdt Bestemmelse om, at Sorø og Ringsted Købstæder tilsammen skulde levere 2 Trækheste, blev det foreløbig vedtaget, at man skulde anmode Ringsted Købstad om at stille begge Heste, hvorefter der da kunde tages nærmere Bestemmelse om Betalingen af den Part, som Sorø By skulde erlægge, ligesom det ogsaa vilde være at bestemme senere, om der skulde gøres nogen Paastand om Erstatning af Statskassen, hvad der var aabnet Mulighed for gennem en Bestemmelse i Forordningen af 7. Juni 1843. Ringsted var gaaet ind derpaa. Senere (^{21/7} 1848) ser vi, at der skal forfattes i Sorø, som andetsteds, en Fortegnelse over den for Værnepligten fritagne Befolkning i Købstaden af 22, 23 og 24 Aars Alderen, altsaa saadanne, som var fødte i Aarene 1823, 24 og 25. Da der udgik Armebefaling om, at Sorø skulde modtage i Garnison et Kompagni paa 150 Mand, som skulde indkvarteres i Byen og Omegnen, anmodede man om, at Staben og omtrent 40–50 Mand »paa Grund af Byens Localiteter« maatte blive indkvarterede i Byen, Resten i de omliggende nærmeste Byer.

Det er egentlig det hele, vi finder i Raadstueprotokollen i Anledning af den Kamp, som Fædrelandet maatte udkæmpe, og var der i det hele taget ikke andet at sige om Sorøs Forhold til Begiven-

hederne i de Dage, var det jo ikke meget værdt. Men heldigvis kan man andetsteds finde supplerende Oplysninger.

Blandt afdøde Lektor Fr. Matthiessens literære Efterladenskaber paa Sorø Akademis Bibliotek, findes der en Række Optegnelser, nedskrevne af Carl Anton Freuchen (f. 1835, Student fra Sorø 1855, senere Birkedommer og skriver paa Fejø), hvori han fortæller sine Minder fra Barndoms- og Ungdomsaarene, og deraf tillader vi os at meddele nogle Uddrag, idet vi dog bemærker, at enkelte Træk har han hentet fra Breve, han i sin Tid modtog fra Garver Nicolai Trautner, der havde oplevet det samme.

Freuchen skriver:

. . . Den 23. Marts [1848] vare Borgere og akademiske Lærere samlede paa Gæstgivergaarden i Sorø og vedtog at øve sig i Vaaben og Skydning under Assessor Prehns Ledelse, og allerede den 25. Marts Kl. 5 begyndte disse Øvelser, der siden fortsattes i Priorvænget, et da ubebygget Areal paa 7 Tdr. Land, der tilhørte Akademiet, Østen for Danneskjolds Alle. Selv vor Rector, Bojesen, var ivrig med.

. . . Allerede den 29. Marts havde vi ventet 2den Eskadron Husarer under Ritmester Marcher, 140 Mand under 6 Officerer, og baade Elever og Dreng fra Sorø Borgerskole gik dem i Møde til Slaglille. De kom dog først næste Dag.

. . . Til Sorø kom Tropperne . . . Torsdag 30. Marts, Fredag 31. Marts, Lørdag 1. April, Søndag 2. April og Mandag 3. April . . .

Sorø Borgere, deriblandt de Lectorer og Adjuncter, der boede i Byen, viste det smukkeste Sammenhold og den største Offervillighed for at berede Tropperne en god Modtagelse med Sympatitilkendegivelse og Føde. Eleverne, der ofte fik fri, gav deres Øl som Bidrag. . . .

Om nogen enkelt Soraner skal fremhæves for sin Utrættelighed i at organisere Troppernes Modtagelse, maa det være Academiets anerkjendt dygtige Gartner Voetmann, der endog sørgede for Vogne til trætte og syge Soldater.

Nordmanden Oberstl. (senere General) Olaf Ryes Bataillon var den første vi saa [den første, der kom til Sorø] . . . Jeg saa i Sorø Prøver paa hans Omsorg for de menige Soldater. Borgerkonerne i Sorø havde skaaret Smørrebrød og lavet Kaffe paa store Kjedler. I store Klædekurve blev Smørrebrød og Kaffe bragt ud til Møllehuset, og siddende paa Kanten af Kur-

vene modtog Konerne Soldaterne, der drak nogle af Under-, andre af Overkopper, og baade Maden og Kaffen blev modtaget med stor Glæde og Tak, saa at alt snart var udleveret. Det var vist ikke Meningen, at Soldaterne skulde stoppe op der, men Officererne kunde ikke lade Soldaterne marchere forbi og lade Konerne tilbage med deres Kærlighedsgaver.

Den følgende Dag kom saa Oberst Bülow med 2den Bataillon, ligeledes 4de Bataillon. Den sidste blev indkvarteret i Byen. . . . Bataillonnen satte Geværerne i Pyramider, og saa gik de Menige løs paa Kaffe og Boller, og saalænge Nogen kunde drikke, blev der serveret. Senere fik de Middagsmad i Familierne og forsynedes ved Afmarchen med Mad, Snaps og Øl. Borgerdrengene fik af Soldaterne Patroner (løse) og gik og fattede dem af, saa at de ogsaa fik lugtet Krudt. Det var godt Veir, og ingen Soldat marcherede utilfredsstillet fra Sorø lille By, og Borgerne vare inderlig glade ved, at alt var gaaet saa godt.

. . . .
Da Major Ræder [2den April] kom, førte han sine Sønderjyder ud paa Pladsen ved Academiet og Søen, sendte sin Adjudant ind til Digteren Ingemann og bad ham bære Bataillonnen med sin Nærværelse, og da Ingemann kom, holdt Ræder en flammende Tale, hvori han bad Soldaterne betænke, hvad de skyldte denne Digter, der længe forud havde næret Fædrelandskærligheden og derved givet Soldaterne det bedste Vaaben i Hænde. Med største Beskedenhed modtog Ingemann den Hyldest, Bataillonnen bragte ham i et rungende Hurra.

. . . .
Prins Christian af Glücksborg, vor senere Konge, ankom Dagen efter [Mandag 3. April] med sin Garde til Hest. Staaligere Officer og dygtigere Rytter skulde man vanskelig se. Hans Officerer og Mandskab indkvarteredes i Byen Natten over, og selv tog han Bolig hos Kammerjunker, Toldforvalter Øhlenschläger, Digterens Søn, der boede paa Realgade, lige over for Torvet. Samme Dags Aften bragte Ingemann, staaende paa Gaden, Prinsen sin Hyldest og lod de udenfor staaende Skarer udbringe et Hurra for den ædle Chef for den smukke Garde. Fra Vinduet takkede Prinsen. Da Dagen efter Garden stillede paa Torvet med Front mod Syd, bragte Prinsen i smukke, velvalgte Ord den lille By en Tak for Opholdet og en Op-

muntring til at tjene Fædrelandet tro, muligvis den første egentlige offentlige Tale, som den beskedne Prins har holdt.

• • •
Efter Vaabenstilstanden i Malmø og den lange Tid, der hengik inden Krigen genaabnedes, vendte de fleste af de for- nævnte Afdelinger ikke tilbage til Sjælland. . . . 1ste Reserve- bataillon, der i Foraaret ikke passerede Sorø, kom nu den 5. Novbr., da der laa Sne paa Gaderne, og Adjunct Assens spredte til Ære for dem smaa Stykker af røde Silkebaand over Sneen, hvad der tog sig godt ud.

• • •
Ved Krigens Slutning var der over hele Landet Fester for Soldaterne, og den Slægt, der nu lever, gjør sig vanskelig nogen Tanke om den Jubel, der saa herskede.

For Batteriet Dinesens Officerer gav Borgere, Lectorer og Adjuncter Fest paa Gæstgivergaarden i Sorø. Adskillige Gange i Krigsaarene havde dette Batteri vist sig i rette Tid paa rette Sted og gjort Udslag under vanskelige Situationer, og Chefen var blevet Nationens Yndling. . . . Blandt Deltagerne ved Festen var selv den sindige, svagelige, philosophiske Professor Lütken. I Begyndelsen gik det noget højtideligt til ved Aftens- bordet; men saa holdt en ung Officer en livlig Tale, og nu fulgte Skaal paa Skaal og Sang paa Sang, og tilsidst blev Stem- ningen saa animeret, at man efter endt Selskab sent [paa] Afte- nen blev noget højrøstet paa Sorøs ellers saa stille Gader, og man skumlede om, at vor brave Amtmand endog skulde have taget Fejl og gaet i Søn. — Større Folkefester vare i de nær- meste Aar efter Krigen ikke ualmindelige, og ved dem mødtes uden noget som helst Hensyn til Partier, hvem der vilde, hele Menneskemængder. Man glædedes alle over, at Nationen følte sig som en Enhed. Fædrelandssange spillede ved Familiesam- menkomster en langt større Rolle end nu, da der gjerne skal et særlig glad Lag til for at føre dem frem. Den Gang var det Sangene, som skabte det glade Lag.

For ikke senere at skulle vende tilbage til Krigsbegivenhederne, som fulgte 14 Aar efter Treaarskrigens Slutning, skal vi nøjes med her at sige, at ligesom der paa forskellige Maader viste sig Offer- vilje blandt Sorøs Borgere under den første af de slesvigske Krige, saaledes traadte man ogsaa sammen, da der paany kaldtes paa det

Præmiediplom fra 1864.

danske Folks — alle Klassers — Hjælp og Støtte. I December Maaned 1863 udstedtes der her, som andre Steder, Indbydelse til Firskillingsindsamling, undertegnet af Professor August Rothe, Kæmner P. Hansen og Gartner Voetmann. I det næste Aars første Maaned opfordredes Beboerne til at yde Bidrag til Anskaffelse af uldne Tæpper til Soldaterne. Opfordringen var underskrevet af Borgmester Leuning, Adjunkt P. Lorenzen og Overlærer Sibbern og indbragte fra Sorø By og Landsogn 193 Rdl. ,, Mk. 14 Sk. og fra Sorø Birks Jurisdiktion i Sorø og Holbæk Amter 610 Rdl. 5 Mk. 6 Sk. I den paa følgende Maaned, Februar 1864, søgte man paa Foranledning af Fru Apoteker Glahn, Adjunkt Lorenzen og Overlærer Sibbern at indsamle Charpi, og 5.-6. Juni 1864 holdtes der efter Indbydelse af Prokurator Flor, Bogbinder Koop, Købmand S. Smith og Inspektør Østergaard, en Bazar og Tombola i Sorø Akademis Ridehus, hvis Indtægt anvendtes til, som det hedder i Datidens Avis, »et i Anledning af Krigen veldædigt Øjemed«. Senere paa Aaret, 5-6/10 1864, fandt der, ogsaa i Akademiets Ridehus, en Udstilling af Landbogenstande Sted til Fordel for Saarede og de i Krigen Faldnes Efterladte. Det var Jægermester Bech til Waldbygaard, som havde sat det hele

Foretagende i Værk, men blandt Underskriverne var fra Sorø C. Hagen, Sorø l. Ladegd., Professor Rothe, Overlærer Johnstrup, Gartner Voetmann og Købmand S. Smith. Der blev uddelt Præmier og Diplomer, og den samlede Indtægt blev, iflg Sorø Avis $\frac{1}{12}$ 1864, 2249 Rdl. 3 Mk. 1 Sk. Da Udgifterne kun beløb sig til 320 Rdl., blev Nettoudbyttet 1929 Rdl. 2 Mk. 9 Sk., et pænt Resultat.

Forøvrigt var det ikke en Sag, Sorø var ene om; rundt omkring i Landet holdtes lignende Udstillinger med det samme Formaal for Øje, fordi man der som her kunde underskrive Sandheden i det Ord, der stod som Indskrift paa Præmiediplomerne: Den Tapres Savn vil Landboidræt lindre. Ved disse Lejligheder var det By og Land, der slog sig sammen, en smuk Følge af Fællesskabsfølelsen.

Og saa blot til sidst en Meddelelse om Modtagelsen her af en Del af de hjemvendende Soldater. Vi læser i Sorø Avis for $\frac{15}{8}$ 1864:

Resterne af 10de Regiment, omtr. 800 Mand, ankom hertil Byen, hvor de skulle foreløbigt indkvarteres, i Løverdags. Skønt Forholdene ikke opfordre til Tilkendegivelser af den Art, der fandt Sted ved Troppernes Hjemkomst efter Krigen 1848, vilde det dog være uretfærdigt at bebreide den menige Soldat i Almindelighed det uheldige Udfald af Krigen, og Byen havde derfor ogsaa smykket sig paa bedste Maade ved at udhænge Dannebrogssflag. I Dag samledes Regimentet paa Torvet for, inden det ældre Mandskab hjemforlovedes, at høre Hs. Majestæts Proklamation til Hæren oplæses. Efterat dette var sket, mindedes den paa Stedet Øverstkommanderende, Kapitain VauPELL, med nogle faa Ord Regimentet om dets hæderlige Holdning under Krigen, nævnede de Steder, hvor det havde kæmpet, og de Kompagnier og Personer, der særligt havde udmærket sig, slutteligt takkede han Regimentet for den Aand, der stadig havde hersket i det, og udtalte den Forvisning, at ligesom Krigen havde gjort Regimentet til en Enhed, saaledes vilde det ogsaa som Enhed samles igen, dersom Forholdene skulde kræve det. Efter endt Tale udbragte Kapitaenen endnu et Leve for gamle Danmark og dets Konge, Christian den Niende, der af Regimentet og det tilstedeværende Publikum besvaredes med et 9 Gange gentaget Hurra, samt et Leve for 10de Regiment. Efterat Permitteringen er foregaaet, vil det i Landsbyerne i i Nærheden liggende Mandskab rimeligvis ogsaa blive forlagt til Byen. Det vil vistnok være overflødigt at minde om, at

10de Regiment har Krav paa at møde en velvillig Imødekommen hos enhver Dansk, og vil derfor heller ikke savne en saadan her i Byen.

Men det var ikke blot Gaver af den ene eller anden Art, man skænkede de forbidragende Soldater; der var selvfølgelig her fra Sorø ogsaa unge Mænd, der maatte drage i Felten og tage Del i Kampene paa Sønderjyllands Jord. Hvor mange det var, ved vi ikke, men en god Skæbne maa have fulgt dem, da det formentlig kun var to (og en i 1864), der ofrede deres Liv for Fædrelandet, og hvis Minde er bevaret gennem den af brunrød Granit hugne Mindetavle med Tegning af Professor Dalsgaard, der ⁶/₁₀ 1876 blev indsat i Sorø Kirkes søndre Sideskib, og hvorpaa der staar at læse:

FALDNE
FOR
FÆDRE-
LANDET

MENIG HANS SØRENSEN
FALDEN VED FREDERICIA 6. JULI 1849
MENIG CARL MARCUS PETERSEN
SAARET VED ISTD 25. JULI 1850, DØD AF SIT SAAR 25. MAJ 1853
LIEUTENANT JOHAN GEORG FREDERIK SCHLEGEL
SAARET PAA ALS 29. JUNI 1864, DØD 2. JULI S. A.

VOR SIÆL BIER
EFTER HERREN
HAN ER
VOR HIÆLP
OG
VORT SKIOLD
Ps. 33. 20

Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling.

Heller ikke Frihedsrøret og Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling har man nævneværdige Hentydninger til i Raadstueprotokollen. Ved Møde i Kommunalbestyrelsen ²¹/₇ 1848 meddeltes det, at Amtet havde forlangt snarest mulig at modtage Forslag til Antallet af de Medlemmer, Sorø By formenes at burde udnævne til at tiltræde den eventuelle Valgbestyrelse. De Personer, som vil indskrives som Vælgere til den forestaaende Rigsforsamling, skulde melde sig for Kommunalbestyrelsen, som i Ugen fra 31. Juli til 5.

August begge Dage inclusive vilde være tilstede paa Sorø Bys Raadstuesal hver Dags Eftermiddag fra 5 til 7. Det blev vedtaget, at der skulde foreslaas 2 Personer til Valgbestyrelsen.

Udover dette er der egentlig ikke noget at læse ud af den gamle Protokol om de for Landet saa betydningsfulde Tildragelser. Blot finder vi det følgende Aar, ^{10/1} 1849, en Forespørgsel fra Amtet om Byens Udgifter i Anledning af Valgene til Rigsforsamlingen, hvor paa der svares, at den samlede Udgift beløb sig til 5 Rbd. 5 Mk. til Anskaffelse af 2 Protokoller, som Kæmnerkassen kan udrede, et Svar, hvis Indhold staar i den mest skærende Modsætning til de Summer, der i vore Dage ofres paa Valg til Rigsdagen.

Her maa vi nøjes med at gengive, hvad Sorø Amtstidende eller: Den Vest-Sjællandske Avis skriver i sit Numer for 10. Oktober 1848. Valget fandt som bekendt Sted 5te Oktober.

Der staar følgende: Valget af en Deputeret til Rigsstænderne i Sorø Amts 2det Distrikt blev tilendebragt paa kortere Tid end 5 Timer. — Som Valgkandidater havde stillet sig: Dr. Kierkegaard, Sognepræst i Pedersborg, Arvefæster Lyders af Alsted og Magister Mundt af Sorø. — Efter en kort Indledning af Valgdirecteuren, udviklede Dr. Kierkegaard sine Anskuelse i et udførligt Foredrag, der optoges med meget Bifald og flere Gange blev afbrudt med Applaus. Derefter fremtraadte Hr. Lyders og fremsagde med svag Stemme nogle Ord, som Indsenderen dog ikke ret kunde forstaa. Endelig holdt Magister Mundt et Foredrag, der tildrog sig megen Opmærksomhed. — Efterat Candidaterne saaledes havde ytret sig, besteg Prof. Rothe Talerstolen og forestillede Vælgerne med Kraft og en sjelden Uforbeholdenhet det Forkastelige i de Agitationer, som fra en vis Side vare gaaede forud for Valghandlingen; hvorhos han varmt anbefalede Mag. Mundt. — Arvefæster Lyders fandt sig, som det synes, heraf foranlediget til at ville tage til Genmæle; men da hans Opræden blev modtaget med Mishag, trak han sig saa godt som straks tilbage. — Der skredes nu efter nogle ubetydelige Repliker til det collective Valg. Af dette blev Udfaldet, at 60 Stemmer faldt paa Dr. Kierkegaard, 200 Stemmer paa Hr. Lyders og 210 Stemmer paa Magister Mundt. — Stemmegivning til Protocollen blev forlangt, og da Dr. Kierkegaard underhaanden tilkendegav sine Vælgere, at han vilde trække sig tilbage, blev det endelige Resultat, at 347 Stemmer faldt paa Arvefæster Lyders og 393 St. paa Mag. Mundt, og at altsaa Magister Mundt blev proclameret som valgt Rigsdagsmand for Sorø Amts 2det District.

Sorø Bys første Raadhus.

DEN NYE TID BRYDER FREM OG FOLDER SIG UD

Byens Vækst og Indlemmelser.

Ligesom Hovedstaden i sin Tid krævede mere Albuerum og trængte udenfor Voldene, saa Forstæderne opstod, saaledes kom der ogsaa for Sorø det Øjeblik, da man ikke længere kunde nøjes med den begrænsede Plads, der var i den oprindelige By, og maatte søge at vinde nyt Terrain. Vi har allerede i det foregaaende Kapitel nævnt, hvorledes man i Begyndelsen af Trediverne fik rejst et Par Bygninger Nord for den gamle Byport, men i det Tidsrum, vi her skal beskæftige os med, tog det rigtig Fart, og foruden at der føjedes den ene Nybygning til den anden, søgte Byen ogsaa at udvide sig derigennem, at større og mindre Arealer optoges i den, med andre Ord, at der fandt saakaldte Indlemmelser Sted.

Vi skal paa de følgende Sider nævne de vigtigste af disse.

Da Banen fra København blev ført igennem til Korsør (i 50erne), var man straks klar over, at der maatte skabes en direkte Adgang fra den nyopførte Sorø Station til Byen, og der blev derfor anlagt en særlig Vej over Sorø Sø, som løb op til en af Byens Gader, hvorved det saakaldte Priorvænge blev overskaaret i to Dele, en

vestlig, som dannede en lille, uregelret Triangel, og en østlig, som havde en ret god kvadratisk Form. Dette sidste Stykke Land, det østlige, bestemte Ministeriet skulde bortsælges efter at være delt i 10 Parceller. Auktionen fandt Sted ^{10/4} 1855 over 6 af Parcellerne, medens de resterende fire bortsolgte ved Auktion ^{25/6} 1855, og i den paafølgende Tid blev de bebygget. Ved kongelig Resolution af ^{21/5} 1856 bestemtes det, at det Stykke (af Priorvænget), »som er beliggende Øst for den nye Vej, der fører fra Sorø By til Sorø Jernbanestation paa Liunge Mark og som begrænses mod Nord af Rolighedsstrædet, mod Øst af det Vænge, som nu tilhører en Ejendomsbesidder i Sorø [Bager Hitzmann] og mod Syd af det saakaldte Mølledege eller Lystskoven Filosofgangen . . . med de derpaa opførte eller opførende Bygninger bliver en i enhver Henseende integrerende Del af Købstaden . . .«

Dette var – saavidt bekendt – den første Indlemmelse, som fandt Sted her i Sorø, men den fulgtes allerede det følgende Aar af en ny, og derefter blev man ved med at føje det ene Stykke efter det andet til og det lige til vore Dage. Til Tider var det enkelte Ejendomme, der tilmed ikke altid laa ved Siden af hinanden, som indlemmedes ved den samme kongelige Resolution, til andre Tider var det et samlet Jordstykke, bebygget eller ubebygget, som inddroges i Købstaden eller rettere i det, som kaldes Sorø Købstads Markjorder. At gennemgaa alle disse – større og mindre – Indlemmelser, vilde let føre for vidt og kun have en begrænset Interesse, men vi skal i det følgende holde os til de mere betydningsfulde, til dem, som virkelig betød noget med Hensyn til Byens Vækst.

Realregistret for Sorø Landsogn Fol. 25 b meddeler om Matr. Nr. 7 b (den af Gæstgiver Hoppe til Murermester Jacobi ^{9/5} 1833 overdragne Ejendom), at den blev inddragen under Sorø Købstads Jurisdiktion ifølge kgl. Bevilling af ^{6/1} 1857, og mulig var det samme Tilfældet med andre.

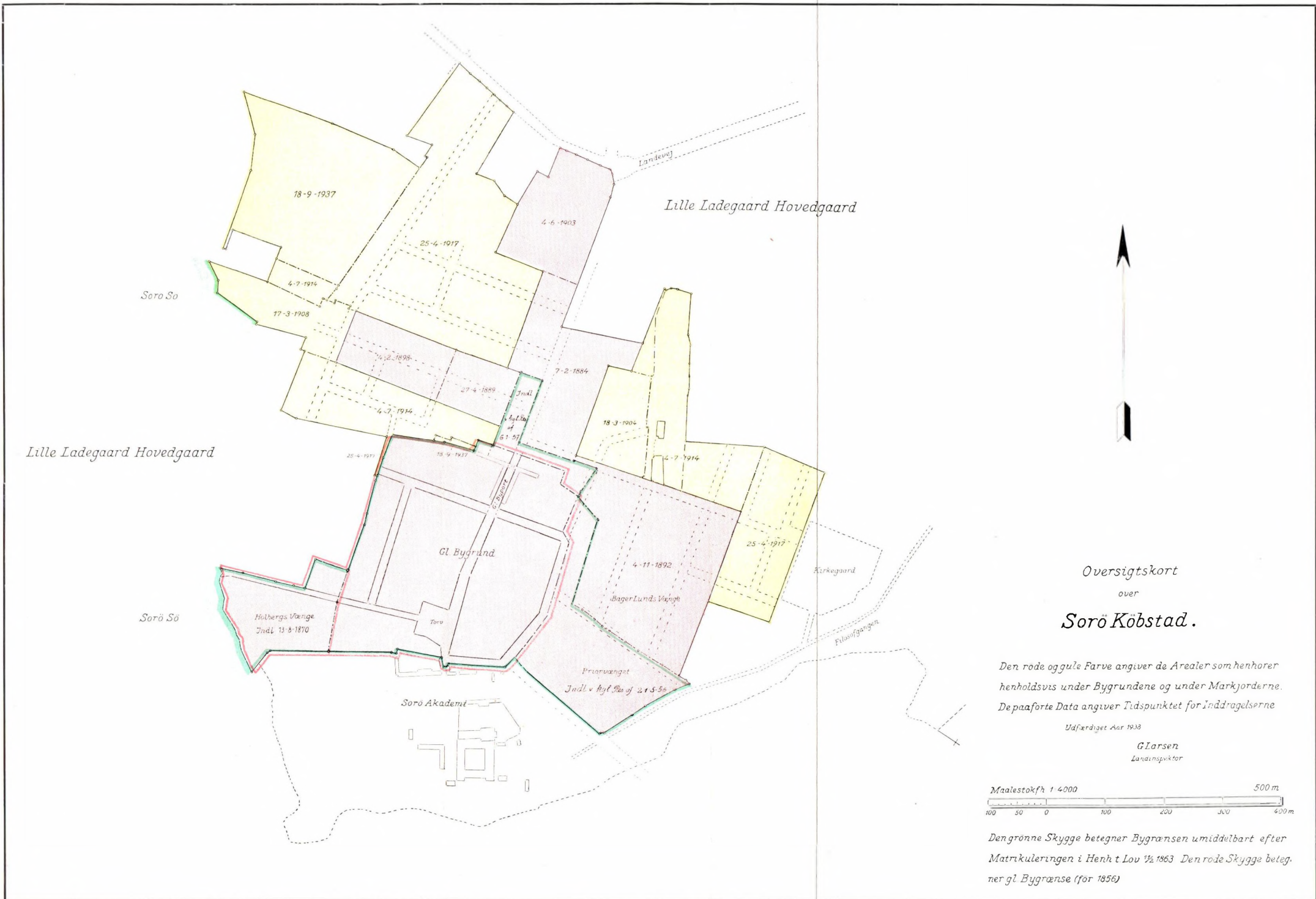
At Sorø By og dens Kommunalbestyrelse har anset det for et Gode, at de i det foregaaende nævnte Grunde og Ejendomme blev indlemmet, er sikkert udenfor al Tvivl. Derpaa tyder ogsaa, at man nogle Aar senere enedes om at forsøge paa at gøre Skridtet fuldt ud, idet Kommunalbestyrelsen gennem Amtmanden over Sorø Amt indsendte til Kultusministeriet et Forslag »dels om at Sorø Academi, Kirken med flere Jorder af Landsognet inddroges under Købstad-

grunden ved den da forestaaende Matrikulering, dels om at den saakaldte Lille Ladegaards Jorder, der udgjorde Landsognet, incorporeredes under Købstadssognet«. Desværre har det ikke været muligt at finde det oprindelige Andragende, hverken i Rigsarkivet eller i Landsarkivet, hvad vi højlig beklager, da det vilde have været af stor Interesse at lære Kommunalbestyrelsens Motivering at kende. For at bøde derpaa anser vi det imidlertid forsvarligt at gengive i Uddrag den Skrivelse, hvormed Kammerraad Beck, som var Forvalter over Sorø Akademis Gods, ^{22/11} 1865 udtalte sig til Kvæstor om den paagældende Sag. Vi vil gennem denne Skrivelse kunne se i hvert Fald nogle af de Argumenter, som Kommunalbestyrelsen var rykket frem med, og som Kammerraaden søgte at gendrive.

Kammerraad Beck skriver:

. . . den hele Samling af Bygninger indenfor Klosterporten med dertil hørende Pladser af Academihaven, der danner det egentlige Academiterritorium, udgør et særdeles vel arrunderet samlet Hele, om hvis Grænse mod Sorø By ikke kan rejses nogensomhelst Tvivl, og forsaavidt det er anført, at Akademiet er sammenbygget med Købstadsejendomme, da bestaar denne Sammenbygning ikkun i, at der ved Enden af den saakaldte Bogtrykkergaard, en gammel Bygning udenfor Klosterporten, er opført en ubetydelig Hjørnebygning ud mod Byen, men iøvrigt er den gamle Grænse aldeles uforandret med Undtagelse af, at den ny Vej til Jernbanen nu danner Grænsen imod denne Side.

. . .
Dersom Akademiet inddrages under Købstaden, synes det at maatte være en Selvfølge, at disse Foranstaltninger [s: bl. a. Vedligeholdelse og Renholdelse af Veje og Gangstier indenfor Klosterporten, Bortskaffelse af Sne, Tilsyn med Bygningerne, Skorstensfejning, Vægtertjeneste m. m.] i al Fald for den største Del maatte blive en Kommunsag og altsaa underlægges Kommunalbestyrelsen, men da det særlig maa interessere Akademiet, at alt holdes i samme gode Orden som hidtil, vil Akademiet ikke undgaa at maatte bestride Udgifterne i samme Omfang som nu er Tilfældet, og hele Forskellen vilde altsaa være, at Akademiet blev underkastet en generende og ubehagelig Kontrol, der upaatvivlelig vilde give Anledning til idelige Stridigheder og Kjævlerier. Naar Kommunalbestyrelsen i Slut-

Oversigtskort
over
Sorø Købstad.

Den røde og gule Farve angiver de Areaer som henholder henholdsvis under Bygrundene og under Markjorderne. De paaførte Data angiver Tidspunktet for Inddragelserne

Udfærdiget Aar 1938

G. Larsen
Landinspektør

Den grønne Skygge betegner Bygrænsen umiddelbart efter Matrikuleringen i Henh. t. Lov 1/2 1863. Den røde Skygge betegner gl. Bygrænsen (for 1856)

ningen af dens Erklæring af 27. Juli d. A. har tilladt sig at fremsætte en indirekte Beskyldning med Hensyn til Renligheden paa Akademiet, maa jeg bestemt afvise samme som uforsvarlig og uberettiget, thi det er en afgjort Sag, at Akademiet i alt hvad der vedkommer Sundhedsvæsenet og navnlig alle Renlighedsforanstaltninger staar langt over Byen, — det var ogsaa disse Betragtninger, der gjorde sig gældende og bevirkede, at Sorø Academi og sammes Bygninger i Landsognet danner en Undtagelse med Hensyn til de for Byen gældende Sundhedsvedtægter, og Erfaring har tilstrækkelig vist det hensigtssvarende i denne Reservation, idet Akademiet derved har kunnet tilbagegive en i den sidste Tid forøvrigt ganske utilbørlig Indblander fra Byens Sundhedskommissions Side.

. . .
Naar Communalbestyrelsen har stillet i Udsigt, at de nuværende private Veje i Landsognet, hvorved kun kan menes Vejene paa selve Academiterritoriet, mulig kunde overgaa til offentlige, maa Akademiet modsætte sig en saadan Foranstaltning, da det netop er af særlig Interesse, at disse Veje beholder deres private Karakter. — Forsaavidt Communalbestyrelsen ogsaa har paaberaabt sig, at man for at komme til Academiets Hovedindgang, den saakaldte Klosterport, maa passere Byens Hovedgade, skal jeg ikkun bemærke, at Akademiet ved flere Lejligheder har ydet betydelige Bidrag til Istandsættelse af Gader og Veje [hvorefter der nævnes Anlægget af Jernbanevejen, som Akademiet ydede et betydeligt Tilskud til].

. . .
uagtet Communalbestyrelsen synes at have en særegen Lyst til at indblende sig i Academiets Sager, en Lyst, som jeg formener bør bekæmpes til det yderste, kan det dog vel ikke forudsættes at have været blot Forfængelighedshensyn, der her gør sig gældende, men at der ogsaa tilsigtes reelle Fordele for Byen. — Erfaring med Hensyn til Academiets 2de gamle Gaarde i Byen har ogsaa vist hvad en saadan Reservation har at betyde, og der vilde nok Tid efter anden findes Udveje til at bebyrde Akademiet paa andre Maader.

. . . jeg kan ikke skønne rettere end at det i ingensomhelst Henseende vilde være til Gavn eller Fordel for Akademiet at komme i nærmere Forbindelse med Sorø Købstad, medens det derimod staar klart for mig, at en saadan Forandring paa

mangfoldige Maader vilde vise sig at være til Ulempe og Gene for Academiet og dets Bestyrelse, og da det . . . maa være af særdeles Vigtighed for Academiet at bevare paa sit Enemærke den fri Raadighed og Selvstændighed, som de her bestaaende særegne Forhold gøre i saa høj Grad ønskelig, maa jeg paa det allerbestemteste fraraade, at Academiet giver Samtykke til den af Communalbestyrelsen attraaede Inddragelse under Sorø Købstad af Landsognet og navnlig da Academiterritoriet.

. . . et godt Naboskab søges bevaret fra begge Sider, men ethvert Forsøg fra Byens Side paa at udvide sig eller sin Myn-
dighed paa Academiets Bekostning bør bestemt afvises.

Som rimeligt var, blev Andragendet sendt Kvæstor Frydensberg til Erklæring, og han gav det ikke nogen blid Medfart. I hans Skrivelse hedder det bl. a. (se Meddelelser angaaende Sorø Akademi for Aarene 1857—78 S. 184—85), at der fremtidig ingen Grund er til at samtykke i Indlemmelsen under Købstadgrunden, naar derved paaføres Academiet forøgede aarlige Udgifter, medens der er »al Grund for Academiet til bestemt at modsætte sig den omhandlede Indlemmelse, for at udelukke Communalbestyrelsen fra al Indblanding og Control med de, væsentligst for Academiets Skyld, nødvendige Foranstaltninger til Orden, Renholdelse og Forskønnelse af Academiets Omgivelser« og der tilføjes spydigt, at »den gode Orden og Renlighed, som findes paa Academiterritoriet, . . . ingenlunde staar tilbage for de Foranstaltninger, som Communalbestyrelsen i saa Henseende træffer i selve Byen«. Men ikke nok hermed. Der fortsættes: »Dersom det ikke er Communalbestyrelsens Hensigt med den foreslaaede Indlemmelse at paaføre Academiet forøgede Byrder, indser jeg ikke, af hvilken Grund Indlemmelsen ønskes, da de ubetydelige Byrder, som Adskillelsen paafører Byen, . . . rigeligen erstattes ved de store Fordele, som Academiet yder Byen, og hvoraf jeg kun skal nævne den for [sikkert Trykfejl for fri] Afbenyttelse af Kirken, som vedligeholdes af Academiet, der tillige udreder en Del af Lønningerne til Præsten og Degnen, samt udelukkende lønner de øvrige Kirkebetjente, at Academiet udreder et betydeligt Bidrag til Almueskolevæsenet i Sorø og har anskaffet kostbare Sprøjter, som naturligvis ogsaa benyttes ved opkommende Ildebrande i Byen, ligesom Academiet ogsaa ved flere Lejligheder har ydet betydelige frivillige Bidrag til Byens ekstraordinære Udgifter, navnlig til Brolægning og til Anlæg af Vejene til Jernbanen. Byen er nu

fritaget for alle Udgifter vedkommende Academiterritoriet, uagtet det ogsaa benyttes af Byens Beboere, da Akademiet vedligeholder og renholder alle derpaa anbragte Veje, som om Aftenen oplyses for Academiets Regning, ligesom Akademiet ogsaa lønner en særskilt Vægter og en Skorstensfejer, som dermed bliver i Stand til at overtage Skorstensfejningen i Byen mod en meget ringe Betaling.

Academiterritoriets Indlemmelse i Byen vilde endogsaa paaføre Byen forøgede Udgifter, da flere af fornævnte Foranstaltninger i saa Fald maatte overtages af Byen . . .

Kvæstor tillader sig derfor underdanigst at indstille, at det høje Ministerium paa Sorø Academis Vegne vil nægte Samtykke til den foreslaaede Indlemmelse under Købstadgrunden af de fornævnte, Akademiet tilhørende Ejendomme og Grunde i Landsognet . . . og slutter med at sige: Trænger Byen til Udvidelse, da maa jeg være enig med Kammerraad Beck [Godsforvalter over Sorø Academi], at Udvidelsen helst bør ske ved Bebyggelse af de Parceller af Lille Ladegaards Jorder, som støde til den Vej, der fører fra Byen til Hovedlandevejen, og forsaavidt disse Parceller tilhører Akademiet, kan der formentligen ikke være noget at erindre mod, at de indlemmes under Købstadgrunden, efterhaanden som de sælges fra Akademiet og anvendes til Bebyggelse, men saalænge de tilhører Akademiet og udlejes til Dyrkning, tror jeg ikke, at der er nogen Anledning til at samtykke i, at de inddrages under Købstaden, om Akademiet endog fritages for den derved bevirkede forøgede Skattebyrde. Ved Academiterritoriets Indlemmelse i Købstadgrunden kan en hensigtsmæssig Udvidelse af Byen ikke ventes opnaet, da Akademiet formentligen aldrig vil afhænde nogen Del deraf til Bebyggelse for Private.

Ministeriet billigede i alt væsentligt det af Kvæstor fremsatte, og ved kongelig Resolution af ⁵/₉ 1866 bestemtes det, at de umiddelbart udenfor Sorø Købstad beliggende Jordlodder af Sorø Landsogn, nemlig Matr. Nr. 1 c., 1 d., 9 b., 7c., og 7 d. samt af Matr. Nr. 7 a to mindre Stykker maatte indlemmes under Købstaden, saaledes at samtlige disse Lodder med de Bygninger, der allerede vare eller i Fremtiden maatte blive opførte paa samme, blive i enhver Henseende integrerende Dele af den. Men om Indlemmelse af Akademiterritoriet eller Inddragelse af Sorø lille Ladegaard i Byen tales der ikke det mindste i den kongelige Resolution. Denne af Kommunalbestyrelsen udklækkede Plan er ganske stille lagt til Side.

Hvad de ovenfor nævnte Matrikelnumre angaar, betegnes de

nærmere saaledes i Meddelelser angaaende Sorø Akademi 1889—98 S. 84: Matr. Nr. 1 c. omfatter 4 Jordstykker, som ved 2de Fæstebreve af 9/5 1877 er overdraget til Ejeren af Gaarden Matr. Nr. 22 i Sorø Købstad og skal for bestandig henligge til denne Gaard. — Matr. Nr. 1 d. Selvejendom. S. 90 Matr. Nr. 9 b. er Jordstykker henlagt til de paa den vestlige Side af Baggade [Søndergade] liggende Huse for at øge deres Haver. S. 88 Matr. Nr. 7 c. og 7 d. er nu Matr. Nr. 24 af Sorø Købstad, Stedet paa Hjørnet af Storgade og Frederiksvej.

Ved Byraadsmødet ^{28/12} 1878 fremlagdes en Skrivelse fra Tømrermester Bohne om Forholdet mellem Byen og Landsognet, hvad der gav Anledning til, at man vedtog at søge de Nord for Byen ved Sorø Stræde beliggende, til Landsognet hørende Grunde, lagt ind under Byen. Imidlertid synes det, som der foreløbig ikke blev gjort noget ved Sagen, men i Novbr. 1881 foreslog Bohne og Adjunkt Hoff, der begge var Medlemmer af Byraadet, at dette skulde opfordre Borgmesteren til at søge gennemført, at de tre Grunde, Alderdomsforsørgelsesforeningen, Læge Juuls og Kommuneskolen indlemmedes i Købstaden. Resultatet blev, at andre toges med, men da Byraadet anmodede Distriktsraadet om at udtale deres Mening i Anledning af den paatænkte Indlemmelse, følte dette sig opfordret til at udtale sin Beklagelse over, »at denne Sag er rejst nu paa et Tidspunkt, da Landdistriktet saa nylig er skilt fra Byen, medens dets Administration og Udgifter hidtil har sorteret under denne, hvorved Sagen let faar det Udseende, at Byen vil erhverve en Fordeel paa Landdistriktets Bekostning, eftersom Beboerne af det Areal, der agtes indlemmet, ere nogle af de største Skatteydere i Landdistriktet«. Endvidere udtaler Distriktsraadet, at det »er af den For mening, at det ikke er fra selve Beboerne, Begæringen om Indlemmelse oprindelig er fremkommen, men fra Byraadet eller dog enkelte af dets Medlemmer« og »at der ikke synes at foreligge ringeste Grund til at indlemme Arealerne i Byen, eftersom Sorø Købstad ikke har vist sig at trænge til nogen Udvidelse ad den Kant, hvor de omhandlede Grunde ligge«. Vi har ikke haft Lejlighed til at se Byraadets Indstilling, men skal her blot nævne, at Borgmesteren havde udtalt Ønske om, at Adjunkt Hoff skulde se denne, før den indsendtes, og Hoff følte sig i den Anledning opfordret til, inden Indstillingen udfærdigedes, at henstille et Par Ting til Borgmesterens gunstige Overvejelse, bl. a. at der indflettes i den »en kort og kølig

Afvisning af den Insinuation, at Byen skulde have Tanker om ved det forehavende Skridt at søge en Fordel paa Distriktets Bekostning« og »en Bemærkning om, at det formentlig er irrelevant [?: urigtigt, ligegyldigt], om Ønsket om Indlemmelsen oprindelig er opstaaet hos vedkommende Grundejere eller ikke, naar det [?: Byraadet] blot paa given Anledning udtaler sig for samme. . . .«

Andragendet indsendtes altsaa fra Byraadet, men Indenrigsministeriet udtalte, at det intet indeholdt til Oplysning om, af hvilken Grund Indlemmelsen ønskedes og anmodede Byraadet om nærmere at motivere Andragendet.

Blandt de Papirer, vi har haft Lejlighed til at gennemse i Sorø Raadstuearkiv, findes bl. a. følgende, af Adjunkt Hoff nedskrevne Linjer, der kan staa her som Svaret paa Ministeriets Anmodning:

Grænserne for Sorø Købstads Grund ere meget snævert dragne, hvilket har haft til Følge, at i de senere Aar ikke faa Personer og en enkelt Institution, som naturligt hørte hjemme i Købstaden, have maattet søge sig Bolig i Landdistriktet. Da en Udvidelse af Købstaden kun kan finde Sted mod Nord (thi mod Vest, Syd og Øst støder Byen op til Sø, Akademi-grunden og Akademiets Skove), og da der ofte har været Tale om, at Akademiet vilde være villigt til at sælge Grunde til Gader og Bebyggelse af sin Jord nord for Byen, men det første Skridt til Realisationen deraf maa være Indlemmelsen [af de] omkvæstionerede Grunde, maa Byraadet meget attraa denne Indlemmelse som en uundgaaelig Betingelse for denne lille Bys Fremvæxt. Hvad de nævnte Grunde angaar, da er den ene Communens Borgerskole, som har maattet opføres der, da passende Plads savnedes paa Bygrunden. Nu er vel Skolevæsenet fælles Sag for By og Landdistriktet, men Byen bidrager dog med langt det største Beløb (for Tiden $\frac{4}{5}$) til dettes Udgifter, ligesom det er Byraadet og ikke Landdistriktets kommunale Bestyrelse, hvorunder Skolen sorterer. Det er da formentlig rimeligt, at Byen ønsker denne Grund indlemmet, men dette kan kun ske, naar de to nedenfor liggende Grunde medtages. Den ene af disse bebos af en Læge, som har bygget der, da han ikke kunde beholde den Lejlighed, han før beboede i Byen. Den anden er ubebygget, men tilhører en Alderdomsforsørgelsesforening, hvis fleste Medlemmer bo i Byen. Begges Ejere ønske desuden Indlemmelse. Af de 4 Grunde vest for

Strædet, hvoraf Ejerne af de 3 have udtalt sig for Indlemmelse, er den ene opført af en Murmester, som er udflyttet fra Byen, og beboes nu af hans Enke, der har Pensionærer fra Byen, den anden, der nu beboes af en Sagfører, er opført af den forrige Byfoged og Borgmester, som maatte bygge der af Mangel paa passende Plads i Byen, en Omstændighed, der voldte baade denne Embedsmand og Byen Fortrædeligheder med Hensyn til Kommuneskatten.

Under Overvejelsen i Ministeriet af denne Sag rejste sig et nyt Spørgsmaal, hvorledes man skulde forholde sig med det mellem de ommeldte Grunde løbende Sorø Stræde, hvorom Byraadet havde udtalt, at det ikke ønskede nogen Del af dette indlemmet i Købstaden. Dette kunde Indenrigsministeriet ikke billige, idet det ikke kunde skønne rettere, end at en Del af dette [nemlig den Del, som paa begge Sider var omgivet af de paagældende Grunde] vil være at indlemme i Byen og »anføres som en af dennes Gader«. Byen gjorde opmærksom paa, at »Strædet i sin hele Udstrækning mod Øst begrænses af en Allé, der tilhører Akademiet, hvilken Allé er forbeholdt, da Akademiet afhændede Grundene paa den østre Side af Strædet mellem Byen og den sk. Fægangsvej, kun at selvfølgelig Grundejerne har Ret til Færdsel ud for deres Ejendomme«. Men skal der finde en Indlemmelse Sted af de paagældende Vejstykker, dog kun til en Linje, som fremkommer ved Forlængelsen af den nordlige Grænse for bemeldte Matr. Nr. 1 h [for Tiden Pastor Konstantin Hansens Ejendom] i vestlig Retning, saa ønsker Byen baade Strædet og Alleen indlemmet. »Naar Raadet«, skrives der ^{10/5} 1883, »tidligere ikke har ønsket nogen Del af Strædet indlemmet, saa ligger det simpelthen deri, at Raadet har frygtet, at dette senere kunde føre til, at det forlangtes, at Byen skulde overtage den paagældende Del af Strædet til Vedligeholdelse som Vej eller Gade. . . . Afset fra en saadan Byrde er selve Indlemmelsen allerede forbunden med ikke ubetydelige Omkostninger i Godtgørelser til Grundejerne, og naar Byen med sin nuværende store Gæld alligevel maa ønske Indlemmelsen, saa vil det høje Ministerium skønne, i hvor høj Grad Byen efter Raadets Formening trænger til Udvidelse, men denne maa naturligt ønskes paa Hovedrouten. Den indlemmede Del af Priorvænget er forlængst bebygget og dertil kommer, at der paa andre Steder ikke er passende større Byggepladser at faa. . . .«

Endelig faldt den kongelige Resolution ^{24/12} 1883 (Indenrigs-

ministeriets Approbation $7/12$ 1884), hvorved det bifaldtes, at en nærmere betegnet Række Matrikelnumre samt den Del af Sorø Stræde og Reitzensteins Allé, der er nævnt foran, maa saavel i verdslig som i gejstlig Henseende indlemmes i Sorø Købstad fra 1ste Januar 1884 at regne. Det drejede sig om Stykket fra Sagfører Bronées (nu Maler- mester Andreasens, Matr. Nr. 115) til Bygningskonduktør C. J. Nis- sens (nu Skolekøkkeninspektør Frk. Nielsens, Matr. Nr. 120) paa den vestlige Side og Stykket fra Alderdomsforsørgelsesforeningens Bygning (Matr. Nr. 125) til Enkefru Skovrider Schlegels (nu Pastor emer. Konstantin Hansen og Frk. Birgitte Glahn tilhørende Ejen- domme, Matr. Nr. 121 og 122 a og b) paa den østlige Side.

Imidlertid gik Aarene, og Akademiet blev ikke blot Vidne til, at Byen udvidede sig paa forskellige Kanter, men tænkte endog selv paa at udlægge en Del af Lillemarken til nye Gader, en Plan, som man dog nærede visse Betænkeligheder ved at udføre, da de fore- løbige Omkostninger til Anlæg af Veje, Nedlægning af Kloakrør m. m. først lidt efter lidt vilde indvindes, mens man paa den anden Side heller ikke ønskede at overlade hele Arealet til Byen og over- lade denne at udstykke Pladsen. I Firserne erhvervede Byraadet Matr. Nr. 1 af Markjorderne (det saakaldte Hitzmanns Vænge), og idet dette blev forenet med det Syd derfor liggende Matr. Nr. 2, der strakte sig ned til Fiskerstien [den nuværende Ingemannsvej] og tjente som Markedsplads, vilde man faa et passende Areal til Bebyggelse, hvis det lod sig gøre at faa overladt til Købs af Akademiet den sydlige Del af Lillemarken. Vi skal ikke her gaa ind paa den Række af Forhandlinger, som fandt Sted mellem Akade- miet (og Ministeriet) paa den ene Side og Byraadet (eller det af dette nedsatte Udvalg, Formanden, Bronée og Bohne) paa den anden Side, men nøjes med at sige, at ved Skøder af $4/10$ 1892 og $6/12$ 1892 overgik det af Byraadet ønskede Areal under Betegnelserne Matr. 35 c og Matr. Nr. 1 b og 1 l til Byen for en Købesum af 1500 Kr. pr. Td. Land, idet der dog samtidig fandt et Magelæg Sted mellem Byen og Forstvæsenet. Ved disse Handler skabtes Betingel- serne for Anlægget af de Gader, som forbinder Absalonsgade (tid- ligere Savværksvej) og Ingemannsvej (tidligere Fiskerstien), nemlig Saxogade (tidligere Saxovej) og Holbergsvej, og i de følgende Aar fandt der Bortsalg Sted af Parceller, og Huse blev opført. Endelig indlemmedes dette Areal ved kongelig Resolution af $18/6$ 1892 og Indenrigsministeriets Approbation af $4/11$ s. A. fra $1/7$ s. A. at regne.

Som nævnt foran, blev Ejendommene paa den vestlige Side af Strædet fra Sagfører Bronées til Bygningskonduktør Nissens indlemmede i Byen ved kongelig Resolution af ²⁴/₁₂ 1883 fra 1ste Januar 1884 at regne. I de følgende Aar havde der imidlertid rejst sig en Række Huse og Villæer paa den øvrige Del af Strædets Vestside, medens enkelte Parceller dog stadig laa ubebyggede hen, og ved en ny kongelig Resolution af ¹⁶/₉ 1901 (Indenrigsministeriets Approbation af ⁴/₆ 1903) blev Matr. Nr. 4 a, 4 d, 4 e, 4 f, 4 g, 4 h, 4 i, 4 k, 4 l, 4 m, 4 n, 4 o og 4 p af Lille Ladegaards Hovedgaard indlemmet i Sorø Købstad fra 1ste Oktober 1901 at regne.

Medens Forhandlingerne stod paa om Anlægget af Sorø—Veddebanen, fremsatte Sorø Byraad i et Andragende Ønske om at faa til Købs et op til Banelinien stødende Areal af Matr. Nr. 1 i af Sorø lille Ladegaard, og ved Skrivelse af ²⁵/₇ 1902 gik Ministeriet ind derpaa. Størrelsen af det indkøbte Jordstykke udgjorde 42500 □ Al., og Halvdelen af det blev udlagt til Sportsplads for Borgerskolen, medens den tilbageblevne Halvdel gav Plads dels for Vedelsgades Forlængelse hen til den tidligere Bystation, nu Byens Administrationsbygning, dels for de mellem Absalonsgade og nævnte Fortsættelse af Vedelsgade beliggende Ejendomme. Ved kongelig Resolution af ¹⁶/₉ 1903 (Min. App. ¹⁸/₃ 1904) indlemmedes disse Arealer i Byen.

3 Aar efter androg Sorø Byraad ved Skrivelse af ²⁸/₁₂ 1906 om, at der maatte sælges Byraadet et Areal paa c. 1 Td. Land af Matr. Nr. 1 l, beliggende umiddelbart Nord for Absalonsvej [nu Absalonsgade] og Øst for Sorø—Veddebanen til Anlæg af et paatænkt Andels Svineslagteri. Universitetskvæsturen mente ikke at kunne anbefale Andragendet, og da Justitsministeriets Konsulent i Medicinalsager ogsaa fraraadede det projekterede Anlæg, tilskrev Ministeriet ¹³/₉ 1907 Byraadet, at man ikke kunde gaa ind paa det foreslaaede Køb. Da man imidlertid i høj Grad attraaede netop denne Plads til Slagteriet, indsendte man ²/₁₀ 1907 et nyt Andragende med nye Oplysninger om det paatænkte Anlæg, og da Justitsministeriet — som Følge af disse — ikke mente at burde fastholde de tidligere udtalte Betæneligheder, modtog Byraadet ved Skrivelse af ²⁷/₄ 1908 fra Kultusministeriet Meddelelse om, at man var villig til at sælge det omskrevne Areal til Byen. I de følgende Aar rejste Bygningerne i denne Del af Sorø sig, og ⁹/₂ 1914 (Min. App. ⁴/₇ 1914) fandt en

ny stor Indlemmelse i Byen Sted dels af Ejendommene ved Absalonsgades og Holbergsvejs Forlængelser, dels af en Mængde Huse og Villaer ved de nye Veje, der var udstykket paa Postgaardens Jord, Wilstersvej, Heisesvej, Johnstrupsvej og Christiansvej.

Men Byen trængte stadig til mere Plads.

I 1910 indsendte det Udvalg, som var nedsat af Byraadet for at undersøge, om der kunde skaffes Jord til Veje til Afholdelse af Dyrskuer m. m., et Andragende, om Byen kunde faa til Købs af Akademiet Stykket mellem Trautnersvej og Søgade (Matr. Nr. 8 b, 8 h og 9), Stykket mellem Strædets vestlige Husrække og den Vest derfor liggende Grøft (Matr. Nr. 5 a og 6 a) og Stykket for Enden af Absalonsgade hen til den nye Kirkegaard og Syd paa ned til »Alumnernes Have« (Matr. Nr. 1 m og 1 b).

Under Sagens Forhandling mellem Ministeriet, Kvæsturen og Sorø Byraad udtalte daværende Akademiforvalter N. Hansen Ostensfeld i en Skrivelse, dat. ²⁹/₈ 1910 (S. A. 2 A ⁵/₁₉₁₀) bl. a. følgende:

Hvorvidt Akademiet overhovedet skal indlade sig paa at afhænde Jord, maa formentlig være meget tvivlsomt. . . . Ved Afgørelsen [herom] bør . . . Udsigten til en øjeblikkelig Vinding træde tilbage for Formaalet bestandig at bevare for Akademiet enhver Jord, det kan tænkes at faa Brug for. . . . Af Grunde, beliggende i nogenlunde Nærhed af Akademigrunden, har Akademiet, bortset fra Skovarealer, næsten kun de ovennævnte Matrikelnumre, af hvilke særlig Matr. Nr. 9, 8 b og 8 h vil kunne benyttes og sættes i umiddelbar Forbindelse med den egentlige Akademigrund.

Han fraraader derfor Salget, men tilføjer:

Skal en Afhændelse finde Sted, kan denne kun begrundes i Sorø Bys Interesser og opfattes som en Velvilje overfor Købstaden. Det maa indrømmes, at denne Købstad, som i Andragendet anført, er uheldig stillet i Sammenligning med de fleste andre Købstæder, idet den ikke ejer nogen Købstadjord. Byen har derfor Gang efter Gang, naar Udvidelser var nødvendige, henvendt sig til Akademiet, som oprindeligt ejede alle Grunde omkring Byen, og købt Jord, som derefter er bleven udstykket og solgt som Byggegrunde og indlemmet i Byen.

Han indstiller derfor, hvis der skal sælges: at Jorderne tilbydes i omvendt Orden af den af Byen ansøgte, saaledes at kun de fjærnestliggende . . . eventuelt afhændes.

Først 2 Aar efter, ¹⁵/₈ 1912, faldt Ministeriets Resolution, ved hvilken det blev afslaaet at sælge 8 b, 8 h, og 9 (og disse er stadig Akademiets Ejendomme, men lejet ud til »Sorø Kolonihaver«), medens der fra Akademiets Side intet vil være til Hinder for en Overdragelse af Matr. 5 a og 6 a samt en ved nærmere Forhandling fastsat Del af Matr. Nr. 1 b og 1 m.

Paa den Maade skabtes Vilkaarene for, at Mølbechs Allé med de Veje, som slutter sig dertil, og Absalonsgades Forlængelse hen til den nye Kirkegaard samt Ebbesvej og Tokesvej, som staar i Forbindelse dermed, kunde udstikkes, hvad der dog først skete en Del Aar derefter, men Sorø By fik saaledes baade mod Vest og mod Øst en ikke ubetydelig Udvidelse.

Ved kongelig Resolution af ¹³/₁₁ 1916 (Min. App. af ²⁵/₄ 1917) indlemmedes disse Arealer fra ¹/₄ 1917 at regne.

Den foreløbig sidste Indlemmelse i Sorø Købstad fandt Sted i Henhold til kgl. Resolution af ¹²/₆ 1937 og omfatter Ejendommene Matr. Nr. 10 l og 7 ax, af hvilke den første udgør et nyt Stykke af den gamle Stormark (almindelig nu kaldet Postgaardsjord), medens den sidste var et lille Stykke midt inde i Byen (i »Postgaardens« Have), som ved en ejendommelig Forglemmelse ikke var taget med ved en tidligere Indlemmelse.

Som det vil fremgaa af det foran udviklede om de mange Indlemmelser, der har fundet Sted, og hvad der tilfulde godtgøres ved at betragte vedføjede Kort, er Sorø Købstads Flademaal øget overordentligt, siden den nye Tid brød frem, og denne Kendsgerning staar som et tydeligt Svar paa den af Landdistriktet i 1882 udtalte Mening (se S. 180): »at der ikke synes at foreligge ringeste Grund til at indlemme Arealerne i Byen, eftersom Sorø Købstad ikke har vist sig at trænge til nogen Udvidelse ad den Kant, hvor de omhandlede Grunde ligger«. Eftertiden har godtgjort noget andet.

Gader og Stræder.

I de foregaaende Kapitler har vi flere Gange været inde paa Om- talen af Byens Gader og Stræder, men har udelukkende holdt os til dem, der fandtes fra første Færd af, som kunde føres tilbage til Byens Grundlæggelse eller i hvert Fald til dens allertidligste Tid. De var kun faa af Antal, korte i Udstrækning, men i Tidernes Løb er de vokset, og der er kommet mange andre til.

Vi skal dvæle ved nogle af disse, selvom vi derved kommer til at gaa ud over Sorø Købstads snævre Grænser, og begynder med

Strædet og Reitzensteins Allé, som følger dette paa den østlige Side. Brede og vel plejede er de i vore Dage, men saaledes har det ikke været altid. Vi har tidligere nævnt, at Hovedadgangen til Byen Nord fra i sin Tid udgjordes af en Vej, der nærmest var at sammenligne med en Markvej mellem 2 Stengærder. Den var til Tider næsten ufarbar, og det blev den ved med at være langt ned mod vor Tid. General-Postamtet skriver saaledes ^{24/10} 1789, at »Strædet, som løber fra Vejen ind til Sorø«, efter Indberetning fra Postkontoret i Ringsted, »er saaledes opkørt og bedærvet, at der medgaar over $\frac{1}{2}$ Time til at passere bemeldte Stræde frem og tilbage«. Man havde derfor ogsaa gjort Forsøg paa en Udbedring og tænkte endogsaa paa at faa Strædet brolagt, men det lod til at være forbundet med Vanskelighed at gøre Beboerne i Sorø tilstrækkelig interesserede deri. Byfoged Jessen kunde saaledes meddele Amtmanden 1788, at han efter Ordre havde ladet »de fornemste af Sorø Bys Indvaanere samlede for at fornemme, hvad de godvillig ville give til Sorø Strædets Brolægning, ligesom og ladet samme omgaa til de andre Stands-Personer og har da enhver tegnet sig for, hvad de dertil vil give . . . ialt 45 Rdr.«. Det var jo unægtelig ikke meget, selvom Pengene dengang havde en anden Værdi end i vore Dage, og skønt Sorø Akademi var villig til at dække en væsentlig Del af Omkostningerne, fandt man det dog rimeligt, at Borgerne øgede deres Tilskud; ^{31/10} 1789 meddelte Rentekammeret da, at »man har ladet forfatte Overslag samt Beregning over det Forhold, hvori Akademiet og Byen bør tage Del i Bekostningerne . . . [og] Borgerne i Sorø formenes at kunne ansættes til at contribuere omtrent 200 Rd. dertil«. Det paalægges derfor Amtmand Scheel »at indberette, om Sorø Borgere findes villige til dette Bidrag i det Tilfælde, at Sorø Akademi lader ved sine Bønder forrette endel Arbejde in natura, hvis Værdi omtrent kan ansættes til 650 Rd.«. Vi har ikke fundet noget om, hvorvidt Borgerne er gaaet ind paa denne Henstilling, men i hvert Fald blev Arbejdet med Sorø Strædes Brolægning med Stenes og Sands Anskaffelse og Tilførsel ^{20/4} 1792 tilslaaet ved Licitation Forpagter Simonsen paa Sorø store Ladegaard for 678 Rdl. Og det blev antagelig derefter udført, men hvor holdbart, ved vi ikke. Første Klasses Arbejde kan det sikkert ikke have været, og i hvert Fald er der antagelig ikke ofret synderligt paa den i de følgende Aar; i hvert Fald skrev Direktør Tauber 35 Aar senere om denne Vej, at den ved sin Sletthed ligesom Flommen ved sin Usundhed var hartad de eneste Pletter paa Stedets Natur (citeret i »Sorø« II, 450).

Imidlertid var Reitzensteins Allé blevet til paa Strædets østlige Side. Hvorfor denne pragtfulde Indgangsportal til Sorø er blevet kaldt saaledes, ved vi ikke, om det har sin Grund i, at Amtmand v. Reitzenstein er den første, der har udkastet Planen om denne Allé, eller det er i taknemmelig Ihukommelse af hans 16-aarige Virksomhed som Amtmand, kan vi ikke afgøre, men sikkert er det, at den er ikke plantet under Amtmand v. Reitzenstein. Vi har nemlig fundet blandt Amtmand Haxthausens Papirer i Landsarkivet en Anmodning, dateret ¹¹/₁₂ 1784, fra Materialskriver Kretschmer til Amtmanden, om at faa approberet til Udgift følgende to Regninger: Ritmester Fogh paa Kragerups Regning af 25. Novbr. 1784 paa 100 Stk. Lindetræer à 2 Mk. ialt 33 Rd. 2 Mk. og Gartner Gregorius' Attest af 5. Decb. 1784 om 104 St. Lægters Udlevering til Pæle ved Lindetræerne i Alleen for Sorø. Og det paalægges ¹²/₁₂ 1784 Byfoged Jessen at lade opslaa »paa Byens Port, i Sorø Møllekro og Krebshuset« følgende Bekendtgørelse:

Da der til Ziir for Byen udi det saa kaldede Sorø Stræde er plantet Allé af Lindetræer, saa bliver alle og enhver herved advarede ej at beskadige samme, da de ellers maa vente [i] Conformitet [p: Overensstemmelse] med Forordningen af 22. Oktb. 1701 P. 2. C. 7 A 5 for Vold og Hærværk at vorde tiltalte. — Skulde nogen imod Formodning befindes at beskadige bemeldte Lindetræer, skal den, der hos mig kan anmelde saadan Forbryders Navn og bevisliggøre det, strax blive udbetalt 4 Rd. hver Gang saadan Forbrydelse maatte existere og Angiverens Navn om forlanges vorde fortiet.

Hvad Tanken egentlig oprindelig har været med at danne denne Allé, er heller ikke nemt at afgøre; man tænkte den vel nok først og fremmest som en kommende Prydelse for Egnen i Almindelighed og Byen i Særdeleshed, men det synes, som om man snart er bleven træt af den. Ikke nok med, at Borgerne i Sorø, der havde Sorø lille Ladegaard i Forpagtning, ansøgte om og ¹¹/₈ 1789 fik Tilladelse til »at passere den ved Siden af Sorø Stræde anlagte Allé til deres Avlings Drift, saalænge Høsten varer«, men da der, som foran nævnt, klagedes over, at Strædet var »opkørt og bedærvet«, henstillede Generalpostamtet til Amtmanden ²⁴/₁₀ 1789, »at Postillonen, som befordrer Brevposten mellem Slagelse og Ringsted, maatte ved Postmesteren i Sorø overlades en Nøgle til Alleen ved Sorø for at kunne

tage derigennem, indtil den anden almindelige Vej bliver istandsat«, og det »ønskes snarest muligt at maatte ske til Brevpostens skyn- digste Befordring, hvorom Hans Kongelige Højhed Kronprindsen nyligen haver ladet gøre Erindring«. Og otte Dage senere (^{31/10} 1789), foreslaar Rentekammeret ovenikøbet »for at lette Sorø Akademi og Byen i Bekostningen paa Sorø Strædes Istandsættelse«, »at bemeldte Vej, da dens nuværende Bredde, naar den skal anlægges med Chausse, ikke vil være tilstrækkelig, istedet for i Bredden at gaa ind i Stormarken [paa Strædets vestlige Side], som af Professorerne var foreslaget, begynder fra Stengærdet, som staar mellem Stormar- ken og Vejen, og derimod paa den anden Side gaar ind i Alleen . . .« Det vil altsaa med andre Ord sige, at under alle Omstændigheder den vestlige Række Træer skulde fjærnes, 5 Aar efter, at de var plantet. Heldigvis blev denne vandalske Plan ikke iværksat, og Træ- erne fik Lov til at staa uantastede og udvikle sig, saa de efterhaan- den antog den nu pragtfulde Skikkelse.

Men fik Træerne end Lov til at fortsætte deres Tilværelse, synes man ikke at have været særlig omhyggelig med selve Alleen og den langs denne førende Gangsti som Færdselsvej, hvorom en Indsender (han kalder sig B.) ^{23/9} 1862 udtaler sig i Sorø Avis, hvor han skriver:

»Hr. Redaktør! Overbevist om, at jeg her taler i Fleres Navn turde jeg maaske udbede mig Plads for et Par Bemærkninger om Gangstien udenfor Byen, hvorpaa jeg gjerne vil henlede Vedkommendes Opmærksomhed. (B² giver ^{27/9} 1862 ogsaa i Sorø Avis Indsenderen Ret. Det er »Stien, som fører fra Byen til Hovedlandevejen«, det drejer sig om). Det hænder nemlig meget ofte, at Stien er opfyldt af løsgaaende Kvæg, som fra Byen føres til og fra Græsgangene. For ikke at tale om den heraf opstaaende Ulempe for dem, der benytte Stien, at den som Følge heraf altid er belemret med friske Exkrementer af Kreaturerne, vil det vistnok være indlysende, at det navnlig for Fruentimmer og Børn ikke er behageligt at skulle slaas med løsgaaende Køer, ja endogsaa Tyre om fri Passage paa den allerede forud noksom snævre Sti. Jeg tillader mig derfor ærbødigst gennem deres ærede Blad at rette en Opfordring til Vedkommende om at sørge for, at denne Ulempe forebygges, da Gangstien dog aabenbart ikke er bestemt for Byens Krea- turer«.

Redaktøren mener, at det simpleste Forebyggelsesmiddel var at mulkttere Ejerne, »hvis Sag det selvfølgelig maa blive at holde deres Drivere til at opfylde deres Pligter«.

Men Forholdene blev tilsyneladende ikke meget forbedrede, tværtimod. Derfor indføres der ^{2/10} 1866 i Sorø Avis et

Ydmygt Hjertesuk fra en Ulykkelig.

Intet er dog sørgeligere i Verden end at føle sig overseet og tilsidesat uden egen Skyld. Det føler Ingen dybere end jeg. Jeg, som nu i lang Tid daglig har maattet erfare dette, kan forsikre, at mit Hjerte er nærved at briste, naar jeg tænker paa, hvorledes De, Troløse, som jeg ikke vil nævne, skjøndt de ikke fortjener min Skaansel, kan være saa grusom at foretrække min Søster Danneskjold for mig. Paa samme Tid saae vi begge Lyset, mine Træer er lige saa vel voxne som min Søsters, og hvad er hun vel saa andet end slet og ret en Ammestue, siden hun har faaet de Bomme i Enderne, medens jeg, der i den Tid, Akademiet havde noget at betyde, var Hofmesterens Kjæledægge, nu dog er et nyttigt Forbindelsesled mellem Byen og Landet og afgiver Skygge og Læ for den trætte Vandringsmand, for ikke at tale om, hvorofte jeg som en barmhjertig Samaritan velvilligt har optaget dem i min Favn, der Løverdagaften med vaklende Knæ komme fra Sorø for at drage til Pedersborg, men ikke kunne naa længere end under et af mine Træer, og saa har jeg da baade offentlige og private Bygninger ved min Side, hvis Beboere velsigne min Skygge; men hvad har vel den Danneskjoldske at rose sig af, uden Død og Forraadnelse, der lurar ved hendes Side, og saa maaske et Par enkelte Forelskede, der sværme der i Maaneskin, og hende kan De elske, hende kan De sætte alt paa, medens jeg maa henligge foragtet og forbandet, fordi jeg er forsmaaet og tilsidesat. Hvorved har jeg vel fortjent det, grusomme Mand? Stundom, naar Fortvivlelse raser i min Barm, har jeg forsøgt paa dog at blive til Noget og forvandle mig til Sø, i Haab om derved i det Mindste at holde Snavset fra mig, og dertil har der i denne Tid, takket være Regnen, været god Lejlighed, men saa skulde De bare høre, hvad Folk sige om mig: »Se til den Mudderpøl, hvor den skyder S op i sig, hedder det saa, her skal man gaa og ælte i Smuds op over Anklerne«. Forbandelserne forbyde

min kvindelige Undseelse mig at gjentage. Og alt det maa jeg taale for Deres Skyld, fordi de kun har Tanke for min Søster Danneskjold og ikke engang vil sætte saa meget som en stakels Bom i mig for Byens Kvæg, der nu daglig tilsmudser mig paa den uanstændigste Maade. Det er haardt, meget haardt i Sandhed at maatte taale Sligt. En Gang hævdede dog en venlig Røst sig til Fordel for mig Forladte, jeg fattede allerede Haab, men Dage hengik, uden at De værdigede mig et Blik, og i haabløs Smerte ventede jeg grusomt Skuffede kun paa, at Deres Hjerte endeligt en Gang skulde blive blødt, blødt som smeltet Smør, eller som mit Dynd i Regnvejr, thi uden Haab er jeg hengiven til Fordærvelse, og et Selvmord vil De dog vel ikke have paa Deres Samvittighed, Grusomme?

Deres med Smerte længselsfuldt ventende
Linde=Allee i Strædet.

Dette Hjertesuk har øjensynlig kun virket halvt paa rette Sted. Under alle Omstændigheder fremlagdes der i Byraadsmødet ^{29/8} 1867 en Skrivelse fra Amtet, hvori meddeltes, at Kvæstor [Justitsraad Christian Offer Frydensberg] har foreslaaet, at den østlige Række Træer i den langs Strædet løbende Allé bliver ryddet eller eventuelt, at Alleen (der benyttes til Oplag af Vejmateriale m. v.) – den har ogsaa i sin Tid været brugt som Reberbane – maatte blive sat i Stand. Til alt Held blev man i Byraadet, der lededes af Cancelliraad, Byfoged Frederik Henrik Jørgensen, enige om at svare, at man maatte anse denne Allés Bibeholdelse for særdeles ønskelig og derfor maatte andrage paa, at den ikke nedlagdes, men sattes i den bedst mulige Tilstand. Amtet forespurgte dernæst Kommunen, om den for at beholde Reitzensteins Allé vilde deltage i Reparationen og Vedligeholdelsen af den. Man blev enige om at svare, at man vel kunde være villig til at yde en Kvotadel af de Udgifter, som maatte medgaa til Reparation og Vedligeholdelse af nævnte Allé, men at man forinden ønskede at faa at vide, hvad Vejvæsenet vilde foretage med den nuværende mellem Vejen og Alleen og formentlig paa Vejens Grund anlagte Spadseresti, naar Alleen blev optaget som Spadserevej . . . og ikke længere kunde anvendes til Oplag af Vejmateriale. Herpaa svarede ^{11/12} 1868, at Amtets Vejvæsen, saa vidt det havde kunnet oplyses, ikke havde Raadighed over Gangstien, men at der forelaa en Beslutning af Amtsraadet, ifølge hvilken den største Del af Stien vedligeholdtes for Amtsfattiggassens Regning.

Det tilføjedes, at inden Vejmaterialiet henlagdes i Alleen, blev Vejrabatterne benyttede dertil, og at de efter en Udtalelse fra Vejinspektøren ogsaa i Fremtiden kunde bruges dertil. ^{30/5} 1877 vedtoges det i Amsraadet, at Gangstien lige fra Byen til Ringsted-Slagelse Landevej overtoges til Vedligeholdelse af Amtets Vejvæsen.

I Begyndelsen af det følgende Aar indgik Byraadet med Forespørgsel til Ministeriet om, paa hvilken Maade Reparationen og den aarlige Vedligeholdelse tænktes udført, hvad den antoges at kunne koste og hvorvidt Ministeriet i Tilfælde af, at Byen bidrog en Kvotadel af Omkostningerne, vilde indrømme den Delagtighed i Bestyrelsen af denne Reparation og Vedligeholdelse. Men herpaa svarede Kultusministeriet ^{31/3} 1868, at Udgifterne ved Istandsættelse og Forlængelse til Landevejen kunde anslaaes til 431 Rb. 24 Sk., og at Ministeriet, naar Byen overtog en forholdsmæssig Del af disse Udgifter, var villigt til at istandsætte og aarligt vedligeholde Alleen uden yderligere Tilskud fra Byen, men derimod ikke kunde indrømme Byen nogen Delagtighed i Bestyrelsen af denne Reparation eller forpligte Akademiet til enten for bestandig eller for en længere Aarrække at vedligeholde Alleen i den Stand, hvori den ved den nu paatænkte Hovedreparation maatte blive sat, saafremt en forandret Benyttelse af dette Akademis Territorium senere maatte findes tilraadeligt«. I Kommunalbestyrelsen blev man enige om at svare, at man ikke under disse Betingelser turde gaa ind paa at yde en Kvotadel af de med Alleens Istandsættelse forbundne Omkostninger, hvor ønskeligt man iøvrigt fandt det, at Alleen ikke nedlagdes.

Det vil føre for vidt at gennemgaa den videre Udvikling af Sagen og de forskellige Forhandlinger, som i den Anledning fandt Sted, men vi skal indskrænke os til at sige, at Forholdene efterhaanden blev ordnet saaledes, at Strædet, der er Landevej, og den langs dette løbende Cyklesti vedligeholdes af Amtet, Reitzensteins Allé derimod af Akademiet, medens Renholdelsespligten — og derfor vel ogsaa Vedligeholdelsespligten — af Fortovet paa Strædets vestre Side paahviler Byen.

Fortsættelsen af Strædet var i gamle Dage som i vore Byens Hovedgade, Storgade, som den mulig oprindeligt har heddet, Realgade, som gennem en rum Tid blev dens Navn, medens den nu igen har faaet den første Betegnelse. I de 80 Aar, som dette Kapitel beskæftiger sig med, er der sket store og betydningsfulde Forandringer og Forbedringer med den, af hvilke de sidste er dels at den

er bleven asfalteret, dels at den er blevet klarere og smukkere oplyst end blot for nogle Aar siden.

Vi har tidligere i dette Arbejde omtalt Gadernes Tilstand i forudoms Tid, men kan ikke lade være med som Indledning til det følgende, og for at de store Ændringer kan have en passende Baggrund at ses paa, at nævne nogle enkelte Vidnesbyrd om Sorøgadernes Tilstand, idet vi udtaler vor Forbavselse over, at de har været vanrøgtet saa langt ned mod vor egen Tid. Utvivlsomt kunde der fremdrages adskillige andre Beviser paa, at Gaderne nok kunde trænge til en Hovedforbedring paa mere end en Maade, men vi maa holde os til de Udtalelser, som er kommet os for Øje under vort Arbejde med Stoffet.

Lad os da til en Begyndelse gøre opmærksom paa en kongelig Resolution, som blev givet af Chr. VII ^{17/6} 1778 og hvis Ordlyd var følgende:

Christian den Syvende . . .

Vor synderlige Gunst tilforn! Da det er vores alvorlige Vilje, at i Købstæderne paa Gader og Byernes Marker ingen løse Svin maa gaa eller være, siden den forehavende Tobaksplantning derved lider, og det desuden ser i en By ilde ud.

Saa er hermed Vores allernaadigste Vilje og Befaling, at Du strax følger den Anstalt udi Sorø By, at alt dette paa det nøjeste vorder iværksat, og skal hvert af disse Kreaturer, som maatte findes løse paa Gaderne i Sorø og Byens Marker, strax til de Fattiges Bedste confisqveres og sælges, og Ejeren desuden betale en Mulkt af to Rixdaler. Derefter Du Dig o. s. v.

Skrevet paa vort Slot Frederiksborg d. 17. Juni 1778.

Under vor kongelige Haand og Signet
Christian Rex.

Til . . . Reitzenstein.

Et paa sin Vis malende Billede af en af Byens Gader, Brøndgade eller Vestergade, som den nu hedder, faar vi gennem en Skrivelse fra en lidt senere Tid, dateret ^{25/2} 1790, afgivet af Landsdommer Nissen til Amtmand Scheel. (Indk. Breve vedr. Sorø i Amtm. Scheels Tid (L. A.)). Det hedder deri blandt andet:

»Ud til Brøndgade laa det [ø: Hegnet] rent nedtraadt, saa at et nyt Gærdes Oprettelse ikke kunde spares. . . . At sætte et nyt Gærde i de samme Folder, som det omblæste . . . formedelst Vin-

den, Ælde og Naboernes Omhu for at borttage Stavrene havde antaget, var virkelig latterligt. . . . Men endnu staar Gærdet . . . 2 Alen længere tilbage end Apoteker Kleins Plankeværk. Rigtig nok er egentlig Gærdets midterste Del kommet ud paa den udenfor værende Dyngge af Klude og Fejeskarn, som laa der; men da der paa den Side af Gaden [den sydlige] straks udenfor Gærdet er en Brønd, som desuden gør al Passage paa samme Side umulig . . . faldt det mig ikke ind, at nogen vilde opholde sig over denne Rettelse, hvorved jeg ikke har vundet en Fodsbred tjenlig Jord, men vel et kortere Hegn, da man ellers med større Ret maatte anke paa Kleins Gærde, der springer 2 Alen længere ud og endnu med langt større Føje paa Geheimeconferenseraadinde Reitzensteins Stakit, der gaar over 3 Alen udenfor Husene«.

Navnlig den nævnte »Dyngge af Klude og Fejeskarn« maa have taget sig ud paa offentlig Gade.

Lidt længere fremme i Skrivelsen hører vi, at »medens Byfoged Jessen ejede Søren Povelsens Gaard [Hjørnet af Realgade og Brøndgade] formaaede han Naboerne til at kaste en Rende tværs over Gaden og noget henad Siden, hvorved Vandet løb ned imod Vængeget og dannede der en Sump, hvorfra det siledede ned i Brønden«.

Især var det Brolægningen, der ankedes over, og der kunde sikkert fremdrages mange forfærdende Udbrud over den Rystetur, man udsattes for ved at køre ned gennem Byens Hovedgade; men her maa det dog for Retfærdigheds Skyld nævnes, at paa det som paa de andre Punkter var Forholdene ikke bedre i Landets andre Købstæder, ja endnu i vore Dage vil det ikke være vanskeligt at finde Gadestrækninger, der ikke er synderligt bedre, end Sorøs var i gamle Dage.

Mathilde Reinhardt, som i sine Familie Erindringer (II S. 77 f) skildrer et Besøg hos Professor Steenstrup i 1843, skriver:

»Naar man saa til sin Forbavselse var kjørt ind i Byen gjennem den snævre Port paa et Hus og havde rumlet et lille Stykke over en utrolig Brolægning til Gjæstgivergaarden, modtoges man der paa det bedste og bragtes ad den lange Gade med samme Brolægning hjem til den ventende Familie«.

Og det kan maaske tillades, at vi et Øjeblik forlader Gaden og træder indenfor i Steenstrups Hus, som »var et af de sidste i Rækken op mod Klosterporten [p: Karen Schyttes Gaard (nu Urmager Sørensens Hus)]; det var gammeldags kjøbstadsagtigt med Værelser, der mest vendte ud til Gaden og var uden noget Slags Særpræg,

men paa den anden Side af Gaarden var der til dette som til de øvrige Huse lange, smalle Haver, der i Baggrunden havde en Laage, hvorigennem man paa denne Side (ad Fiskerstien [nu Ingemannsvej]) kunde komme til Sø og Skov. Haven var ogsaa gammeldags, hvad Anlægget angik, men rig paa Blomster, Frugttræer og Jordbær og med et Lysthus, hvor vi opholdt os en stor Del af Dagen« (smstd.).

Men tilbage til Gaderne, hvis Udseende stadig skæmmedes af Kreaturerens Efterladenskaber. Vi kan saaledes ^{24/9} 1866 læse i Sorø Avis:

Da der i denne Tid dagligt drives Kvæg gennem Byens Gader, tillader man sig at rette den Anmodning til de vedkommende Ejere, at de ikke ville lade Tyre gaa løse med Drifterne gennem Gaderne. At en Tyr pludselig kan blive uvan, hører jo ikke til Sjældenhederne. Det synes derfor ikke at være mere end Skyldighed at lade disse Dyr føre gennem Byen af en haandfast Karl, for – saavidt muligt – at sikre Medmennesker mod Ulempe.

5 Aar senere (^{7/10} 1871) er det ikke Tyrene, men den stadige Transport af Gødning, der er faldet, ikke en eller anden Læser, men selve Redaktionen af Sorø Avis for Brystet, hvorfor der skrives:

Vi har mange Gange udtalt os om den Stank og det Svineri med Gødningskørsel, der finder Sted her i Sorø, men vi kunne destoværre ikke glæde os ved, at vore Ord have haft noget Resultat. Vort Politi har nu engang ikke nogen fin Næse, og naar Byraadet ikke med Kraft vil tage sig af den Sag, saa tro vi ikke, at det nytter, at vi hvert Øjeblik optage indsendte Artikler eller selv skrive derom. Vor By er en saa fredelig og stille By, at her sjældent sker noget, der egner sig til Omtale . . .

Om Brolægningen i Hovedgaden siger Nic. Trautner i sin tidligere nævnte Pjece, at efter Banens Tilblivelse, da Kørslen gennem Byen, særlig Nord fra, blev ret betydelig, sledes den hurtig op. »I 60erne omlagdes Hovedgaden og Vestergade. Den Gang kendte man ikke til de svenske Sten; derimod var der rigelig med Sten i de milelange Gærder om Omegnens Gaarde; og Sten herfra blev af Egnens Stenhuggere tilhugne og lagt paa Plads. At Arbejdet kun var saa som saa, siger sig selv. Dels var Stenene ikke lige høje, dels var Mellemmømmene for store, saa at Bæreevnen forringedes, og Gaden blev hurtig fuld af Huller under den tiltagende Færdsel. Gang efter Gang bad man Amsraadet om at optage Gadestræk-

ningen til Banestationen mellem Landevejsgaderne, men hver Gang er det blevet afslaaet.

Fortovene blev der intet gjort ved; de laa op og ned med Hul-
ler dybe nok til, at Fodgængerne kunde brække Benene, og kun
med Fliser hist og her, hvis Stilling heller ikke var efter den rette
Linje . . .

Afløbene i Rendestenene var ogsaa de simplest mulige. Eftersom
Tiden skred frem, blev Klagerne flere og flere, men en Reform vilde
være meget kostbar for Byen. Blot det at brolægge Hovedgaden
(ca. 800 Alen lang) var en stor Historie. Og derfor skød man de
ønskede Foranstaltninger ud saa længe som muligt.

Men trods alle disse Ulemper, var der noget hyggeligt hjemligt
ved det hele Sceneri, – vidt forskelligt fra det, som Byernes – ogsaa
Sorøs – Gader i vore Dage frembyder.

Og saa var der Vægterne, som Nat efter Nat gik deres stille
Runde gennem Byens Gader og paa sin Vis havde Ansvaret for at
Borgerne fik Lov at sove trygt. Det var deres Pligt at gaa, men til-
syneladende var det ikke altid, de havde Lyst til det. Derom vidner
følgende Spørgsmaal, som stod at læse i Sorø Avis ^{27/12} 1864 og
de Bemærkninger, der fulgte efter.

Vi læser:

Ærbødigst Forespørgsel
(indsendt).

Med Forlov at spørge, er Vægtterraabet nu ogsaa afskaffet her i
Sorø?

Dette stiltfærdige Spørgsmaal har aabenbart krænket de to Sorø
Vægttere, saa de mente, de maatte tage til Genmæle, for 2 Dage
efter, (^{29/12} 1864) kan man læse i samme Blad:

Krænket Æresfølelse. Vi kunne ikke afholde os fra at med-
dele vore Læsere den Latterlighed, at Byens Vægttere have følt sig
saa fornærmede over den her i Bladet optagne ærbødige Forespørg-
sel, at de have set sig foranledigede til at stævne os for Forligsret-
ten. »Som man raaber i Skoven, faar man Svar«, plejer det at hedde,
naar man er grov og faar et grovt Svar, men her, hvor der ikke er
raabt, kan man ikke svare, men stævner os for Forligsretten.

Vi skal ikke nøjere prøve at efterforske de følgende Maaneders
Begivenheder, men nøjes med at meddele, hvad Sorø Avis skriver
^{18/5} 1865:

Vægternes Forsømmelighed er endeligt, som der almindeligt fortælles, bleven godtgjort, og det paa den eneste rette Maade, idet de ved Eftersyn, der var foranlediget af vor nye Byfoged, begge fandtes i deres Senge imellem Klokken 2 og 3 om Natten. Naar vi meddele dette, er det ingenlunde, fordi vi tillægge Sagen stor Vigtighed i og for sig, den er i sin Orden, eller for smaaligen at triumfere over Vægterne og hevne os paa dem, fordi de endog vare frække nok til at indkalde os for Retten, da vi vovede at paatale deres Forsømmelighed, skønt de rigtignok vare kloge nok til ikke at forfølge Sagen videre, men ene og alene for at godtgjøre, at vi ikke have klaget uden Grund. Kommunen betaler dem nemlig for at vaage over Borgernes Sikkerhed om Natten, men naar Vægterne, som det hidtil har været Tilfældet, i Stedet derfor lade sig betale for at sove, have vi forment, at den hele Vægterindretning hellere rent maatte falde bort, hvorved Ingen forledeedes til at stole paa den Sikkerhed, Nattepolitiet skulde forskaaffe ham, og Kommunen sparede sine Penge. Naar man til Undskyldning for Vægterne har paaberaabt sig, at de vare saa slet lønnede, at de maatte arbejde om Dagen for at leve og derfor ej kunde passe deres Gærning, som de burde, om Natten, da skulle vi ikke benægte det Første, men vi maa derhos gøre opmærksom paa, at Vægterne frivilligt har paataget sig deres Gærning for den fastsatte Løn, og at det derfor maa blive deres Sag, om de kunne leve deraf eller ikke, de kunne jo desuden opgive deres Bestilling, naar de ville, men Kommunen kan, fordi de ere indgaaede paa en for dem ufordelagtig Overenskomst, ikke opgive sin Ret til at fordre, at de skulle opfylde deres paatagne Forpligtelser, som det bør sig. Vi ville derfor haabe, at Enhver vil indrømme, at vor Klage har været berettiget, og at Vægterne vel ville vide at vogte sig for Fremtiden, nu da det har vist sig, at Benægtelsessystemet ikke længere strækker til.

Det er kun blevet til enkelte Træk vedrørende Gaderne og Stræderne i »den gamle By«, og en Skildring af de store og betydningsfulde Ændringer og Forbedringer, som ogsaa har fundet Sted med disse, vil naturlig høre hjemme lidt længere fremme i Værket.

Her skal vi blot føje et Par Ord til om Gadenavnene, der har været noget vekslende, hvad der tilfulde fremgaar af følgende, hvor

Betegnelserne er hentet fra Kortet 1750 (S. 59), Kortet 1822 (S. 150), og Kortene i Trap 1858, 1896 og 1919. Nederst staar de nu brugelige Gadenavne.

1750	Storegade	Baggade	Tvergade	Blegdamsgade	Søgade	
1822	Realgaden	Baggaden	Baggaden	Brøndstræde	Søgade	
1858	Realgade	Baggade	L. Brøndstræde	St. Brøndstræde	Søgade	Rolighed
1896	Realgade	Baggade	V. Brøndstræde	Ø. Brøndstræde	Søgade	Rolighed
1919	Storgade	Søndergade	Vestergade	Østergade	Søgade	Rolighed
1938	Storgade	Søndergade	Vestergade	Østergade	Søgade	Rolighed

Som man ser, er Søgade den eneste, der gennem Tiderne har kunnet bevare sit Navn uændret, og saa Rolighed, thi ganske vist staar Navnet ikke anført paa Kortene 1750 og 1822, men man kan af Sorø Skøde- og Panteprotokol 1738–74 Fol. 5 a se, at Færdselsvejen – thi der var vel ikke egentlig Tale om nogen Gade dengang – hed saaledes saa langt tilbage som til 1738 (og muligvis længere).

Den hyppige Ændring af Gadenavne har ogsaa haft lettere ved at blive iværksat, fordi man langt ned i Tiden ikke følte sig opfordret til at anbringe Navneskilte paa Gadehjørnerne, en Mangel, som for nylig blev paataalt paany – denne Gang af Sorø Folketidende – for flere Gaders Vedkommende, tidligere for hele Byens Vedkommende.

I Sorø Avis for $7/10$ 1869 læser vi nemlig følgende:

Man tillader sig herved at henlede det ærede Byraads Opmærksomhed paa, at de resp. Gader her i Sorø forsaavidt egentlig kunne siges at være navnløse, idet intet Navn findes malet paa de forskjellige Gadehjørner, saaat Gadernes Navne kun existere ved Tradition. Man kan af den Grund ogsaa høre Gaderne benævnedes med forskellige Navne, saasom Realgade eller Adel- (Ahl-)gade eller Storgade; endvidere kaldes den nye Gade langsmed Jernbanevejen ud til Stationen snart Priorgaden, snart Søveien, den nye Vei o. s. v. Hvorvidt Nogen egentlig har Kendskab til den Gade, man stundom benævner Haksens eller Hachsensstræde, turde være uvist; den siges at strække sig fra Baggaden i Fortsættelse af Søgade ned til Søen. Ligesaa tvivlsomt turde Benævnelsen: Strædet være om den Vei, der fører fra den saakaldte Real- eller Storgade ud til Landeveien, og Navnene Store- og Lille Brøndstræde, idet nogle kun vide af et Brøndstræde. Al saadan Uvished og Famlen vilde ved at male Gadernes Navne paa Hjørnerne lettigen

afhjælpe. Man turde maaske i Interesse af disse Gadenavne henlede Opmærksomheden paa, at Benævnelsen: Realgade er mere end almindelig uklar i Gadebenævnelsernes store Vilkaarlighed, hvorimod Benævnelsen Ahls eller Adelgade synes mere meningsfuld, forsaavidt man imidlertid ikke foretrækker Navnet Storgade, da den jo er den største her i Byen. Ogsaa turde man maaske hos det høje Raad haabe, at Navnet Priorgade maaske bliver fastslaaet for den nye anlagte Gade, da dette Navn har en historisk lokal Betydning; ligesaa synes jo ogsaa Benævnelsen Boldhusgade at have en vis Hævd paa sig; – hvorimod Hachsensstræde stiller sig tvivlsomt, ligesom ogsaa Brøndstrædets Deling i Store og Lille Brøndstræde. . . .

* * *

Nu, i 300=Aaret for Byens Grundlæggelse, findes der følgende Gader, og vi tilføjer Datoen for de Dage, da Hovedparten af dem ved Byraadets Beslutning, fik Navn. Hvad de ældste Gader angaar, hvis Navn ikke er omlavet, kan der formentlig ikke opgives noget Aar, endnu mindre nogen Dato, men de stammer fra Byens første Tid.

Storgade	Frederiksvej [¹⁸ / ₅ 1912]
Søgade	Wilstersvej ¹⁸ / ₅ 1912
Rolighed	Heisesvej ¹⁸ / ₅ 1912
Vestergade ²⁹ / ₅ 1896	Johnstrupsvej ¹⁸ / ₅ 1912
Østergade ²⁹ / ₅ 1896	Christiansvej ¹⁸ / ₅ 1912
Søndergade ²⁵ / ₂ 1908	Bredahlsvej ¹⁹ / ₁₀ 1914
Boldhusgade ¹⁾	Hauchsvej ¹⁸ / ₁₀ 1918
Priorgade ²⁾	Molbechs Allé 1922
Vedelsgade 1901	Fru Ingesvej ¹¹ / ₁ 1923
Absalonsgade ²⁹ / ₄ 1892	Asser Rigs Vej ¹¹ / ₁ 1923
Saxogade ²⁹ / ₄ 1892	Esbern Snares Vej ¹¹ / ₁ 1923
Holbergsvej ²⁹ / ₄ 1892	Tokes Vej ¹⁶ / ₄ 1925
Ingemannsvej ²⁹ / ₄ 1892	Ebbes Vej ¹⁶ / ₄ 1925
Trautnersvej 1898.	

1) Vi har intet fundet om, naar dette Navn er bleven vedtaget. I sin Tid kaldtes denne Gade ligesom sin Fortsættelse Nord paa: Rolighed (se saaledes Forklaringen til Billedet S. 151, som skyldes H. H. Lefolii). Kvæsturbygningen var, som bekendt, tidligere Boldhus.

2) Selvfølgelig stammer dette Navn fra Vejens Anlæggelse og valgtes ogsaa med en vis Ret, da Gaden gik over Priorvænget. Men mærkes skal det forøvrigt, at der aldrig har staaet en Prior i Spidsen for Klostret, men en Abbed.

Byens Gaarde og Huse.

Den nye Tid – hvem mener ikke at burde hilse den med Glæde. Efter længe at have været indeklemmt ved de gamles Regler og Rettesnore, efter at have maattet bøje sig for det engang overleverede uden nævneværdig Ændring eller Forandring, efter at have levet »i Stilstand« uden synderlige Fremskridt kommer man – maaske ikke pludselig, men gennem en Udvikling – ind i den nye Tid med alt det, den fører med sig, og for mange staar det som en Vandring ud i Solskinnet fra mørke og dunkle Egne. Men er det end saa, at meget af det, den nye Tid bringer med sig, er Vidnesbyrd, om virkelige Forbedringer i Samfundslivet og i Livsvilkaarene for den enkelte, saa kan det ikke undgaas, at den ogsaa jævnlig fører med sig, at Ting af Værdi maa vige. Det kan ske paa alle Omraader, baade i den aandelige og i den materielle Verden, men saaledes er det ogsaa, naar det gælder en Bys Udvikling, der kræver, at det, som egentlig skulde have Lov at bestaa, maa bukke under for det nye, der maaske paa mange Maader kan siges at være bedre, men – set fra ét Synspunkt – aldrig kan staa Maal med det gamle, der havde Alderens Hævd, og hvortil mange Minder fra de svundne Dage knyttede sig.

Enhver, som vender tilbage til sin Barndomsegn og finder det Sted, hvor man tog sine første Skridt og oplevede sine første Glæder og Sorger, nedrevet og ombyttet med et større og paa sin Vis ogsaa bedre Hus, vil vel kunne indrømme, at det er et Fremskridt, der har fundet Sted, men – han føler alligevel et Sting i Hjertet.

Uden al Tvivl har der været, og er der mange, som naar de efter Aars Forløb vendte tilbage til denne By, med et Suk har set – for blot at nævne nogle enkelte Eksempler, – at den gamle, mindeværdige Trykkergaard, som ganske vist ikke hørte til Byen (den laa i Landsognet) og det uanselige Hus ved dens Side ikke længere var at finde paa sin vante Plads, men har maattet vige for et andet større og maaske ogsaa bedre Hus, eller at Carsten Hauchs Bolig gennem de mange Aar forlængst er sløjftet med Jorden, og at man paa dens Plads finder en af de sædvanlige Købstadsbygninger paa flere Etager, indrettet efter den Tids Fordringer, der saa den blive til, men uden den Patina, som bredte sig over dens Forgænger. Og hvem mindes ikke Trautnernes gamle Hjem paa Storgade eller længere nede paa samme Side Brüggemanns Gaard eller den Scheelske Stiftelse, der alle er fjærnet for at give Plads for noget, der bedre svarer til Nutidens Krav.

Vi lader paa de følgende Sider nogle af Byens Bygninger passere Revy, baade saadanne, der i sin Tid fandtes og endnu vil mindes blandt mange af Borgerne, og saadanne, der hidtil har kunnet modstaa Udviklingens Bud. Vi erkender med et Suk, at meget af det, som var med til at give Sorø By dens ejendommelige Stemning i fordums Dage, for stedse er forsvundet; ganske vist maa vi bøje os for det berettigede i, at et og andet har maattet og maa vige Pladsen, men vi kan ikke tilbageholde det Ønske, at man vil være varsom overfor, hvad der endnu er tilbage, at man, naar Tidens Nødvendighed kræver en Ændring, maa tage de videst mulige Hensyn til, at det, der følger efter, ikke maa hemme, men fremme Byens Særpræg. Det har man ikke altid gjort.

Nogen fyldigere Tekst til de enkelte Billeder har vi ikke tænkt at vedføje. Om de forskellige Ejere i Tidernes Løb kan vi henvise til Listerne bag i Bogen, og der kan ikke være Tale om at give Skildringer fra de enkelte Hjem. Alene Pladsen forbyder det, selvom der utvivlsomt var meget, som nok var værd at lære at kende.

Realgade Nord paa.

Billedet gengiver, som enhver stedkendt vil kunne se, den nordlige Del af Storgade. Til Venstre i Billedet har vi først Gæstehuset og dernæst Apoteket. Ved Enden af dette sidste gaar selvfølgelig Brøndgade (Vestergade) ned; dernæst kommer Købmand Søren Smiths Gaard, som havde en Kvist over 4 Fag; ved Siden af den laa de to Ejendomme, som Glarmester Frederik Julius Jørgensen besad, først nuværende Urmager Langes, der kun daarlig ses paa Billedet, og dernæst Postgaarden, der i 1867 betegnedes i Brandtaxationen som havende én Etage og var Egebindingsværk med Tegltag. Da Postgaarden paa Billedet har to Etager, maa dette formentlig stamme fra Tiden efter 1867. Dernæst kom Købmand Christensens Enkes Gaard, der saa at sige ikke kan ses, og endelig Murermester Jacobis 2 Etages Bygning, medens man slet ikke kan se noget af den yderste paa venstre Haand, Grev S. Knuths [»Landgrevens«]. — Paa højre Side ser vi længst oppe først den ene Halvdel af Byporten, der fik Lov at staa til 1859, mens den vestlige Del var bleven nedrevet 1875. Det er vanskeligt at skelne de enkelte Bygninger fra hinanden. Det nordligste 2 Etages Hus var Bager Hitzmanns, Sadelmager Trautners lave Bygning ses saa at sige ikke, derefter kommer Kbm. Bentzens, Kbm. Emilius Hansens, Brøndstræde (Østergade), Slagter Sørensens Enkes, Pottemager Pihls med den store Kvist og sidst Farver Petersens.

Billedet stammer formentlig fra et af Aarene mellem 1867—79.

Realgade Syd paa.

Den sydlige Del af Storgade med Klosterporten, Trykkergaarden og Rénaurds Hus i Baggrunden. Til Venstre i Billedet ser man først Pottemager Pihls Ejendom med den store Kvist, dernæst Farver Petersens Hus med Porten, Købmand H. A. Hansens 11 Fag lange, 2 Etager høje Ejendom med Port og ved Siden en 30 Fag lang Gaard, der havde samme Ejer. De følgende Ejendomme paa Storgades østlige Side kan ikke ses med Undtagelse af den høje Gavl, der sikkert hørte til Blikkenslager Bechers Enkes [nu Træhandler Christoffersens Enkes] Hus. — Paa højre Side ser man, nærmest ved Beskueren, Apoteket, dernæst Gæstehuset, saa Værtshusholder Lars Jensens Ejendom, den hvide Bygning med Kvist (tidligere Carsten Hauchs Bolig), saa den af Sorø Bys Skolevæsen ejede og benyttede Gaard (nu Kbm. Hjorths og Boghandler Nørballes Ejendomme). Syd derfor kan man skimte Godsforvalterboligen og Herrernes Gaard. Sprøjtehuset, som i sin Tid fandtes her, springer frem, og over alt dette kan man se to Vinduer i den paa den sydlige Side af Torvet liggende, Farver Rasmussen tilhørende, Bygning.

Af Gadens noget mangelfulde Brolægning, de dybe Rendestene, de brede Rendestensbrædter og det noget knudrede Fortov faar man, forekommer det os, et godt Indtryk gennem Billedet.

Klosterporten, Trykkerigaarden og Rénaurds Hus.

Vi begynder vor Vandring ved Klosterporten, der her ses i sin gamle Skikkelse inden Restaurationen. Paa den vestlige Side af den laa Trykkerigaarden, som blev nedrevet 1887, hvorefter den nuværende Vaskeribygning blev opført paa dens Grund. Trykkerigaarden eller oprindelig Bogtrykkerigaarden hørte — ligesom Vaskeriet — ikke til Byen og fik selvfølgelig sit Navn af, at Akademiets Bogtrykkeri fandtes her. Oprindelig bestod den af et Stokværk, men 1828 sattes et andet Stokværk paa Trykkerigaarden. Gennem lange Tider var den Bolig for Lærere ved Akademiet. I nogle Aar var en af Lejlighederne overladt til Sorø Spare- og Laanekasse.

Mellem denne Bygning og Torvet laa et lille Sted, en Aarrække beboet af Urmager Rénaurd. »Hvem husker ikke det lille lave Hjørnehus mellem Torvet og Vaskeriet«, skriver Axel Lindegaard (Sorøerbladet 4de Aarg. S. 93), »og hvem mindes ikke ved Efteraarstid de sædvanlige to Brændestabler paa Torvet? Der var noget uendeligt hyggeligt og gammeldags over hele det lille Exterieur, og kom man indenfor i dets lave Stue, var det, som traadte man langt tilbage i Tiden, man stod overfor noget ikke helt almindeligt«.

Regensen.

Regensen, hvis Navn stammer fra, at den i sin Tid (1826—47) var Bolig for de unge Mennesker, der efter at have taget Studentereksamen i Sorø blev her for at forberede sig til 2den Eksamen, hører man ogsaa til Tider kaldt Güldencrones Gaard, hvad der skyldes, at Baron, Generallieutenant Christian Vilhelm Gülden-crone i Aarene 1811 til sin Død 1818 var dens Ejer. Biskop Daugaard fortæller i sin Levnedsbog, at han, der boede ovenpaa i Regensen, glædede sig ved den Udsigt, han havde gennem det mod Øst vendende Vindue udover Torvet til den nære Skov (Filosofgangen), hvad der kun kan forstaaes, naar man husker, at Torvets Østside ligesom Boldhusgade og Rolighed da var ubebygget, og at Priorgade da var et Vænge. Efter at Sorø Akademi 1821 havde overtaget Regensen, blev Lejligheden i Stuen Bolig for en tilsynsførende Lektor, saaledes 1828—40 for Chr. Wilster, som altsaa boede her, da han overførte Iliaden og Odysseen til Dansk. Mange forskellige har ellers haft til Huse her.

Dens Nabo, Scavenius Stiftelse, ejedes i Aarene 1829—31 af Etatsraad Jacob Mandix og efter hans Død (1831) af hans Datter Lucie Mandix i Ægteskab med Bernhard Severin Ingemann. 1833 købte Director Henrik Frederik Janson Estrup den og oprettede den til Stiftelse, idet han knyttede sin afdøde og sin daværende Hustrus Pigenavn, Scavenius, til den. En Række af Enker efter Lærere ved Akademiet har i Tidernes Løb haft Fribolig her. I 1910 gennemgik Bygningen en omfattende Restaurering ved Arkitekt F. C. C. Hansen.

Herrernes Gaard.

Denne Bygning, der med Rette af Rektor B. Hoff betegnes som den stateligste Bygning i Sorø næst efter Bindingsværksgaarden (Gæstehuset), har i Tidernes Løb haft en vekslende Skæbne, som der tidligere tildels er gjort Rede for. Den var, som nævnt S. 81, tidligere dobbelt saa lang som i vore Dage, men den sydlige Del, hvori der en Række af Aar var Apotek, er nedbrudt 1802. Oprindelig var Herrernes Gaard en Bindingsværksbygning, hvad Gaardsiden tydelig viser, men engang i det 18de Aarhundrede er der paa Forsiden lagt en Murstensskal udenpaa Bindingsværket. I Aarene 1803—21 ejedes den af Doktor Knud Nicolai Carstensen og hans Enke, men overtoges dette sidste Aar af Akademiet, der indrettede øverste Etage til Skolelokaler (til 1826) og derefter til Aftrædelsesværelser for Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, hvad vi nu vilde kalde Ministerbolig. I nederste Etage boede i Aarene 1822—51 Lektor i Tysk, Professor Peder Hjort, og efter ham, fra 1851 til 55 Overlærer J. H. Bang. Men dette Aar solgte Sorø Akademi Ejendommen til Købmand Peter Lauritz Ludvig Bang fra Ringsted og fra da af har den været Købmandsgaard (1902—04 Viggo Erslev, 1904—35 Julius Frandsen, nu Brødrene Neergaard Jacobsen).

Carsten Hauchs Gaard.

Det er ikke saa underligt, at dette Sted, lige til det nedre, Mand og Mand imellem bar Hauchs Navn, til Trods for, at han aldrig har ejet det. Det var 1827, da Hauch kom hjem fra Italien for at tiltræde sin Plads som Lektor i Zoologi og Fysik, at Sorø Akademi for at skaffe Bolig til ham købte dette Hus af Slagter Marcus Bertelsens Enke Martha f. Tverschou, og her boede Hauch da gennem det meste af 20 Aar (fra 1827—46). I denne Gaard digtedes altsaa Vilhelm Zubern, Guldmageren, En polsk Familie og mange af de Dramaer og lyriske Digte, som hører til vor Litteraturs Mesterværker. Her blev ogsaa den kendte Soranersang til: Jeg ved et Sted, som jeg har elsket længe. Her var Oehlenschläger en hyppig Gæst, naar han besøgte sin Datter Charlotte, som en Tid opholdt sig i Sorø i Hauchs Hus, eller paa et senere Tidspunkt sin Søn Johannes, som havde et Toldembede i Sorø i Fyrreerne. 1849 skilte Sorø Akademi sig af med den. Gennem et halvt Hundredeaar var der Gæstgiveri (1851—75 den af gamle Soranere ofte omtalte Værtshusholder Lars Jensen). 1902 blev den mindrerige Gaard revet ned og erstattet med den nuværende store Købstadsbygning, »Haabet« kaldet.

Apoteket.

Som nævnt andetsteds laa der, hvad der ogsaa fremgaar af Ejerlisterne, i sin Tid paa den Plads, hvor Apoteket nu findes, tre Huse, som Apoteker Magnus Hosum Klein efterhaanden havde tilkøbt sig. Da Apoteker Søren Christian Ørsted 1807 overtog Virksomheden, betegnedes Apotekergaarden som liggende paa Realgade under Matrikelnumrene 6, 7 og 8 og bestod bl. a. af et Forhus paa 19 Fag i 2 Etager. Ørsted blev imidlertid kun 4 Aar i Sorø og har derfor sikkert intet foretaget med Bygningen, hvad derimod hans Eftermand, Apoteker Hans Egede Glahn, i høj Grad gjorde. Det er ham, som lod den nuværende Apotekergaard opføre i 40'erne, og da Sønnen, Heinrich Christopher Glahn, 1851 overtog Apoteket efter sin Fader, er de 3 gamle Matrikelnumre blevet til et nyt Nr. 6 og det grundmurede Forhus til Gaden opgives som $47\frac{1}{2}$ Alen langt, $16\frac{1}{2}$ Alen dybt, i 2 Etager, indrettet til Apotek og Beboelse. I Aarene 1919–20 lod den daværende Ejer af Apoteket, Carl Einar Normann-Mogensen, dette ombygge og udvide. Ved Ombygningen fandtes et meget smukt gammelt Bjælkeloft i den ældste Del af Bygningen, som istandsattes. Apotekets Ejendom, saavel som forskellige Kunstværker paa Loft og Vægge, er fredet.

Realgade Nord paa.

Skønt det første Billede, vi har anbragt i denne Række af Gaarde og Huse i Sorø gennem de sidste 100 Aar, viser den nordlige Del af Storgade, har vi fundet det forsvarligt, ogsaa at optage dette, da det kan staa som et Vidnesbyrd om den Udvikling, der har fundet Sted, og samtidig bedre end det tidligere viser os nogle af de Bygninger, som i sin Tid var med til at præge Sorø Hovedgade, Huset paa Hjørnet af Storgade og Vester Brøndstræde (Vestergade), Søren Smiths Sted, med den maleriske Kvist, Postgaarden, der i alt væsentligt har det samme Udseende idag, Købmand Chr. Poulsens Gaard, der laa, hvor nu Petersen og Jørgensens store Forretningsbygning har sin Plads; og paa den modsatte Side først Gavlen, den allersidste Rest af Byporten, nu helt forsvundet ved Ombygningen af Slagtermester Chr. Soelbergs Ejendom og nærmest ved Beskueren dels Købmand Emilius Hansens Gaard, der dengang kun i sin nordligste Del var indrettet til Butik, dels en Ende af Slagter Sørensen, senere Slagter Draminskys Hus, som nu er erstattet af Købmand Alfred Hees store Ejendom.

Det er interessant at sammenholde Billederne S. 79 og S. 89 med det her gengivne og stille dem ved Siden af det, der vil pryde en af Bogens senere Sider fra vore Dage. De er tilsammen Udtryk for at Byen, som gennem lange Tider var »i Stilstand«, ogsaa kom til at opleve den nye Tid og saa den folde sig ud.

Trautners Gaard paa Storgade.

Det Hus, som ovenstaaende Billede viser, laa (til 1915) paa Storgades østlige Side, dér, hvor nu Sagfører H. C. Langkjærs store 3 Etager høje Ejendom har faaet Plads, og det overgik 1834 til Sadelmager Mogens Johansen Trautners Eje. Her levede han gennem en lang Række af Aar, her fødtes de fleste af hans Børn, og da det er almindelig anerkendt, at han har været en af de betydeligste Kommunalnænder, Sorø har ejet, kan man tænke sig til, at der er bleven vekslet mange, ogsaa for Sorø betydningsfulde Ord indenfor dets Mure. Efter ham overgik det til Sønnen William Trautner, der her havde sin Kaffebod. »Ældre Brødre«, skriver Axel V. Nielsen i Skriftet om De danske Forsvarsbrødre for Sorø og Omegn 1877—1927, »vil erindre William Trautner som en stærkt præget fædrelandssindet og kongetro Mand, navnlig var hans store Interesse for alt sønderjysk fremherskende. Han var Enkemand gennem mange Aar, og Byens Borgere holdt af ham, og en Del kom daglig hos ham for at spille et Slag Kort. »Valhalla« kaldtes hans lille Stue bag Butikken, hvor han havde en stor Kundekreds i Kaffe. — I Valhalla drøftedes alt mellem Himmel og Jord, men dog særlig hvad der vedrørte Sorø og dens Beboere; det er mange Historier, der kan fortælles om Sammenkomsterne der, nogle meget usandsynlige, men alle meget harmløse«. T. døde i Foraaret 1914.

Den gamle Lægebolig paa Storgade.

Paa det Sted, hvor Sparekassen og Hotel Fr. VII nu ligger, havde det store, hyggelige Hus, som man ser ovenfor, sin Plads. Det kunde passende kaldes Søren Wendelboes Gaard, da det i en Aarrække var Bolig bl. a. for Distriktslæge og Medicus ved Sorø Akademi, Kancelliraad Søren Wendelboe, men da hans Svigersøn og Efterfølger Rasmus Bruun Bojesen først delte Huset med Kancelliraaden og senere overtog det og blev boende der lige til sin Død (1877), vil det alligevel af mange snarere mindes under Betegnelsen Dr. Bojesens Gaard. Det var et Sted, der søgtes af mange i den lange Aarrække, det var Lægebolig, for baade den gamle og den unge (der selv blev gammel, inden han døde) var agtede og ansete Mænd, til hvem mange tyede. Til Ejendommen hørte en ikke ubetydelig Have, som (i 1879) solgtes sammen med Huset for at give Plads for de Nybygninger, der rejste sig paa deres Tomt. Men da Huset faldt, blev Sorø en ejendommelig og malerisk Bygning mindre, og der blev gjort et Skaar i Sorøs Særpræg.

»Rosenørns Gaard« i Søgade.

Denne Gaard, som vi har omtalt tidligere (S. 94), kaldes hyppigt med det Navn, som staar over disse Linjer, og det skyldes, at den sidste Privatmand, der sad inde med den, før den overgik til Sorø Akademis Eje, var, som allerede nævnt, Generalkrigskommissær Peter Otto Rosenørn (1778–1847). Ved hans Død overtog Akademiet den som ufyldstgjort Panthaver, og den har i de snart 100 Aar, der er forløbet siden, været Bolig for en Række af de under Akademiet fungerende Lærere, først i 3 Aar (1848–51) af Lektor [senere tit. Professor] Carl Emil Mundt, der, som nævnt foran, var den første Rigsdagsmand, Sorø sendte ind som Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, Adjunkt Peder Brøchner Blicher, Enkefru Hedevig Sophia Rothe, f. Nerenst, Adjunkt (senere Overlærer) Anker Peter William Michelsen, fra 1898 Adjunkt (senere Overlærer, sidst Lektor) Carl Johan Christian Lauritzen, Overlærer (senere Lektor) Henrik Gad og nu af Maleren Siegfred Neuhaus.

»Urnes Gaard« i Søgade.

Det samme er Tilfældet med denne Gaard som med dens Nabo, dens Søster-
ejendom, at den bærer sit »Kaldenavn« efter den sidste Mand, som ejede den,
inden Sorø Akademi tilkøbte sig den. Gennem 14 Aar sad Geheimekonferensraad
Christian Urne og hans Enke Sophia Magdalene, født Baronesse Gyldenchrone
inde med den, men den sattes derefter til Auktion, og Akademiet overtog den.
I Aarene fra 1822 til 1831 beboedes den af Lektor i Historie, Hector Frederik Janson
Estrup, hvis Søn, den senere Konseilpræsident Jacob Brønnum Scavenius Estrup,
er født her. I de følgende Aar lejedes den ud til Amtmændene over Sorø Amt,
først Kammerherre Christian Ludvig Stemann, den gamle Poul Christian Stemanns
Søn, dernæst en kort Tid, kun nogle Maaneder, til hans Eftermand, Lensgreve
F. M. Knuth. Da denne imidlertid samme Aar (1847) blev Overdirektør for Akade-
miet og flyttede ind i den tomme Direktorbolig, fik Rektor Ernst Christian Fre-
derik Bojesen Lov at bo her; da Lensgreve Knuth næste Aar blev Udenrigs-
minister, og Rektor Bojesen flyttede ind i Direktorboligen, lejedes Urnes Gaard ud
til den daværende Amtmand, Kammerherre Torkild Abraham Hoppe og efter hans
Død til Postmester, Kammerherre Grev Knuth. Først 1903 blev den atter ledig
og lejedes da af Distriktslæge Hans Kaarsberg, og efter ham flyttede Overlærer
C. J. C. Lauritzen ind. Vi kan ikke lade være med at nævne den begejstrede Skil-
dring, som »Spectator« giver af Haven ved »Urnes Gaard«, som den fremtrylledes
under Fru Johanne Lauritzens »nænsomme og flittige Hænder« (Soranerbladet 1923
S. 20—21). Nu beboes den af Lektor, Kaptain O. B. Müller, og Kvæstor (nu Ku-
rator) har Aftrædelsesværelser der.

»Trautners Gaard«.

Vi endte (S. 96) med Kammerjunker J. A. Castenschiold. Men 4 Aar efter at han havde tilkøbt sig den, overdrog han den (1803) til sin Farbroder, Generalmajor J. F. Castenschiold (1741—1819), hvis Enke tilsyneladende bevarede den i sit Eje til 1821, da hendes Svigersøn Oberst August Pentz (gift med hendes Datter Hermandine) overtog den. Dette Ægtepar beboede den dog ikke alene, og mulig har der ogsaa boet andre Familier under de tidligere Ejere. 1834 staar i Folketællingslisterne opført, foruden Oberst Pentz, Enkefru Ingeborg Rosenørn, f. Wormschiold med Søn og Datter og Adjunkt Carl Emil Mundt, der Aaret i Forvejen havde giftet sig med Caroline Amalie Jørgensen fra Bromme Mølle. Det har vel altsaa været deres første Hjem. 1840 bor Oberst Pentz der stadig, men nu er de to Lejere Kammerraad Enkebølle og Musiklærer Friederich Petersen g. m. Sabina Borch. 5 Aar senere (1845) træffer vi som Beboere, foruden Oberst Pentz og Musiklærer Petersen, Rektor Ernst Bojesen med Hustru og tre Sønner, men atter 5 Aar senere (1850) er der helt nye Lejere. Oberst Pentz var død (1846), Gaarden var 1847 bleven solgt til Mogens Johansen Trautner, og Lejerne var: Adjunkt Assens og Hustru, der havde ikke mindre end 12 Drengene fra Akademiet i Pension, hvad der ikke altid har været lige lysteligt for dem, da han var meget haardhændet og slog for et godt Ord. Siden blev han en sagtom og ydmyg Præst. Dernæst Enkepastorinde Stauning og fhv. Isenkræmmer Heegaard, mens der i Brøndgade paa den østlige Side af Trautners Gaard var bleven opført en 2 Etagers Bygning, hvor Postmester Domenico Bojesen boede og hvor der var Posthus. — Men vi kan ikke blive ved, og om Gaardens senere Skæbne henvises til Ejerlisterne.

Fra »Vester Brøndstræde«.

Et Gadeprospect, som ogsaa alle, der har levet i Sorø i en stor Del af det 19de Aarhundrede og lige ned til vore Dage, godt kender, Vester Brøndstræde, som den hed (og Navnet staar jo at læse paa Husmuren), mens den nu — meget finere — kaldes Vestergade. Men der var en anden Betegnelse, der brugtes, paa de Huse, her ses, og maaske nogle flere: Skomagerrækken, som mange passerede forbi, naar de skulde ned paa Posthuset, der i sin Tid fandtes i den Bygning, man ser længst til Venstre paa Billedet. Og at Husrækken ikke bar sit Navn med Urette, kan man se af, at af de fire Huse, som afbildes, boede der Skomagere i de tre.

Os forekommer de at være af en ikke ringe malerisk Virkning; man kan sige, at Husene, i hvert Fald de tre, er smaa, nu vel, men der er Stil over dem, og hvis man vil gøre sig den Ulejlighed at gennemgaa Enkelthederne nøjere, maa man indrømme, at der er mere end et Træk, som det nok er værd at fæste Opmærksomheden ved. En Sammenligning mellem disse tre i Midten og det, der skimter frem til højre, kan heller ikke undlade at afføde visse Slutninger.

Disse Huse findes tildels endnu, saa her staar vi ikke overfor noget af det, som Sorø har maattet give Afkald paa, men som man den Dag idag kan glæde sig over.

Fra »Rolighed«.

Hvem af de nulevende — vi ser bort fra de smaa Børn — kan ikke huske det Hus, som er sat over disse Linjer. Lille og uanseligt var det, og tog man sig den Frihed at kigge ind i Gaarden, kunde man ikke tilbageholde den Tanke, at det vel nok var modent til at ombyttes med noget andet. Gammel var denne Bygning, — hvor gammel kan vi ikke oplyse, — og utvivlsomt var Gaarden og Grundsteden Hjemsted for meget af det, som man helst er fri for i sit Hus. Man var derfor klar over, at det Øjeblik utvivlsomt snart vilde oprinde, da man saa Haandværkerne rykke frem for først at fjærne hvad der stod og dernæst tage fat paa at opføre noget nyt og — bedre. Og Øjeblikket er kommet; nu ligger der paa denne Plads — Hjørnet af Rolighed og Østergade — en stor ny Købstadsbygning paa flere Etager, uden Modsigelse et bedre Hjemsted for menneskelige Væsener end det, der før laa her. Og alligevel var det med Beklagelse, at man blev Vidne til, at nu var Tiden inde, da Forandringen skulde ske. Og man følte — selv om man ikke kunde nægte, at det, der foregik, var berettiget — at Sorø ogsaa ved denne Lejlighed maatte give Afkald paa noget af det, der talte til os om de gamle Dage, og som var med til at præge Sorø.

»Villereden«.

Den 17. August 1859 havde Peter Heise, som Aaret i Forvejen var bleven Musiklærer ved Sorø Akademi og Organist ved Sorø Kirke, Bryllup med Ville (Vilhelmine) Hage, Datter af Konsul Alfred Anthon Hage. Til denne sin Datter og Svigersøn byggede Konsul Hage det Hus, hvoraf der findes Billede over disse Linjer. Det fik Navn af Villereden efter den unge Husmoder i Hjemmet. Til Plads for det valgtes en Del af Holbergs Vænge, som laa ud til Søgade, Syd derfor og Vest for Urnes Gaard, som det i sin Tid har hørt til (jvf. Mogens Hachsens Skrivelse foran, S. 103). Vænget havde ikke sit Navn af Ludvig Holberg, hvad mulig mange, som kender den Benævnelse, vilde tro, men af Fuldmægtig Hans Holberg, der var Ejer af »Urnes Gaard« (og altsaa ogsaa af Vænget) fra 1802—10. Men Heises blev kun boende der nogle faa Aar. Han følte Savnet af »de Impulser, som det fyldigere musikalske Liv i Hovedstaden kunde yde« og drog bort. Saa overgik Villaen til Jægermester C. Busch, som levede der en Række af Aar med sin Hustru, f. Rohmann, og deres Børn. Afd. Amtsforvalter H. Mæes har givet en for- nøjelig og smuk Skildring af Jægermesterens gæstfri Hjem (se Soranerbladet 1930, S. 35). Senere overgik den til andre Ejere, Købmand H. A. Hansen, Amtmand Emil Vedel, derefter hans Enke og Datter, som afstod den til Sorø Akademi. Nu er den Ministerbolig. Skønt den og »Vænget« ved Siden af tilsyneladende ligger paa Akademiterritoriet, hører de til Byen, idet Jordstykkerne blev indlem- met 1870.

Den gamle Amtmandsbolig.

Bygningen, som ses ovenfor, er bygget af Amtmand, Kammerherre Emil Vedel og Hustru, Emilie Christiane, f. Nygaard; den tjente gennem en lang Aarrække som Bolig for Amtmanden og afgav desuden Lokaler til Amtskontorerne. Fra alle Sider skildres baade dens Beliggenhed, selve Bygningen og dens Omgivelser som vidunderlig skøn, ja næsten af en betagende Art. Da Amtmand Vedel tog sin Afsked (1902), overgik Ejendommen til hans Efterfølger, Amtmand, Kammerherre Groothoff, der imidlertid lod Bygningen nedrive og erstatte med den nuværende, som noget efter Kmhr. Groothoffs Død af hans Enke overdroges til Sorø Akademi, som indrettede den til Bolig for de yngste Alumner og gav den Navnet »Vænget«. Ved Købet af Kmhr. Groothoffs Villa og Villereden, som fandt Sted omtrent samtidig, skabtes Mulighederne for at opfylde et hos mange Sorøborgere længe næret Ønske: at fortsætte Vejen langs Søen, saa man blev fritaget for at skulle udenom de to Villaer for at kunne gaa videre »Søen rundt«.

I Rækken af Byens Gaarde og Huse indfletter vi ogsaa denne Gengivelse af Raadhusets Brand. Det er en naiv Fremstilling af Tildragelsen, udført af en ikke særlig habil »Kunstner«. Men selv om Kræfterne svigte, er Viljen rosværdig.

Som Tekst bringer vi, hvad »Sorø Avis« meddeler 6/12 1879:

Inat Kl. 2¼ allarmedes Byen af Brandsignaler, idet der var opkommen Ild paa Loftet i Byens Thing- og Raadhus, som i Løbet af Natten og Formiddagen er totalt nedbrændt. Havde Brandkorpset, der først en Time efter Ildens Udbrud kom til at gjøre Tjeneste, hvilket vel nærmest ligger i en ikke heldig Organisation, kunnet paabegynde Slukningen strax, vilde vist Ilden næppe have faaet saa stor en Magt. Da Vinden var nordlig og saaledes bar ud over Torvet, var ingen af Nabobygningerne videre udsatte for Ilden, og det lykkedes at redde Arresthuset, hvor Ilden engang havde faaet godt fat. Ligeledes lykkedes det at redde det meste af Arkivet, dog næppe i den bedste Tilstand. Sprøjterne fra Liunge og Pedersborg indtraf til Brandstedet henad Morgenstunden; fra Liunge indtraf tilige Vogne med Vandtønder, hvilket var meget paaskønnelsesværdigt, da der var Mangel paa saadanne. Fra enkelte Brandfolks og endel unge Menneskers Side lagdes megen Iver og Raskhed for Dagen. Hvorledes Ilden er opkommen, vides ikke, men den er rimeligvis opkommen ved Uforsigtighed.

Byens Borgere¹⁾.

Hvad vi har gjort gældende de to Gange, vi tidligere har søgt at give et Overblik over Byens Borgere (S. 37 ff og 78 ff), at disse naturlig deler sig i to Grupper, paa den ene Side de Handlende og Haandværkerne, paa den anden Side Embedsmændene og Pensionisterne, holder ogsaa Stik ved Frembrudet af den nye Tid. Dette fremgaar tydelig af det følgende.

Det er saa heldigt, at der 1855 holdtes almindelig Folketælling her i Landet og ved at gennemgaa de da udarbejdede Lister, naar vi til samme Resultat. I og for sig er det ikke mærkeligt, da en lignende Deling i større eller mindre Grad vil gøre sig gældende i Størsteparten af vore Købstæder, men i Sorø er den særlig udpræget, eller om man vil udtrykke sig saaledes: Den Omstændighed, at Byen i sig selv ikke er stor, men ikke desto mindre er Sæde for Amtmand, for Amtslæge, for Amtsvejsinspektør m. fl., og den Omstændighed, at Byen lige uden for sin Grænse har en af Landets største Skoler liggende, hvad der naturligvis medfører Kravet om en Skare Lærere, disse Omstændigheder, og forskellige andre, er Grunden til, at den ene Gruppe, Embedsmændene og Pensionisterne, procentvis er større end maaske i nogen anden Købstad, og dertil bidrager ogsaa, hvad vi tidligere et enkelt Sted har været inde paa, at til Stadighed, for 100 Aar siden som i vore Dage, et ikke ubetydeligt Antal af Pensionister, Enker efter Embedsmænd o. lign. har følt sig opfordret til at slaa sig ned i Sorø og derigennem øge Størrelsen af denne Gruppe.

Naar vi da tager Folketællingslisterne fra 1855 for os og gennem-

¹⁾ Paa de følgende Sider vil man finde en Række Billeder, som – ved Byraadsudvalgets Imødekommenhed – har faaet Plads i nærværende Arbejde, hvad der i ikke ringe Grad øger dets Værdi. Medens de sidste Billeder viser de enkelte Byraads samtlige Medlemmer, hvad der selvfølgelig medfører, at den samme Person optages flere – til Tider adskillige – Gange, er de første Billeder blevet til med visse Mellemlum, og der vil man ikke finde den Gentagelse af Portrætter som i de senere Billeder.

Vi finder det rimeligt at indsætte dem i dette Afsnit, som handler om Byens Borgere. Mange af de i Teksten nævnte kunde der i og for sig ogsaa have været Grund til at bringe Billeder af, ligesom det meget vel kunde forsvares, om man havde nævnt flere, end de følgende Sider indeholder, men det har baade af den ene og den anden Grund været nødvendigt at renoncere, ikke tage alt med, hvad man ønskede, men give Afkald paa at gaa videre ud, end Tilfældet er blevet.

Vi trøster os med, at mange af dem, der har haft Lod og Del i Byens Udvikling i de sidste 60–70 Aar, har kortere eller længere Tid været Medlemmer af Byraadet og findes derfor portrætteret paa de følgende Sider.

ser dem med særligt Henblik paa de egentlige Borgere, de Handlende og Haandværkerne, ser vi straks, at der foruden de Næringsdrivende, som var repræsenterede i Sorø Borgerstand 1682 og 1736 (se Side 37 og 60) er kommen en Del nye til: Blikkenslager, Bogbinder, Farver, Glarmester, Guldsmed, Lysestøber, Rebslager og Sadelmager. Selvfølgelig siger vi ikke, at disse Haandværksgrene først var at finde i Sorø 1855. Det er troligt, at vi vilde støde paa dem – eller dog de fleste af dem – hvis vi gik 20, 30 eller 50 Aar længere tilbage i Tiden, men 1736 fandt vi dem ikke, og naar vi nu (i 1855) støder paa dem, tager vi det som et Vidnesbyrd om – hvad Talstørrelserne ogsaa kunde vise –, at Sorø ikke længere var helt ubetydelig, men at paa denne Maade ogsaa den nye Tid var brudt frem, som gjorde Krav paa mere Specialisering.

Vender man sig til de forskellige Personer, som den Gang var Mestre – eller i hvert Fald Principaler – i Sorø, synes vi at turde paastaa, at en ikke ringe Part af dem var ret unge og derfor – kunde man tænke sig – bedre i Stand til at være med i Arbejdet for den nye Tid end Folk, som allerede havde passeret Middagsøjden og var paa Retur.

Ganske vist var enkelte over 50; ældst af Haandværkerne paa Realgade syntes Skrædermester Otto Jørgensen at have været; han var i 1855 61 Aar, og derefter kommer, men et helt Aarti yngre, Købmandsenken Ane Christensen, f. Smith, der, hvad vi nævner nedenfor, selv drev Købmandshandel og Landeri, Sadelmager Mogens Johansen Trautner og Slagtermester Søren Sørensen. Ellers var de hovedsagelig i 40erne, i 30erne eller endog blot i 20erne. Og vi støder paa Navne, som Gang paa Gang dukker op under Sorøs Udvikling, og som man til Dels ogsaa senere vil komme til at nævne. Bagermester Johan Daniel Hitzmann var i 1855 39 Aar, Hattemager Jacob Hendriksen 43, Glarmester Frederik Julius Jørgensen 37, Købmand Joachim Emilius Hansen 36, Købmand Søren Smith 36 og Købmand Herman Anton Wilhelm Hansen 29. I Brøndstræderne træffer vi Guldsmedemester Peter Christian Christensen, der var 40 Aar, Malermester Carl Frederik Holsteen, der var 38 Aar, og Smedemester Jens Peter Johansen, der kun var 31 Aar. Derimod nærmede Skomagermester Johan Grütner paa Torvet sig de 50 (han var 46), og Snedkermester Elias Jørgensen i Baggade, der 34 Aar efter døde som en af Sorøs ældste Borgere (han fulgte med Aarstallet og var ved sin Død 89 Aar) havde i 1855 naaet en Alder af 55 Aar. I Søgade

boede Smedemester Hans Rasmussen, som var 39 Aar, og Skrædermester Lindbo, som kun var 30.

Enhver, der mindes 80erne og 90erne, den Tid, da de fleste af de her nævnte døde, eller har beskæftiget sig med Haandværkets og Handelens Udvikling i Sorø i den Periode, vi her søger at skildre, vil huske og kende adskillige af disse Navne, og utvivlsomt vil hos en og anden denne eller hin Tildragelse træde frem i Erin- dringen, hvori ogsaa de, vi her har nævnt, enkeltvis eller i Samling, har taget Del. Alle var de med i Byens Udvikling, og flere af dem skylder Sorø en Tak for, hvad de virkede til Held for den By, som blev deres.

Adskillig flere kunde godt nævnes med Rette, fordi ogsaa de var med til at drage et større eller mindre Læs og paa en eller flere Maader gjorde sig fortjent af deres By, men naar de ikke er kom- met med i Rækken her, kan det have sin Grund i, at de ikke var kommet hertil i 1855 – vi tænker saaledes i Øjeblikket bl. a. paa Snedkermester Carl Wilhelm Mandrup Poulsen, som ogsaa hørte til Foregangsmændene i sin By, eller den senere Garver Nicolai Trautner, der ganske vist var i Sorø, men i Folketællingslisten 1855 staar opført hos sin Fader som en 12 Aars Dreng. Og endnu flere kunde der være Grund til at nævne – og kunde man ikke komme udenom at nævne, hvis man foresatte sig at lade det ene Aar efter det andet lige ned til vore Dage passere Revy, men det maa vi afholde os fra. Enkelte vil blive omtalt i det følgende, mens vi, saa vidt det lader sig gøre, holder os borte fra dem, der endnu lever og virker, hvis Gærning altsaa ikke er afsluttet, og som der- for ikke er overgaaet til Historien.

Vi nævnte foran Købmandsenken Ane Christensen, f. Smith (f. 1805, død 1872), der sad inde med Gaarden i den nordlige Ende af Storgade og efter sin Mand, Niels Christian Christensens (1792–1854) Død fortsatte Forretningen, som tilsyneladende ikke gik til- bage, men stadig krævede, at der maatte holdes et stort Antal Men- nesker for at udføre de forskellige Dele af Virksomheden. Det kan jo ikke andet end gøre Indtryk, naar man ser, at der til hendes Husholdning i 1855 hørte foruden hende selv og en Plejedatter, to Handelsbetjente, en Handelslærling, en Brænderibestyrer, en Avls- forvalter, en Kælderpige, tre Tjenestepiger og ti Tjenestekarle. ialt atten Personer. Hendes Mand havde i sin Tid været Byens Matador. »Han drev«, saaledes skriver Nicolai Trautner i sin flere Gange nævnte Piece, »som det var Skik den Gang, Handel i alle Brancher;

Kolonial, Isenkram og Manufaktur, tilligemed Bryggeri og Brænderi samt et større Landbrug. Han var ogsaa den eneste, der købte Sæd. Kælderstuen i hans Købmandsgaard var et yndet Samlingssted for Byens Smaaborgere Søndag Eftermiddag, og Traktementet bestod i det hjemmelavede Brændevin og Øl.

Handelen med Omegnens Landboere var ikke stor, thi Byen havde kun Opland mod Nord; og det var den Gang magre Egne. Naar Bonden kom til Byen med et Par Tdr. Sæd, var Christensen ikke altid villig til at købe; det ahang af, om Bonden vilde have Varer for Pengene; i modsat Fald havde han sjældent Brug for hans Korn. Naa, Sæden var heller ikke den Gang 1ste Klasses Varer; den lignede den magre Jord, den kom fra.

Christensens Butik laa ved Byens Port, ja dannede en Del af denne, idet Portens ene Side var Butikken og den anden Side Lager- rum. Fra Bagbutikken kunde man holde Øje med alle, der kom ad Landevejen til Byen, og fra selve Butikken med Hovedgadens Færd- sel. Paa denne Maade kunde hans Kunder ikke slippe uset forbi og komme ind til en af de andre Købmænd.

Dette Ægtepars Navne mindes stadig gennem de to Legater, som Enken oprettede, Ane Christensen, født Smiths Legat for Husarme i Sorø By, opr. 2457 Kr., nu 4500 Kr., af hvis Renter der uddeles Portioner til trængende Borgerfamilier, og Niels Christian Christen- sens og Hustru Ane f. Smiths Legat, stort 2000 Kr., hvis Renter ogsaa uddeles til fattige og værdige Borgerfamilier udenfor Fattig- væsenet paa Livstid. De bestyres begge af Magistraten og Sogne- præsten.

Af de foran nævnte Borgere fra Folketællingslisten 1855 var der sikkert ingen, som fik saa stor Betydning for Sorø By, som Sadel- mager Mogens Johansen Trautner. Han blev født i Korsør ^{17/7} 1804 og kom efter Konfirmationen i Sadelmagerlære i Slagelse. Da han havde aflagt Svendeprove, tog han til København, hvor han arbejdede til Februar 1829. Han havde imidlertid bestemt at slaa sig ned i Sorø og fik efter at have aflagt Mesterprøve Borgerskabs- bevilling her ^{3/3} 1829. Aaret efter giftede han sig med Jomfru Ane Marie Fobian fra Slagelse.

Det var smaa og ringe Forhold, hvorunder de begyndte deres Samliv, men ved sin Dygtighed og ihærdige Flid arbejdede han sig frem, saa han allerede i 1834 kunde købe Matr. Nr. 19 paa Stor- gade. 1845 købte han Grund i Baggade (nu Søndergade) og byg-

gede paa denne Grund Huset Matr. Nr. 55, og 2 Aar efter købte han af Oberstinde Pentz, f. Castenschiold, Ejendommen Matr. Nr. 77 i Sorø Baggade med tilhørende Vænge fra Gaarden ned imod Søen. Paa en Del af denne Grund byggede han efter Krigen 1848–50 den nuværende 2 Etages Ejendom Matr. Nr. 78 i Vester-gade. Det var jo den Tids Maade at anbringe Sparepenge paa. Sparekasse og Bank kendtes ikke i Sorø By den Gang.

Man ser heraf, at han har været en meget virksom Mand, og det varede derfor ikke længe, før hans Evner blev taget i Brug i i Byens Tjeneste. Hans Medborgere indvalgte ham i Kommunalbestyrelsen, for hvilken han i en Række af Aar var Formand, lige til Kommunalloven af 26. Maj 1868 fastsatte kongevalgte Formænd¹⁾.

I 30 Aar var gamle Trautner et virksomt Medlem af Sorø Byraad, og da han trak sig tilbage herfra, paaskønnedes hans Interesse for de kommunale Anliggender ved, at Borgerne foranstaltede et Festmaaltid til Ære for ham. (Sorø Avis ^{12/1} 1889).

Handelsskoleforstander Valdemar Petersen i Odense fortæller i sine Erindringer (Fr. Matthiessens Papirer paa Sorø Akademis Bibliotek), at Byfogden, Etatsraad Leuning gav Trautner Tilnavnet »General Visdom«, hvad der tydeligt giver Udtryk for, hvorledes han bedømtes blandt sine Samtidige. Om hans Virksomhed i Byens Styrelse vil der blive Lejlighed til at tale senere. Det var saaledes ham, der gennemtvang, at der overhovedet blev Station i Sorø, ganske vist i Lynge Sogn, men derom vil der blive talt, naar Trafikforholdene siden skal behandles.

Som offentlig Paaskønnelse af hans Virksomhed udnævntes han til kgl. Agent. Han døde ^{26/2} 1891, 87 Aar gl., efter Aaret i Forvejen at have fejret Diamantbryllup med sin Hustru.

Om Glarmester Frederik Julius Jørgensen skriver Trautner i sin Piece:

Tømmerhandel fandtes ikke i Byen. Skulde man bruge Tømmer eller Brædder, hentedes disse fra Holbæk, der i sin Egenskab af Havneby havde en ret betydelig Handel hermed. Heller ikke Mursten fandtes paa Egnen, men maatte hentes langt borte fra. Saaledes kom Stenene til det senere nedbrændte Raadhus fra Flensborg og omlæssedes ved Susaa, hvorfra Pramme sendtes op ad Aaen ind i Tystrup Sø. Herfra indskibedes de [Meningen er vel: Her udskibedes de] ved Kongskilde og kørtes pr. Vogn til Sorø.

Som man ser, en meget omstændelig Transport.

¹⁾ Niels P. Larsen: Begravelsespladser i Sorø S. 96–97.

Byraadsmedlemmer i Tiden 1867–91.

Det er betegnende for Tiden, at den, der først oprettede en Tømmerhandel i Sorø, ikke var en Købmand, men en Haandværker, og det endda [en] Glarmester, Jørgensen, en dygtig og energisk Mand, som senere blev Ejer af »Postgaarden«. Tømmerpladsen var beliggende for Enden af Østergade, hvor Sadelmager Corrells Ejendom nu ligger. Den Gang eksisterede Rolighed kun som en daarlig Vej, der paa den østlige Side begrænsedes af et Stengærde og paa den vestlige Side havde nogle faa og smaa Ejendomme op til Hjørnet af Østergade.

Da Glarmester Jørgensen døde ^{31/7} 1889, skrev Sorø Avis bl. a. om ham:

Han fulgte Byens Udvikling med megen Interesse og havde selv

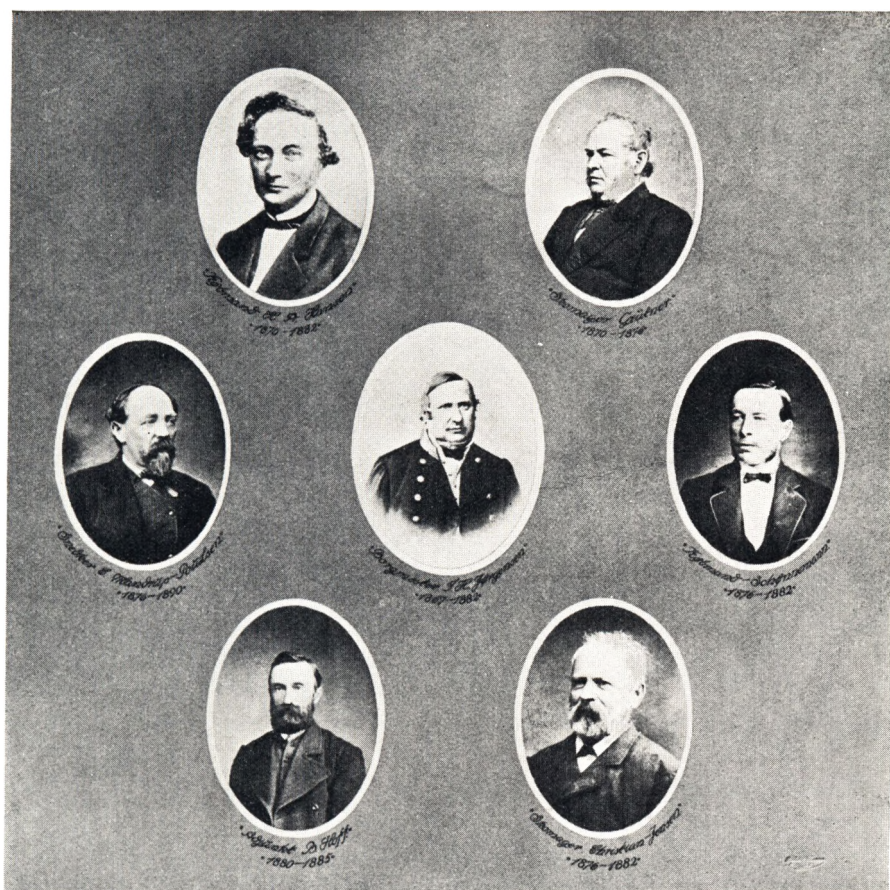
haft ikke ringe Part heri, idet han ikke alene efterhaanden svang sig op til at blive en af Byens største Ejendomsbesiddere, men ogsaa arbejdede for betydelige Udvidelser. Den nye Vej – »Frederiksvej« – skylder ham saaledes sin Tilblivelse, og den bærer hans Navn. Byen har i ham mistet en af sine trofaste Støtter. . . .

Til dem, der i Tidernes Løb ogsaa kom til paa forskellige Omraader at føre an i Sorø By, var Købmand (Manufakturhandler) Søren Smith (f. 1819 † 1896), som en Række af Aar var Borgerrepræsentant og Forligsmægler. I Soranerbladet 5. Aarg. (1920) S. 17 f. har nu afdøde Amtsforvalter H. Maës givet en fornøjelig Skildring af Hjemmet, hvori han var en hyppig Gæst gennem alle sine Skoleaar, og vi tillader os her at fremdrage nogle Linjer fra det paa gældende Stykke. Det havde været vort Haab, at vi i Tilknytning til, hvad der her er skrevet om Byens Borgere, og hvad der vil følge efter, kunde have bragt enkelte Bidrag fra nulevende Soranere om deres Minder fra den Tid, de som Drengene boede i Hjem i Sorø, inden de – for manges Vedkommende – gled op som Alumner, men den Henvendelse, vi tillod os at udsende, har ikke haft den ønskede Virkning, og vi maa derfor holde os til, hvad der i Forvejen foreligger.

»Paa Realgaden i Sorø«, saaledes skriver Amtsforvalter Maës, »mellem Hotel »Haabet« []: det nuværende Postgaarden] og Vester Brøndstræde [nu Vestergade] og langs højre Side af sidstnævnte laa i 1866 en stor gammel Købmandsgaard, hvis Have ikke alene et langt Stykke havde Stakit ud mod Brøndstræde, men tillige strakte sig bagved de smaa Bygninger, der dannede Skomagerrækken, ned til Postmester, Grev Knuths Have og tilhøjre – stadig regnet fra Realgade – stødte op til Hotelhaven.

Denne Hjørne-Gaard med udstrakte Avlsbygninger og Haver tilhørte daværende Købmand, senere Kammerraad og Forligsmægler Søren Smith og Frue Louise, født Luplau, . . . han var et Friluftsmenneske med megen Jord og gode Jagtdistrikter, der sikkert interesserede ham mere end hans Manufakturforretning; han var trods sin omfattende Virksomhed tillige en udmærket Ægtefælle og Familiefader. Der var 7 Sønner og 2 Døtre og en stor Husholdning, som Fru Smith, rank og slank, nydelig og venlig ledede med den største Kyndighed og Kærlighed, saa at der i det store Hjem altid herskede den skønneste Harmoni og en patriarkalsk Gæstfrihed ogsaa mod Børnenes Kammerater.

. . .

Byraadsmedlemmer i Tiden 1867-90.

Smiths store Have var delt i 3 Afdelinger med Stakit imellem. Først kom man ind paa Legepladsen, der var den næststørste Afdeling, og som blandt andet afgav Plads til en brugelig Cricketbane med Lys og Luft samt ved Siden af den skyggefulde Græsbænke og et rigeligt Battøk-Felt. Bag Legepladsen, ligeledes ud mod Brøndstræde, laa Urtehaven, der var absolut sacrosanct [ɔ: fredhellig]. Større end disse to tilsammen var den egentlige Familiehave med Dam, Lysthus, Plæner, Blomsterbede og sjældne Træer samt Frugttræer og Frugtbuske.

Paa Legepladsen samledes [saa at sige daglig i Fritiderne] Søsnernes Kammerater, [undertiden] 20 á 30 Dreng. . . I daarligt Vejr og ved Vintertid legede man i Lo, Lader og Porte. I Høst

tiden hjalp man med til at høste og køre ind, og aldrig var der Tale om, at Drengene var iverjen.

Amtsforvalteren fremdrager dernæst forskellige Træk, som vi desværre maa udelade, da de vilde optage for megen Plads, og vi maa nøjes med at anføre hans Slutningslinjer, hvor han siger: »Det er nu længe siden, at jeg har været i Sorø, men skulde jeg opnaa at komme der engang endnu, vil en af mine første Vandringer være til den gamle Købmandsgaard for at opfriske gode gamle Barndomserindringer og i mit Hjærte ære mine kære Plejeførelæres Minde«.

Os forekommer det, at der gennem Amtsforvalter Maës' Skildring er aflagt et smukt Vidnesbyrd om et af de gode Sorøhjem, hvad det i høj Grad fortjente, og da vi ikke blot tror, men ved, at der var mange andre, som med Rette kunde drages frem, var det, vi henvendte os til dem, som kendte dem af Selverfaring, men altsaa uden at have Held med os.

Vi har paa de foregaaende Sider udelukkende holdt os til dem, som stod opført som Mestre eller Principaler paa Folketællingslisten 1855 og skal dertil blot føje to. Den ene er Snedkermester Elias Jørgensen, som i en Alder af 31 Aar blev Mester her i Byen og lige til sin Død (1889), altsaa gennem 58 Aar varetog sin Gærning med Flid og Interesse. Sorø Avis skrev ved hans Død bl. a. følgende: »I nogen betydelig offentlig Virksomhed har han ikke deltaget, men samlede sig alligevel ved sin jævne, hæderlige Færd mange Venner, hvilket særligt lagde sig for Dagen, da han og hans nu afdøde Hustru for 6 Aar siden fejrede deres Guldbryllup. Ved denne Lejlighed viste Byen det gamle Ægtepar sin bedste Hyldest. Byraadet gav saaledes Møde og overrakte Guldbrudeparret en betydelig Gave, ligesom der ogsaa fra Akademiets Side vistes dem megen Erkendtlighed«.

Dagen før Elias Jørgensen døde, var gamle Murersvend Johan Schlöffel gaet bort i en Alder af omtr. 80 Aar. Om ham skrev Sorø Avis i samme Numer, hvori de meldte den anden gamle Haandværksmands Død ^{30/8} 1889: Han var Byens ældste Svend og har paa visse Maader gjort sig bemærket, trods sin af Naturen stille og bramfri Færd. 1835 tog han fast Ophold her i Byen, og da de daværende Svende den 3die Oktober 1841 stiftede den herværende Sygekasse for Mestre og Svende, sluttede den Afdøde sig til Stifterne og har uafbrudt været Medlem siden den Tid. I Sygekassens vexlende Skæbne har han taget megen Del og trofast staaet den bi i de knappe Tider, da ofte Extra-Kontingenter bleve nødvendige at indkræve. Den 1ste Marts 1842 modtog Sygekassens Love kongelig

Byraadsmedlemmer i Tiden 1882–1903.

Konfirmation, hvilket 40 Aarsdagen efter fejredes ved en Fest, hvortil Schlöffel var indbudt som Æresgæst og hentedes i Optog med Musik. Schlöffel fritoges for at svare Kontingent til Foreningen fra den Dag og beholdt ligefuldt sine Rettigheder, baade til Sygekassen og til Begravelseskassen, og endvidere var der siden aarligt bevilget Afdøde et Legat.

Gaar vi udenfor Kredsen af dem, der havde »sat Foden under eget Bord« og havde nedsat sig som selvstændige Haandværkere eller Handlende inden 1855, har vi allerede nævnt to, men forøvrigt kunde Rækken af dem, der har været med til at udvide og udvikle Byen, gøres lang, hvis ellers Pladsen tillod det. Her nøjes vi med at sige nogle Ord om de to, som allerede er nævnt.

Snedkermester Carl Wilhelm Mandrup Poulsen var født i Pedersborg ^{22/10} 1832, gik i Snedkerlære efter sin Konfirmation, arbejdede som Svend i Slagelse, men nedsatte sig som Mester i Sorø. Det varede ikke længe, før man blev opmærksom paa hans Evner og lagde Beslag paa hans Kræfter i offentlige Anliggender. Efter i nogle Aar at have været Medlem af Ligningskommissionen blev han 1876 Medlem af Byraadet og maatte som Følge deraf tage Sæde i flere af de staaende Udvalg. Som Fattigforstander havde han Tilsyn med Fattighuset, han var Formand i Udvalget for Mark-, Vej- og Brolægningsvæsenet, Medlem af Sundhedskommissionen og fast Vurderingsmand. 1866 var han bleven Medlem af Bestyrelsen for Haandværkerforeningens Sygekasse, 2 Aar efter Formand og vedblev at sidde inde med dette Hverv til 1882, da Foreningen blev omændret. Men efter at have trukket sig tilbage som Formand, fortsatte han som Kasserer og gjorde sig som saadan meget fortjent af Foreningen. Ogsaa for Haandværkerforeningens Industriafdeling var han Formand i Aarene 1872–82. Alle sine Hverv røgtede han med stor Samvittighedsfuldhed og Pligttrøskab, hvad ogsaa flere Udtalelser bærer Vidne om. Da Teknisk Skole blev indviet ^{20/1} 1889, bragte Formanden i sin Tale en Tak til forskellige Institutioner og Enkeltpersoner, som havde haft Lod og Del i, at Maalet nu var naaet, og blandt dem nævnte han ogsaa Carl Mandrup Poulsen, »der havde forvaltet Foreningens Midler med klog Økonomi«, og da han var død, ^{8/9} 1890, holdtes der kort efter en extraordinær Generalforsamling, hvor Formanden mindedes Mandrup Poulsen, »hvis Bortgang var et Tab, der vanskeligt kan erstattes Foreningen«. Der er ingen Tvivl om, at de her nævnte Udtalelser gav Udtryk for, hvad der var den almindelige Mening.

Den anden vi har nævnt ovenfor, men da kun betegnet som en 12 Aars Dreng i 1855, var Nicolai Trautner, uden Modsigelse den af Sorø Borgere, der i det sidste halvthundrede Aar har haft størst Betydning for Byen. Han var udgaet af Sorøslægt som Søn af den ovenfor nævnte Sadelmager og Garver Mogens Johansen Trautner og Ane Marie Fobian og født ^{9/8} 1843. Efter at have taget Præliminæreksamen ved Sorø Akademi (1858) kom han i Garverlære, besøgte som Svend Tyskland, Schweiz og Frankrig for yderligere at uddanne sig og løste 1871 Borgerskab som Garver i sin Fødeby, hvor han virkede lige til sin Død ^{28/2} 1919.

Faa Dage efter, at Nicolai Trautner var død, indeholdt Sorø Folketidende (^{8/3} 1919) en Nekrolog med Overskriften: Garver N.

Byraadsmedlemmer i Tiden 1882–1903.

Trautner og Sorø, og vi tillader os, i Betragtning af den Betydning, han havde for Byen og dens Udvikling, at optage den her, hvad vi gør saa meget desto hellere, fordi den ved Siden af andet yder interessante Bidrag til Forstaaelse af den for Sorø i sin Tid saa betydningsfulde Jernbanesag, som vi senere vender tilbage til, og fordi den som skrevet af en, der ikke var Trautners politiske Meningsfælle, taler med saa meget desto større Vægt.

Garver N. Trautner og Sorø.

I Almindelighed kan det siges, at afdøde Garver Trautner omfattede sin Fødeby og særlig dens Haandværk og Industri med en levende og virksom Interesse. Der var i 1862, da Laugene ophørte,

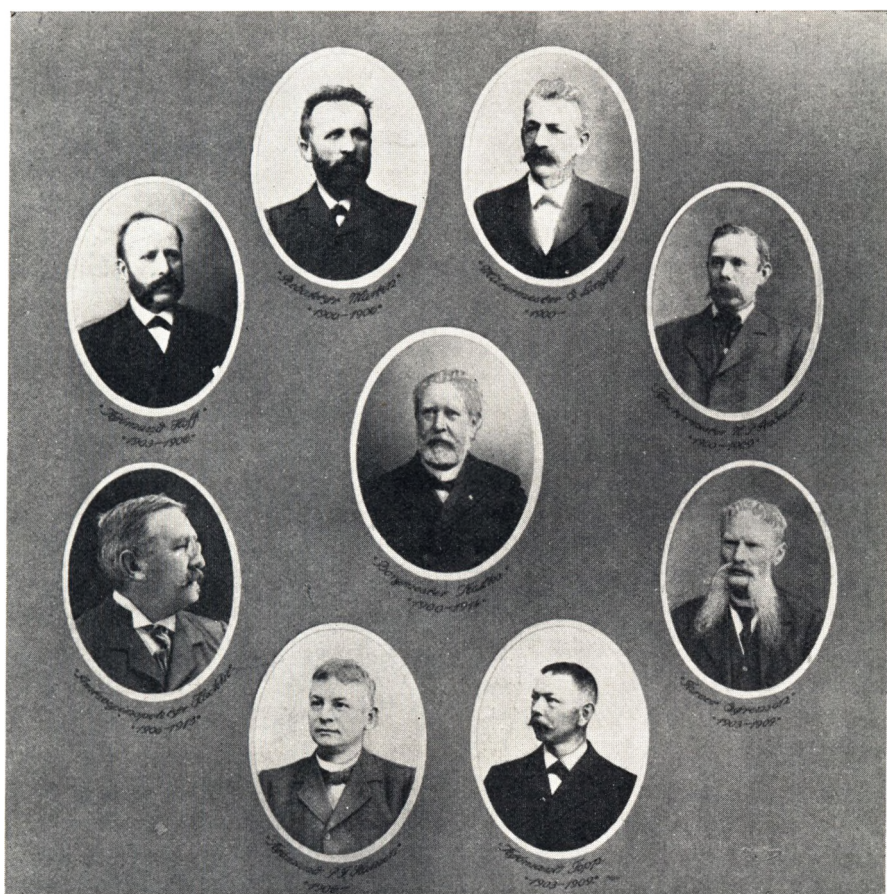
stiftet en Haandværkerforening i Sorø, men den førte en ret tilbage- trukken Tilværelse, spaltet som den var i et Udvalg for Varelotte- riet, en Sygekasse og en Aftenskole, hvilken sidste lededes med diktatorisk Magtfuldkommenhed af Overlærer Ibsen.

Omkring 1880 sporedes forøget Liv i Haandværkets Organisa- tioner. Denne Bevægelse naaede ogsaa Sorø, hvor den medførte, at Garver Trautner i September 1879 blev valgt som Sorø Bys Dele- gere til den da paabegyndte Fællesrepræsentation for Industri og Haandværk. Der gik dog endnu et Par Aar, før Foreningen i Sorø kom til at svare til en virkelig Haandværkerforening. Det blev N. Trautner, der tog Initiativet til denne Forandring. Han valgtes strax til Formand for den moderniserede Forening og beholdt denne Stil- ling til Aaret 1900, da han trak sig tilbage og blev udnævnt til Foreningens Æresmedlem. Denne Opmærksomhed mod ham var i høj Grad fortjent, thi han udfoldede i disse 18 Aar et meget stort Arbejde for Selskabet og dets forskellige Formaal, først og frem- mest ved at skaffe Midler til at opføre Foreningens smukke og solide Skolebygning, der indviedes i Januar 1889.

Endvidere medvirkede han til Opførelsen af Svendehjemmet og tog i 1897 Initiativet til Oprettelsen af Sorø Haandværkerbank, hvis Formand han var i dens første Aar.

Hans Interesse for Haandværkets Trivsel var kendt og paaskøn- net langt udenfor Sorø Bys Grænser. I en lang Aarrække var Traut- ner Medlem af Fællesrepræsentationens Repræsentantskab og i nogle Aar Medlem af Bestyrelsen, og han var i 1891 med til at stifte Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring, var tillige Medlem af Bestyrelsen for denne og en Tid dens Agent i Sorø. Naar hertil føjes hans Virksomhed som Formand i Garverforeningen for Danmark, vil man forstaa, at der var lagt stærkt Beslag paa hans Arbejdskraft udadtil.

Alligevel fik han som Medlem af Sorø Byraad fra 1882—1894 et ret brydsomt Arbejde, først med de omfattende Kloak- og Brolæg- ningsarbejder, senere med Jernbanesagen. Det var Arbejdet for Høng- Tølløsebanen i Forbindelse med Forslaget om at udvide Sorø Sta- tion, der gav Anledning til, at Sorø for anden Gang fik et Jern- banespørgsmaal. Det blev rejst her i Bladet i Begyndelsen af Marts 1887 og samtidig af Sorø Handelsforening bragt frem ved et Borger- møde i Sorø. Sagen blev strax mødt med en udpræget Ravnekrog- mistænksomhed, og de daværende fire Overlærere ved Sorø Akademi skrev i »Sorø Avis« mod dette »Venstreprojekt«. Trautner var ud- præget Højremand, men han havde strax Øje for, at Sorø By her

Byraadsmedlemmer i Tiden 1900–1913.

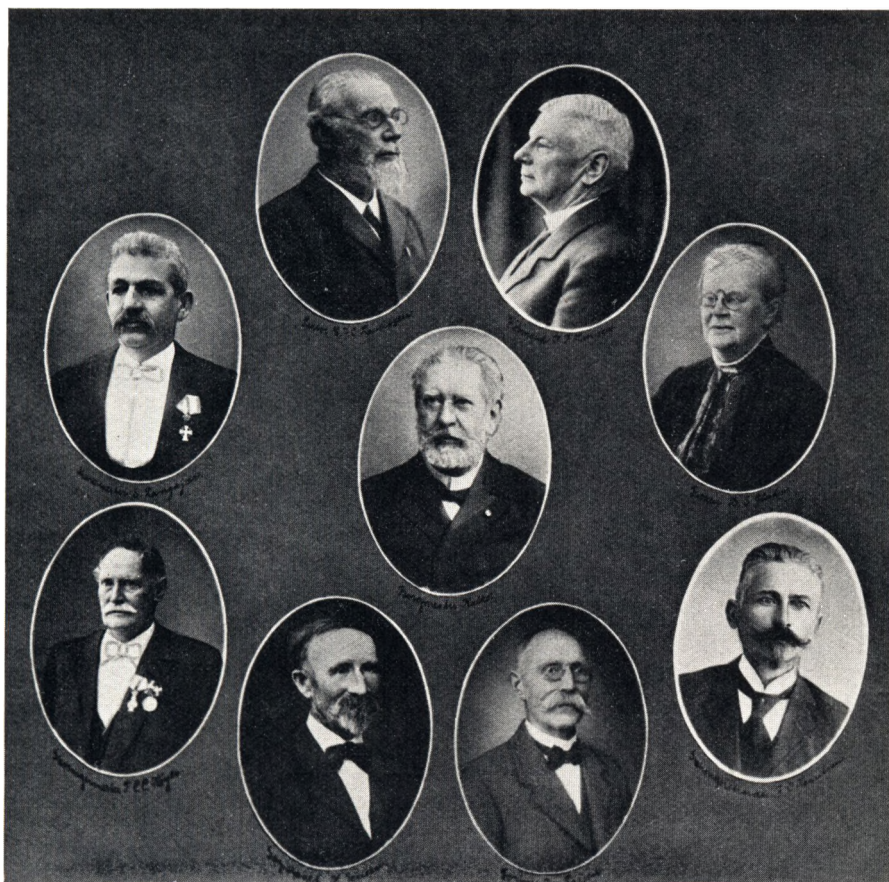
havde en Interesse at varetage, han skrev mod »Embedspartiet« i »Sorø Avis«, og da senere Handelsforeningens Formand, Venstremanden Kbm. Chr. Heidemann kom ind i Byraadet, og da der stadig arbejdedes energisk paa Virkeliggørelse af Høng-Tølløseprojektet, der paa følelig Maade vilde skære ind gennem Sorø Bys nordlige Opland, besluttede Sorø Byraad sig endelig til at bemyndige Trautner og Heidemann til som Jernbaneudvalg at varetage Sorø Bys Interesser, og det lykkedes disse to Mænd ved ihærdigt Arbejde at faa optaget den for Sorø heldige Bestemmelse i Jernbaneloven af 8. Maj 1894: »En Bane fra Sorø til et Punkt paa Høng-Tølløsebanen. Staten kan overtage Driften af denne Bane«. 1894 traadte Trautner ud af Byraadet, og Heidemann blev ikke genvalgt

i 1897. Der sad nu ikke i Byraadet et eneste Medlem, der havde nogen virkelig Indsigt i Jærnbanespørgsmaalet, og Byraadets da værende Formand, Borgmester Kattrup, maatte opfattes som en skjult Modstander af Banen. Da Byraadet i 1898 fandt Anledning til at sammenkalde til et Borgermøde, nærmest for at foreslaa Byens Borgere at give Afkald paa Forbindelsesbanen til Høng-Tølløsebanen mod uden Tilskud fra Byen at faa en Sidebane fra Sorø Station ind til Byen, lykkedes det at faa nedsat et Udvalg, som skulde forsøge at vinde Tilslutning fra Oplandets Side. For dette Udvalg blev Trautner en energisk Leder, og da det efter et Par Maaneders ihærdigt Arbejde var lykkedes at faa Oplandets Sogneraad til at vælge Medlemmer til dette Udvalg, der nu kaldte sig »Udvalget til Fremme af en Jærnbane fra Sorø til Høng-Tølløsebanen«, blev Trautner ogsaa Formand for dette udvidede Udvalg og fortsatte energisk og med Held Arbejdet for at naa det endelige Maal: at kunne overgive den sidste Ordning til Sorø Byraad, som ved Valget i 1900 havde faaet et sikkert Flertal for Banens endelige Gennemførelse. Ved dette Valg var ogsaa Trautner opstillet som Kandidat, men det lykkedes ved en Alliance mellem Højre og Socialdemokratiet at holde ham ude af Byraadet, saa det ikke blev ham, der kom til at forestaa Banens Anlæg; men da denne nærmede sig sin Fuldførelse, valgte Byraadet ham, trods nogen Modstand fra Borgmester Kalko, som Byraadets Repræsentant for Banens Aktieselskab, og Bestyrelsen valgte ham til Formand, en Stilling, som han endnu beklædte, og som han var meget glad for, ikke mindst nu, da Selskabet, efter at dets Reservefond havde naaet den lovbefalede Størrelse, kunde give fuldt Udbytte til de i Banen interesserede Kommuner.

Vi har kun omtalt de vigtigste af de Sager, hvis heldige Løsning Trautner havde den væsentligste Andel i; men det er nok til at fastslaa, at han har været sin By en god og nyttig Borger gennem den Menneskealder, hvori han har virket.

Men det er altsaa kun den ene Del af Byens Befolkning, Haandværkerne og de Handlende.

Den anden Del bestod af Embedsmændene, hvad enten de havde deres Gærning udelukkende i Byen og Omegnen, eller deres Hovedvirksomhed faldt paa Akademiet. Derimod maa vi skære dem bort, som ikke boede i Byen, som altsaa ikke var Borgere i Byen, men hørte Landsognet til. Derfor udelades her selv en Skikkelse som

Sorø Byraad 1913–17.

Bernhard Severin Ingemann, som dog uden Modsigelse er en af dem eller maaske den i Soranerverdenen, som har vundet det største og mest elskede Navn.

Ved Indgangen til den nye Tid var Stedets Sognepræst Frederik Ludvig Bang Zeuthen, født 1805, altsaa da en Mand paa 50 Aar. Han var kommen hertil 6 Aar i Forvejen (i 1849) efter at have været Præst i Jylland og i Tømmerup paa Sjælland, drog herfra 1860 som Sognepræst for Fredericias Michaelis Menighed og Landsognet Erritsø og døde der 1874. Han havde sin Bolig her i Sorø i Huset paa Storgades Østside, hvor Sognepræsterne havde haft til Huse i over 100 Aar, men senere byggede han i Enden af

Haven »Huset med de takkede Gavle« i Rolighed og flyttede derned. I Søgade [»Urnes Gaard«] boede Amtmanden Torkil Abraham Hoppe, f. 1800, foretog efter at være bleven juridisk Kandidat forskellige Rejser til Færøerne, Island og Grønland og vandt Indsigt i disse Landsdeles Forhold, blev 1841 Stiftamtmand for Island og Amtmand over Islands søndre Amt og 1848 Amtmand over Sorø Amt, hvilket Embede han beklædte til sin Død 1871. Byfogden i Sorø var Søren Johan Leuning, f. 1794, havde tidligere været Herredsfoged og Skriver i Øster Flakkebjerg Herred, hvorfra han 1843 forflyttedes som Byfoged og Byskriver i Sorø, Birkedommer og Skriver i Sorø Birk og Baroniet Holberg. 1864, da han var 70 Aar, tog han sin Afsked og døde 9 Aar efter (1873) i København. I den store grundmurede toetages Bygning (den senere Ministers bolig) paa Storgades vestlige Side boede Godsinspektøren, Søren Kjærulff Povelsen, som var født i Sorø ^{26/8} 1788, blev 1806 exam. jur. og var i halvtredje Aar Fuldmægtig hos Godsforvalteren ved Sorø Akademi; konstitueredes selv 1817 og blev fast ansat 1827 som Forvalter paa Sorø Akademis søndre Del, 1836 Godsinspektør over Sorø Akademis Gods, 1857 Etatsraad, † ^{17/6} 1861 i Sorø. Han »vandt i Aarenes Løb ikke blot Anseelse i Byen og paa Egnen, men havde ogsaa en betydelig Magt, saa længe Godset forblev ved Akademiet« (Sorø II, 375–76.). Birkedommer C. A. Freuchen har i sine skrevne Erindringer (Matthiessens Papirer J I paa Sorø Akademis Bibliotek) meddelt følgende, som vi ikke har set andetsteds og derfor føler os opfordret til at fremdrage her:

. . . 1827 overtog Povelsen Stemanns Stilling som Inspektør med samme udstrakte Magt, om end ikke med fuldt saa megen Tillid som sin Forgjænger. Povelsen var langtfra udygtig, og han var som ingen Anden inde i Forholdene, og det kunde vel behøves. . . .

Da Monrad 1848 blev Cultusminister, fik [han] som saadan Academiets Affairer under sig. Han var en myndig Mand og taalte ikke altfor megen Myndighed af sine Underordnede. Han tænkte: »quos ego« og besluttede sig til at styrte den mægtige Povelsen. Han tog ind paa Sorø Gæstgivergaard og søgte til Jægermester Eide, der var Academiets Forstinspecteur, – det er ham, der har fortalt følgende:

Med Eide færdedes Monrad i Skovene og talte med Skovarbejderne for at høre Rygter om Povelsen. Derefter tog han til Middagsselskab hos Eide, hvortil ogsaa Povelsen var indbudt. Da Povel-

Sorø Byraad 1917-21.

sen kom lidt for sent, holdt Monrad med en betydningsfuld Mine sit Uhr frem for ham og tilsagde ham til Audiens og Conference om Aftenen paa Gæstgivergaarden, hvor han lod ham vente en god Stund paa Gangen, inden han indlodes. Povelsen fik da Ordre til at søge sin Afsked, der ved kgl. Resolution af 27. Juli 1848 bevilgedes ham, at regne fra 1. Januar 1849. Imidlertid søgte Monrad og hans Ministerium forgæves at sætte sig ind i Academiets vidtløftige Formuesager og finde en passende Afløser for Povelsen, men da det ikke lykkedes, maatte Madvig, der 16. Novbr. afløste Monrad, gjøre Indstilling til Kongen om at tilbagekalde Afskedigelsen, hvad der skete i yderste Øjeblik ved Resolution af 30. Decbr. 1848, og Povelsen beholdt sin Stilling lige til 1861, om end med noget mindre Myndighed.

Til Embedsmændene eller i hvert Fald sidestillet med dem uden specielt at være knyttet til Akademiet var Rasmus Bruun Bojesen, som boede i den hyggelige store Bygning, der med sin ikke ubetydelige Have laa, hvor nu Sparekassen og Hotel Fr. VII har sine Bygninger. Han var født 1805, blev Student 1824 fra Borgerdydsskolen i København og ansattes, efter 1831 at være bleven medicinsk Kandidat, som Amanuensis hos Distriktskirurgen Søren Wendelboe i Sorø, hvad der havde til Følge, ikke blot at han ægtede hans Datter Dorothea Magdalene Wendelboe (1803–54), men ogsaa, som Distriktslæge, fulgte efter sin Svigerfader 1843. Han døde i Sorø $15/5$ 1877. Byens Apoteker var 1855 Heinrich Christopher Glahn, som 4 Aar tidligere havde faaet det overdraget af sin Fader Hans Egede Glahn, som i 40 Aar (1811–51) havde været Sorø Apoteker og i den Tid udvidede og forbedrede Apotekets Lokaler paa forskellig Maade. 1843 udtaltes ved Visitatsen, at det udmærkede sig ved en ikke almindelig Elegance. Ved Siden af at være Apoteker var han Klasselotterikollektør og gennem en lang Arrække Forstkasserer ved Sorø Akademi. Sønnen Heinrich Christopher Glahn var født i Sorø $17/4$ 1820, tog 1844 pharmaceutisk Eksamen og var dernæst paa Faderens Apotek, til han selv overtog det. Han hørte til dem, hvis Arbejde var til stor Gavn for Byen. Gennem 30 Aar (1861–91) var han Medlem af Sorø Byraad, var med til at stifte Sorø Spare- og Laanekasse, og var lige til sin Død Medlem af dens Bestyrelse, deraf 1871–93 Formand og havde forskellige andre Tilidshverv. Til Minde om sin første Hustru, Sophie Glahn, f. Holck, stiftede han et Legat, hvis Kapital er 10,000 Kr., til Fordel for Trængende i Sorø udenfor Fattigvæsenet. Han døde i Sorø $1/10$ 1899. – I den lange Periode fra 1851 til 1900 var Greve Adam Vilhelm Frederik Knuth Postmester i Sorø. Han var født 1829, gik som kun 19aarig frivillig med i Krigen, blev Korporal og senere Secondlieutenant, men saaredes haardt ved Fredericia $6/7$ 1849, modtog $9/9$ s. A. Ridderkorset og afskedigedes som karakteriseret Premierlieutenant $29/12$ 49. To Aar senere blev han altsaa Postmester her, det var, inden den vestlige Halvdel af Byporten faldt, da Postvognen ikke kunde komme ind i Byen, og Postmester, Grev Knuth, kom saaledes til at gøre Udviklingen og Moderniseringen med. Efter at have taget sin Afsked 1900 (han var 1891 bleven Kammerherre) flyttede han til København, men døde der to Aar senere $12/6$ 1902.

Selvfølgelig var der andre Embedsmænd eller med dem ligestillede, som Lægen Andreas Blach, Prokuratorerne C. E. Flor og Lau-

Sorø Byraad 1921–25.

ritz Hansen, Kaptain Hoffmann og den fhv. Byfoged Hans Henrik Gyldenfeldt, foruden en Række af Lærere eller tidligere Lærere ved Akademiet. Professor Johannes Christian Lütken (1791–1856) der var bleven Adjunkt i Sorø 1822, og 1826–1849 var Lektor ved Akademiet i Filosofi. »Et svageligt Helbred hindrede ham i større Arbejder, men baade Hauch og Ingemann priste ham i Mindedigte ved hans Død for hans stadige Stræben efter Lys, hans Sandheds- kærlighed og ægte Frihedssind. (Emil Elberling i Biogr. Lex. X, 552). I Regensen boede Overlærer Johannes Frederik Johnstrup, der bl. a. fik stor Betydning for Sorø By ved at være den, som organiserede den Forening, som senere kom til at hedde Haandværker- og Industriforeningen og i det hele udførte et betydnings-

fuldt Arbejde for at sprede Oplysning i Haandværkerkredse. Han var Københavner af Fødsel, saa Dagens Lys 1818, var efter at have taget Eksamen i anvendt Naturvidenskab et Par Aar Docent i Fysik, Mineralogi og Geognosi i Sorø, hvorefter han virkede, ogsaa en 2–3 Aar, dels som Adjunkt, dels som Overlærer ved Kolding lærde Skole. Imidlertid vendte han tilbage til Sorø som Overlærer og virkede her gennem 15 Aar, til han blev Professor ved Københavns Universitet. Han døde som en højt anset Videnskabsmand 1894.

Vi skal ellers ikke opholde os ved den Række af Lærere ved Sorø Akademi, der gennem Tiderne har været med i Arbejdet for Sorø Bys Udvikling og har taget Del i, hvad der kunde fremme denne. Foreninger og Institutioner har til Tider haft fremragende Hjælp af Akademiets Folk, flere har været Medlemmer af Byrådet, andre har taget et Tag med, naar det gjaldt en eller anden Sag, der skulde fremmes, og Listen vilde kunne blive lang, hvis vi søgte at gøre den fuldstændig. Haandværker- og Industriforeningen eller nøjere sagt Haandværkerforeningens Aftenskole (Teknisk Skole) har haft fortrinlig Hjælp af saadanne Mænd som Adjunkt Heiberg, Overlærer Eugen Ibsen, Overlærer Thaarup, og flere kunde nævnes, men ikke alle har haft Bolig i Byen og skulde derfor, efter hvad vi har sagt foran, egentlig ikke tages med, hvad maaske en og anden finder underligt; men vi har nu engang sat den Grænse. Derfor skulde heller ikke Lektor August Rothe drages særlig frem (han boede stadig paa Akademiterritoriet), men naar man saa i Sorø Avis ^{29/12} 1879 ved hans Død bl. a. læser: »... medens han endnu havde Kræfter, [tog han] med Liv og Sjæl ikke blot virksom Del i Alt, hvad der kunde fremme Sorø Bys Vel, men viste i Gærningen den mest levende Interesse for vort Fædrelands Anliggender« og nogle Linjer længere fremme: »Hvad hans Virksomhed her i Sorø angaar, skulle vi blot minde om, hvorledes han i sin høje Alder med stor Iver tog sig af »Sorø Sparekasse«, idet han i flere Aar ikke blot var dens ulønnede Kasserer, men endog velvillig gjorde sin Arbejdsstue til Sparekassens Kontor« – naar man læser disse Linjer, saa synes man uvilkaarlig, at der er noget uretfærdigt ved at skyde dem tilside, der ikke har boet i Byen, da deres Betydning for Sorø By og Livet deri kan have haft sin store Værdi. Men alligevel maa vi – ogsaa af Pladshensyn – holde os til den engang tagne Bestemmelse.

To er der imidlertid, som vi ikke kan komme udenom, men de

boede ogsaa begge – for den enes Vedkommende dog kun for en Tid – i Byen og var begge Medlemmer af Byraadet, den ene ovenikøbet Borgmester.

Vi tænker paa Adjunkt (senere Rektor) Bartholomæus Hoff og Adjunkt (senere Overlærer, sidst Lektor) Carl Johan Christian Lauritzen. De var hver for sig ivrige Kommunalænd og har mere end en Gang lagt deres Ord i Vægtskaalen til Fordel for den ene eller den anden Sag. Og der er ingen Tvivl om, at Sorø By skylder dem Tak for vel udført Værk. Stedet er forøvrigt ikke her til at skildre den Indsats, de har gjort, endnu mindre til at udtale en Bedømmelse af deres Arbejde, men nogle faa Linjer om deres Livsomstændigheder kunde maaske her være paa sin Plads.

Bartholomæus Hoff var født paa Vejstrup Mølle, Saltum

Sogn, ²⁵/₁₀ 1840 som Søn af Proprietair, exam. juris Johan Peter Hoff og Marie Catharine Hasselbalch. Han blev Student fra Aalborg Kathedralskole 1858, tog syv Aar senere philologisk Embedseksamen og blev 1867 ansat som konstitueret Lærer ved Sorø lærde Skole og Opdragelsesanstalt. Da anede han ikke, at det skulde blive en Ansættelse for Livet. 1867 (i Oktbr.) blev han Adjunkt, 1884 Overlærer og 1894 Rektor og virkede i denne sidste Stilling gennem 17 Aar. Da han 1911 tog sin Afsked, havde hele hans Virksomhed, gennem 44 Aar, været ved Sorø Akademis Skole. Fremragende var han som Lærer og som Skoleleder, og hans Betydning for Sorø By gennem de Aar, han sad i Byraadet (1880–85) var ikke ringe. Man lyttede udenfor som indenfor Klosterporten altid til hans Ord og Mening.

Carl Johan Christian Lauritzen blev født i Slagelse ²⁷/₆ 1855 som Søn af Toldforvalter Johan Wilhelm Lauritzen og Christiane Cathrine Fischer. 1870 tog han den store Præliminæreksamen ved Slagelse Realskole, blev 1878 Cand. polyt. 1880 blev han antaget som Timelærer i Matematik ved Sorø lærde Skole og Opdragelsesanstalt, 1884 Adjunkt, 1901 Overlærer, fra 1919 Lektor. Gennem 30 Aar, fra 1891–1921, var han Medlem af Sorø Byraad, og i de syv sidste Aar, 1914–21, var han Byens Borgmester. † ⁶/₄ 1931.

Byens Styrelse.

I de foregaaende Afsnit har vi gentagne Gange talt om Byens Styrelse, om Overhofmestrene, der fra første Færd af havde Tilsyn med den, og om Byfogderne, der stod i Spidsen for og ledte Borger-samfundet. Man mindes, at det allerede i Sorø Byprivilegier fra 27. April 1638 (se S. 23) hedder, at de, som vil nedsætte sig i Byen, skal give Møde hos Hofmesteren og »angive og foregive, til hvad Ende og hvorfor de sig der vil nedsætte, hvor han da, om han dem dertil befinder tjenlige at være og Stedet gavnlige, skal have Fuldmagt dem det at tilstede«. Og Fr. III fastsætter 1656 (se S. 28), at Hofmestrene »maa forordne og beskikke en Øvrighedsperson, som efter Din Ordre og Direction skal tage Ed af alle dem, som Du der bevilger at bygge og bo«. Men vi har ikke kunnet klare, om denne sidste Foranstaltning straks er blevet sat i Værk. Den første Byfoged, som vi kender, er, saavidt vides, fra 1664, eller rettere 1663, idet Hans Pedersen blev udnævnt det Aar, 14. December. Efter ham fulgte Peder Nielsen (udn. ²²/₇ 1669) og Johan Lyd-lofsen (udn. ¹⁶/₉ 1672), men om disse tre har vi slet intet nærmere

fundet, hvad der dog langt fra er ensbetydende med, at vi tør paastaa, at der intet er at finde, blot at vi ikke har haft Held med at støde paa det. Noget anderledes stiller det sig med den sidstnævntes Eftermand, Mads Christensen, som vi tidligere har nævnt (se saaledes S. 40); han var kong. Maj.s forordnede Ober Forster i Sjælland og blev 1682 (¹³/₁₂) By- og Birkefoged i Sorø. Han havde sin Bolig i Bjernede, og der foreligger (se Sjællands Stiftsøvrighedsarkiv. Indkomne commune Sager fra Sorø 1707-58 (L. A.)) et kongeligt Brev, udstedt ⁴/₁₁ 1682 af Kr. V, hvoraf det fremgaar, at Mads Christensen med Tingsvidner har bevist, »hvorledes han den Gaard i Bjernede Sogn, som forrige Birkefogder haver paaboet, ganske brøstfældig . . . har maattet antage, saa at han af hans egne Midler ikke alene skal have ladet de derpaa staaende forfaldne Huse tilbørligen

reparere, medens end og til sin fornødne Brug en Del andre Huse af ny der paa Stedet opsætte«; og Kongen bevilger ham og forunder ham og hans Arvinger, at maa og skal til fri evindeligt Ejendom nyde og beholde alle de Huse og Bygninger, som paa forn^{te} hans iboende Gaards Grund i bem^{te} Biernede nu findes eller de selv her efter der paa videre kunde lade opsætte«. Derfor kunde hans Enke, Birgitte Davidsdatter Holst, der senere ægtede Kammerjunker Chor^sbiac de Lavalese [se »Rosenørns Gaard« i Ejerlisterne] ^{28/2} 1702 sælge og afhænde til »ærlig, agtbare og velfornemme Mand Sr. Jørgen Sørensen, Byfoged udi Sorø og Birkefoged til Sorø Birk en min Gaards Bygninger, beliggende udi Sorø Amt i Bjernede By, som min sl. Mand og jeg tilforn beboet haver . . . for et Hundrede Rigsdaler«. Der staar, at de tilforn har beboet denne Gaard, thi allerede 15 Aar tidligere havde Mads Christensen faaet Kongens Tilladelse (^{23/4} 1687) til at flytte fra Bjernede By og slaa sig ned i Sorø – hvor han købte »Scavenius Stiftelse« – og sælge Gaarden »til hvem, som derfor højest vil byde«. Mads Christensen maa være død 1701, thi engang i dette Aar optræder Johan Jochumsen som constitueret Byfoged og ^{2/7} 1701 udnævntes Jørgen Sørensen til By^s og Birkefoged i Sorø. Til denne, efter alt at dømme dygtige og ansete Embedsmand, skal vi ikke vende tilbage. Hans Navn har været draget frem adskillige Gange paa de foregaaende Sider. Men da vi ovenfor har omtalt Mads Christensen og hans Bolig i Bjernede, er det meget passende, at vi ogsaa gør opmærksom paa en Skrivelse, dat. ^{19/8} 1734, fra Byfoged Jørgen Sørensen til Stiftsbefalingsmand, Geheimeraad Johan Ludvig von Holstein og Biskop Christen Worm, Sorø Skoles højrespective Oberdirecteurer, hvori det bl. a. hedder: Samme Gaard har jeg da stedse beboet [ø: siden han købte den]; men er nu sindet at forlade den, efterdi min Kone er højtaldrende, samt meget svag og skrøbelig og tjener bedst Rolighed, jeg og selv, som ikke er af mindre Alder, behøvede nu Entledigelse fra den Besværing, jeg maa have med at gjøre de mange Rejser til Sorø udi mit Embeds Forretninger; tilmed ved jeg vel, at den gode Herre, Deres Excellence Hr. Stiftsbefalingsmanden gærne saa, at jeg boede der i Byen, for at foranstalte alting des bedre, uden noget at forbigaaes, som maatte være til Kongens eller Byens Tjeneste (kan man ikke ved Læsningen af disse Linjer se, at det var en nidkær og samvittighedsfuld Person, Byen havde i Jørgen Sørensen?) Han tilbyder nu de to høje Herrer paa Sorø Skoles Vegne at faa Gaarden til Købs for fire Hundrede Rigsdaler, »da

den dog, foruden første Køb, har sandelig kostet mig et Tusinde Rigsdaler ved nye tilbyggede Huse og anden stor Reparation«. Han skildrer dernæst Gaardens meget forbedrede Tilstand og fremkommer med Forslag om sin Lønning i Fremtiden, men det skal vi ikke gaa nærmere ind paa. Samme Dag, Jørgen Sørensen sendte denne officielle Skrivelse til Overdirektørerne, henvendte han sig i en privat Skrivelse til Biskop Worm, hvorefter vi gengiver følgende Linjer: . . . Nu beder jeg da her saa ganske hjærtelig og i allerdybeste Underdanighed, at Deres højædle Højærværdighed, som min høje Patron, der altid har gjort mig godt, hvorfor jeg endnu underdanigst takker, vil være saa naadig at hjælpe . . . siden min gamle Kone er nu saa meget svag og skrøbelig, at hun ikke længere kan have den Tilsyn ved Avlingen og Folkene, som Fornødenhed ud-

fordrer, jeg og selv, siden jeg havde saa ondt i mine Fødder og laa ved Sengen udi en langsommelig Tid, befinder mig besværet af de mange Rejser, jeg maa gøre til Sorø udi mit Embeds Forretninger, saa vi nu gjerne ønske os vor Bopæl der i Byen. Hjælper Deres højædle Højærværdighed os naadigst udi dette, som vi stadeligen tror, da betør den fromme Herre os en stor og faderlig Velgæring, der aldrig skal forgættes i vore Hjærtens Bønner for Dem og Deres ganske Hus.

Naar Jørgen Sørensen stadig taler om de mange Rejser til Sorø, han maa foretage i Embeds Medfør, er det jo nemt at forstaa, i Særdeleshed, naar man mindes, at han i alt Fald i 1711 og lige til sin Død ogsaa var Postmester.

Hans Ønske om at komme til Byen at bo gik i Opfyldelse, og derfor finder vi i Sorø Bys Bygningers Taxation (1736) under Nr. 18 Byfogdens Jørgen Søfrensøns iboende Gaard, som Byens Fattige tilhører, en 2etages Bygning paa 12 Fag liggende paa Storgade [hvor nu Svegårds Boghandel findes] og en Længe i Gaarden til den østre Side paa 17 Fag. Jørgen Sørensen døde ¹⁴/₅ 1738.

Efter ham fulgte som Byfoged Knud Jensen (udn. ¹/₈ 1738), som vi ogsaa har nævnt gentagne Gange, uden at det dog har været muligt at fremdrage saa meget om ham som om hans Formand. Han ejede fra 1750 til sin Død 1757 (begr. ¹⁷/₈) Ejendommen paa Hjørnet af Storgade og Vestre Brøndstræde (Vestergade), som efter ham overtoges af hans Eftermand Heinrich Jessen, der blev udnævnt ⁴/₁₁ 1757. Hans Navn er bleven velkendt for Læserne af de foregaaende Sider, hvor han tit og ofte er bleven omtalt, ikke altid for sine Dyders Skyld. Hans Optræden overfor sine Foresatte er der givet mere end et Vidnesbyrd om, og, som det vil vides, var den af en saadan Art, at han oplevede to Gange at blive suspenderet. I 1789 henvendte han sig til Majestæten og anholdt om, »at maatte formedelst hans aldeles svækkede Sinds og Legems Kræfter beskikkes en Adjunctus, der kunde forrette hans og tillige de samstemteds vacante By- og Birkeskriverembeder«, idet han tilbød at give Supplicanten 150 Rdl. aarlig, »naar han selv maatte af disse Embeder oppebære Indkomsterne til Ophold for sig og Datter i en højst trængende Alderdom af 72 Aar og efter mere end 32 med Held tilbagelagte Embedsaar (udhævet af os; det lyder unægtelig ejendommeligt, naar man betænker, at han, som sagt, to Gange blev suspenderet). Dette kunde man imidlertid ikke gaa ind paa, men Kongen tilkendegav ¹⁶/₉ 1789 Amtmanden (Scheel), »at

Vi allernaadigst ville have fornævnte Byfoged Jessen entlediget fra hans hidtil hafte Embeder med 160 Rdr.s aarlig Pension af Vores Kasse og 80 Rdr.s aarlig Pension af den, som Vi i hans Sted allernaadigst maatte finde for godt at forunde Byfogedembedet i Sorø og Birkedommerembedet ved Sorø Birk tilligemed de dermed efter Vores allernaadigste Resolution af 7. Novbr. d. A. nu combinerede By- og Birkeskriverembeder paa bemeldte Steder.

Imidlertid levede han 10 Aar efter sin Afsked, boede stadig i Sorø og døde 1799.

Til hans Eftermand udnævntes ^{30/10} 1789 Reinhold Jacob Klagenberg, som var født 1757, blev juridisk Kandidat 1780 og 9 Aar senere Byfoged og Byskriver i Sorø, Birkedommer og Skriver i Sorø Birk. Hans Virketid her blev ikke særlig lang, idet han 1801 blev Borgmester, Byfoged, Raadmand, By- og Raadstueskriver i Korsør, hvorfra han 1805 drog til Norge som Assessor i Bergens Stifts Overret for 2 Aar senere at blive Præsident og 1811 tillige Justitiarius i Politiretten ogsaa i Bergen. Han døde der ^{16/12} 1830.

Alligevel fik han paa mere end en Maade Betydning for Sorø, bl. a. ved at der i Sorø – som i Landets andre Købstæder – blev indført eligerede Borgere. Chr. Villads Christensen skriver i sin Bog om Nykøbing paa Mors S. 96: »Efter en Fornedrelsestilstand, der udfylder det første Aarhundrede efter Enevældens Indførelse, var vore Provinsbyer imidlertid atter kommen til Kræfter, og en rask Fremgang begynder i Slutningen af 18. Aarhundrede at spores overalt. Og samtidigt hermed begynder paany Borgernes Deltagelse i det offentlige Liv. Ved Indførelsen af de saakaldte »eligerede Borgere«, den første Oprindelse til vore nuværende Byraad, fik Købstadborgerne efter et Hundred Aars Forløb atter nogen Indflydelse paa deres Bys Styrelse«. Og P. Munch meddeler i sin Disputats om Købstadsstyrelsen S. 298, at Stiftamtmanden i en Indberetning til Regeringen ^{5/9} 1790 udtaler Ønsket om Indførelsen af eligerede Borgere i Sorø, hvorefter de da rimeligvis er bleven indførte. Men der kan sikkert ingen Tvivl være om, at det er en Skrivelse fra Byfoged Klagenberg til Amtmand Scheel, dat. ^{24/8} 1790, der har sat Sagen i Gang for Sorøs Vedkommende. Det vil derfor være passende her at indføre et Uddrag af den. Han skriver (se Indkomne Breve vedr. Sorø i Amtmand Scheels Tid (L. A.)):

Jeg vil haabe at Hr. Kammerherren ikke tager det fortrydeligt op at jeg ved denne Lejlighed tillige ytrer mine Tanker,

in specie, i Henseende til Sorø Købstad; Her, Deres Højvelbaarenhed, haves ingen saadanne eligerede Mænd som der i endel andre Købstæder vaager over samtliges Vel, men hvergang der noget skal omventileres maa det hele Borgerskab sammenkaldes; at dette foraarsager mange Vanskeligheder ved at gøre saa mange uoplyste deres eget Vel begribeligt, er noget som Deres Højvelbaarenhed let indser, og at Hensigten af slige Samlinger meget bedre naaedes, naar nogle enkelte af de ældste og fornuftigste iblandt Borgerne blev udvalgt til paa alles Vegne at ventilere Byens Sager, det synes allerede i vore Love at være forudsat som rigtigt, siden vi ved Res. af 11. Sept. 1750, 15. Sept. 1752 og 3. Febr. 1774 allerede finder saadan Indretning indført i andre Købstæder.

Efter min underdanige Formening vilde, i Forhold til de faa Borgere her ere, 4re saadanne Mænd være et passende Antal. Dersom nu denne Ide finder Hr. Kammerherrens Approbation, saa er min underdanige Begæring, at Deres Højvelbaarenhed ville foreslaa at der for Sorø Købstad blev beskikket 4re Byens Mænd, hos hvilke Byfogden kunde indhente Efterretninger om Byens Sager og som til ham kunde gøre Forestillinger, Byens Tarv angaaende, samt tilligemed ham ved deres Raadførsel deliberere om samme; hvilke i Følge Analogien af de anførte Kongl. Rescr. af Deres Højvelbaarenhed bliver meddelt Instrux.

Sorøe den 24. Aug. 1790.

R. Klagenberg.

Desværre er det ikke lykkedes for os hidtil at kunne klare, hvem der har haft Sæde blandt de eligerede Borgere i Sorø i de enkelte Aar, men der kan ingen Tvivl være om, at det har været de mest ansete, der er bleven udpeget. 1798 var der seks, 1802 var S. Povelsen, Claus Christensen, C. Povelsen, C. Mathiesen og J. Tiedemann eligerede Borgere, 1809 S. Povelsen, Christensen, C. Povelsen, N. Siemsen og J. Tiedemann. Raadstueprotokollen 1814—40 oplyser, at der ³/₁ 1816 var Raadstuesamling, ved hvilken Lejlighed Cancelliets Skrivelse af ²³/₁₂ 1815 blev oplæst, hvorved det bifaldtes, at Sorø Købstads eligerede Borgeres Antal indskrænkedes til 3, efterhaanden som de gamle afgik. Samtidig begærede Søren Povelsen, Bager Siemsen og Murermester Tiedemann at blive entledigede formedelst Alderdom og Svaghed, og det vedtoges, at Valget af ny eligerede Borgere fastsættes til ¹⁰/₁ 1817, til hvilken Tid de udeblevne Borgere bliver

at tilsiges, hvorimod de Mødende, efter deres Ønske, strax afgav deres Vota. — For Fremtiden, til de eligerede Borgere ophørte, var der i Sorø altsaa kun 3 ad Gangen, men blandt disse var Familien Povelsen repræsenteret lige til 1829, og desuden flere andre af de kendte Handlende og Haandværkere.

Ved ovenstaaende Redegørelse er vi rykket ud over Byfoged Klagenbergs Virketid. Efter ham fulgte Mathias Møller (udn. ²⁰/₂ 1801), derefter Hans Henrik Gyldenfeldt, f. 1785, cand. jur. 1809, Auditør 1810, Overauditør 1816. Han blev 1820 Byfoged og Byskriver i Sorø, Birkedommer og Skriver i Sorø Birk og i Baroniet Holberg, blev 1829 Justitsraad, men entledigedes 1841. Han blev boende i Sorø og døde der ¹²/₂ 1866. Han efterfulgtes af Søren Johan Leuning, f. 1794, cand. juris 1816, Herredsfoged og Skriver i Østerflakkebjerg Herred 1819, Byfoged m. m. i Sorø 1843, tog sin Afsked 1864 og døde som Konferensraad i København ²⁷/₁ 1873. Han stod altsaa i Spidsen for Sorø By, da det, vi kalder »den nye Tid« brød frem, og det kunde jo ikke undgaas, at han maatte tage Del i og lede mange af de Forhandlinger, som var en Følge deraf.

Imidlertid havde, allerede i Byfoged Gyldenfeldts Tid, den Æntring fundet Sted, at de eligerede Borgere ved Forordningen af 24. Oktober 1837 var bleven erstattet med Borgerrepræsentanter, der tilsammen udgjorde Kommunalbestyrelsen, som Sadelmager Mogens Johansen Trautner gennem en lang Aarrække var Formand for. Der er andetsteds i dette Arbejde talt om en af de Sager, der optog Sindene mest, Jærnbanesagen, og Spørgsmaalet om, hvorvidt Sorø skulde have Station, og hvor den i saa Tilfælde skulde lægges, og, som nævnt, udførte Trautner der et Arbejde, som ikke noksom kan paaskønnes af alle Sorøborgere.

Da Byfoged Leuning i 1864 trak sig tilbage, fulgtes han af Frederik Henrik Jørgensen, f. 1812, cand. jur. 1838, blev 1848 Byfoged i Hasle, Herredsfoged i Nørreherred og Birkedommer i Hammershus Birk, hvilken Stilling han som sagt 1864 ombyttede med Stillingen som Byfoged m. m. i Sorø. Hans Virksomhed strakte sig ind i de stærkt politiske Dage, og da han, efter hvad der er bleven sagt, var en Mand af den gamle Skole, den rigtig gamle Skole fra Kancelliets Tid, var det i og for sig ikke underligt, at han blev kritiseret og angrebet fra den ene Side, medens han i andre Kredse indtog en ledende Stilling, saaledes indenfor den Forening, der i sin Tid

spillede en ikke helt ringe Rolle i Sorø og Omegn: Foreningen af 14. Januar 1873. I hans Tid omformedes Kommunalbestyrelserne i Danmarks Købstæder til Byraad ved Lov af 26. Maj 1868.

De følgende Byfogder i Sorø var Nicolai Esmarch Muus (1882–91), Frederik Theodor Kattrup (1891–1900) og Frederik Anton Hilarius Kalko (1900–1914), der var den sidste kongevalgte Byfoged.

De folkevalgte Borgmestre har været Lektor Carl Johan Christian Lauritzen (1914–21 [† 1931]), Købmand P. F. Hansen (1921–27) og Købmand Julius Frandsen (1927 –).

I Tilknytning til, hvad der her er nævnt om Byfogderne gennem Tiderne, vil vi nævne Navnene paa Byskriverne: 1690 Hans Pedersen Holst (har undertegnet Attester som Byskriver $\frac{3}{8}$, $\frac{14}{8}$ og $\frac{27}{11}$ 1690 (se Antegnelser til Sorø Bys Regnskaber 1686–89 (R. A.)), 1700 Bertel Mathisen (udn. $\frac{25}{12}$ 1700), Ferdinand Vilhelm Thaae, udnævnt $\frac{3}{7}$ 1711, begr. $\frac{14}{10}$ 1736, Jens Birch, udn. $\frac{22}{11}$ 1737, Marcus Mathiesen, udnævnt $\frac{24}{1}$ 1755, begr. $\frac{5}{12}$ 1759, Ove Elling, udn. $\frac{15}{2}$ 1760, død $\frac{30}{9}$ 1788, Reinhold Jacob Klagenberg, udn. som Byfoged og Byskriver $\frac{30}{10}$ 1789; herefter Byfogden tillige Byskriver.

Det havde oprindelig været Tanken at udarbejde og indføje i Værket samlede Fortegnelser over de eligerede Borgere, Borgerrepræsentanterne og Byraadsmedlemmerne gennem Tiderne, men dels Vanskeligheder ved foreløbig at faa dem helt fuldstændige, dels Hensynet til den Plads, der vil kræves, har medført, at denne Plan er bleven opgivet, saa at vi indskrænker os til paa dette Sted at gøre Rede for det nuværende Byraads Sammensætning. Valget fandt Sted 1937 og gælder for Tiden til 1941.

Købmand *Julius Frandsen*, f. 1872, Borgmester
Bankdirektør *A. Hjarup*, f. 1896, 1. Næstformand
Entreprenør *A. P. Christiansen*, f. 1878, 2. Næstformand
Købmand *Alfred Hansen*, f. 1889
Malermester *Carl Hansen*, f. 1893
Havearbejder *Chr. C. I. Rasmussen*, f. 1902
Arbejdsmand *P. Jensen*, f. 1885
Fru *Hilda Hermansen*, f. 1882
Bagermester *F. I. Hansen*, f. 1877
Købmand *Sven Hansen*, f. 1895

Malermester *Hans Chr. Andersen*, f. 1892

Sognefoged, Skrædermester *Chr. Richardt*, f. 1873,

Landdistriktets Repræsentant.

E. Borgsø, f. 1896, Kæmner og Byraadssekretær

M. C. Rasmussen, f. 1895, Kommunekasserer

Foreninger og Sammenslutninger.

Et Ord, hvis Sandhed vanskelig kan bestrides og som derfor ogsaa er bevaret i Folks Bevidsthed ned gennem Tiderne, siger, at Alvor og Gammen kan godt sammen; Rigtigheden deraf viser sig paa mange Omraader, ogsaa paa den Del af Samfundslivet, som giver sig Udslag gennem forskellige Foreninger og Sammenslutninger. Naar der ses bort fra de udelukkende selskabelige Klubber, hvis Hovedformaal er – hvad de heller ikke bestrider – først og fremmest at underholde, saa gives der vel ikke mange Foreninger, som ikke søger at praktisere dette at forene det nyttige med det behagelige; en Side af deres Virksomhed drejer sig om at støtte eller hjælpe deres Medlemmer aandeligt eller økonomisk, mens de i hvert Fald til Tider søger at samle dem, som staar i deres Rækker, til Sammenkomster af den ene eller den anden Art. Det er en Mennesket iboende Trang at søge sammen med andre, dels fordi man føler, at man derigennem selv styrkes, dels fordi ens Horisont derigennem øges.

Naar vi har anset det ikke blot forsvarligt, men ogsaa nødvendigt at indføje i vor Skildring af Sorø By et Afsnit om Foreninger og Sammenslutninger, saa har det sin Grund i, at flere af disse til Tider har spillet – og spiller endnu – en betydelig Rolle, og en Skildring af Borgernes Liv i Byen vilde være mangelfuld, hvis ikke de fik deres Omtale.

Dertil kommer, at de – efter hvad der siges fra mange Sider – har været ret yndede i Sorø; der har til alle Tider, eller i hvert Fald gennem lange Tider været en ikke ubetydelig Mængde af dem; det er blevet os meddelt, at der i disse Aaringer findes ikke færre end 22 Foreninger af forskellig Art i Sorø og muligvis endnu flere.

Alene den Omstændighed, at der har været – og er – saa mange, gør det umuligt og unødigt at nævne dem alle, og vi foretrækker derfor at drage enkelte frem, idet vi nævner dem i kronologisk Orden efter det Aar, de blev til. Men vi maa tage den Reservation,

at der meget vel kan have været andre og ældre, hvis Tilværelse ikke er kommet til vor Kundskab.

Det ældste Selskab, vi er stødt paa, er Sorø Begravelsesselskab, og Sorø Avis giver ^{10/9} 1878 en Skildring af dets Tilblivelse og første Tid, hvoraf vi hidsætter enkelte Oplysninger. Selskabet blev oprettet 1ste Septbr. 1792 af 61 Indvaanere i Sorø, og det angives i Protokollen, at det blev oprettet for at forhindre, at, naar enten Mand eller Kone døde, den Efterlevende, naar han eller hun var fattig, da skulde blive nødsaget til at betle til Begravelsen. Da Selskabet i de senere Aar ikkun har en saare ringe Tilgang, saa synes det, at den Tanke, selv at bidrage til at lette den eller de Overlevende Udredelsen af Bekostningerne ved Begravelsen, ikke i den Grad, som tidligere, paatrænger sig Beboerne.

Det ses af den første Forhandling i 1792, at Købmand Christian Povelsen har skænket Selskabet en Forhandlingsprotokol og en Kasse, og han maa sandsynligvis have virket for Selskabets Oprettelse. De første valgte Bestyrere var Brandinspektør Nicolai Siemsen, Købmand Axel Krøyer Petersen og Murermester Johan O. Tiedemann, af hvilke den Første kaldtes for Oldermænd og de tvende Andre for Bisidere. Iblandt de første Stiftere var ogsaa Stephan Rasmussen Høyer.

Der kan selvsagt ikke være Tale om paa dette Sted at skildre det her nævnte Selskabs — og de følgende Foreningers — Historie i Enkeltheder, men vi maa nøjes med at nævne, at der var samlet en ikke saa ringe Sum sammen til Trods for, at der ved hvert Medlems Død udbetaltes Begravelseshjælp, som var noget forskellig efter det Antal Aar, man havde været Medlem. Da Selskabet havde bestaaet i 100 Aar (1892) forhøjedes Begravelseshjælpen, saa at der for dem, der havde været Medlem længst (over 40 Aar) ydedes en Hjælp paa 120 Kr. Senere vedtog man, at Begravelseskassen skulde afsluttes med ^{1/1} 1900, at ingen nye Medlemmer som Følge deraf optoges, at samtlige daværende Medlemmer blev kontingentfri, at der ved hvert Medlems dødelige Afgang udbetaltes en Begravelseshjælp paa 200 Kr. uden Hensyn til, hvorlænge han eller hun har været Medlem i Selskabet, og at det af den overskydende Formue, antagelig c. 3000 Kr., gaves et Beløb til veldædige Øjemed i Sorø bl. a. til Asylet og Menighedssagen. I de følgende Aar ydedes der gentagne Gange Tilskud til forskellige Formaal, men da Sygekasseinspektoratet 1911 holdt paa, at Selskabet var underkastet samme Inspektorats Tilsyn, vedtog man at indsætte hvert Medlems Begravelseshjælp, 200 Kr., paa Kontrabog i Sorø Spare- og Laanekasse,

lydende paa Medlemmets Navn til Udbetaling ved den paagældendes Død, dernæst at udbetale en Sum paany til Sorø Haandværker- og Industriforening og af Restformuen at oprette et Legat, der fik Navnet Sorø Bys og Landsogns Begravelsesselskabs Legat og blev paa 5000 Kr. Og dermed havde Sorø Begravelsesselskab ophørt at existere, men det havde i Tidernes Løb i mange Tilfælde ydet en værdifuld Hjælp, hvad ogsaa Legatet har gjort og vil gøre forhaabentlig gennem lange Tider.

I Harhoffs Breve fra 1810 (Soransk Tidsskrift VI, S. 150) omtales Sorø Enighedsselskab, som vi imidlertid ikke har set nævnt andetsteds og som antagelig kun har været en selskabelig Klub.

En Sammenslutning af helt anden Art er Bibelselskabet for Sorø By og dens Omegn, som blev stiftet ^{10/7} 1823 ved Biskop, Dr. Münters Nærværelse i Sorø og var en af de ældste Bibelforeninger her i Landet. Der tegnede sig straks 14 Medlemmer, som i Løbet af nogle Maaneder steg til 58, hvoriblandt Director Tauber, Lektor Ingemann og flere af Lektorerne og Lærerne, Sognepræst, Dr. Sommer, Forvalter Povelsen, Købmand C. Povelsen, Oberst Pentz, Distriktslæge Wendelboe, Justitsraad Warming, Landmaaler Siemsen, Apoteker Glahn, Landinspektør Voigt, Gartner Nissen, Amtsprovst Mönster og en Del af Omegnens Præster, Skolelærer Uttenthal, Plambech i Kребsehuset, Nyegaard paa Frederikskilde o. fl. Hovedformaalet var ikke, at Medlemmerne skulde deltage i Bibellæsninger, men at skaffe aldeles Uformuende Bibler og Nye Testamenter. Desuden holdtes der – i hvert Fald i de første Aaringer – Kvartalsmøder, hvor forskellige af Nabosoggenes Præster førte Ordet. Ved det første Møde talte Amtsprovst Mönster om Bibellæsnings Forstrin og høje Værd med Hensyn til sand Guds frygts Fremme. Hvert Aar fandt der Uddelinger Sted af hellige Skrifter, ikke altid lige mange; det ahang af, hvormange der var ytret Ønske om, navnlig fra de forskellige Præster. Til Exempel blev der i 1861 uddelt 126 hellige Skrifter (13 hele Bibler og 113 Nye Testamenter), og de Sogne, som i det Aar havde ønsket og erholdt de fleste hellige Skrifter, var Taastrup, Kongsted, Viskinge, Skamstrup og Liunge. Bibelselskabet bestod, med vekslende Tilslutning, til ^{22/7} 1869, da det opløstes.

I »Festskrift i Anledning af De forenede sjællandske Sygekassers 50aarige Jubilæum« S. 170 meddeles, at det ganske særlig var

i den 20aarige Periode 1860–79, at Stiftelsen af Sygekasser tog Fart, idet imellem $\frac{2}{3}$ og $\frac{3}{4}$ af Kasserne blev stiftet i den Periode. Den ældste af dem alle, »Næstved Haandværkeres Sygekasse«, stiftedes 1839, men efter den fulgte »Haandværkssvendenes Sygekasse«, som stiftedes 1841 og vistnok ene blandt alle modtog kongelig Konfirmation af Vedtægterne. Denne lyder som følger:

Vi Christian den Ottende, af Guds Naade Konge til Danmark o. s. v. gjøre vitterligt, at eftersom for Os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begjært Vor allernaadigste Konfirmation paa de af Haandværkssvendene i Vor Kjøbstad Sorø i Vort Land Sjælland vedtagne og hermed i Udkast heftede Statuter for en fælles Sygekasse for samtlige Haandværkssvende i bemeldte Kjøbstad, saa ville Vi disse Statuter i alle deres Ord, Clausuler og Puncter, saaledes som de forefindes, allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, ligesom Vi og hermed confirmere og stadfæste samme.

Forbydende alle og Enhver imod det, som forskrevet staar, Hinder at gjøre.

Givet paa Vor Kongelige Residensstad Kjøbenhavn 1ste Marts 1842.

Under Vort Kongelige Segl
Efter Hans Kongelige Majestæts allerhøjeste Befaling
(Fire Underskrifter).

Nævnte gamle Kasse bestyredes iøvrigt af 3 Medlemmer, hvoraf de to hver Uge opkrævede Svendenes ugentlige Bidrag (4 Skilling), og hver Mandagften blev disse Bidrag nedlagt i en med 3 Laase forsynet Kasse, hvortil hver af Bestyrelsen havde sin Nøgle. Indskudet var 1 Mark, som deltes mellem de to Opkrævere, og Sygehjælpen var 1 Rbd. ugentlig. Regnskabet skulde forelægges Byfogden forinden Generalforsamlingen. Ved Stiftelsen var der 33 Medlemmer, og den første Formand var Pottemager C. A. Sørensen.

Fra Sygekassens første Aaringer skal vi melde, at Bestyrelsen ^{26/4} 1846 foreslog, at der paa Grund af Kassens gode Omstændigheder (den ejede omtr. 150 Rdr.) burde kunne tilstaa 2 Rdr. til Sygehjælp i Stedet for kun 1 Rdr. og til den saakaldte halv Sygehjælp 1 Rdr. Læge Bojesen, der i en lang Aarrække var Sygekassens Læge, oppebar i Honorar 5 Rdr. halvaarlig eller 10 Rdr. aarlig.

Blandt bevarede Papirer vedrørende Sygekassen har vi fundet en Kvittring, dat. ^{2/7} 1848, der lyder som følger:

Fra Haandværkssvendenes Sygekasse i Sorø er modtaget og afsendt til Krigsministeriet 20 3: Tyve Rbdlr., hvilket herved tilstaas.
Sorø Byfogedcont. d. 2. Juli 1848
(Underskrift).

Vi tager det i hvert Fald som et Vidnesbyrd om patriotisk Sindelag.

Det er den samme, som den Dag idag virker under Navnet »Sorø Sygekasse«, hvilket Navn den fik 1933, medens den i Aarene fra 1868–1915 hed »Sygekassen for Sorø Bys Mestre og Svende«, og fra 1915–33 »Sygekassen for Arbejdere og Arbejdsgivere i Sorø By og Landsogn«.

Den nuværende Formand er Forretningsfører Valdemar Andersen.

Om »Sorø sluttede Skydeselskab« kan der meddeles følgende, uddraget af et Andragende, der ^{11/5} 1896 blev sendt Skovrider Wodschow:

Efter Meddelelse af det ældste Medlem af Selskabet, Kammeraad S. Smith, blev dette Selskab dannet i 1848 og havde da et ubestemt Antal Medlemmer, stundom 50 (deriblandt var daværende Skovrider Eide og Skovrider Sarauw). Det havde først Skydeplads ved Lundehuset, derefter i nogle Aar skiftevis i 1ste og 2det Distrikt, i Skoven ved Frederikskilde. En Del Aar senere flyttede Selskabet til Hjortenæs, tæt ved Stormshuset (Skovrider Eide var da i Bestyrelsen). I 1870 flyttedes til Søsken, først ved Søkanten tæt ved det vestlige Hegn, efter et Par Aar til den nu [3: 1896] benyttede Plads. Havde en straatækt Hytte til at lade i, indtil i 1882 det nuværende Skydehus byggedes. Der skydes til en Skive ved Søkanten, c. 150 Alen, Retning noget nedad udover Søen.

Fra 1880 har Selskabets Medlemstal ikke maattet overstige 16.

Disse faa, tørre Meddelelser giver ikke nogen Forestilling om det fornøjelige, kammeratlige Friluftsliv, der førtes, og hvorom forskellige Bemærkninger i Selskabets Protokol og flere Hilsner og Lykønskninger, der er indgaaet fra tidligere Deltagere, bærer tydelig Vidnesbyrd. – Nuv. Formand: Kbm. Sven Hansen.

Ved Gennemgangen af Sorø Avis i 60erne støder man gentagne Gange paa »Sorø Klub«, der dog tilsyneladende kun har været selskabelig, iværksætter Baller og Maskerader m. m. Imidlertid stand-

ser vi ved den, fordi det fremgaar af en Meddelelse i Sorø Avis ^{11/10} 1860, at Overførster, Forst^s og Jægermester Eide, der netop det Aar blev forflyttet fra sit hidtidige Embede som Skovrider paa Sorø Akademis 1. Skovdistrikt, navnlig har været Skyld i, at den blev dannet og i længere Tid var dens Formand. Man følte sig derfor opfordret til at foranstalte en smuk Afskedsfest til hans Ære.

Det har ikke været muligt, trods Forespørgsler og Henvendelser forskellige Steder, at bringe »Sorø Klub«s Forhandlingsprotokol – hvis en saadan har existeret – for Dagens Lys, og vi er derfor afskaaret fra at lære den – om man saa maa sige – indvendig fra at kende, og det samme gælder forøvrigt flere andre af de Foreninger, vi nævner. Af Avismeddelelser kan man imidlertid se, at Gartner Voetmann har været Kasserer 1863, og at man i 1865 skulde henvende sig til Godsassistent Finsen for at faa Billet til Komædie og Bal.

Utvivlsomt har det nuværende Hotel Klubben faaet sit Navn efter den, da Sammenkomsterne altid fandt Sted her.

Fra Aaret 1862 skriver den Forening sig, der i vore Dage paa sin Vis indtager en ledende Stilling i Sorø eller – uden at gaa andre for nær – vel maa kunne betragtes som Hovedsammenslutningen: Haandværker^s og Industriforeningen. Om dens Virksomhed gennem de 75 Aar, den hidtil har bestaaet, skal vi ikke her tale, saa meget desto mindre som der sidste Aar (1937) fremkom et Skrift i Anledning af, at Foreningen havde haft en Levetid paa ³/₄ Aarhundrede, hvortil der derfor kan henvises. Det var, hvad der fremgaar af Fremstillingen i det nævnte Skrift, da Byens eneste Lav, Skomagernes Lav ophævedes, at det blev foreslaaet navnlig af Skomagermester Johan Grütner, at der skulde dannes en Forening, Haandværkerens Sygekasse, der skulde være som Erstatning for en Del af det ophævede Lavs Virksomhed. Man gik ind paa hans Forslag, og snart efter knyttedes der til denne Sygekasse en Industriafdeling, og man begyndte Aftenskole for Haandværkere (Lærlinge og Svende), hvad der blev Grundlaget for Teknisk Skole. Men ved Siden af det her nævnte har Haandværker^s og Industriforeningen, der blev til ved Sæmmenslutning af de tre Grene, Sygekassen, Industriafdelingen og Aftenskolen, virket til Højnelse af Haandværkerstanden i Sorø gennem Foredrag, gennem Udstillinger og paa anden Maade. Og ogsaa den mere underholdende Del af Virksomheden har den taget sig af ved Iværksættelse af Koncerter, af Theaterforestilling

m. m. Den har været et Samlingssted ikke alene for Haandværkere og Industridrivende i Sorø, men ogsaa for mange andre af Borgerne, baade Kvinder og Mænd.

Den nuværende Formand er Blikkenslagermester Axel Olsen.

Der var ikke noget ejendommeligt i, at de Handlende i Sorø By følte sig opfordret til, ligesom Haandværkerne og de Industridrivende, at slutte sig sammen for, som det hedder i den ældste Protokol »at varetage og beskytte de Handlendes Rettigheder samt naar Forslag fremkom, der mentes vilde komme Handelsstanden til gode, da virke hen til, at saadanne Forslag blev gennemførte«. Paa dette Grundlag dannedes ^{24/8} 1869 Sorø Handelsforening, og til dens første Bestyrelse valgtes I. Emilius Hansen, H. A. Hansen og I. Schiønemann, hvilken sidste blev Foreningens første Formand. Imidlertid kan man ikke sige, at den fik nogen lang Levetid, og som Følge deraf blev dens Virksomhed heller ikke særlig omfattende. Den søgte at hindre ulovlig Handel, stræbte efter (og opnaede) at faa Brændevinsafgiften nedsat og besluttede i Vinteren 18^{70/71} at anvende Foreningens Formue (hvis Størrelse ikke kendes, men den har formentlig været ret begrænset) »til at give uformuende Fruentimmer Arbejde, dels ved Spind, og dels ved Strikning og lignende Arbejde«. Desuden stræbte Foreningen med »at gøre Noget for at faa Torvedagene af større Betydning end hidtil«, som der staar i Foreningens Protokol, hvorfra de enkelte Citater er hentet. Dette vedtoges ^{31/3} 1873; ^{22/8} s. A. holdtes der Møde om den samme Sag, men det er det sidste, der nævnes i Protokollen, og det formenes, at denne Forening snart efter er gaaet ind. Noget bestemt derom vides imidlertid ikke.

Der hengik saa 9 Aar, inden Sorø igen fik en Handelsforening. Initiativet dertil toges af Kbm. Chr. Heidemann, som ogsaa blev den nye Forenings første Formand, og den dannedes ^{7/8} 1882 ved et Møde paa Hotel »Haabet« (den nuværende Postgaarden). De to øvrige Bestyrelsesmedlemmer blev Kbm. Aaris og N. C. Hviid. Medens den første Handelsforening, som nævnt ovenfor, fik en kort Levetid, har denne sidste, der endnu bestaar, virket gennem over 50 Aar, og har naturligvis gennem den lange Periode haft at gøre med mange forskellige Sager og har været en god Vogter for Handelsstandens Interesser. At skildre selv de betydeligere Foretagender, Handelsforeningen, hvis Navn ^{26/11} 1919 ændredes til Sorø Han-

delsstandsforening, har haft med at gøre, vilde kræve mere Plads, end der her kan afses til det. Men ingen vil nægte, at det har haft – og har – sin Betydning for Handelsstanden i det hele taget at have et saadant Samlingspunkt og en saadan Faktor til at fremføre og varetage de Ønsker og Begæringer, som maatte fremstaa.

Den nuværende Formand er Købmand Holger Eich.

Hvornaar »Sorø Klub« ophørte med at bestaa, har vi ikke fundet noget om, men man kunde være tilbøjelig til at antage, at den gik ind engang i 60erne, for i Slutningen af dette Aarti, ^{16/11} 1869, dannedes en ny Forening, som fik Navnet »Borgerforeningen« og lejede Lokale, som det hedder, »i det tidligere Klublokale i Hr. Gjæstgiver Lissners Gaard«. I denne forenedes, saa vidt man kan se, Alvor og Gammen i højere Grad end i Klubben, der holdtes hyppigt Foredrag, men iværksattes ogsaa andet. Og man tog straks fat med stor Iver. ^{16/11} 1869 blev Foreningen, som sagt, dannet, ^{23/11} var der Foredrag af Overlærer Eugen Ibsen, ^{27/11} var der Fællesspisning, ^{3/12} holdt Adjunkt Nyeborg Foredrag om Ægypten, ^{5/12} var der Aftenunderholdning med Dans (Entre 2 Mk.), ^{12/12} var der paany Aftenunderholdning til Indtægt for »De Fattiges Kasse«, ^{28/12} holdtes Julebal og ^{30/12} Generalforsamling, og saaledes blev man ved det følgende Aar, da der baade var Salonskydning, Dilettantkomedie til Fordel for Oprettelsen af en Alderdomsforsørgelsesstiftelse i Sorø, Foredrag af forskellige (Adjunkt Heiberg, Adjunkt Rosing, Professor Rothe, Professor Johnstrup og Redaktør Bille), og man holdt Møde for at drøfte Mulighederne for at faa rejst den paatænkte Alderdomsforsørgelsesstiftelse for værdige og trængende Borgere af Sorø By og Landsogn. I Anledning af Kongens Fødselsdag var der Festmaaltid og paa Foreningens Stiftelsesdag, ^{16/11} 1870, Fællesspisning (Karper, Gaasesteg og Kage á 5 Mk.). Desuden var der i Vinterens Løb 4 Baller (fra 8 til 12) for 16 Mk. pr. Medlem. Man har Indtrykket af, at det har været en rigtig Borgerforening. Hvornaar den ophørte, ved vi ikke. Heller ikke ved vi, hvad der var Grunden til, at der samtidig med Borgerforeningen eksisterede en anden, som hed Den borgerlige Forening. Ingen Oplysning har vi stødt paa, som kunde klare os det Spørgsmaal.

Det fremgaar af, hvad der nys er meddelt om Borgerforeningen, at den fremsatte Forslag om og foretog ved et af sine Møder Drøftelse af Muligheden for paa en eller anden Maade at komme de

gamle, værdig trængende til Hjælp, og det lykkedes at faa den Plan, som udkastedes, gennemført hurtigere, end man havde tænkt sig. Ved et Møde, som holdtes i Borgerforeningens Sal (eller, som vi i vore Dage vilde sige i »Klubben«) $\frac{6}{3}$ dannedes Alderdoms-
 forsørgelsesforeningen for Sorø By og Landsogn, og ved et paafølgende Møde $\frac{18}{3}$ s. A. fremlagdes Forslag til Grund-
 bestemmelser, de vedtoges i alt væsentligt i den Skikkelse, hvori de blev fremlagt. Man kunde allerede da meddele, at der hidtil var tegnet i aarlige Bidrag 157 Rd. 3 Mk. og Bidrag en Gang for alle 91 Rd. Til den første Bestyrelse valgtes Adjunkt Heiberg (som blev Formand) Inspektør Østergaard, Gartner Voetmann, Køb-
 mand Emilius Hansen og Skomagermester Grøtner. Det følgende Aar holdtes der til Fordel for Foreningen og den frie Fattigkasse en Basar i Sorø Akademis Ridehus 8.—9. Oktober, og man havde den Glæde nogle Dage efter ($\frac{19}{10}$) at kunne meddele, at der ved Basa-
 ren ialt var indkommen 1524 Rd. 3 Mk. 2 Sk., og da den samlede Udgift havde været 345 Rd. 3 Mk. 4 Sk., blev Overskudet altsaa 1178 Rd. 5 Mk. 14 Sk., som Komiteen i Forening med Bestyrel-
 serne for de 2 Kasser besluttede at dele saaledes, at der tilfaldt Al-
 derdomsforsørgelsesforeningen 900 Rd. og den frie Fattigkasse 278 Rd. 5 Mk. 14 Sk. Da der en Maanedstid senere ($\frac{17}{11}$) holdtes Ge-
 neralforsamling paa Byens Raadhus, kunde Sorø Avis Dagen efter med Rette skrive, efter hvad der var fremkommet: »Som et Bevis paa, at der ved lidt god Vilje og Sammenhold kan udrettes noget selv i smaa Byer, tro vi at turde fremhæve, at denne Forening, der endnu ikke har bestaaet i to Aar, allerede eier en Kapital af henved 2000 Rd.«. Men der tilføjes: »At Summen er saa stor, skyldes for-
 uden den betydelige Indtægt, der fornylig indkom ved den her i Byen afholdte Basar, tillige en Del yngre Borgere, der have forenet sig om en frivillig Bortbæring af Lig og afgive den herved indkomne Indtægt, der nu er naaet op til over 150 Rd., til ovennævnte Øie-
 med«. — Ved det næste Aars Generalforsamling ($\frac{27}{4}$ 1872) var det nær kommen til en Paladsrevolution. En Del Medlemmer havde fremsat nogle Forslag om Lovtillæg, deriblandt et, som gik ud paa, at »Generalforsamlingsforhandlingerne ledes af Formanden og ned-
 skrives af denne eller Sekretæren i Forhandlingsprotokollen. Hvad der tilføres Protokollen om en Sag oplæses, forinden en anden Sag kommer under Forhandling«. Af disse Forslag, der begrundedes af Prokurator Flor og støttedes af Professor Rothe, blev mærkværdigt nok det nævnte stærkt imødegaet af Formanden [Østergaard], der

gjorde Sagen til et Kabinetsspørgsmaal og erklærede, at Bestyrelsen var enig om ikke at kunne modtage Genvalg, hvis dette Forslag vedtoges, skriver Sorø Avis ^{29/4} 1872. Dette bidrog vistnok ikke saa lidt til, at Forslaget faldt, især da der efter Loven udfordredes to Trediedele af Stemmerne til dets Vedtagelse. Men Bestyrelsen lod sig altsaa genvælge og fortsatte Arbejdet. Den følgende Maaned (^{27/5} 1873) fremkom Gartner Voetmann paa en Generalforsamling med Forslag om at søge at erhverve en Byggegrund til en paatænkt Stiftelse, og da Bestyrelsen bemyndigedes til at foretage indledende Skridt til denne Sags Fremme, kunde den allerede to Maaneder efter meddele, at saavel Sorø Akademis Godsbestyrelse som Kultusministeren havde vist al Imødekommen, idet den tidligere Markedsplads, der indtager et Fladerum af 6 Skpr. Land, kunde overlades Foreningen for en Købesum af 500 Rd., hvilket maa anses for særdeles billigt (Sorø Avis ^{11/7} 1872). Men naturligvis trængtes der til Penge, for at en Byggeplan kunde iværksættes, og det var vel ogsaa af den Grund, at man ^{28-29/9} 1873 atter holdt Basar, som gav et Overskud paa 1158 Rd. 93 Sk. (Sorø Avis ^{29/11} 73). Alligevel dristede man sig ikke til at bygge. 1880 ejede Foreningen en Kapital paa 12000 Kr. i Østift. Kreditfor., 1719.97 i Sorø Sparekasse, men da Byggesagen kom til Forhandling, vedtog man at udsætte den. 1881 vedtog man, at Opførelsen af en Stiftelse bør udskydes, til Foreningen er Ejer af 25000 Kr. (Sorø Avis ^{2/6} 81), og derfor gik der endnu nogle Aar, inden man tag fat, først i Sommeren 1885 blev Bygningen, »Aldersly«, som den kaldtes, opført og i Oktb. fandt Indvielsen Sted med Tale af Foreningens Formand, Inspektør Østergaard, der bl. a. udtalte »en Tak af vort oprigtige Hjærte til Gud, fordi han har lagt sin rige Velsignelse til dette Foretagende, og fordi han har opladt gode Menneskers Hjærter saaledes, at de ere komne til at føle Lyst, ja, jeg kunde jo med Rette sige Trang til at komme deres mindre heldig stillede Medborgere til Hjælp i deres Alderdom«. I sin Tale nævnte Formanden ogsaa to Mænd, der havde haft en saa væsentlig Del heri . . . nemlig Provst Heiberg i Vemmelev og afdøde Gartner Voetmann, »hvor vilde han have glædet sig, om han idag havde været tilstede iblandt os, men han maa nøjes med den Krans, der idag er lagt paa hans Grav til Tak for hans Virksomhed for Foreningen«.

Foreningen er stadig i god Trivsel, har 103 Medlemmer og yder Fribolig til 6 Medlemmer i Stiftelsen »Aldersly«, som Foreningen ejer gældfri. Desuden uddeler den til trængende Medlemmer c. 1100

Kr. om Aaret i Understøttelse. Dens Formue er c. 37400 Kr., hvoraf 11600 er Legatkapital.

Den nuværende Formand er Overbetjent N. D. Nielsen.

En Forening, som i hvert Fald stod paa Grænsen af de politiske og de upolitiske, var den, der bar Navnet »Foreningen af 14de November 1873. Sorø Avis $\frac{1}{12}$ 73 meddeler, at »i Lørdags [3: $\frac{29}{11}$] samledes i Borgerforeningens Lokale et Hundrede Land- og Byboere for at stifte »Foreningen af 14de November« til Befæstelsen af et godt Forhold mellem Land og By. Det blev overdraget Prokurator Flor, Kancelliraad Jørgensen og Proprietær Lund at udarbejde Love inden næste Sammenkomst. Derefter afholdtes et Fællesmaaltid«. Den fik en ikke helt kort Levetid – hvornaar den opløstes, har vi ikke fundet nogen Oplysning om. – Der holdtes Møder og Sammenkomster baade under Tag og naar Forholdene var dertil, under aaben Himmel, især i Anlægget i 2den Filosofgang. Et af de første Møder (om ikke det første) fandt Sted $\frac{9}{1}$ 1874 i Hr. Lissners Lokale [3: nu Klubben]; det var særdeles talrigt besøgt, og, skriver Sorø Avis $\frac{10}{1}$ 74, »den store Mængde Mænd, der var tilstede fra Landet, vidnede om, at den Tanke, at danne en saadan Forening til at fremkalde en nøjere Forbindelse mellem Byens og Landets Beboere, hos disse sidste har fundet varm Tilslutning«. Byfoged, Kancelliraad Jørgensen, som var Medlem af den midlertidige Bestyrelse, forelagde Lovudkastet, der i alt væsentligt blev vedtaget i den Skikkelse, det havde faaet, og man gik derefter over til Valg af Bestyrelsen, som kom til at bestaa af: Byfoged Jørgensen, Prokurator Flor, Overlærer Ibsen, Proprietær Lund til Engelsborggaarden, Møller Jappe i Liunge, Sognefoged Henriksen i Munkebjergby og Skolelærer Poulsen i Fuldby. Efter Valget holdt Overlærer Ibsen Foredrag om Elektriciteten, hvorpaa en Del af de Tilstedeværende holdt Maaltid sammen.

Vi kan ikke gaa ind paa at skildre Foreningen frem gennem Aarene, men maa indskrænke os til enkelte Bemærkninger. I 1874 holdtes der $\frac{22}{2}$ Komædie og Sang og derefter Dans i Borgerforeningens Lokale; $\frac{10}{4}$ var der Sammenkomst i Anledning af Kongens Fødselsdag med Foredrag i Ridehuset af Overlærer Ibsen, Dans i Borgerforeningens Lokale. $\frac{5}{5}$ 74 kunde Sorø Avis meddele, at Bestyrelsen havde faaet Ministeriets Tilladelse til Opførelse af en Danseplads i Anlægget ved anden Filosofgang; man havde ønsket ogsaa at opføre en Pavillon, men da Ministeriets Svar paa dette

Punkt var meget lidt imødekommande, opgav man dette og nøjedes med Dansegulvet. Sorø Avis finder ogsaa Foretagendet for storartet for en saa ung Forening (¹¹/₅ 74). ¹/₆ blev Estraden indviet, faa Dage efter fandt den første Sommerforlystelse Sted i Anlægget. ²³/₁₁ fejrede Foreningen sin Stiftelsesdag i Hr. Lissners nye Sal. Amtmand Vedel udbragte Kongens Skaal, Foreningens Formand, Byfoged Jørgensen, udbragte Foreningens Skaal og senere Bondestandens, som han viste i Følge sin Stilling, fortrinsvis maatte være Støtten for den rolige og sindige Udvikling her i Landet. En Række andre Taler holdtes, der væsentlig gik ud paa gensidig Anerkendelse og, siger Sorø Avis ²⁸/₁₁ 74, syntes at gøre det gamle Ord, »at en Profet ikke er anerkendt i sit Fødeland« til Usandhed.

Gennemgaar man Sorø Avis for de Dage, vil man stadig støde paa Meddelelser om Sammenkomster og Fester eller Møder af forskjellig Art, som Foreningen af 14de November 1873 iværksatte, og udelukket er det vel ikke, at den har haft sin Betydning. Sorø Folketidende skriver ⁵/₂ 1878 om den, at den har taget Navn efter en Valgdag, men har aldrig villet vedkende sig at være politisk. . . . Imidlertid forekommer det os, at den har haft et stærkt Drag i den Retning, og alene af den Grund skal vi ikke gaa videre i at udredens Skæbne. Thi de politiske Foreninger maa vi holde os fra, ellers vilde Stoffet let svulme altfor stærkt op. Endnu 1881 træffer vi den nævnte Forening, men naar den afsluttede sin Virksomhed, ved vi, som sagt, ikke.

Ved Aarhundredskiftet saa Sorø af Grunde, som vi ikke her skal gaa ind paa, en ny Sammenslutning af skydebejgestrede Personer fremstaa, nemlig den, som fik Navnet »Skydeklubben af 1900«. Da denne af Grunde, som vi heller ikke skal drage frem, ikke kunde faa Tilladelse til at benytte Sorø sluttede Skydeselskabs Bane, androg den om at maatte faa Lov til at afholde Skydninger et andet Sted i Søskoven, hvad Ministeriet tillod ved Resolution af ³⁰/₇ 1900. Den første Formand i Bestyrelsen var Hospitalsinspektør P. Jensen og Medlemmer af Bestyrelsen Sagfører Ehlers og Købmand Klitgaard, og Klubben har, siden den blev grundet, regelmæssig drevet Skydning paa den tilstaaede Bane og haft mange fornøjelige og glade Timer for Deltagerne, som kun maa være 20 og kun kan optages ved Ballotation eller skriftlig Afstemning og med ²/₃ af de afgivne Stemmer.

Den nuværende Formand er Sygehusinspektør Danckert.

De danske Vaabenbrødre og De danske Forsvarsbrødre.

I Rækken af Foreninger og Sammenslutninger vil der være Grund til at nævne de to, hvis Navne staar over disse Linjer, da de i Tidernes Løb har haft og har en ikke ringe Betydning, men den første af dem, der, som bekendt, omfattede Deltagere i de to slesvigske Krige, er forlængst ophørt med at bestaa — der var ikke flere Veteraner tilbage — medens den sidste ikke alene bestaar, men flourerer.

Imidlertid vil ældre Sorøborgere tydelig mindes de store Fester, som Vaabenbrødrene for Aar tilbage iværksatte paa vore forskellige Mindedage for Slagene i Trearskrigen og 64, ikke mindst de Fester, som 6te Juli, Dagen for Fredericiaslaget, førte med sig. Vi skal ud af Mængden kun sige et Par Ord om den, der fandt Sted ^{6/7} 1889, paa 40 Aarsdagen for Slaget. Forøvrigt formede den sig i alt væsentligt som lignende før og senere. Dagen begyndte med Musik paa Torvet og Reveille gennem Gaderne, og da Borgerne kom ud paa Gaden, fandt de en flagsmykket By. Hen paa Eftermiddagen gik Vaabenbrødre (og Forsvarsbrødre) i Procession fra Torvet med Musik i Spidsen ud til Festpladsen ved 2den Filosofgang. Her bød ved denne Lejlighed Vaabenbrødrenes Formand, Smedemester Lindeschou Friis Velkommen og udtalte, at Festens Formaal var at holde Krigens Minder i Hævd og Ære, men ogsaa ved et eventuelt Overskud at yde trængende Brødre og dissers Enker en lille Understøttelse. Der blev dernæst talt af Borgmester Muus for Kongen, af Adjunkt Lauritzen for Krigerne, af Kancelliraad Østergaard for Fredericiaslaget og af Pastor Wegener, Pedersborg, for Fædrelandet, hvorefter der var Festmaaltid i det store Telt, hvor Sang og Tale afvekslede. Ved det — efter Datidens Forhold — storartede Fyrværkeri, Kl. 11 om Aftenen var der, efter Bladenes Meddelelser, samlet ikke mindre end 3000 Mennesker. I det hele taget en straalende Fest.

Foreningen »De danske Forsvarsbrødre for Sorø og Omegn« stiftedes ^{4/3} 1877 efter Indbydelse af Urmager Carl Lange, Handelsbestyrer Mencke og Købmændene Jul. Andersen og Chr. Heidemann. Dens Historie gennem de første 50 Aar er i 1927 skrevet af Axel V. Nielsen, hvorfor vi kan henvise dem, der ønsker nærmere Oplysninger derom, til dette Arbejde. Der nævnes her, at Selskabet i Sorø og Omegn ikke var det første af sin Art, men, saavidt man kan se, Nr. 4, og det fastslaas, at det er lykkedes Forsvarsbrødersagen at hævde sit rene Standpunkt som en national og ganske upolitisk Sag, og dette Standpunkt er ogsaa den Dag i Dag dens

Styrke. Som bekendt, omfatter »De danske Forsvarsbrødre« udelukkende Mænd, der har tjent i den danske Hær eller Flaade. Den første Formand for Sorø Selskabet blev en af Indbyderne, Købmand Chr. Heidemann, medens en anden af dem, Urmager Carl Lange, blev Næstformand. Her er ikke Pladsen til at gennemgaa dets Historie gennem de mange Aar, men der er ingen Tvivl om, at det har virket baade til Gavn og Glæde, ved Sygehjælp, Udlaan, Understøttelser m. m. og ved en Række af Udflugter og Sammenkomster, hvorfra utvivlsomt mange bevarer gode og fornøjelige Minder.

Den nuværende Formand er Redaktionssekretær Karl Elnegaard.

Materielle Fremskridt.

Kloaksagen.

Ved Frembruddet af den nye Tid, som vi har sat til c. 1855–56, samtidig med at Banen fra København til Roskilde forlængedes til Korsør, og Sorø altsaa fik Jærnbanelinjen i nogenlunde Nærhed af sig, stod Byen, hvad det foregaaende Afsnit om Gader og Stræder antagelig tilfulde har godtgjort, paa et allerede efter Datidens Krav noget forældet Standpunkt, og der var nok, der skulde ændres og ogsaa blev ændret. Men det gik ikke lige hurtigt med alt; Aar gled, Drøftelser rejstes og afsluttedes uden at de medførte et virkeligt Resultat, men tilsidst lod det sig ikke gøre længere at sidde Kravene overhørigt, og efterhaanden gennemførtes den ene Ændring og Forbedring efter den anden, saa at Sorø fra at være den gammeldags – men hyggelige By – udviklede sig paa en saadan Maade, at den i nogen Grad kunde tage Sæde – og berettiget Sæde – blandt Landets øvrige Købstæder.

Et saare naturligt og rimeligt Krav drejede sig om at forsyne Byen med Kloaker. Men der løb ikke saa lidt Vand i Stranden, inden man kunde skride til Handling.

Det første, vi finder om den Sag i det trykte Udtog af Sorø Kommunalbestyrelses og Byraads Forhandlinger, daterer sig fra ^{30/5} 1872, da det blev overdraget Brolægningskommissionen at erhverve et Overslag og en Tegning til en Vandledning gennem Realgade, og der blev til dette Øjemed bevilget ved Stemme flerhed indtil 15 Rbd. Da der nogle Maaneder senere (^{29/8} 1872) fremlagdes et Forslag til at lægge en Kloak og en Vandledning gennem Storgade for at modtage Vandet fra Kældrene, blev man enige om, at man paa Grund af de dermed forbundne Omkostninger og de faa Ejere, der vilde have Gavn deraf, ikke kunde indlade sig paa at sætte dette i

Værk. Men da Sagen nu engang var rejst, lod den sig ikke kvæle, selv om der skulde gaa nogle Aar, inden man tog fat; ja, da en enkelt Borger [Købmand O. Poulsen] i 1878 androg om en bedre Vandafledning fra sin Ejendom, var man ikke kommen videre, end at der bl. a. svaredes, at det ikke for Tiden kunde afgøres, hvorvidt en Kloakledning vilde blive anlagt her i Byen. Imidlertid rejstes Spørgsmaalet om en Kloak paany, og ^{21/1} 1880 vedtoges det at sætte sig i Forbindelse med Stadsingenieur Jochimsen i Odense og hos ham skaffe sig et Forslag om, hvorledes denne Kloak bliver at indrette og hvad den vil koste. I Mødet ^{27/5} s. A. kunde hans Overslag og Tegninger fremlægges, og det vedtoges at træde i Forbindelse med Kvæstor og forhandle med ham om, hvorvidt Akademiet vilde fortsætte denne Kloak fra Smed og Dyrslæge Johansens Gærde (det nordøstre Hjørne af Akademiets Grund) og om Byen kunde vente at faa et Laan af Akademiets Midler, stort 5000 Kr., mod Afdrag og Forrentning. Endelig blev man ^{6/5} 1881 enige om Fremgangsmaaden. Den nye Kloakledning vilde komme til at gaa fra Matr. Nr. 35 [Herrernes Gaard] mod Syd gennem Boldhusgade, og i de følgende Maaneder udførtes Arbejdet, idet Kloaken anlagdes ned langs Kirkegaardens østlige Side og udmundede i Søen.

Som man vil se af det foregaaende, var det kun en begrænset Del af Byen, som blev forsynet med Kloak, og det var derfor ikke underligt, at der snart rejste sig Røster om en Udvidelse. I 1884, da Akademiet tænkte paa at udlægge nogle Grunde af »Lillemarken« til Byggepladser, fremkom Byraadet med Meddelelse om, at der paatænkte anlagt nye Kloaker i Sorø By, og at det vilde have sin Interesse, om Akademiet vilde anlægge de paatænkte nye Gader, hvorfra Spildevand m. v. maatte tilføres Kloakerne. I 1885 og Begyndelsen af 1886 blev der dernæst forhandlet mellem Akademiet og Byen angaaende Ordningen af Vandafledningsforholdene i Sorø By og Vandets Afløb over Akademiets Terræn, idet Byraadet foreslog, at Afledningen fra det projekterede Udløb for Byens Kloaker, ved Fiskehuset [nu Skovriderboligen] i Filosofgangen, skulde foregaa gennem Filosofgangen og videre ud gennem Flommen til Flomgrøften for gennem denne endelig at udmunde i Tuel Sø. Akademiet modsatte sig imidlertid Byraadets Plan, hvorfor dette forelagde Sagen for Vandsynsmændene i Pedersborg Sogn, som gav Akademiet Medhold i dets Protest mod Udførelsen af Byraadets Plan, idet de ved Kendelse af ^{24/10} 1886 erklærede, »at det ikke bør tillades Sorø Byraad at nedlægge den nævnte Kloakledning med Udmunding

saa nær ved Boliger og befærdede Steder«. Da Byraadet, som rimeligt var, ikke følte sig tilfreds med denne Kendelse, indankede man den for en Landvæsenskommission, som ^{17/12} 1888 afsagde en ny Kendelse, der nærmest gav Byraadet Medhold. Vi skal ikke opholde os længere ved denne, der var meget udførlig affattet, men nøjes med at citere de første Ord i den egentlige Kendelse: Sorø Byraad bør være berettiget til at lede Spildevandet fra de aabne Rendestene og Grøfter paa Sorø Købstads Grund, hvorfra dette Vand hidtil er gaaet til den ved det saakaldte gamle Fiskerhus værende Stenkiste under Filosofgangen og derigennem videre ud i Flommen, gennem Kloakrør til denne Stenkiste, dog at Rørene ikke lægges i større Dybde end den nuværende Grøftbund foran bemeldte Stenkiste. Da Akademiet ikke kunde slaa sig til Taals med den af Landvæsenskommissionen afsagte Kendelse, og der forgæves var gjort Forsøg paa en mindelig Ordning af Sagen, indankedes den for en Overlandvæsenskommission, for hvem det lykkedes ^{28/10} 1889 at bringe et Forlig tilveje, hvori det som første Punkt hed: Fra Akademiets Side haves intet at erindre imod, at Byen indretter Kloakvæsenet paa Byens Grund ganske efter Byraadets eget Ønske, kun at Udløbet af de nye Kloakledninger føres til den med Betonbund forsynede Grøft, der fra Stenkisten under Filosofgangen tæt vesten for Fiskerhuset fører til Flommen, samt at Bunden af Kloaken ved Udløbet ikke lægges dybere end Grøftens Betonbund ved Stenkistens søndre Ende. Vil Byraadet i denne sin Kloakledning optage Afløbet fra et større Areal, end hvad der har naturligt Fald henimod bemeldte Stenkiste, skal saadant være Byraadet tilladt. Og i Punkt 3 staar: Ønsker Byraadet at bortlede Afløbet fra Priorgade ved Kloak, skal det være Byraadet tilladt at føre denne Kloakledning langs med den nordlige Side af Filosofgangen hen til Hovedkloaken eller til den fornævnte med Betonbund forsynede Grøft. . . .

I den følgende Tid blev dernæst Kloakarbejderne udført, og samtidig tog man fat paa, hvad man længe havde haft i Sinde, at give visse af Gaderne, navnlig Storgade, ny Brolægning, hvad der kunde være rig Anledning til.

»Dette Kloakanlæg og Byens Brolægning var en kostbar Foranstaltning«, skriver Nicolai Trautner i sin lille Piece: Af Sorøs Historie (Slagelse 1902). »Foruden alle de Brosten, Byen havde samlet sammen, medgik der 90.000 Kr., men saa fik Byen ogsaa paa en Gang en smuk og solid Brolægning og forsvarlige Fortove«.

De forhaandenværende Midler tillod imidlertid ikke, at Torvet

blev gjort i Stand sammen med Storgade, og det maatte derfor udskydes. Men der gik rigtignok lang Tid, inden man tog fat paa dette Arbejde. Trautner skriver i den nysnævnte Piece 1902: Torvet viser sig endnu saa grønt som i gamle Dage, om end Græsset ikke naar fordums Højde. ^{26/5} 1905 begyndte man imidlertid i Byraadet at røre paa sig vedrørende Torvets Regulering, og efter at denne var vedtaget, udførtes Arbejdet dernæst i den følgende Tid.

Belysningen.

I det foregaaende Afsnit omtaltes, hvorledes Sorø – ganske vist senere end forskellige andre Købstæder – forsynedes med Tranlygter paa Gaderne, et ret betydeligt Fremskridt, som enhver vil kunne sige sig selv, naar man betænker, at der før den Tid overhovedet ingen Belysning fandtes paa Gaderne, og holder sig klart, at det Lys, som kunde trænge ud fra enkelte Vinduer eller Handelsboder, var for intet at regne.

Men det Øjeblik kom, da man ikke var nøjet med Tranlamper. Den Tanke var oppe, om det kunde lade sig gøre at springe lige fra Tran til Gas, med andre Ord, om der var Mulighed for at faa anlagt et Gasværk her i Byen, men det maa have staaet for de raadende som udelukket, med mindre man kunde faa Akademiet til at slutte sig dertil og overtage sin Del af Udgifterne. Dette kunde Akademiet (eller dets Styrelse) dog ikke gaa med til, og Sorø Avis kunde derfor ^{19/9} 1868 meddele gennem sine Spalter: »Akademiet vil ikke være med. Det maa anses for tvivlsomt, om Byen ene uden Deltagelse fra Akademiets Side i de dermed forbundne Omkostninger vil overtage Anlægget af et Gasværk«. Men maatte denne Plan eller disse Tanker altsaa lægges til Side, maatte Forbedringen af Gadebelysningen gribes an paa en anden Maade. Thi, »at der maa gøres Noget for Tilveiebringelsen af en bedre Belysning, dersom er vistnok alle enige«, skriver Sorø Avis ^{22/10} 1868. Og der fortsættes, at Kommunalbestyrelsen . . . har ladet anstille Forsøg med Anvendelse af Stenolie. . . . Det er maaske ikke undgaaet fleres Opmærksomhed, . . . at den ene af Lygterne ved Byens Raadhus i nogle Aftener har brændt noget klarere end sædvanligt, idet den tog sig ud som en Lampe, hvis Glas ere holdte rene, og hvis Væge er vel passet, medens den anden ganske lignede sine øvrige Kammerater, der faa Lov til at skotte sig selv, naar de først ere tændte, thi nogen paafaldende Forskel i Lysstyrken var der ikke. . . . Aarsagen [dertil] maa vistnok søges i den dertil anvendte Lampes uhen-

sigtsmæssige Indretning, og en Sammenligning med de i Klosteralléen paa Akademiets Grund hængende Lamper . . . vil overbevise Enhver [derom]. . . Vi haabe derfor, at Lamperne ville faa en Form, som de i Klosteralléen ophængte have. . . .

Imidlertid arbejdede Kommunalbestyrelsen med Projekterne, og ^{27/5} 1869 vedtoges det, at man skulde ombytte den daværende Belysning ved Hjælp af Tran med en Petroleumbelysning. Paa Hovedrouten fra Strædet gennem Storgade, Boldhusgade og Priorgade skulde der anbringes 18 nye Lygter, af hvilke den største Part paa Træpæle, Resten paa Bygninger. De øvrige Lygter skulde være de gamle, der lavedes om og anbragtes som hidtil paa Husene og paa Pæle, nemlig: i Rolighed 5 Stykker, i Brøndstræde 3, i Baggade 5 og i Sørgade 3. Altsaa blev i det hele Antallet af Lygter 34 Stykker. De nye Lygter skulde bestilles hos Blikkenslagermester Cron i Odense, ligesom han skulde omlave de gamle Lygter, henholdsvis for en Pris af 9 Rbd. og 5 Rbd. ^{19/8} 1869 vedtoges det, hvor Lygterne skulde anbringes, og i den nærmest paafølgende Tid blev Arbejdet udført.

I Begyndelsen maa Lygterne tilsyneladende være bleven slukket, naar man kunde gaa ud fra, at Folk havde »føjed sig til Sengs«, men senere blev man enige om, at forskellige skulde brænde hele Natten, og ^{27/5} 1881 fremlagde Apoteker Glahn en af ham forfattet Plan over Lygternes Tænding. Det blev enstemmig vedtaget, at dette Reglement (hvorefter bl. a. 6 »Retningslygter« fra den søndre Ende af Priorgade til den nordre Ende af Strædet holdes tændte hele Natten) skal være gældende i Fremtiden og nøje overholdes af Vægterne, som fra første Færd havde været dem, hvem det paahvilede at tænde og slukke Lygterne og i det hele taget holde dem i Orden.

Tanken om Gas til Belysning og andet Brug var imidlertid ikke for stedse skrinlagt ved Akademiets Beslutning om ikke at være med, men der gik en rum Tid, inden Planerne blev realiseret.

Oprindelig havde det, saa vidt man kan se, været Tanken at forene et Gasværk med et Vandværk, thi ogsaa et saadant kunde der være Grund til at søge rejst. Beboerne var jo stadig, hvad Vandet angaar, henvist til de offentlige Poste, først og fremmest paa Torvet, men i sin Tid ogsaa til de to Brønde, som gav Brøndstræderne Navn, og dernæst selvfølgelig til de private Brønde rundt omkring i Gaardene og andetsteds, og man havde gentagne Gange haft den Tanke fremme, at faa anlagt et Vandværk paa Grundlag af Søens Vand, men da dette fraaadedes af hygieiniske Grunde, søgte man

ved forskellige Boringer at finde passende og tilstrækkelige Vand-
aarer, uden at Bestræbelserne kronedes med Held. I Begyndelsen
af Januar 1899 indgik der til Byraadet Andragende fra Mekaniker
Grum i Sorø om Koncession paa Anlæg og Drift af et Gas- og
Vandværk i Sorø, og man fandt det da betimeligt at nedsætte et
Udvalg, bestaaende af Adjunkt Lauritzen, Købmand Erslev og Smede-
mester Friis, til at gøre Forarbejde til et saadant. Vi skal ikke opholde
os ved dette Udvalgs Arbejde, ej heller ved de forskellige Henvendelse-
ser, Byraadet modtog, saaledes ^{20/6} 1902 fra Firmaet H. C. Lunge &
Søn om, at Byraadet vilde vedtage og hos Justitsministeriet erhverve
Approbation paa et Reglement angaaende Anlæg og Drift af Acety-
lengasværker og lignende Anlæg i Sorø Købstad, hvad der selvsagt
ikke vilde være nogen Grund til, naar der blev anlagt et for alle
fælles Gasværk.

Imidlertid tog man atter fat paa Boringerne. ^{5/2} 1902 vedtoges
det at anvende 1800 Kr. til en Prøveboring i en Dybde af indtil
400 Fod, og nogle Maaneder efter, ^{18/4} 1902, bemyndigedes Udval-
get til under Anvendelse af teknisk Assistance at fortsætte med Bo-
ringen, indtil der naaedes 5000 Tdr. Vand i Døgnet, dog at Udgif-
ten alt i alt ikke oversteg 6000 Kr., deri iberegnet de tidligere bevilgede
1800 Kr. Faa Dage derefter meddelte man gennem Avertissement i
»Berlingske Tidende«, at Sorø Byraad ønskede »at give Koncession paa
Anlæg af et Vandværk og Gasværk – eventuelt ogsaa Elektricitetsværk
– i Sorø. Prøveboring efter Vand er foretaget med heldigt Udfald«.

Blandt de indkomne Tilbud valgtes et, der var afgivet af Ma-
skininspektør W. Andersen i København, og efter forskellige For-
handlinger blev det antaget. Kontrakten sluttedes ^{21/7} 1902, og Kon-
cessionen blev underskrevet ^{15/8} s. A. Derved blev Sorø den første
By her i Landet, der bestemte sig til at opføre et kombineret Vand-,
Gas- og Elektricitetsværk.

^{23/7} 1903 tændtes Gassen i Sorø, og en Prøve med Gadelygterne
omfattede hele Byen. Samme Dag gik Vandværket ind i fuld Virk-
somhed, men først ^{15/8} 1903 traadte Elektricitetsværket i Funktion.
»Det var et højtideligt Øjeblik, da de elektriske Lamper for første
Gang kastede sit hvide, straalende Lys over Maskinhallens Mørke,
for et Øjeblik efter at lyse op i de forskellige Hjem i den lille
Akademiby, hvor dog særlig »Teknisk Skole« med sine mange Lam-
per var stærkt fremtrædende«. (Sorø kommunale Værker 1903–28
S. 7, hvortil henvises med Hensyn til Vand-, Gas- og Elektricitets-
værkernes Virksomhed igennem de første 25 Aar).

I September Maaned 1919 blev der gjort Skridt fra Byraadets Side til at købe Værkerne, der hidtil havde været Koncessionshaverens Privatejendom. Det vakte en Del Røre i Befolkningen, der fremkom Protestadresse, men da en foretagen Afstemning ved et Borgermøde ^{29/9} gav til Resultat, at 70 stemte for og 40 imod Købet af Værkerne (der var ca. 200 Borgere til Stede), besluttede Byraadet Dagen efter paa et afholdt Byraadsmøde at overtage Værkerne paa de med Ejeren aftalte Betingelser, og fra ^{1/10} 1919 overgik de tre Værker med alt Personale og Inventar under Navn af »Sorø kommunale Vand-, Gas- og Elektricitetsværk« til Kommunen.

Under den kommunale Drift fandt Overgangen fra Gas til Elektricitet som Gadebelysning Sted. Der staar derom i det nævnte Skrift om Værkerne S. 23:

Byens Gadebelysning havde længe været i mindre god Forfatning, og skulde den eksisterende Gadebelysning bringes i Stand igen, vilde det blive meget bekosteligt. . . . Det billigste vilde blive at gaa over til elektrisk Gadebelysning, som nemt kunde arrangeres i Forbindelse med Omlægning af Ledningsnettet. Overalt i de Gader, hvor Omlægningen fandt Sted, blev Lamperne hængt midt i Gaden, saa Byen fik en god og tidssvarende Gadebelysning med en betydelig Forøgelse af Lysstyrken. Byens Gadebelysning kunde endda holdes omtrent ved det samme, som Gassen havde kostet. . . .

Trafikforhold.

I mange Tilfælde stiller det sig saaledes, naar man tænker paa Trafikforholdene i eller ved en af Landets og ikke mindst en af de sjællandske Købstæder, at det Spørgsmaal rejser sig: Hvorledes kommer man til Hovedstaden, og hvorledes kommer man fra den til os? Saaledes er det i vore Dage, men saaledes var det ogsaa i tidligere Tid. Skulde man til et Sted i Nærheden, var man i hvert Fald i mange Tilfælde henvist til »Apostlenes Befordring«. Men naar nu Rejsen gjaldt et fjærnere liggende Sted, gjaldt f. Eks. København, hvorledes kom man da derfra herved og herfra derind. Vi tænker paa Tiden før Banen til Roskilde blev anlagt (1848) og senere Banestrækningen mellem Roskilde og Korsør (1855). Selv om man ikke skal forsværge, at mange i Tidernes Løb har gaaet Vejen paa deres Fod, saa var det selvfølgelig almindeligst at tage med Dagvognen eller Diligence. Den Tur tog som Regel 8–12 Timer, naar Udgangspunktet var København og vel noget lignende, naar Tilbagerejsen gik for sig. Derimod var man almindeligvis noget

længere om at køre med Bøndervogne herfra til Hovedstaden (vistnok omkring 14 Timer). Akademiets Bønder havde den Forret fremfor andre, at de havde Lov til at køre med Akademiets Embedsmænd og Familie, hvad ikke andre havde Lov til. »Efter som Trafiken steg, blev de Borgere, der holdt Heste, tilsagt til at befordre Rejsende, og Reglementet herfor var meget strængt«, skriver Nicolai Trautner i den ovenfor nævnte lille Piece. »Følgelig var denne Tjeneste lidet yndet af Borgerne, der mente, at Fordelingen ikke var helt ærlig, men at man tit og ofte lod de lange Ture tilfalde de Borgere, der for deres Nærings Skyld holdt Heste, medens de velstaaende fik de smaa Ture«. Han fremfører dernæst et Eksempel paa, at der til Tider slet ikke blev vundet noget ved at foretage en saadan Køretur, men det anførte maa selvfølgelig staa for Meddelerens Regning. Trautner skriver:

»Det kunde godt hænde, at en Borger slet ikke fik noget for sin Kørsel, naar han mødte for sent med sin Befordring. Saadan gik det engang min Fader [Sadelmager Mogens Trautner]; han fik Tilsigelse til at køre, men hans Heste var paa Arbejde i Ladegaardsmarken. Inden han saa fik sendt Bud derud og hentet Hestene hjem, affodret og pudset dem, og inden Karlen fik lidt Mad og tillavet Muleposserne, gik der jo en Del Tid tabt. Da nu min Fader skulde have sin Betaling for Turen, idømtes han en Mulkt for at være mødt for sent, og derved svandt Betalingen ind til nogle faa Skilling. Min Fader nægtede at modtage disse Penge, og Postmesteren kunde saaledes ikke faa Kvittering for Beløbet. Det gav Anledning til en Strid, og jeg husker, at min Fader var hos Overpostmesteren med en Klage. . . . Om min Fader fik sine Kørepenge, husker jeg ikke; men jeg er tilbøjelig til at tro det. Og det bedste Resultat var dog det, at Kørslen ikke længe efter bortakkorderedes til en Mand i Byen«.

Dagvognene lignede meget Kapervognene, der kørte mellem København og Skoven; det var tresædede Vogne, og hvert Sæde var delt i tre Afdelinger. Diligencen og Kugleposten bragte Breve og Aviser; med Diligencen var Plads til 6 Passagerer indvendig og to hos Kusken. Der var den Ulempe ved Diligencen, at den var for høj til at køre gennem Byporten i Nærheden af Hotel Haabet eller, som det dengang hed, Hoppes Gæstgivergaard og maatte holde uden for Byen. I Krigsaarene 1848–50, naar Postvognen kom med Aviser et Par Gange om Ugen, samlede Folk inde i Hoppes Gæstgivergaard for at høre Nyt. Det var da gerne Professor August Rothe, der stod oppe paa en Tønde og læste det, der havde Interesse

fra Krigen, for de forsamlede. Det var nemlig ikke Brug den Gang, at hver Familie havde sin Avis, men man var gerne 2—3 Familier om en saadan, der saa gik paa Omgang; det vilde ellers vare saa længe, inden man fik Rede paa, hvordan det gik derovre (Fhv. Forp. V. Bojesens Erindringer (f. 1837) Matthiessens Papirer J. I Sorø Akademis Bibliotek).

Som ovenfor nævnt blev Banen fra København til Roskilde aabnet 1848, og det lettede naturligvis Rejsen til og fra København. Men endnu bedre blev det selvfølgelig, da Strækningen fra Roskilde til Korsør blev bygget og toges i Brug. Og det til Trods for, at Stationen kom til at ligge et ikke ubetydeligt Stykke Syd for Byen paa den anden Side af Søen, hvad der bevirkede, at man følte sig nødsaget til at anlægge Stationsvejen. Det er ofte bleven sagt, at Byen, repræsenteret gennem Byraadet, da ikke kendte sin Besøgestid og sørgede for, at Banestrækningen og som Følge deraf ogsaa Stationen kom nærmere til Byen. Man var, er der med Urette bleven sagt, bange for, at en Del af Sorøs Idyl skulde gaa tabt, hvis man fik Skinnelegemet og de røgspyende Lokomotiver altfor nær ind paa Livet af sig. Denne Paastand er imidlertid ganske falsk. Byraadet gjorde tværtimod hvad det formaaede, for at Banen skulde drages Nord om Byen med en Station ved eller i Nærheden af Strædet, men det lod sig ikke gennemføre. Ingenieurfirmaet, som forestod Arbejdet, Fox Henderson & Co., holdt paa, at Banen skulde lægges Syd om Søen, og saaledes blev det.

Da i 1887 C. C. Albertis store Jærnbaneforslag var til Behandling paa Rigsdagen, udtalte han bl. a.:

Da [p: den Gang, den vestsjællandske Jærnbane blev anlagt], forlangte Sorø Kommune, at Jærnbanen skulde gaa Nord for Sorø, og at Banegaarden skulde være omtrent der, hvor Vejen gaar ind til Sorø fra Roskilde—Korsør Landevej. Der vil findes blandt de Dokumenter, som henhører til denne Sag, en Udtalelse fra Kommunalbestyrelsen i Sorø, som gaar ud paa, at den ønsker Banegaarden anlagt i alt Fald ikke længere borte fra Sorø end ved Byen Pedersborg. . . . Den Lov, som bragte den vestsjællandske Bane frem . . . udkom ^{27/2} 1852, og begrundede Finansministerens Ret til at afslutte en Kontrakt med et engelsk Selskab om et Jærnbaneanlæg . . . og deraf opstod saa senere det sjællandske Jærnbaneselskab. Denne Sag gik altsaa gennem Finansministeriet . . . og der maa der endnu være et Bevis for, at Sorø Kommunalbestyrelse har forlangt at faa en Banegaard nær op til Byen; men Fox Henderson

& Co., der var de engelske Entreprenører, som overtog Jærnbaneanlægget, undslog sig for at gaa Nord om Sorø og valgte efter deres Ingeniørers Tilraaden at lægge Banen Syd om Sorø Sø.

Det lod sig altsaa ikke gøre for Kommunalbestyrelsen at faa deres Ønske eller Vilje ført igennem, men, fortæller Nicolai Trautner i et af sine Breve til Dommer Freuchen (Matthiessens Papirer J I), »da Englænderne tilsidst, haardt trængt, spurgte min Fader om, hvor han da vilde have Stationen lagt, pegede han paa Kortet og sagde: »Der«. Det var det Sted, der senere fik Navn af Tivoli [nu Egevang], og han lagde til: »Saa lægger vi Vej fra Byen over Søen til Stationen«. Det blev [dog] ikke der, men nogle Hundrede Alen derfra. . . .

Alberti siger imidlertid videre i sin Tale:

Det viste sig . . . lige strax, inden Jærnbanen blev aabnet, at Statskassen eller Finansministeren eller Ministeriet i det Hele taget betragtede sig pligtig til at skaffe en ordentlig Vej fra Sorø Banegaard til Byen. Der var nemlig et Punkt i Kontrakten . . . gaaende ud paa, at Fox Henderson & Co., hvis der blev anlagt en Vej fra det Sted, hvor Sorø Banegaard nu er, og ind til Byen over Søen — thi den Gang var der blankt Vand — skulde betale 10.000 Kr. til den danske Statskasse, som Ministeriet skulde bruge til denne Vejs Anlæg. . . .

Om nu den ene eller den anden har Ret, om Tanken om en Vej over Søen først er opstaaet hos Kommunalbestyrelsens Formand, Sadelmager M. J. Trautner, eller det er andre, der først er bleven opmærksom paa det nødvendige i at faa en saadan skaffet til Veje, er maaske ikke nemt at afgøre¹⁾. Men Faktum er, at den blev anlagt.

¹⁾ Vi vil dog gøre opmærksom paa følgende (se Sorø Amtsradsforhandlinger 1852 S. 229).

^{10/6} 1852. Sorø Communalbestyrelse andrager paa, at Amtsradet i Anledning af Jærnbanens mulige Anlæggelse Syd for Sorø Sø, vilde bidrage til, at Banegaarden kunde blive lagt ved den sydøstlige Ende af Sorø Sø, og ikke ved Sorø store Ladegaard, og at det navnlig maatte foranlediges undersøgt, om en Vej kunde lægges fra Sorø By øst for Søen over Flommen, og med hvilken Bekostning dette Arbejde kunde blive udført.

Amtsradet vedtog, at der indgives til Indenrigsministeriet Indstilling om, at det maatte blive undersøgt, om den projecterede Vei kunde føres over Sorø Sø eller langs med dens Udkant, og med hvilken Bekostning Arbejdet kunde udføres, da Amtsradet var ganske enig i det Fordelagtige for Byen Sorø og Landdistrictet, at Banegaarden blev lagt paa det antydede Sted, og er Amtsradet tillige betænkt paa da at sætte Sorø—Skelskør Vejen i Forbindelse med Banegaarden paa Vilkaar at Byen bekoster Anlægget af Veien over Sorø Sø.

Trautner skriver derom:

Forinden [o: Før Banen blev bygget] havde min Fader formaaet Byens Borgere til at afstaa deres Græsejendomsret til Sorø Kommune; de 75 Tdr. Land (se S. 155) blev saa delt i 10 Lodder og ved Auktion bortforpagtet paa 30 Aar til den højestbydende Borger. Dette kom Jærnbanevejen tilgode, idet Byen formaaede Akademiet til at give det halve til Vejen over Søen og laante Byen den anden Halvdel til Forrentning og Afdrag paa 30 Aar. Den Sum, der kom ind i Forpagtningsafgift af Jorden, slog netop til i de 30 Aar at betale Vejen over Søen. Da Amtet paa Grund af denne Vej kunde nedlægge [d. v. s. ændre] store Strækninger Veje fra offentlige til private, saa overtog Sorø Amt [derefter] Vejen over Søen. . . .

Vi har allerede i Kapitlet: Egnen og Stedet, peget paa den Betydning, Stationsvejen fik for Sorø By, og derom er ogsaa alle enige. Der vandtes derved et nyt stort Opland mod Syd, som kom de næringsdrivende og derved Byen i høj Grad tilgode.

Imidlertid følte man gennem Aarene Afstanden til Stationen som en stor Ulempe til Trods for den anlagte Stationsvej, og der gjordes gentagne Gange Forsøg paa at faa den Uret, som man mente var begaaet mod Sorø, hævet enten ved, at Banelinjen fra Fjenneslev til Frederikslund blev flyttet, eller ved, at der blev udstukket en Sidebane fra Sorø Landstation i hvert Fald ind til Byen, men muligvis længere Nord paa.

Da der i 1887 ved tre Behandlinger i Landstinget og derefter ved 1ste Behandling i Folketinget blev vedtaget et Lovforslag om udelukkende for Statens Regning at anlægge en Jærnbane fra Næstved til Slagelse og med Sidebane til Skelskør samt at flytte Slagelse Station ca. 1000 Alen nærmere ind til Byen, begyndte man her paa Egnen at tage fat, og Sorø Handelsforening kaldte sammen til Møde for at drøfte, om der ikke burde virkes hen til at faa en Stikbane fra Sorø Station og tæt ind til Byen med Post-, Telegraf og Toldkontor i den eventuelle nye Stationsbygning. Man var klar over, at den i Rigsdagen foreslaaede Bane vilde være til Gavn for Næstved og Slagelse, men derimod absolut til Skade for Sorø. Samtidig arbejdedes der paa at faa den nævnte Bane forlænget fra Slagelse til Ruds Vedby med Bane derfra til Hvalsø eller Tølløse.

Denne Bane, som Indenrigsministeren erklærede at være stemt for, vilde, hvis den gennemførtes, yderligere skade Sorø. Under disse Omstændigheder fandt man det billigt, at der ydedes Sorø

nogen Erstatning ved en Stikbane, der antagelig vilde kunne anlægges og udstyres med det fornødne Materiel for ca. 200.000 Kr.

Men det var ikke blot i Sorø By, at Ønsker om en saadan Sidebane fremkom; Munkebjergby—Bromme Sogneraad indbød Sorø Byraad og samtlige Sogneraad Nord for Sorø til et Møde om den paagældende Sag. Dette, som holdtes i Fremskridtsforeningens Lokale, syntes at vise, at Stemningen overvejende var for at indgive Andragende om at faa selve Stationen flyttet til den nordlige Side af Sorø, hvad der selvfølgelig vilde medføre, at selve Banelinjen paa et Stykke mellem Fjenneslev og Frederikslund ogsaa maatte flyttes og kun, hvis dette ikke lod sig gøre, androg man om Anlæg af en Stikbane. De følgende Dage (det var i Marts Maaned 1887) var Vidne til en til Tider skrap Diskussion, navnlig i Sorø Avis, om hvor Pladsen for den nye Station skulde være, hvis Stikbanen blev til Virkelighed. Der faldt ret stærke Ord, hvor man fra en vis Side ikke undsaa sig for at beskyldte Modstanderne for at have mere deres egen, end Sorø Bys Opkomst for Øje.

Vi skal ikke her opholde os ved denne Bladpolemik, hvor ogsaa politiske Anskuelser gjorde sig gældende, og hvor Udtrykkene faldt paa en saadan Maade, at de førte en Retssag med sig, men nøjes med at sige, at Stikbanen — skønt først adskillige Aar senere — blev bygget og $\frac{1}{3}$ 1903 kunde aabnes for Trafiken. Den har været med til at skaffe Sorø et øget Opland og har medført en Udvidelse af Byens Omraade, idet der efterhaanden rejste sig et nyt Kvarter omkring Bystationen. Det var, hvad der fremgaar af det foregaaende, fra privat Side, man begyndte Arbejdet paa at fremskaffe den nye Bane, mens Sorø Byraad stillede sig ret afvisende. Efterhaanden kom det dog med i Forhandlingerne, der til Tider var saare besværlige og langtrukne, men i Eftersommeren 1901 kunde man tage fat paa Baneanlægget, og efter at det var færdigt, overtoges det af Statsbanedriften ^{20/11} 1902.

At Jærnbanestrækningen Sorø (Landstation)—Vedde, der altsaa medførte, at der blev bygget særlig Station i Sorø, gennem mange Aar havde Betydning for Byen, er utvivlsomt og kunde sikkert bevises med tørre Tal. Og Betydningen var ikke blot direkte, men ogsaa indirekte ved at der voksede en ny Bydel op omkring den nye Station. Men de sidste Aartiers stærkt øgede Automobiltrafik, baade med Personvogne og Lastvogne, medførte, at Sorø—Veddebanen ansaas i alt væsentligt overflødig og det blev derfor for faa Aar siden bestemt, at Persontrafiken — i hvert Fald indtil videre —

skulde ophøre, og der løber nu kun et begrænset Antal Fragttog daglig.

I Tilknytning til, hvad der foran er udviklet med Hensyn til Trafikforholdene paa Sorø, skal vi tilføje nogle enkelte Ord om Post, Telegraf (Telefon) og Told.

Det var først i den sidste Fjerdedel af det 19de Aarhundrede, at Poststyrelsen tog sig af Tilvejebringelsen af Postlokaler. Før den Tid var det overladt de enkelte Postmestre saavel at sørge for Lokaler som Materiel, og Udgifter baade hertil og til Lønninger af Personalet, der var privat antaget af Postmestrene, skulde disse afholde af de saare knapt tilmaalte Kontorholdsgodtgørelser. At Postmestrene sparede paa disse Udgifter for derved at forøge de smaa Lønninger, er forstaaeligt nok¹⁾.

Men Postvæsenet var heller ikke nogen faglært Stand. Det vil meget let kunne ses, naar man gennemgaar Rækken af dem, der har været Postmestre i Sorø ned gennem Tiderne, saa vidt vi er stødt paa dem. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var Byfogderne tillige Postmestre, først Jørgen Sørensen (—1738), dernæst Knud Jensen (1738—57); endelig Heinrich Jessen (1757—58), som tog Afsked, da han ikke kunde overkomme begge Embeder; i den sidste Halvdel af det Aarhundrede forenedes Postmesterhvervet med Byskriverembedet; det var saaledes Tilfældet for Marcus Mathiessens og Ove Ellings Vedkommende, henholdsvis 1758—59 og 1760—88; efter denne sidste blev Apotekeren, Magnus Hosum Klein, Postmester (1788—1815); heller ikke de følgende havde, saa vidt os bekendt, faaet nogen postal Uddannelse, men det var Folk, som en Række af Aar havde beskæftiget sig med andet, der fik Postmesterembedet overdraget som en Slags Retrætepost.

Efter Apoteker Klein, som døde $\frac{1}{2}$ 1815, blev Johan Christopher Schnabel, som hidtil havde været Underofficer ved Livgarden, Postmester i Sorø og sad inde med Bestillingen i 12 Aar, til sin Død $\frac{27}{9}$ 1827. Han efterfulgtes af Peter Enevold Braes, der havde været Postfører; saa kom Christian Peter Lebel, der, til han blev Postmester, havde været Fuldmægtig ved de militære Uldmanufaktur (1829—42), Kopist i Postvæsenets Revisionskontor Dominico Bojesen (1843—50), Grev Adam Wilhelm Frederik Knuth, der havde deltaget i Treaarskrigen som Premierlieutenant og der var blevet saaret (1851—1900), dernæst den første, om hvem man kunde sige,

¹⁾ Personalhist. Tidss. 9 R. 1 Bd. S. 29.

at han var uddannet som Postmand, Jørgen Christian Pedersen Lind (1901–12), Morten Peter Andersen (1912–21), Christian Peter Kappel (1921–27), Gustav Claussen (1927–34) og G. M. Thomsen (1934–).

Telegrafstation i Sorø blev aabnet $\frac{1}{9}$ 1870 under Bestyrelse af Postmesteren, men allerede $\frac{1}{4}$ 1871 fik den en selvstændig Bestyrer, Frk. Julie Damkier, og Stationen fik Lokale i Oldfrueboligen i Akademiets søndre Udhus. $\frac{1}{5}$ 1883 overdroges Bestyrelsen til Boghandler P. Sørensen paa Torvet, hvor Stationen da etableredes. Da Bestyrelsen $\frac{1}{10}$ 1889 overdroges til en Telegrafist, etableredes Stationen ved hans Privatlejlighed et Sted i Byen og da han flyttede $\frac{1}{4}$ 1898 til en ny Lejlighed paa Trautnersvej, flyttedes Stationen hertil, hvor den forblev til $\frac{1}{4}$ 1928, da den blev overført til Postkontoret, fordi Post- og Telegrafstationen knyttedes sammen.

Hvad Telefonen angaar, var det oprindelig Privatpersoner, der satte sig i Spidsen for at danne Lokalselskaber, saaledes her i Sorø Købmand Chr. Heidemann, og efterhaanden traadte det enkelte Selskab i Forbindelse med lignende i Nabobyerne. Saaledes meddeler Sorø Folketidende $\frac{22}{3}$ 1887, at der er sluttet Kontrakt mellem Konsortiet »Sorø Telefonselskab« og Urmager Schnack i Ringsted om Anlæg af en direkte Telefonledning fra Ringsted til København, med hvilken Linie Sorø træder i Forbindelse, og mellem »Sorø Telefonselskab« og Hr. N. Hagemann i Slagelse er der opnaaet Overenskomst, hvorefter Telefonen Skjelskør–Korsør–Slagelse træder i Forbindelse med København over Sorø og Ringsted. Over København bliver der Forbindelse med en Mængde andre sjællandske Byer. I September Maaned samme Aar kan der meddeles, at det hele Anlæg nu er i Orden med Undtagelse af, at Traaden fra Sorø til Statsbanen endnu ikke er anbragt. Der er foreløbig følgende Abonnenter (hvorefter der nævnes 13) deriblandt Kbm. H. A. Hansen (Nr. 8), sammes Privatbolig (Nr. 17), Købmand H. A. Hansen & Co. (Nr. 18), Sorø Folketidende (Nr. 5) o. s. v. Men ejendommeligt lyder det, naar man tænker paa Forholdene nu, 50 Aar derefter, at der meddeles, at der nu er Forbindelse med Slagelse og Ringsted, men som Regel kun et Par Timer om Dagen. Ganske vist føjes der til, at der fra 1ste Oktober bliver fuld Dagtjeneste paa Centralstationen og samtidig tages den direkte Ledning fra København i Brug. Om Udviklingen frem gennem Aarene skal der ikke tales her, men det skal blot nævnes, at Statstelefoncentralen blev oprettet 1. November 1900.

Hvad Toldvæsenet angaar, skal kun siges, at det selvfølgelig var forbundet med nogen Ulempe at faa fortoldet de Varer, som Byen indførte direkte fra Udlandet (til en Værdi af c. 70.000 Kr.), fordi Fortoldningen skulde foregaa i Slagelse. En Kreds af Handlende samledes derfor i Efteraaret 1877 for at søge oprettet et Toldsted i Sorø, og et Udvalg, bestaaende af Byfoged Jørgensen, Garver M. Trautner og Kbm. Schiønemann, bragte Sagen frem for rette Vedkommende i København. Det lod til at kunne lade sig ordne, saafremt Byen vilde skaffe de nødvendige Lokaler, men blev alligevel ikke til noget. Først en halv Snes Aar senere (i 1888) lykkedes det at faa oprettet et Toldklaringssted i Sorø, der styres af en Assistent (eller Overassistent), men sorterer under Slagelse Toldforvalterembede.

Sorø Bys Skolevæsen.

Det er S. 134 meddelt, at Byfoged Klagenbergs Gaard paa Storgade i 1802 blev indkøbt og indrettet til Skolelokaler og til Bolig for Lærerne, men efterhaanden viste det sig, at den ikke var fyldestgørende og, hvis det lod sig gøre, burde ombyttes med en anden. Utvivlsomt havde det ofte været paa Tale Mand og Mand imellem, men ikke desto mindre gik det ene Aar efter det andet, uden at der blev gjort noget virkeligt ved Sagen. Raadhusprotokollen viser imidlertid, at det ^{3/11} 1847 blev vedtaget af Kommunalbestyrelsen, at man skulde tilskrive Skolekommissionen i Anledning af det Haab, Hans Maj. Kongen ved sit sidste Ophold i Sorø havde givet om, at der muligvis kunde erholdes en Byggeplads til en ny Borgerskole, og anmode den om at sætte Sagen i Gang. Det har den aabenbart ogsaa gjort, og der er ovenikøbet blevet udarbejdet en Tegning, som fremlagdes i et Møde i Kommunalbestyrelsen ^{4/8} 1848, ved hvilken Lejlighed man tillige bestemte, at en Del af den gamle Skole skulde sælges. Imidlertid blev man hurtig klar over, at det var et uheldigt Tidspunkt at begynde et for Byen saa stort Forehavende paa, og 8 Dage senere (^{12/8} 1848) ser vi i Raadhusprotokollen, at »samtlige tilstedeværende Borgere og Grundejere erklærede enstemmigen, at det især paa Grund af Tidsconjunkturerne ikke for Tiden kunde findes tilraadeligt at opføre en ny Skolebygning, hvorimod man vil foreslaa, at den gamle Skolebygning blev underkastet de allernødvendigste Reparationer paa Tag og Fag, og at denne Sag, naar den Krig, hvori Landet var indviklet, var tilendebragt, paany blev sat under Ventilation«. Ikke desto mindre betænker man sig, da Krigen var til Ende, og mener, man kan

Sorø Borgerskole.

maaske nok alligevel nøjes med den gamle Skolebygning, hvorfor man $\frac{5}{9}$ 1850 vedtog, at der skal udarbejdes Forslag til Istandsættelse af denne. Imidlertid gik Aarene, og i Midten af 50erne blev, som bekendt, Banen anlagt fra Roskilde til Korsør og førte Anlægget af Søvejen med sig. Og det medførte ret hurtig en ikke ubetydelig Ændring med Hensyn til Færdselen paa Storgade. Mens Byen, som Sorø Avis udtrykker sig, hidtil havde været en »tavs og stille By« og kun faa Vogne færdedes paa Byens Hovedgade, blev det efterhaanden anderledes. Og denne forøgede Færdsel virkede i høj Grad forstyrrende paa Undervisningen i Skolens to Klasser, som vendte mod Gaden. Alligevel gik der en Snes Aar, inden man kom saa vidt, at det blev besluttet at opføre en ny Skolebygning og som Følge deraf skille sig af med den gamle. Sorø Avis meddeler $\frac{1}{4}$ 1876, at Skolekommission og Skoleudvalget i et Fællesmøde var bleven enige om at foreslaa Opførelsen af en ny Bygning, der kan afgive 6 rummelige Klasselokaler, Boliger for to gifte Lærere og for to ugifte Lærerinder. Endvidere foreslog man, at den nye Bygning helst maatte ligge Øst for Alléen og Nord for Alderdomsforsørgelsens Grund, og Byraadet gik i alt væsentligt ind paa de anførte

Forslag. Ganske vist havde der været – og var der – nogen Uenighed blandt Befolkningen om Pladsen for den nye Skole. Nogle mente, at man kunde bygge paa Markedspladsen lige Nord for Fiskerstien [Ingemannsvej]; men der var Pladsen for lille og tilmed laa den noget lavt og, som man udtrykte sig, i en Afkrog, saa en ny, smuk Skolebygning dér ikke vilde være til nogen særdeles Prydelse for Byen. Naar der blev indvendt, at Bygningen, hvis den blev opført ved Alléen, kom til at ligge udenfor Byen og at det største Antal Børn vilde faa længere Skolevej, synes dette at være af ringe Betydning; dersom man byggede paa Markedspladsen, vilde f. Eks. Børnene fra Baggade faa i det mindste lige saa lang Vej. Endelig maa der lægges Mærke til, at Landsognet stedse mere bebygges og saaledes efterhaanden vil afgive et større Børneantal til Skolen. – Enkelte havde ogsaa foreslaaet, at den nye Skolebygning kunde opføres paa den Grund, som hørte til den gamle Skolebygning; den skulde da ligge i Lærernes Haver, men i saa Tilfælde vilde den komme til at ligge meget indkneben, og det var ikke udelukket, at der ved Siden af kunde opstaa industrielle Anlæg, som kunde være til Skade for Skolen, ligesom man maatte indrømme, at denne Plads under en Epidemi var uheldig i sanitær Henseende. Derimod kunde man ikke nægte, at den gamle Skolebygning var udmærket beliggende for Handel og anden Næringsdrift, og at der derfor ved Salg kunde opnaas en høj Pris for den. Saaledes var altsaa Meningerne delte, men til alt Held blev det den Fraktion af Befolkningen, der sejrede, som holdt paa, at Skolen skulde henlægges til Alléen.

Her sikrede man sig da en Byggeplads paa 13380 □ Alen, som Sorø Akademi afhændede, og stillede derefter i Efteraaret 1876 den gamle Borgerkoles Gaard med tilhørende Gaardsplads og Haver til offentlig Auktion, ved hvilken Boghandler Haldkjær af Sorø blev højstbydende med 22000 Kr.

Kordegns og Førstelærer C. Kaysen skriver i Embeds Bogen ved Førstelærer og Chordegns Embedet i Sorø, Fol. 48b ff., bl. a. følgende:

Pladsen til den ny Bygning er valgt med Skønsomhed, ikke alene, fordi den forholdsvis høje og fri Beliggenhed er en Betryggelse mod Fugtighed og i sanitær Henseende opfylder Nutidens Fordringer, men ogsaa fordi den for Undervisningen saa generende og adspredende Gadetummel og Støj her paa dette Sted ikke forulemper i mindste Maade. Udsigten til Skov og Sø er derhos venlig, og efterhaanden som de med Træer og Buske beplantede Omgivelser voxe

til, vil den nye Borgerskole gøre et meget hyggeligt Indtryk. . . . Samtlige Arbejder blev udførte efter Tegning og Overslag af Arkitekt Nissen af Sorø ved Byens Haandværkere, som fortjene Anerkendelse for den smukke, solide og forsvarlige Udførelse, og de anvendte Bygningsmaterialer valgtes af bedste Kvalitet. Det af Byraadet nedsatte Bygningsudvalg, bestaaende af Overlærer Lorenzen som Formand, Arkitekt Nissen og Købmand Schönemann, ledede med stor Kærlighed til Sagen Foretagendet og virkede med stor Iver og varm Interesse hen til, at det udførte Bygningsarbejde maatte kunne bevare sin Hensigtsmæssighed baade for den nuværende Slægt og for en længere Fremtid. . . Men det er en Selvfølge, at et saadant stort Foretagende kræver et efter Forholdene i Sorø betydeligt Offer, 56000 Kr., uagtet det oprindelige Overslag ikke blev overskredet. . . Den 11te Februar 1878 afsluttedes Undervisningen i den gamle Borgerskole, og efter forudgaaet Bekendtgørelse blev den nye Borgerskole indviet den følgende Dag, den 12te Februar, under Nærværelse af Skoleungdommen med deres Forældre, samtlige Byraadsmedlemmer, Skoledirektionen og en hel Del af Byens øvrige Beboere, som følte Interesse for Skolesagen. Kultusminister Fischer og Justitsraad Gede [Kvæstor], der begge paa forskellig Maade havde Fortjeneste af den foreliggende Sags Fremme, kunde paa Grund af Forfald ikke efterkomme Indbydelsen til at overvære Festligheden. I den festligt smykkede Gymnastiksal, hvor selve Højtideligheden foregik, gjorde Byfoged Jørgensen paa Byraadets Vegne Rede for de forskellige trufne Foranstaltninger og overgav Bygningen til Skolebrug for Byens Ungdom, [idet han] ønskede, at det udførte Værk maatte bringe sin rige Velsignelse, hvorefter Provst Andersen af Ringsted, i Stedet for Sognepræst Glahn, som paa Grund af Sygdom ikke kunde være tilstede, foretog selve Indvielsen og i et varmt og indtrængende Foredrag udtalte sig om Undervisningens dannende og forædlende Indflydelse paa det menneskelige Samfund. . . Efter en Ferie til den 18de Febr., i hvilken Flytningen af Skolens Materiel og Lærernes og Lærerindernes Ejendele foretoges, begyndte Undervisningen i den ny Borgerskole den 18de Februar 1878. . . .

Ved det her anførte har vi egentlig foregrebet Begivenhedernes Gang. Da Førstelærer Otto Uttenthal døde 1854, havde man vel tænkt paa og talt om en ny Skolebygning, men der var, som det foregaaende har vist, langt til Maalet. Til at efterfølge Uttenthal som Førstelærer, Klokker og Kordegn ansattes Lauritz Nicolaj Vilhelm Tolderlund, der var født ⁷/₁₀ 1807 som Søn af For-

pagter (senest paa Sorø store Ladegaard) Albrecht Christoffer Tolderlund. Efter at være bleven konfirmeret fik han 1^{1/2} Aar senere Ansættelse paa Kontoret hos Etatsraad, Borgmester og Birkedommer Birch i Slagelse og var der som Volontair i 2^{1/2} Aar, derefter som Kontorist, men kom 1826 som Fuldmægtig til Lensgreve, Kammerherre Holstein paa Holsteinborg. »Min tidligere havde Tilbøjelighed for Skolefaget«, skriver Tolderlund i den oftere citerede Embedsbog, »fik hos denne Mand, der var en almindelig bekendt Velynder af Skolevæsenet, mere Næring, saa at jeg bestemte mig til at blive Skolemand og at forlade min i alle Henseender heldige Stilling«. Han tog derfor til Seminariet i Vesterborg paa Lolland i Efteraaret 1829 og dimitteredes Aaret efter, ⁴/₈ 1830, som Seminarist. Allerede den følgende Maaned tiltraadte han en Plads som Hjælpelærer ved Kjøng Skole og havde dernæst Ansættelse forskellige Steder, til han ²⁵/₂ 1855 fik Bestalling her til Sorø. Her faldt hans Virksomhed i 13 Aar. I de sidste Aar havde han hyppige Anfald af Asthma, der besværliggjorde ham hans Gærning. Han døde efter faa Dages Sygeleje af Typhus ²⁹/₇ 1868.

Da Fristen for Ansøgninger om det ledige blevne Embede var udløben, ansøgte Byraadet hos Kultusministeriet om Medbestemmelseret ved dettes Besættelse, hvorefter der fra Ministeriet blev tilstillet Byraadet 6 af de c. 50 Ansøgendes Anbefalinger med Ansøgning om blandt disse at udvælge, hvem det maatte ønske ansat i Embedet. Valget faldt enstemmigt paa den hidtidige Skolelærer og Kirkesanger i Alsted Carsten Kaysen, som blev kaldet ¹⁴/₁₂ 1868. Han var født ¹⁵/₄ 1825 som Søn af Sognedegn, Dannebrogsmænd Knud Kaysen i Ballum pr. Tønder. I Embedsbogen har han skrevet: Fra tidlig Ungdom opdraget for Skolen under en kyndig Faders omhyggelige Vejledning bestyrede jeg før min Optagelse paa Seminariet i Skaarup en Skole i Nørhus, Ballum Sogn, i 1³/₄ Aar og fortsatte (efter Seminarieaarene) 1846 min tidligt begyndte Lærergærning som Huslærer i Alsted pr. Sorø og som Hjælpelærer i Smerup i Stevns Herred«. 1849 blev han udskreven til Militærtjenesten og var først ansat ved General Ryes Korps, senere ved 2den Armé Division under General Schleppegrell. »Efter derpaa med Afkald paa fordelagtigere Engagement i andre Egne af Landet at have foretrukket en Ansættelse som Andenlærer ved Sørup Skole i Angel, hvor jeg under idelige og store Vanskeligheder ved Siden af Sprogreskriptets Gennemførelse søgte at nedplante i den barnlige Sjæl Kærlighed til vor allernaadigste Konge og til vort elskede Fædre-

land, blev jeg til Belønning for mit udviste Forhold i Februar 1852 udnævnt til Degn og Skolelærer i Lillesolt i Flensborg Amt«. 1857 blev han Skolelærer og Kirkesanger i Alsted og naaede endelig 1868 til Stillingen i Sorø. Her virkede han i 20 Aar som en ualmindelig dygtig og anset Lærer, hvad der ofte blev givet Udtryk for. I den tit nævnte Embedsbog har saaledes Provst F. V. Andersen i Ringsted ved Visitatsen ^{19/10} 1874 skrevet: »Den fortrinlige Tilstand, i hvilken Sorø Borgerskoles øverste Drengeklasse . . . befandt sig, foranlediger mig til at udtale min fulde Anerkjendelse og Taknemmelighed mod de Herrer Lærere for deres trofaste og dygtige Arbejde«. Og at Forholdene ikke ændredes, kan man bl. a. se af hvad Provst Andersen senere skriver: »Ved Visitatsen den 16. Decbr. 1885 bemærkedes og paaskønnedes med Glæde den smukke og frodige Udvikling af Undervisningens Gang. Sorø Borgerskole staa paa et meget højt Trin«. To Aar efter, da Kaysen var bleven mærket af Sygdommen, tales der (^{15/10} 1890) i Provst Andersens Tilførsel om »den gamle og saa højt fortjente Førstelærers vedvarende Skrøbelighed« samtidig med at det siges, at »det trufne Valg af hans unge Medhjælper, Hr. Scheuner, har været meget heldigt«. Midt i Skoletiden, under selve Undervisningen, blev han 1888 ramt af et Sygdomsanfald, som efterlod en saa betydelig Svækkelse baade i aandelig og legemlig Henseende, at han foreløbig maatte give Afkald paa Arbejdet i Skolen, hvorimod han, efter et Aars Forløb, selv atter kunde overtage Kirketjenesten. Men 1892 maatte han søge Afsked og henlevede derefter under tiltagende Svaghed sine Dage i Sorø indtil sin Død ^{6/5} 1898.

Kaysen efterfulgtes 1892 af Søren Peter Hansen, født i Burgaard, Skanderborg Amt, ^{12/7} 1842. Han var først Elev paa Uldum Folkehøjskole og dernæst (1859–62) paa Seminariet i Jelling, hvorfra han dette sidste Aar dimitteredes. Han deltog som Frivillig i Krigen 1864 og blev efter Fredens Slutning, ^{31/12} 1864 kaldet til Andenlærer ved Sorø Skole og Kantor ved Sorø Kirke, hvilket Embede han beklædte, til han 1892 blev Førstelærer ved samme Skole. Men i Foraaret 1900 blev han syg, og Sygdommen udviklede sig til Lungetuberkulose, der ^{6/2} 1901 lagde ham i Graven.

Efter Førstelærer og Kordegn Hansen fulgte som Leder af Sorø Borgerskole Jens Johannes Carl Olsen, som var født ^{8/8} 1863 i Roskilde, hvor Faderen var Dyrlæge. 1883 tog han Lærereksamen fra Jonstrup Seminarium, og efterat han dernæst havde varetaget forskellige Vikar- og Hjælpelærerpladser af kortere Varighed og havde

aftjent sin Værnepligt, var han i 4 Aar Huslærer hos Hofjægermester Grev Ahlefeldt-Laurvig, Kjærsgaard. Han virkede dernæst som Lærer i Viksø fra 1890 til 95, var derefter Lærer og Kordegn i Præstø 1895–1901 og udnævntes ^{23/7} 1901 til Overlærer ved Sorø Borgerskole, en Gærning, han røgtede med Nidkærhed til sin Død ^{2/8} 1930.

Af de Nekrologer og Udtalelser om ham, som fandtes i Amtets Blade og andetsteds ved hans Død, tillader vi os at indføje nogle Ord, der selve hans Dødsdag stod at læse i Sorø Folketidende, mrk. E. M.:

Han var en gudbenaadet Pædagog. De smaa, der mødte i Skolen med bange Forventning, fattede strax Tillid til Overlæreren. De indtoges umiddelbart af hans tiltalende Personlighed, og gennem Aarene uddybedes deres tillidsfulde Kærlighed til ham derved, at de følte, at han var deres Ven og vilde deres Bedste. . . . Overlærer Olsen glemte ikke sine gamle Elever. De glemte heller ikke ham.

Han var en dygtig Lærer, og han har . . . ogsaa været Sorø Borgerskole en god Leder gennem de 29 Aar. . . . Han værnedes om sin Skole og »sine Børn« med omsorgsfuld Kærlighed. . . .

Den nuværende Leder af Borgerskolen, Jes Møller Andersen er født i Deibjerg ^{18/10} 1890, tog Lærereksamen fra Silkeborg Seminarium 1912, fik Ansættelse ved Silkeborg kommunale Skolevæsen 1915 og udnævntes til Overlærer i Sorø ^{1/12} 1930.

TRE KORT.

De paa de følgende Sider anbragte to Kort skriver sig, ejendommeligt nok, begge fra Aaret 1858. Det første af dem er hentet fra Traps Danmark og kan vise, hvorledes Sorø tog sig ud, da den nye Tid brød frem. Det andet er en Gengivelse af et Kort, som ved Skovrider F. Lorenzens Velvilje er laant os fra Sorø Akademis 1ste Skovdistrikts Arkiv. Originalen er tegnet af Forstinspektør (senere Overførster og Kammerherre) Frederik Carl Eide (1815–82) og viser Fordelingen af Sorø lille Ladegaards Jorder i de Aaringer blandt Borgere m. fl. i Sorø. Da det kan befrygtes, at Navnene paa de enkelte Brugere ikke tydeligt kan ses, naar Kortet er blevet reproducet, har vi foretrukket at numerere de enkelte Jordstykker og hidsætter nedenfor Brugernes Navne. — Det tredje er en Gengivelse af et af Kommuneingeniøren i Sorø H. Jul. Petersen i Januar 1937 udarbejdet Kort, og det vil, sammenholdt med de tidligere gængs givne, bedre end mange Ord vise, at Byen er vokset i Flademaal, og at den stærke Bebyggelse af Landdistriktet yderligere har bevirket, at Antallet af Huse og som Følge deraf Indbyggertallet er steget stærkt, siden »den nye Tid brød frem«.

De to første Kort kunde med ligesaa stor Ret have været anbragt forud for dette Kapitel, men vi har foretrukket at sætte dem her umiddelbart foran det Kort, der viser Sorø i vor Tid.

Navne paa Kort Nr. 2 er følgende:

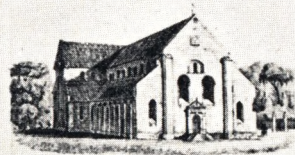
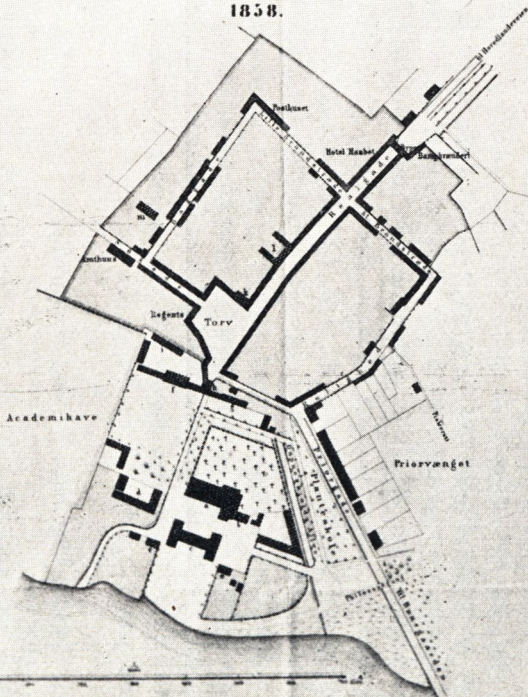
Nord for Slagelse-Ringsted Landevej	Vest for Strædet	Øst for Strædet
1. Madame Christensens Jord	10. Forstraad Guldberg	20. Forstinspecteur Lod
2. Kbm. Søren Smiths Jord	11. Professor Rothe	21. Oeconomens Jorder
3. [?] Hansen	12. Gæstgiver Hoppe	22. Fisker
4. Apoteker Glahn	13. Academiets Oeconom	23. Etatsraad Povelsen
5. Forstinspektør Gaard	14. Sorø Mølle	Lille Marken
6. Sorø Mølle	15. Forstinspecteur Lod	24. [Bager] Hitzmann
7. Madame Christensen	16. Gæstgiver Hoppe	
8. Skovfoged Lod	17. [Sadelmager Mogens Johansen] Trautner	
9. Vindelbrohus	18. Godsinspecteur Povelsen	
	19. Amtmand	

SORØ KLØBSTAD OG ACADEMI

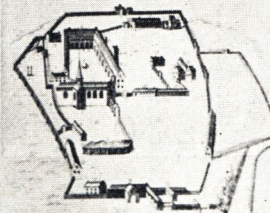
1858.

- a. Kirke
- b. Sygehøus
- c. Academiet
- d. Rectorbolig
- e. Lærerboliger
- f. Bødebøus
- g. Øverstue
- h. Klosterport
- i. Materiegård
- k. Raadhus
- l. Borgerskole
- m. Fattighøus

1. Kirke	17. Klosterskole
2. Stiftens Bøstue	18. Klosterskole
3. Klosterskole	19. Klosterskole
4. Torv med den gamle Bøstue	20. Klosterskole
5. Lærere Bøstue	21. Klosterskole
6. Klosterskole med mange gamle Bøstue	22. Klosterskole
7. Klosterskole med mange gamle Bøstue	23. Klosterskole
8. Klosterskole med mange gamle Bøstue	24. Klosterskole
9. Klosterskole med mange gamle Bøstue	25. Klosterskole
10. Klosterskole med mange gamle Bøstue	26. Klosterskole
11. Klosterskole med mange gamle Bøstue	27. Klosterskole
12. Klosterskole med mange gamle Bøstue	28. Klosterskole
13. Klosterskole med mange gamle Bøstue	29. Klosterskole
14. Klosterskole med mange gamle Bøstue	30. Klosterskole
15. Klosterskole med mange gamle Bøstue	31. Klosterskole
16. Klosterskole med mange gamle Bøstue	32. Klosterskole

Sorø Academi. 1858.

SORØ BY OG SORØ LANDDISTRIKT.

Naar vi har valgt denne Overskrift for det følgende Kapitel, er Grunden den, at vi derigennem vil fremhæve, at det ikke er Sorø Landdistrikts Historie, der skal skildres, hvormeget interessant der end kunde være at fremdrage. Dels vilde det falde udenfor hvad der har været Hensigten med dette Arbejde, nemlig den at give en Skildring af Sorø Bys Historie, dels vilde det kræve langt mere Plads, end der vel kan afses dertil. Sorø Landdistrikt og Sorø lille Ladegaards Jorder i deres oprindelige Udstrækning udgør jo i alt væsentligt det samme Areal, og det vilde derfor være nødvendigt, hvis man skulde skildre Landdistriktets Historie, først og fremmest at skildre Sorø lille Ladegaards Historie, søge at udrede, hvorledes den er bleven til, hvem der gennem Tiderne har siddet inde med den og gjort Brug af alle eller en Del af dens Jorder, men det vilde kræve en ikke ringe Plads. Dertil vilde komme en Udredning af, hvorledes det Bysamfund, som nu udgør Sorø Landdistrikt og grupperer sig om Ringstedvejen, Slagelsevejen og Holbækvejen, er vokset frem, ligesom det vilde være en naturlig Ting, at man dvælede ved en saa betydningsfuld Institution som Sorø Amts Sygehus og Sindspsygeanstalt og en saa landskendt Virksomhed som Husholdningsseminariet Ankerhus med dets Sidegrene, — for slet ikke at tale om Sorø Akademi, der jo, som bekendt, ogsaa ligger i Landdistriktet, og Sorø Kirke, der som gammel Klosterkirke heller ikke har faaet sin Plads i Byen, men indenfor Klosterporten, paa det Terrain, som nu almindelig kaldes Akademiterritoriet.

Der kan altsaa ikke være Tale om at give en Skildring af alt dette, der let kunde vise sig at blive ligesaa omfangsrig som Skildringen af Byen, men det, vi tilsigter paa de følgende Sider, er at fremføre nogle kortfattede Oplysninger om det kommunale Forhold mellem disse to Faktorer, By og Landdistrikt, for med dette som Baggrund at give en ligesaa kortfattet Skildring af den Adskillelse i kommunal Henseende, der blev et Resultat af mange og lange Forhandlinger.

Vi lader altsaa det, vi nu kalder Sorø Landdistrikt, som det var i de rigtig gamle Dage, d. v. s. for 2–300 Aar siden, ligge og tage vort Udgangspunkt i den Lov om Landcommunernes Styrelse m. v., der stammer fra 6. Juli 1867 og i hvis § 3 det bl. a. hedder: Hvor et Landdistrikt med Hensyn til Fattigs eller Skolevæsen hører ind under en Kjøbstad, tiltræder et Medlem for Districtet Kjøbstadens

SorøKøbstad og Sorø Landdistrikt.

Kommuningensgren i Sorø 1-1-1892.
af J. J. Schou

Repræsentation i alle de Sager, som angaae Fattig^s eller Skolevæsenet. Det nævnte Medlem vælges af Districtets, til Folketinget valgbare, til Communen bidragydende Beboere, hver Gang for et Tidsrum af 3 Aar.

Det er tydeligt, at denne Lovparagraf ogsaa vilde faa Indflydelse paa Sorø Landdistrikts Forhold, naar den, sammen med de øvrige Bestemmelser, blev ført ud i Virkeligheden, Forholdet til Amtet vilde blive løsnat samtidig med, at der knyttedes et Baand med Byen igennem det valgte Medlem.

Derfor var der jo heller intet mærkeligt i, at Amtsraadet tog Sagen op til Overvejelse og i sit Møde ^{29/11} 1856 efter indhentede Erklæringer fra alle Vedkommende vedtog, at Landdistriktets kommunale Anliggender skulde bestyres af Sorø Købstads Kommunalbestyrelse, dog at et af Landdistrictet . . . valgt Medlem tiltraadte i alle de Sager, som angaar Fattig^s og Skolevæsenet, og at Skatte ligningen skulde lægges i Sorø Købstads Ligningskommission ligeledes med Tilkaldelse af et af Landdistriktet valgt Medlem, samt at Landdistriktet udredede $\frac{1}{5}$ af Udgifterne for den samlede Kommune til Fattig^s og Skolevæsenet saavel som til Kæmnerløn, Tryknings^s og Avertissementsudgifter og uforudsete Udgifter – alt for et Tidsrum af 3 Aar fra 1ste Januar 1868 at regne. Købstadens øvrige Udgifter (f. Ex. til Brolægning, Gadebelysning, Politi og Vægttere) skulde derimod forblive Landdistriktet uvedkommende, ligesom Landdistriktets Udgifter til Vejevæsenet, det militære Hestehold m. v. ikke vedkom Købstaden.

Fra Kommunalbestyrelsens Side har der aabenbart været fremsat Ønske om, at denne Ordning kunde modtage kongelig Stadfæstelse, men Indenrigsministeriet udtalte ^{10/10} 1858, at den ikke egnede sig dertil, da den kun grundede sig paa en af Amtsraadet tagen og af Kommunalbestyrelsen tiltraadt Bestemmelse, der atter kunde forandres af Amtsraadet.

Det første Treaar var da heller ikke gaaet til Ende, inden der rejste sig Indvending fra en Del Beboere i Landsognet, der i et Andragende gjorde opmærksom paa, at Skatteindtægten 1868 og 1869 havde udgjort for Byen resp. 193.350 Rbd. og 196.200 Rbd., men for Landdistriktet resp. 36.850 Rbd. og 36.800 Rbd., saa at der til de for det hele Sogn fælles Udgifter efter den samlede Indtægt kun turde hæves mellem $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{7}$ af Landdistriktet.

Kommunalbestyrelsen vedtog da enstemmig, i sit Møde ^{24/11} 1870, at man ønskede, at Forholdet for de næste 3 Aar skulde blive ufor

andret, dog at Landsognet for Fremtiden kun skulde svare $\frac{1}{6}$ af de fælles Udgifter i Stedet for tidligere $\frac{1}{5}$.

Tilsyneladende er det da gaaet efter den af Amt og By truffne Ordning i en Række af Aar, men i 1880 gøres der paany Indvending, denne Gang fra selve Indenrigsministeriet. I Anledning af Revision af Byens Regnskab havde Ministeriet faaet Oplysning om, hvorledes Forholdet var ordnet, og ved Skrivelse af $\frac{15}{5}$ 1880 til Sorø Amt udtalte Ministeriet, at den Myndighed, som Byen saaledes havde til, uden Medvirkning fra Landdistriktets Side, at styre dettes forskellige Anliggender, ikke synes stemmende med, hvad der var tilsigtet ved Lov af 6. Juli 1867 § 15¹⁾, saameget mindre, som Byraadet ikke var forpligtet til eller kunde forpligte Kommunen til for Fremtiden at bestyre Landdistriktets Anliggender. Ministeriet vilde derfor opfordre Amsraadet til at foreslaa en anden Ordning, der var uafhængig af Købstads-Autoriteternes Deltagelse i Bestyrelsen af, hvad der særligt angik Landdistriktet.

Da Sagen kom frem i Byraadet og der blev sat under Diskussion ($\frac{27}{5}$ 1880), blev det fremhævet, at Byen formentlig havde Tab af den Maade, hvorpaa Byen og Landsognet var knyttet til hinanden. Der viste sig en almindelig Stemning hos Byraadets Medlemmer for, at Forbindelsen i Fremtiden skulde indskrænke sig til at omfatte Skole-, Fattig- og maaske Brandvæsen, hvortil man antog, at Landsognet burde bidrage med en Kvotadel. Der blev imidlertid ikke ved den Lejlighed truffet nogen Afgørelse, idet Landsognets Repræsentant i Byraadet, Konduktør V. Nissen, forlangte, at Sagen blev udsat, for at han kunde faa Lejlighed til at erfare Landboernes Anskuelse om den.

I et senere Møde ($\frac{24}{6}$ 1880) fremlagde Konduktør Nissen bl. a. en Beregning, han havde foretaget for at komme til Klarhed over, om det havde været til Skade for den ene eller den anden af Parterne, Byen og Landsognet, at Forholdet havde været ordnet, som Tilfældet var, og da Byraadet ønskede, at Kæmneren skulde foretage en nøjagtig Undersøgelse af den fremlagte Beregning, blev Sagen udsat. Ved det næste Møde ($\frac{29}{7}$) indledede Formanden atter Sagen om det fremtidige Forhold mellem Byen og Landsognet og fremsatte et Forslag om, hvorledes Forholdet retfærdigst kunde ordnes.

1) Denne Paragraf lyder saaledes: Sogneraadet bestyrer under Amsraadets Tilsyn Sognekredsens Fattig-, Skole- og Vejevæsen samt øvrige kommunale Anliggender.

Man havde nu haft Lejlighed til at gennemgaa Regnskaberne meget nøje, og fra Byens Side fremsattes der flere Bemærkninger og Indvendinger. Det var ubilligt, fandt Byraadet, at Landdistriktet, der ikke havde særlig Politi, ikke betalte til Byens Politi, ligesom Brandvæsenet var blevet fælles og krævede Udgifter, der formentes ogsaa at paahvile Landdistriktet, og endelig kom Spørgsmaalet om Vejvæsenet. Det af Amsraadet paalignede Bidrag til amtskommunale Øjemed og deriblandt til Amtsvejene maatte selvfølgelig falde paa Landdistriktets Grundejere alene, men i Landdistriktet ligger den tidligere Landevej fra Sorø til Skælskør gennem Hjortenæs Skov, ligesom Skolesti fra Borød til Pedersborg fører gennem Landsognet, og da Byraadet havde Bestyrelsen af alle Landdistriktets Anliggender, deriblandt Vejvæsenet, men der kun foretoges Ligning paa Landsognet til de fælles Skole- og Fattiganliggender, saa førte dette til, at der af Byens Kasse blev betalt for Istandsættelse af Hjortenæs Vejen og Borød Skolesti.

Paa den anden Side maatte bemærkes, at Landdistriktet betalte sine Bidrag til fælles Anliggender alene efter de hvert Aar lagte Budgetter, uden at der efter Aarets Udløb blev gjort op efter, hvad der virkelig var udgivet. Naar der altsaa var budgetteret en større Sum, end der blev forbrugt i Regnskabsaaret, saa kom Landdistriktet til kort, men blev der udgivet mere, saa betalte Byen det. Der blev nu i Byraadet fremlagt en Beregning fra den Delegerede fra Landsognet, som skulde godtgøre, at Landdistriktet paa den nævnte Maade havde haft Tab af Fællesskabet. Beregningen har ikke været til at finde og er rimeligvis overleveret til den Komité, der senere blev nedsat for at forhandle om den nye Ordning. Beregningen blev bestridt ved nogle af Kæmneren samlede Notitser, som heller ikke haves.

Uden at gennemgaa Regnskaberne og Overslagene for en lang Aarrække er det vanskeligt at opgøre Tab eller Fordel, men det tør nok siges, at der af Byraadet har været Tilbøjelighed til at sætte Budgetsummerne lavt. I en lille Kommune vil der derhos ideligt og ideligt i Regnskabsaarets Løb blive afholdt Udgifter, som slet ikke var paaregnede, da Budgettet blev lagt i det foregaaende Aars September og Oktober Maaned. Ved meget store Arbejder, og hvor der kræves langvarige Forberedelser, kan Budgettet lettere afpasses efter Fornødenhederne i det kommende Aar, men hvor det drejer sig om en Reparation eller et nyt Arbejde til nogle faa Tusinde Kroner, der kan Kommunen med Grund beslutte og udføre Arbej-

det i det løbende Regnskabsaar. Af saadanne større Udgifter er der i en lang Aarrække kun kommet en, nemlig Opførelsen af en ny Skole. Denne var i Budgettet for 1877 anslaaet til 40.000 Kr., og der blev da optaget et Laan til samme Beløb, hvilket Landdistriktet bidrager til at forrente og afdrage, ligesom Landdistriktet har sin Andel i Købesummen for den gamle Skolegaard. Af denne Sum blev 5500 Kr. anvendt til Skolen, medens Restbeløbet vil blive anvendt til Afdrag paa det nævnte Laan. Skolen kostede imidlertid over 56.000 Kr., og de overskydende c. 11.000 har Byen alene betalt, dels ved Aktiver, dels af Kassebeholdningen. Ligeledes har Byen alene betalt et nyt Sprøjtehus med 2700 Kr. Endelig kan maaske hertil føjes, at da Vejvæsenet ikke var et fælles Anliggende [Landdistriktet betalte heller ikke til Byens Gader], saa turde den Omstændighed, at der kun lignedes i Landdistriktet til fælles Udgifter, formentlig ikke konkludent [d: ved Slutning] føre til, at Byens Kasse betalte Udgifterne, men derimod til, at Byraadet, der havde Bestyrelsen af Landdistriktets særlige Anliggender, havde lignet Vejudgifterne paa Landdistriktet.

Byraadet var under de foreliggende Omstændigheder enstemmigt af den Anskuelse, at Fællesskabet burde indskrænkes saa meget som muligt, og Formandens Forslag gik ud paa:

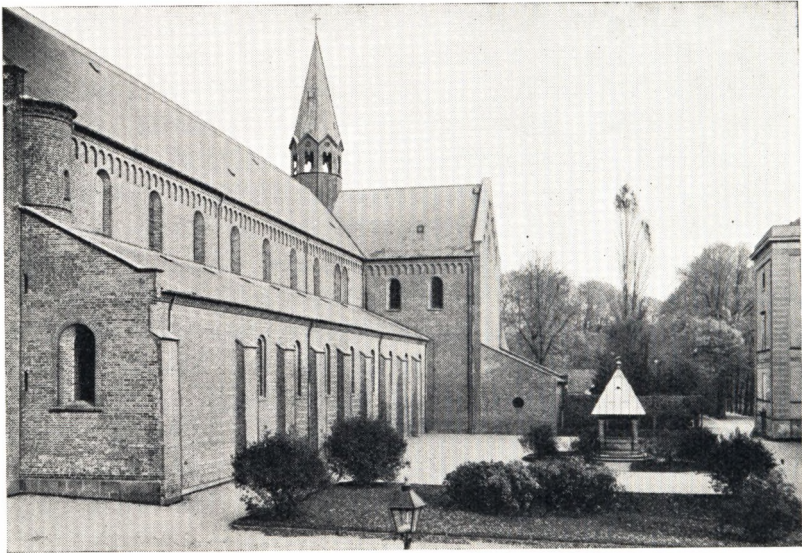
1. Enten, at Forbindelsen mellem Købstad og Landsogn indskrænkedes til at angaa Fattig- og Skolevæsen og at Distriktets Anliggender forøvrigt styredes af et selvstændigt, kommunalt Raad, der navnlig ogsaa foretog Ligningen, samt at denne lagdes efter de til Fællesanliggenderne i Budgettet beregnede Summer; men at der ved hvert Aars Udløb skulde finde en Opgørelse Sted, hvorefter de udover Budgettet medgaaende Udgifter skulde tilsvares af Landdistriktet, medens de besparede Beløb skulde godtgøres dette, eller

2. at den tidligere Ordning bibeholdtes, dog at Landdistriktet skulde bidrage foruden som tidligere til Fattig- og Skolevæsen samt »andre Udgifter« og til Kæmnerløn endvidere til Udgifter ved Byens Bestyrelse i det Hele, navnlig ogsaa til Raadstuen, til Politibetjentenes Lønning og til Brandvæsenet, men som en særlig Udgift skulde vedligeholde Sogneveje og Stier i Landsognet.

Ved et Møde i Kommunalbestyrelsen ^{26/8} 1880 blev Sagen angaaende Forholdet imellem Byen og Landsognet atter foretaget. Det i forrige Møde omhandlede Forslag fremlagdes atter tilligemed en Erklæring, der senere var indkommet fra en Del Beboere i Landsognet og gik ud paa, at Landdistriktet skulde gøres til en helt

selvstændig Kommune, der ikke skulde have noget som helst Fællesskab med Købstaden. Det samlede Forslag med de tre Alternativer vedtoges enstemmigt af Byraadet og indsendtes til Amtet. Efter at der havde været nedsat et Udvalg, bestaaende af 3 Delegerede fra Landsognet, 3 fra Byraadet og 2 fra Amtsraadet, for indbyrdes at drøfte Sagen, og den atter var kommen tilbage til Byraadet, vedtog dette den Ordning, at Fattig-, Skole- og Brandvæsen skulde være fælles for By og Landsogn og Sagen forøvrigt ordnes som foreslaet af Formanden i foranstaaende Punkt 1. Efter at Amtet dernæst havde faaet Meddelelse om den trufne Bestemmelse, fremsendte det til Byraadet Skrivelse af ^{28/6} 1881, hvorved Forholdet mellem By og Landsogn fastsattes som vedtaget af Byraadet. Der udfærdigedes dernæst i Henhold til Indenrigsministeriets Skrivelse af ^{27/6} 1881 og Sorø Amtsraads Beslutning af ^{15/9} s. A. et Regulativ for Sorø Landdistrikts kommunale Forhold, og den derigennem fastsatte Ordning har været – og er fremdeles – den gældende med Hensyn til Forholdet mellem By og Landsogn. Men om det derved oprettede Landdistriktsraads Virksomhed gennem Aarene skal der ikke tales her.

(Trykt Kilde: Udtog af . . . Byraads Forh. 1867–82).

Fratergaarden med Fraterbrønden.

SORØ KIRKE.

Skønt det har været nødvendigt ved denne Skildring af Sorø Bys Historie gennem tre Hundrede Aar at lade Sorø Landdistrikt ude af Betragtning (bortset fra den Udredning, som findes paa de nærmest foregaaende Sider), vilde det dog sikkert af de fleste føles som et Savn og en uforsvarlig Mangel ved den hele Fremstilling, hvis ikke der til, hvad der allerede er sagt, blev føjet nogle Ord om Sorø Kirke og om Sorø Akademis Skole, som denne betydningsfulde Institutions Navn er i vore Dage. Skønt de begge ligger i Landdistriktet, maa der gøres en Undtagelse med Hensyn til dem, og vi skal derfor paa de følgende Blade give en kortfattet Skildring først af Kirken og dernæst af Skolen. Naar vi mener at kunne forsvare at gøre disse Fremstillinger korte, har det imidlertid ikke alene sin Grund i, at vi ved at beskæftige os med dem, har begivet os udenfor Sorø Bys Grænser, men skyldes i Særdeleshed, at baade Kirken og Skolen i de senere Tider har været Genstand for omhyggelige Skildringer, udarbejdet af kyndige Personer, og at vi derfor kan henvise alle, som ønsker nærmere Kendskab til disse Bygninger og den Virksomhed, der er udgaaet fra dem, til disse Arbejder. Sorø Kirke har faaet en omhyggelig og detailleret Behandling af Musæumsdirektør Dr. M. Mackeprang i det af Nationalmuseet udgivne Værk:

Danmarks Kirker, ligesom i det for nogle Aar siden udgivne Værk Sorø I–II, hvor forskellige Forfattere – deriblandt ogsaa Mackeprang – har gjort Rede for Kirken, dens Historie, selve Bygningen og dens rige Udstyr. Hvad Skolen angaar, vil man for Fremtiden altid kunne henvise til det lige nævnte Værk, der er udarbejdet af gamle Soranere: Sorø I–II, og som giver en fyldig og kyndig, paa udstrakte Kildestudier bygget Fremstilling af Klostret, Skolen og Akademiet.

Her skal vi altsaa indskrænke os til nogle faa Ord, og da først om Kirken¹⁾.

Som nævnt foran (S. 10), var det Absalon, der tog sig af det af hans Fader og to Farbrødre grundede Kloster, der var bestemt for Benediktinere, ændrede det til Kloster for Cistenciensermunke, hidkaldte nogle saadanne fra Esrom Kloster og erstattede den tidligere lille Klosterbygning, som havde sin Plads, hvor nu Rektorgaarden og Gymnasiet findes, med et langt større Anlæg, der kom til at danne en firlænget Gaard, saaledes at Kirken udgjorde den nordre Længe, mens en anden laa, hvor nu Akademibygningen knejser, og disse forbandtes med to Tværlænger i Vest og Øst. Disse fire omsluttede Fratergaarden, i hvis Midte Fraterbrønden gravedes. Sorø Kirkes Opførelse er utvivlsomt paabegyndt kort efter Klostrets Grundlæggelse 1162; den blev, som alle Cistercienserkirker, indviet til Vor Frue, og der er intet til Hinder for, at hele Kirken kan have staaet under Tag, da dens Bygherre 1201 fik sin Grav foran Højaltret østligst i Koret (Danmarks Kirker, Sorø Amt S. 18). Hverken Hovedkoret eller de fire Sidekor havde Korrunding, og der fandtes intet Taarn paa Kirken. Fra første Færd af havde Hovedskibet fladt Bjælkeloft, medens Sideskibene og selve Koret havde Hvælvinger, ligesom i vore Dage. Absalon førte sin Farfader Skjalm Hvides og sin Farbroder Tokes Ben fra Fjenneslev Kirke til Sorø og lod dem indmure i Pillen mellem Alterpladserne i søndre Korsfløj, og 1201 fik han, som nævnt, sit sidste Hvilested paa den fornemste Plads, umiddelbart foran Kirkens Højalter. Naar Absalons Grav nu findes bag Alteret, har det sin Grund i, at dette, der oprindeligt stod op til Østmuren, senere er bleven flyttet frem i Kirken.

1247 lagdes Klosteret ved en hæftig Ildebrand i Aske, og denne tilintetgjorde ogsaa alt Træværket i Kirken, saaledes det allerede nævnte Bjælkeloft, der erstattedes med de gotiske Hvælvinger, vi

¹⁾ Vi holder os i alt væsentligt – dog med visse Tilføjelser – til den Skilddring, vi har givet af Kirken og Skolen i »Danmarks Amter« I, 187–92.

ser den Dag i Dag, og 1285 indviedes Kirken for anden Gang, og samtidig førtes de af Hvideslægten, der først var bleven gravlagt i Asser Rigs lille Kampestenskirke, over til Absalons Kirke, der fra nu af bliver denne Stormandsslægts egentlige Gravkirke. I det følgende Aarhundrede fandt ogsaa en Del af Kongeslægten deres Hvilested indenfor Sorø Kirkes Mure. Den første, der gravlagdes her, var Erik Glippings Søn, Valdemar (1304); senere førtes Kristoffer II og Dronning Eufemia herhen, 1377 blev Valdemar Atterdag ført hertil fra Vordingborg, hvor han havde hvilet de to første Aar efter sin Død, 1387 bragtes hans Dattersøn, Dronning Margretes Søn, Kong Olaf herhen, og endelig blev Dronning Margrete, efter hendes derom udtalte Ønske, stædt til Hvile i Sorø Kirke 1412, men allerede Aaret efter lod Roskildebispens hendes Lig ved Nattetide røve herfra og bringe det til Roskilde Domkirke. I Tidernes Løb er forøvrigt mange af Landets Stormænd bleven gravlagt her. Listen vilde blive lang, om de skulde nævnes, men blandt Mængden skal vi blot fremdrage Ludvig Holberg, der, som bekendt, havde knyttet sit Navn om ikke specielt til Kirken, saa dog til Stedet, hvor hans rundhaandede Gave fik stor Betydning for Akademiets Genfødsel.

Enhver, der træder ind i Kirken, vil betages af dens ædle Skønhed, og har man Sans for historiske Minder, kan det ikke undgaas, at disse vil tale deres indtrængende Sprog.

Tusinder er ogsaa de, der i Aarhundredernes Løb har valfartet til dette Sted, hvad enten de søgte deres Aands Opbyggelse i en stille Stund, eller de kom for at dvæle ved de Minder, der stiger frem fra disse Mure og dette Rum. Og det gaar med Sorø Kirke som med saa mange andre af Verdens fremragende Bygningsværker, at jo mere man betragter dem, des flere Skønheder viser der sig for en. Mangt og meget kunde fremdrages ved Sorø Kirke, en vil have Tilbøjelighed til at fremdrage et, en anden et andet, men lad os nøjes med at pege paa søndre Korsarm, det Sted hvor Kirkens Karakter som Klosterkirke kommer tydeligst frem. Her er det Munke-trappen, der behersker Rummet. »Der er i S sammenspillet mellem Trappe og Dør noget af det, der sætter Fantasi i Bevægelse«; der kræves kun »et ringe Stæk af Fantasi for at fremkalde Billeder af Munkenes Række i Bevægelse fra Sovesalens Dør ned mod det store Kirkerum forbi Vievandskarret, der var anbragt ved Hjørnet af søndre Sideskib«.

Eller som det andetsteds er udtrykt (Vilh. la Cour: Danmarks Historie S. 153):

Her er Munkene Nat efter Nat kommet vandrende inde fra Dormitoriet (Sovesalen), naar de skulde holde deres Tider. Man kan se, hvor stærkt slidte de store røde Lerfliser er paa det øverste Trappe­løb, og man maa i mærkelig Grad savne Sansen for det svundne, hvis man ikke endnu kan høre de fromme Brødres varsomme, tøvende Trin i Kirkestilheden.

Men det er ikke blot Kirkebygningen, der paakalder sig Besku­erens Opmærksomhed, ogsaa de Gravminder og det Inventar af for­skellig Art, som Rummet indeholder, er af den største Interesse. Vi har allerede nævnt Gravene, eller rettere sagt nogle af dem, der er gravlagt her. Over Absalons Grav, som har været aabnet 1536 og 1827, blev der det første af disse to Aar lagt en mægtig Sten med Reliefudhugning og Indskrift, »et af Landets første og interes­ santeste Stenhuggerarbejder, i Ungrenæssancens Stil«. Paa Christof­fer II's og Dronning Eufemias Sarkofager hviler endnu store bronze­ støbte Portrætfigurer, medens Valdemar Atterdags Sarkofag er helt blottet for de Alabastfigurer, der engang smykkede den. I et af de nordre Kapeller hviler Ludvig Holberg i en af Johannes Wiedewelt udført Marmorsarkofag. For at det ikke skal føre os for vidt, skal vi af det Inventar, Sorø Kirke ejer, indskrænke os til at nævne Claus Bergs mægtige Krucifiks fra 1527. Enhver, der har gæstet Kirken, vil mindes det, anbragt, som det er, over Korsranken. Det er ikke blot det største af sin Art her i Landet (13 Alen højt), men et af den store Kunstners aller betydeligste Arbejder. En gribende Frem­stilling af den afsjælede Frelser. Vi kan ikke lade være med at gen­give, hvad der i Sorøbogen er sagt om det, idet vi ikke tror at kunne sige det bedre. »Hovedet, om hvilket Tornekronens Virvar vinder sig, er sunket ned mod Skulderen, Munden er aaben, Fing­rene i Dødskampen krummede ind mod Haandfladen. Op paa den lange Krop er ikke blot Muskulaturen, men ogsaa Aarenettet vist. Dets pompøse Virkning fremhæves af Lændeklædets Sløjfe, der staar ret ud i Luften som for en stiv Kuling«. Man skal ikke nøjes med at se denne vidunderlige Skikkelse fra Kirkens Indgang, men søge op under den, ligesom Thorvaldsens Christusskikkelse paa Vor Frue Kirkes Alter i København virker dobbelt betagende, naar man staar lige under den, ligesom er trængt ind mellem Jesu udstrakte Arme, der virker kaldende og indbydende.

Og dernæst Prædikestolen, der er udført af den samme Mester, Hendrik Werner, hvem Rammen om Altertavlen og Korsranken ogsaa skyldes. Den er ligeledes et Mesterværk. I Fyldningen er an-

bragt Relieffer forestillende Træk fra Christi Lidelseshistorie, fra Nadverens Indstiftelse til Gravlæggelsen. Felterne er adskilte fra hinanden ved snoede Søjler, der paa deres Fodstykker bærer syngende og spillende Drengbørn, som trakterer alle Slags Instrumenter, Violin, Fløjte, Guitar, Harpe og Tromme. Og over Prædikestolen er anbragt en overdaadig rig Himmel, der øverst bærer et lille Tempel, paa hvis Tinde er anbragt en Christusskikkelse med Sejrsfane. Det er morsomt at høre, at den Kontrakt, der ^{24/9} 1649 sluttedes med Kunstneren om denne Prædikestol, lød paa, at den skulde være »saa godt Billedsniderværk, som nogen Steds gøres kan af nogen i dette Rige Danmark«, og saaledes, at »dens Lige baade med Sirlighed, Kunst og Arbejde i Historier, Videlse og Højelse, ikke skal findes i nogen af de fire Hovedkirker udi Kjøbenhavn«. Billedværket over Himlen og under Prædikestolen skulde være »durchsichtig« og med kunstig Arbejde vel forgyldt, saa den udi alle Maader, som nævnes kan, skal overgaa de Prædikestoler, som udi Kjøbenhavns Kirker benævnt er«. Betalingen sættes til 20 Læs Egeskov og 400 sl. Dlr., idet Henrik Werner forpligter sig til paa »sin Æres Fortabelse« selv at bære alle Omkostninger, hvis nogen af de københavnske Stole skulde findes denne »enten at overgaa eller lige være«. Alle de Krav, som var bleven opstillet, maa man imidlertid have anset for at være fyldestgjort, thi Kunstneren fik de 400 Dlr. udbetalt.

Det vil synes mange underligt, om vi ikke ogsaa nævnte Skjolderfrisen, der drager sig om alle Kirkens Vægge som et saare dekorativt Baand. Og den kunde i og for sig godt fortjene en nærmere Omtale, selv om det kan fastholdes, at den nu har sin største Værdi som et Slags Mindeblad om Valdemartidens store Navne, medens dens Betydning som historisk Dokument er ret ringe.

Til den foregaaende kortfattede Skildring af Sorø Kirke vil det være naturligt at føje en Redegørelse for de danske Sognepræster i Sorø, hvorved man dog rettest bør indskrænke sig til dem, der virkede her paa Stedet, efter at Byen var blevet til. Altsaa ser vi helt bort fra den forøvrigt meget ufuldstændige Præsterække, vi har fra Reformationen til 1624, da Flækken blev til. Endvidere bør det bemærkes, at det her fremførte i alt væsentligt er hentet fra S. V. Wiberg: Almindelig dansk Præstehistorie, der i hvert Fald foreløbig er Hovedkilden, der kan øses af.

Den Sognepræst, der virkede her ved Aar 1623, betegnes af Wiberg som den niende efter Reformationen, og vi lader altsaa de tidligere otte ganske ude af Betragtning.

9. o. $\frac{9}{7}$ 1623 Hans Poulsen Nestved.
10. o. $\frac{11}{5}$ 1625 M. Ludvig Mikkelsen Tisdorph, f. 1595, St. Kbh. 1625, kaldet til Sorø, o. $\frac{11}{5}$ 1625, kaldet til Odense, Vor Frue K., 1632, skal lige ved sin Død være kaldet til Biskop over Ribe Stift, død $\frac{22}{9}$ 1643.
11. 1632 M. og Prof. Niels Mortensen Skjellerup, f. 1587, Magister 1619, Konrektor i Kbh. 20, Rektor her 22, Professor i Logik her 26, tillige Prof. i Theol. 39, død $\frac{4}{11}$ 1640.
12. o. $\frac{15}{1}$ 1641 Laurits Jørgensen Hammer, Sognepræst til Lynge–Broby 1651, død $\frac{28}{5}$ 1668.
13. o. $\frac{30}{3}$ 1651 M. Bertram Bertramsen Buchwald, f. 1622, St. 40, M. 49, kaldet til Sorø 51, til Østofte 53, død 1669.
14. k. $\frac{3}{3}$ 1653 M. og Prof. Peder Mogensen Mahler, f. 1619, St. 41, M. 51, tillige Prof. i Theol. 61, død $\frac{31}{8}$ 1668.
15. $\frac{10}{10}$ 1668 M. Jacob Klöcker, St. 51, M. 69, død 1682.
16. $\frac{1}{8}$ 1682 Hans Lauritsen, Hører her 68–78, pers. Capell. 77, † 1683.
17. 1683 Peder Villumsen Lange, St. 74, M. 84, Pr. . . . Sognepræst Karlebo 86, Frederiksborg 96, Stiftsprovst i Christiania 1711, død 1718.
18. $\frac{27}{4}$ 1686 M. Jens Jensen Portuan, St. 73, Sognepræst Karlebo 77, M. 80, afsk. 1689, død 1690.
19. $\frac{7}{12}$ 1689 M. Jens Schjelderup, f. 1658, St. 75, M. 90, Provst 96, død $\frac{6}{6}$ 1708.
20. i. $\frac{27}{9}$ 1709 M. Niels Madsen Foss, f. 1664, St. 82, M. 92, Sognepræst Strøby–Varpelev 95, Værsløv–Jordløse 92, død 1710.
21. $\frac{5}{9}$ 1710 M. Jens Johansen Poscholan, f. 1671, St. 90, M. 91, C. 92, Sognepræst Ølby, Asp og Fausing 94, død $\frac{21}{4}$ 1738.
($\frac{27}{6}$ 1738 Johan Hansen Lime).
($\frac{8}{8}$ 1738 Rasmus Clausen Møinich).
22. $\frac{19}{8}$ 1738 M. Johannes Christophersen Friedenreich, f. 1699, St. 1715, C. 18, Sognepræst Sennels 26, Hobro 34, Sorø 38, Asminderød, Grønholt og Fredensborg $\frac{14}{11}$ 38, Stege 43, Provst 43, død $\frac{27}{6}$ 1759.
23. $\frac{21}{11}$ 1738 Hans Frederik Nielsen Tambø, f. 1701, St. 25, C. 34, res. Kap. Asminderød, Grønholt og Fredensborg 35, Sorø 38, Frederiksstad og Glimminge 47, død 1766.

24. ^{26/5} 1747 Dr. theol. Peder Frederiksen v. Haven, f. 1715, St. 31, C. 34, udenlands i Tyskland og Rusland 35–39, M. 40, Legationspræst i Rusland 43, Sognepræst i Sorø 47, tillige Prof. i Theol., Dr. theol. 49, Provst 54, død ^{8/8} 1757.
25. ^{9/12} 1757 Professor Lars eller Laurits Nielsen Gram, f. 1701, St. 20, C. 28, Sognepræst Vilslev–Hunderup 29, Hornslet 33, Vilslev–Hunderup 43, Emmerlev 44, Sorø 57, Stege 59, død ^{12/3} 1775.
26. ^{9/11} 1759 Professor Christian Michael Christiansen Rottböhl, f. 1729, St. 45, C. 47, Sognepræst Sorø 59, Prof. theol. honorarius 59, Provst 59, Aarh. Frue K. 60, Aarhus Domk. 65, Kbh. Trin. K. 66, Dr. theol. 67, Biskop over Viborg Stift 70, død ^{8/12} 1780.
27. ^{23/9} 1760 Professor Jacob Christian eller Christiansen Pingel, f. 1720, St. 36, C. 43, r. Kap. Helsingør 44, Sognepræst Aarhus Frue K. 55, Sorø 60, Provst i Alsted H. 60, Odense St. Knuds K. 64, susp. 73, afsat 75, død ^{21/5} 1782.
28. ^{22/2} 1765 Professor Johan Ludvig Christian Børgesen Pontoppidan, f. 1735, St. 52, C. 58, Prof. hist. et. eloq. v. Sorø Acad. 64, Sp. Sorø 65, Aalborg Bud. K. 79, Stiftsprovst 89, død ^{14/2} 1799.
29. ^{2/6} 1779 Professor Christen Mortensen Møller Holst, f. 1750, St. 66, C. 71, Sognepræst Sorø 79, Sognepræst Randers St. Mortens K. 97, Provst 98, død ^{7/8} 1803.
30. ^{21/2} 1798 Dr. theol. Magnus eller Mogens Sommer, f. 1762, St. 81, C. 84, cand. philol. 85, M. 87, Sognepræst Fæmø 90, Sorø 98, Dr. theol. 1813, R. af Dbg. 27, Rang med Amtsprovster 27, død ^{31/10} 1848.
31. ^{16/2} 1849 Dr. phil. Frederik Ludvig Bang Zeuthen, f. 1805, St. 22, C. 26, M. 33, udenlands 33–34, Sognepræst Grimstrup–Aarre 35, Tømmerup 42, Sorø 49, R. af Dbg. 60, Sp. Fredericia Michaelis K. 60, død ^{30/9} 74.
32. ^{21/2} 1861 Henrik Christopher Glahn, f. 1810, St. 28, C. 36, Lærer ved Søetatens Drengesk. 36, Overlærer 40, Kat. v. Holmens K. 40, Sognepræst Vindum 43, Tjustrup–Haldagerlille 53, Sorø 61, tog Afsked 83, død ^{30/11} 91.
33. ^{10/1} 1884 Harald Magnus Nicolai Wamberg, f. 1843, St. 62, C. 70, Kat. Næstved 73, Præst v. Straffeanst. paa Krhvn. 75, v. Vridsløse 77, Sognepræst Sorø 1884, Brønshøj 93, død ^{11/2} 04.

34. 1893 Lic. theol. Frederik Christian Krarup, f. 1852, St. 70, C. 78, udenlands 81–83, Sognepræst Mariager 84, Sorø 91, tog Afsked 1922, død ²⁸/₁₂ 1931.
35. 1922 Johan Lauritz Balslev, f. 1874, St. 93, C. 99, Realskolelærer Vordingborg 1899–1904, Sognepræst Vejlbym-Homaa 1904–14, Kvislemark–Fuirendal 14–22, Sorø 22–36, død ²¹/₁₂ 1936.
36. 1937 Knud Alsøe Alsinger, f. 1892, St. 1911, C. 18, Sognepræst paa Færøerne 1919–25, Odense Vor Frue Landsogn 25–37, Sorø 37.

Forkortelser: o.: ordineret, i.: indsat, St.: Student, C.: Candidat,
M.: Magister.

Sorø Akademi og Ingemanns Hus.

SORØ AKADEMI.

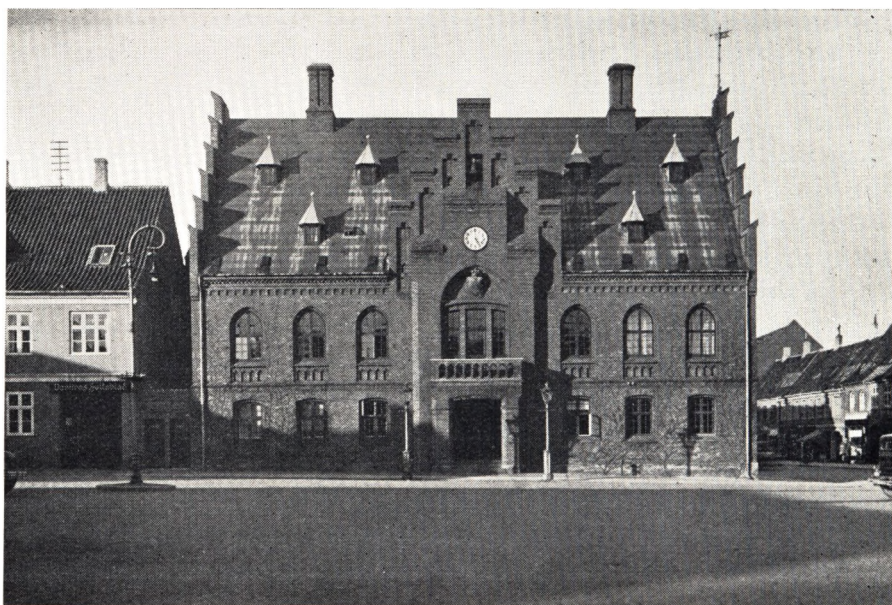
I Landdistriktet ligger, som ovenfor nævnt, ogsaa Sorø Akademis Skole, hvilket nu er dens officielle Navn, medens den hyppigt Mand og Mand imellem kaldes Sorø Akademi eller blot Akademiet. Om Klosteret – Absalons Cisterciencerkloster – er der talt ovenfor. Det bestod til Reformationen og havde som sin sidste Abbed den højtfortjente Henrik Tornekrans, hvem Kirken skylder Absalons store Ligsten og det nys nævnte store Krucifiks, som han bestilte hos Claus Berg i Odense. Men selv om man ved Reformationen gik lemfældigt til Værks overfor Herreklostrene – hvortil Sorø hørte, – kom dog den Stund, da den sidste Munk døde, og der kom ingen ny i Stedet. Endelig inddroges Klostret og al dets Gods, i Aaret 1580, under Kronen og 5 Aar senere udstedte Fr. II en Fundats for den Skole, der allerede en Række af Aar – altsaa i Munketiden – havde været holdt her, men det følgende Aar, ^{31/5} 1586, blev der givet en ny Fundats for det, som Kongen kaldte »en besynderlig og bedre Skole« i Sorø, til hvilken han skænkede »vort og Kronens Kloster Sorø med al sin Ejendom og Tilliggelse, Fiskeri, Skove og anden Herlighed«. Det var Meningen, at der i denne kongelige, frie

Skole skulde underholdes og optugtes 30 adelige og 30 borgerlige unge Personer. De maatte ikke blive mere end 6 Aar i Skolen. Baade Ophold og Undervisning var fri, og de ikke adelige Børn, hvis Forældre sad mindre godt i det, fik ovenikøbet fri Beklædning. Skolen lededes af en Skolemester, hvis Titel senere ændredes til Rektor, medens hele Stiftelsens Økonomi lededes af en Forstander. Denne »besynderlige og bedre Skole« bestod til 1737 og nød ikke ringe Anseelse, hvad der blandt andet kan ses af, at der i de første 37 Aar undervistes 195 adelige og 501 borgerlige Elever. Naar navnlig de adeliges Skoleophold her var til Ende, rejste en stor Del af dem til Udlandet, hvad der kostede mange Penge, uden at der kom et Udbytte ud deraf, som kunde berettigede til de store Udgifter. For at sætte en Stopper for disse Udenlandsrejser var det, at Kr. IV ved Fundats af ^{30/11} 1623 oprettede en ny Stiftelse, det adelige, ridderlige Akademi i Sorø. Man henlagde Maribo og Børglum Klosters Gods til dette Akademi, og det udtales udtrykkelig af Kongen, at han gerne saa, at Adelsmændene sendte deres Sønner hened. I Spidsen for Akademiet og Skolen i Forening sattes en Forstander, og til at bestride Undervisningen for Akademisterne ansattes foruden Skolens Rektor 6 Professorer og 9 Exercciemestre. Det er værd at lægge Mærke til, at medens Professorerne gennemsnitlig havde en Løn paa 400 Rdl. hver, modtog Berideren og Fægtemesteren hver 800 Rdl., hvad der viste, at man lagde særlig Vægt paa de specielt adelige Interesser. Den almindelige Alder for Akademisterne var 16–18 Aar. Det var en udmærket Stiftelse, der her blev indrettet, og den forsynedes med alt, hvad der var fornødent, for at Eleverne kunde faa det bedst mulige Udbytte. Saaledes grundedes der et eget Bogtrykkeri, fordi, som Kongen sagde, at »lige saa lidt som Soldaten til en hæderfuld Kamp kan undvære de fornødne Vaaben, saa kunde ej heller Professorerne til deres literære Virksomhed undvære et saadant Trykværk«. For at foregaa Adelen med et godt Eksempel, sendte Kongen sine egne Sønner, saaledes Frederik, den senere Kong Frederik III, og Ulrik hened, og som Følge deraf optoges Sønner af næsten alle danske Adelslægter i Tidens Løb paa Akademiet, ligesom ikke saa faa udenlandske baade adelige og fyrstelige Personer. I de første 30 Aar af sin Bestaaen besøgte Akademiet af ca. 300 unge danske Adelsmænd, blandt hvem Hannibal Sehested og Niels Juel tælles. Imidlertid virkede Akademiet trykkende paa Skolen, og efterhaanden sank Akademisternes Tal betydeligt. Hertil kom, at mange, selv af de adelige For-

ældre, havde svært ved at udrede de krævede Opholdspenge, og da tilmed Indtægterne af Maribo Klosters Gods svigtede, steg Gælden lidt efter lidt, saa den blev i høj Grad tyngende. Til Tider kunde Professorerne kun oppebære en Brøkdel af deres Løn om Aaret, hvad de naturligvis var meget utilfredse med. Endelig, da Gælden stadig steg, og Søgningen blev ved med at gaa tilbage, var der tilsidst ikke andet at gøre end at ophæve Akademiet. De to sidste Akademister forlod Sorø 1665. Saa var der kun nogle gamle Lærere og Professorer, som sad med Ventepenge eller Pension, tilbage. De Forsøg, der gjordes paa at genrejse Fr. II's gamle Skole, mislykkedes; den fortsatte sin Tilværelse, men under smaa og sørgelige Vilkaar, og St. Hansdag 1737, da 10 unge Mennesker dimitteredes som Studenter, sendtes de øvrige 6 Elever til andre Skoler eller til deres Hjem med et Aars Kostpenge. Saaledes endte foreløbig Fr. II's besynderlige og bedre Skole, og det gjaldt nu om at finde ud af, hvad der da skulde gøres. Endelig efter 10 Aars Overvejelse og Bestræbelser for at forbedre de økonomiske Vilkaar, var man naaet saa vidt, at der paa det gamle Klosters Plads, efter Tegning af Thura, opførtes en ny og pragtfuld Bygning i fransk Renaissancestil, idet Kr. VI havde besluttet at oprette et nyt adeligt, ridderligt Akademi, hvilket imidlertid først hans Søn og Efterfølger Fr. V fik fuldført og højtidelig indviet i 1747. At denne Plan lod sig udføre skyldes blandt andet, at Holberg overgav sine Godser, Tersløse og Brorupgaard, sin Formue og sit Bibliotek dertil, og Akademiet fik i de følgende 25 Aar en straalende, skønt kortvarig Blomstring takket være saadanne Lærere som Jens Schjelderup Sneedorf, Jens Kraft og Andreas Schytte. Snart begyndte Akademiet at gaa tilbage, Antallet af de studerende tog af, og i 1793 forlod de sidste Studenter Sorø, uden at der kom andre i Stedet. Og endelig brændte Akademiet, Thuras pragtfulde Bygning med det værdifulde Bibliotek, deriblandt Holbergs Bogsamling og Klosterarkivet, en Juninat 1813. Men det var dog ikke Tanken at give helt op. 1801 var Poul Christian Stemmann blevet Amtmand i Sorø og fik Bestyrelsen af Sorø Akademis Gods overdraget. Ved sin ualmindelige Dygtighed, men samtidig ved en ikke ringe Haardhed, lykkedes det ham at bringe Godset paa Fode. Han modtog det i en skrækkelig Tilstand, med 200.000 Rdl. Gæld, men da han 1827 forlod Sorø, kunde han aflevere Godset gældfrit, med en Formue paa 600.000 Rdl. foruden Gaardene Mørup og Nordruplund, og saa var ovenikøbet den nuværende Skolebygning bleven opført efter Tegning af Peder

Malling. Fr. VI havde nemlig besluttet, at der nu her skulde aabnes en almindelig lærd Skole, der tillige skulde være Kostskole. Da man ikke kunde faa sig selv til helt at opgive Tanken om et Akademi, knyttede man til Skolen noget, man kaldte en akademisk Indretning, hvorved Skolens Studenter kunde forberedes til den filosofiske Eksamen. I Spidsen sattes en Director, og desuden virkede en Række af Lektorer blandt Studenterne og ved Skolen, medens nogle Adjunkter udelukkende havde deres Arbejde paa Skolen. Som Lektorer kom adskillige fremragende Mænd til at virke, og det er en Periode, som man med Rette kan kalde for Akademiets anden Blomstring. Det var da, at Mænd som Ingemann og Hauch, Bredsdorff og Chr. Wilster, foruden adskillige andre fra Sorø kastede Glans over deres Fædreland, men det viste sig, at den »akademiske Indretning« i Tidernes Løb ikke var tidssvarende, og 1849 ophævedes den. Fra da af har Skolen været ene her paa Stedet, og at den har forstaaet at udfylde sin Plads, kan jo blandt andet ses deraf, at den stadig er i Stigning, saa der nu for Tiden er over 350 Elever, hvoraf nærved Halvdelen bor paa Skolen, som Alumner, medens Resten er skolesøgende og bor i Byen eller Omegnen.

Man kan ogsaa vanskelig tænke sig noget mere ideelt Sted for den opvoksende Slægt at færdes paa. Mange er de, der er udgaet herfra til betydelige Livsgerninger, men fælles for dem alle — saa at sige uden Undtagelse — er den Kærlighed, hvormed de hænger ved deres gamle Skole, og den Glæde, hvormed de — ofte efter mange Aars Forløb — genser den Egn, der har været Vidne til deres Barndoms Sorger og Glæder.

Sorø Raadhus.

VOR EGEN TID – OG VOR FREMTID.

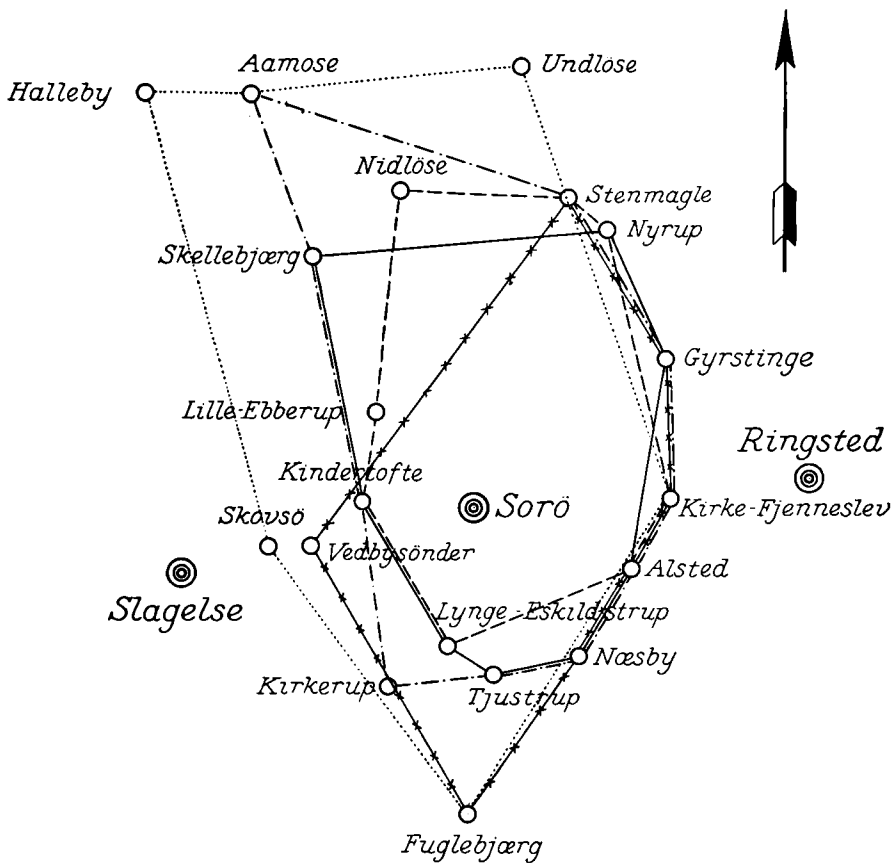
Vort Hverv er til Ende. Vi har paa de foregaaende Sider fulgt Sorø gennem de tre Hundrede Aar, og for saa vidt kunde vi dermed slutte. Men vi har alligevel ønsket at føje et Kapitel til, der da skulde give et kort Rids af Sorø i vor egen Tid, og dertil knytte et endnu kortere Blik ind i Fremtiden, uden at vi paa nogen Maade vil prøve at optræde som Spaamand eller Forudsiger.

Men hvad forstaas ved vor egen Tid? Det kan umuligt være den Tid, til hvilken endnu levende Sorøborgeres, Mænds og Kvinders, Minder er knyttet; thi i saa Tilfælde vilde vi naa langt tilbage, ja mulig helt hen til den Periode, der omfatter Aarene, hvori Byen »begyndte at røre paa sig«. Det er jo nemlig en Kendsgerning, at der paa dette Sted bor mange gamle Folk, nogle som er blevet gamle under deres Arbejde her, og andre, som er tyet herhen for at tilbringe deres Alderdom under de skønne og rolige Forhold, som Sorø kan byde paa. Og dette, at der utvivlsomt procentvis lever flere gamle her end i mange af Landets øvrige Købstæder, har man vel nok Lov til at tage som Vidnesbyrd om, at det ikke kan være usundt at leve her. Vi er stolte af de gamle, vi ser i vor Midte,

og vi bøjer os i Ærbødighed for Samfundets ældste, især for dem, som har levet hele deres lange Liv indenfor denne Bys Grænser, og som derfor paa den ene eller anden Maade – selv eller gennem deres nærmeste – har været med til at føre Sorø ind i den nye Tid. Idet vi i Taknemlighed tænker paa, hvad der saaledes er udrettet, skal vi her give de gamle en Hædersplads ved at indflette enkelte Navne i vor Fremstilling. Vi nævner af de endnu [c: 21/3 1938] levende, saa vidt vi ved, de fem ældste som Repræsentanter for hele den ældste Generation, nemlig: Fru Margrethe Toustrup, f. 21/6 1845 altsaa 93 Aar, Frk. Kristine Bolette Voetmann, f. 28/12 1845 (92 Aar), Frk. Henriette Trautner, f. 25/1 1848 (90 Aar), fhv. Hotel-ejer A. Chr. Jensen, f. 5/12 1848 (89 Aar), Frk. Birgitte Glahn, f. 31/10 1849 (88 Aar).

Men gaar vi dernæst over til Skildringen af vor egen Tid, maa vi først fastholde, at de følgende Sider ikke vil indeholde Fremstillingen af en Udvikling, saaledes som Tilfældet er i alle de foregaaende Kapitler. Her skal vi ikke, idet vi drager det ene eller det andet frem, give os til at udrede, hvorledes dette eller hint er blevet, hvad det nu er, gennem enkeltes eller manges nidkære Anstrængelser og energiske Arbejde, (noget af det er sagt paa de foregaaende Blade); vi skildrer, som sagt, ikke en Udvikling, men en Tilstand, Sorø Bys Tilstand i vore Dage, Sorø af idag.

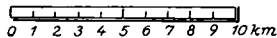
Enhver, der fæster Blikket paa det Kort, der er indsat tidligere i Bogen (S. 177) og angiver Indlemmelserne, som har fundet Sted i Tidernes Løb, vil derigennem faa et klart Indtryk af, at Byens Flademaal er flerdoblet (det bestaar nu af ca. 61 ha., 34–35 Tdr. Land), og en Følge deraf er, eller man kunde ogsaa vende det om og sige, at Grunden dertil er det stærkt øgede Indbyggertal, der naturligvis er noget forskelligt og derfor ogsaa opgives forskelligt, alt eftersom man nøjes med Sorø By, eller man knytter Sorø By og Landsogn sammen eller man – hvad der undertiden er Tilfældet – ser Indbyggertallet opgivet for Sorø By og Forstæder, hvortil da foruden Landsognet regnes Frederiksberg, den købstadlignende Bebyggelse omkring Landstationen, til Trods for, at denne ligger i et andet Sogn, Lyngesogn. I første Tilfælde vil Tallet blive 3010 i andet Tilfælde 5030 og i tredje og sidste Tilfælde 6205. Selvfølgelig har det øgede Indbyggertal medført, hvad vi ogsaa gentagne Gange har været inde paa, at de Haandværk og Virksomheder i det hele taget, som drives i Sorø, er steget i Antal i Tidernes Løb, der har fundet en større Specialisering Sted, hvad der, selv sagt, er Til-

Kortblad

visende Forretningsforbindelser med Sorø
 Omegns Byer for følgende Virksomheder i Sorø:

Bank	markeret ved	—————
Sparekasse	—	-----
Slagteri	—
Sagfører	—	- . - . - .
Handelsvirksomhed	—	- x - x - x

Sorø Torv.

fældet alle Steder, hvor et Samfund ikke stagnerer, men udvikler sig. Og denne Omstændighed, der naturligvis er et Resultat af Foretagsomhed og skyldes Energi og Virketrang, har da ogsaa ført med sig, at de Handlendes, Haandværkernes og de Industridrivendes Virkeomraade er udvidet, ligesom de, der dyrker immateriel Virksomhed af den ene eller den anden Art, er i Stand til at knytte Forbindelser paa et større Omraade end hidtil. Vi mener derfor at turde fastholde, at ligesom Sorø Bys Flademaal og Indbyggertal er steget betydeligt i det sidste Aarhundrede, saaledes er ogsaa Byens Betydning vokset, og den strækker sig nu ud over et større Omraade end tidligere. For at det, der her er sagt, ikke skal staa som en løs Paastand, men skal godtgøre sig som bygget paa Kendsgerninger, vedfører vi et Kort, der – forekommer det os – taler for sig selv.

For dernæst at lære Sorø af idag at kende, vil vi, som gentagne Gange tidligere i Skildringen af Byens Historie, foretage en Vandring gennem Byens Gader, idet vi tager vort Udgangspunkt paa Byens Torv, der nu – i Modsætning til i gamle Dage, men til Sorg for adskillige Soranere og Sorøborgere, som mindes dets tidligere Tilstand – fremtræder i en mere nutidssvarende Skikkelse og er bleven en god Parkeringsplads for de mange Biler, som ved visse

Lejligheder søger til Staden. Regensen og Scavenius Stiftelse ligger som før, hver paa sin Side af Søgade og danner tilsammen en smuk Baggrund for den Statue af Fr. VII, som her, ligesom i mange andre af Landets Købstæder, er at se paa Byens Torv¹⁾). Hvor Byens første Raadhus, som brændte i 1879, havde sin Plads, rejstes i de følgende Aar (1880–81) det nuværende, som tillige er Tinghus og rummer Politistationen med dens forskellige Kontorer, medens Arresthuset, som ligger vinkelret derpaa og stammer fra 1871, undgik Ødelæggelse ved Branden. Raadhuset, som blev opført efter Tegning af Arkitekt F. V. Tvede, ejes af Sorø Amt (⁹/₁₆), Sorø By (⁴/₁₆) og Holbæk Amt (³/₁₆) og er en Grundmursbygning i to Stokværk med takkede Gavle og Skifertag, opført af røde Sten i »nyere Stil« [vel nærmest Renæssancestil], som der siges hos Trap (1898). Utvivlsomt vil de fleste indrømme, at Raadhuset langt overgaar det tidligere i Monumentalitet, og det tager sig egentlig helt godt ud, men skæmmes en Del af sine Omgivelser. Det bærer, som mange

1) Vi har ikke tidligere fundet Lejlighed til at standse ved den, og da ogsaa den har sin Historie, vil vi skildre Hovedpunkterne af denne. 8/11 1870 stod der at læse i »Sorø Avis« og mulig ogsaa andetsteds en Indbydelse, undertegnet af Gdr. L. Christoffersen, Døjringe, Gdr. og Møllejejer H. P. Hansen, Vielsted, Overlærer Eugen Ibsen, Sorø, og Smedemester, Medlem af Byraadet H. Rasmussen, ligeledes Sorø, til »Vælgerne i Købstad og Land i denne Kreds« til at mødes hos Værtshusholder H. Jensens Enke i Sorø [nuværende Hotel Fr. VII] 18/11 (senere rettet til 25/11) for at faa valgt en Komité i Anledning af Ønsket om at rejse et Mindesmærke »som et Taknemlighedsbevis for Frihedens Giver, høisalig Kong Frederik den Syvende«. Mødet blev holdt, Komiteen dannet, og 17/1 1871 udgik Opfordringen til alle og enhver om at være med, idet man udtalte, »at under Frederik den Syvendes 15aarige Regering var Landet gaaet frem i aandelig og materiel Udvikling som ingensinde tidligere i et ligesaa stort Aaremaal, og at dette skyldtes den frie Forfatning, som det faldt i Frederik den Syvendes Lod at undertegne. Herved var Enevældens faderlige Styrelse ovenfra faldet bort, og det var bleven enhver Borgers Ret som Pligt at arbeide med paa Udviklingen i Stat, Kirke og Kommune«. Hvorledes det er gaaet med Indsamlingen, og hvor stor Sum, der indkom, kan vi ikke oplyse, men først i 1875 søgte man om Tilladelse til at rejse Statuen paa Sorø Torv, og Byraadet vedtog 26/8 d. A. at svare imødekommende, saa at man overlod Komiteen »den foreslaaede Plads paa Torvets Midte syd for Kørebanen« [d. v. s. den Forlængelse af Søgade, som dengang gik hen over Torvet til Realgade]. Den kom altsaa med andre Ord til at staa skævt paa Torvet, hvad der utvivlsomt ikke har set godt ud, og nogle faa Aar efter (i 1878) foreslog man og fik ogsaa gennemført, at den flyttedes helt ud paa Torvets Midte, hvor den nu staar. Den Del af Søgade, der gik over Torvet, nedlagdes, og den dybe Rendesten mellem Realgade og Torvet erstattedes af en Kloak, og Stenbroen over denne planeredes, saa Gaden og Torvet gik over i hinanden kun adskilt ved Fliser.

Sorø Byraad 1937-41.

	Sven Hansen	Carl Hansen	A. Hjarup	
H. C. Andersen	Hilda Hermansen	A. P. Christiansen	Chr. Rasmussen	
Alfred Hansen	Chr. Richardt	Jul. Frandsen	P. Jensen	F. P. Hansen

Administrationsbygningen (tidl. Sorø Bystation).

Kæmner E. Borgsø.

andre Raadhuse, en Indskrift paa Facaden. » Der staar: Ret skal have Magt¹⁾.

Det er, som sagt, Sæde for Byraadsforhandlinger og Dommervirksomhed, og adskillige Møder og Sammenkomster har i Tidernes Løb fundet Sted indenfor dets Mure. Et nyt Blad vil blive indflettet i dets Min-

Kommunekasserer M.C. Rasmussen

dekrans ved Jubilæumsfesten i denne Maaned, da det formentlig vil danne Rammen om Borgernes Modtagelse af vor nu værende Konge.

¹⁾ Paa det gamle Raadhus stod: Ingen tage sig selv til Rette. I Sorø Avis 27/10 1880 klager »En gammel Borger« over Forandringen. Den tidligere Indskrift »talte mig . . . [den] passer til alle Tider«. Den nye Indskrift »forstaar jeg ikke«. Ret skal have Magt. Men hvad er Ret? Min salig Kone sagde altid, at Ret var Noget, hun havde, men aldrig fik. . . . Naar nu alle tror, at de har Ret, saa skal de altsaa alle have Magt.

Han foreslaar, at Ret skal ændres til Lov, saa forstaar man det da.

Sydlig Del af Storgade.

Da Sorø folkevalgte Borgmester (1919) traadte i Stedet for den kongevalgte, overgik Dommervirksomheden, som altid havde været bestridt af Byfogderne, til Dommere.

Den første Dommer i Retskreds Nr. 19: Sorø Købstad og Birk samt Baroniet Holbergs Birk var V. Baller, f. 1859, St. 77, C. 83, Byfogedfuldmægtig i København, Grenaa og Frederikssund 1883–1900, Byfoged i Hasle 1902–09, i Kolding 1909–14, i Sorø 1914–34, død 36.

Den nuværende Dommer er Oscar Simon Fribert, f. 1876, St. 1900, C. 05, Politimester i Aabenraa 20, Dommer i Sorø 36.

Politimester er Carl J. Hansen, f. 1890, C. 1914, Byfogedfuldmægtig i Randers, 1916 Amtsfuldmægtig i Sorø, Politimester 37.

Paa Raadhuset findes ophængt Byens Vaaben, udført i drevet Kobber. Som Byvaaben er det af nyere Dato, selv om det som Abbedens Kontrasignet, fra 1468, i lang Tid har været brugt i Jurisdiktionens Segl og derigennem allerede havde vundet Hævd ogsaa som Byens Mærke (Trap 4de Udg. III, 6). Om Byvaabnet oplyser Musæumsassistent, cand. mag. Arne Hoff (se Personalhist. Tidsskr. 10 R. 2 Bd. S. 33) følgende:

Nordlige Del af Storgade.

Den 30. December 1885 udsendte indenrigsministeriet et cirkulære til alle landets købstæder med forespørgsel om, hvorvidt der fandtes byvaaben, hvordan disse saa ud og hvilken hjemmel man havde derfor. Ved denne lejlighed viste det sig, at Frederikshavn og Sorø ikke havde gamle byvaabner. Thiset fortæller, at de stedlige byøvrigheder saa henvendte sig til en kunsthandler i København og bad ham komponere saadanne. Resultatet blev, »det ene et Parti ved Klosterporten i Sorø, det andet et Prospect af Frederikshavn og Omegn (!)«. Takket være Thisets indgreb fik Frederikshavn et vaaben, der viser et igennem en krone stukket anker. For Sorøs vedkommende optoges et middelalderligt vaaben af ukendt oprindelse, en fra venstre kommende sort arm, der holder en guld abbedstav, det hele ledsaget af to stjerner og en tiltagende maane af guld.

En Gengivelse af Byvaabnet (som Signet) findes paa Titelbladet af dette Værk.

I vor Række af Billeder fra Sorø af idag lader vi følge to, som viser Storgade i sin nuværende Skikkelse. Vi skal ikke opholde

Sorø Spare- og Laanekasse.

os ved de enkelte Bygninger, af hvilke nogle før har været nævnt, medens andre skriver sig fra senere Tider og derfor ikke har været at se paa de tidligere Gengivelser af Hovedgaden. Dertil hører Byens to Pengeinstitutter, Sorø Spare- og Laanekasse og Banken for Sorø og Omegn. Af disse er den første Sorø Spare- og Laanekasse langt den ældste; den blev grundet paa et Møde i Borger-skolen paa Storgade ^{31/10} 1867 og har gennem de mere end 70 Aar, som er gaaet siden da, været af ikke ringe Betydning for Byen og Omegnen; her skal dens Historie ikke skrives, da det vilde tage for megen Plads og let føre for vidt. Men nævnes kan dog — som et Vidnesbyrd om dens Omfang, — at det sidst afsluttede Regnskab viser en Indskudskapital paa lige ved 7 Mill. og et Reservefond paa 7–800.000 Kr. I en Række af Aar var dens eneste Forretningslokale Lektor A. Rothes Arbejdsværelse i »Molbechs Hus«, senere havde den til Huse en Del Aar i Trykkergaarden, men i Aarene 1878–79 byggede den eget Hus efter Tegning af Arkitekt, Bygningskonduktør Nissen, og der har Virksomheden været drevet siden da. Den anden Pengeinstitution, Banken for Sorø og Omegn, blev stiftet ^{19/11} 1895 hovedsagelig paa Foranledning af davæ-

Banken for Sorø og Omegn.

rende Byfogedfuldmægtig Alfred Jensen. Ogsaa den har haft Lokaler forskellige Steder, gennem adskillige Aar saaledes paa 1ste Sal i »Herrernes Gaard«, til den i 1926 opførte den smukke, statelige Bygning (efter Tegning af Arkitekt Lautrup Larsen), hvor den stadig har til Huse. Naar om 7 Aar det første halvhundredede Aar er rundet siden Bankens Grundlæggelse, og man antagelig paa den ene eller anden Maade vil fejre dette Jubilæum, er det ikke utænkeligt eller rettere sagt, det er vel ganske sikkert, at man ogsaa vil søge at give en Skildring af dens Tilbliven og dens Virksomhed gennem de 50 Aar, og der er da ingen Tvivl om, at det gennem denne Skildring vil blive godtgjort, hvad den har betydet for den By, i hvis Midte den blev lagt, ligesom flere af dem, som ogsaa paa anden Maade har haft Indflydelse i Byen, gennem kortere eller længere Tid har taget Del i Bankens Arbejde. Dens Aktiekapital er 600.000 Kr., medens de samlede Reserver i 1937 udgjorde over 1 Million Kr. Indlaanene beløb sig til over 8 Millioner og Totalomsætningen til 187.162.430,09. Den hører til de Banker, som ret stabilt er i Stand til at yde sine Aktionærer et Udbytte paa 12 % aarlig.

Det S. 314 gengivne Billede af Storgade viser – forekommer det

Posthuset¹⁾.

os – bedre end mange Ord, hvad den nye Tid blandt andet har betydet for Sorø Bys Udvikling. Den Række store Bygninger, som har rejst sig paa den østlige Side af Storgade, hvor der før kun laa smaa Huse eller slet ingen, den tidligere Haandværker- og Landbo-banks Ejendom, nu overtaget af Sagfører H. C. Langkjær, Slagtermester Soelbergs Ejendom og længst oppe Axelhus, opført af og tilhørende Murermester S. Langkjær, staar for os som et af de klareste Vidnesbyrd om Byens Udvikling, og det er højst interessant at sammenligne Billedet, som gengiver disse høje og velindrettede Bygninger, med de Billeder, som paa tidligere Sider i Værket gengiver Storgade.

Det er allerede tidligere nævnt, at hvor Slagtermester Soelbergs Ejendom ligger, mellem denne og Firmaet Petersen og Jørgensens Ejendom paa den modsatte Side af Gaden, laa i fordums Tid den Længe, hvori Byens Port fandtes. Det var derfor et fra forskellige Sider fremsat Ønske, at det paa en eller anden Maade blev markeret i Kørebanen eller i Fortovet, f. Eks ved at lade en Flise bære Indskriften: Her laa Byens Port, men denne Tanke blev ikke opfyldt, og om kortere eller længere Tid vilde denne Kendsgerning om Beliggenheden af Byens Port mulig være helt forglemt, – hvis det ikke

¹⁾ Skønt uden Tekst, indsætter vi her Posthuset.

Aldersly.

stod optegnet her og paa den Maade kan blive overleveret til de kommende Slægter. Hvad der ligger Nord for denne Linje (mellem Soelbergs og Petersen & Jørgensens Ejendomme) hørte altsaa ikke oprindeligt til Byen; det er først senere kommet til. Derfor har vi ogsaa ment det forsvarligt at udelade disse Ejendomme, som ligger Nord for Byens gamle Grænse, i Ejerlisterne.

Men dette er ikke ensbetydende med, at ikke et og andet skal drages frem her, og vi standser da først ved »Aldersly« paa den østlige Side af Reitzensteins Allé. Det var, som tidligere nævnt, Alderdomsforsørgelsesforeningen for Sorø By og Landsogn, som i 1885 opførte denne Bygning, der gennem de snart mange Aar, der er rundet siden da, har været et i høj Grad paaskønnet Sted for de gamle, værdig trængende, som der fik deres Hjem, hver sin egen, lille, hyggelige Lejlighed, og det har været af ikke ringe Betydning for mange, at de har kunnet faa en Haandsrækning i Form af Fri-bolig, tidligere naturligvis i højere Grad end i vor Tid, da der er rejst et Alderdomshjem af Kommunen, og dette er i Stand til at aabne sine Porte for et langt større Antal. »Aldersly« staar nu som et smukt Vidnesbyrd om menneskekærlige Borgeres Trang til at komme deres vanskeligere stillede Bysfæller til Hjælp.

Teknisk Skole.

Skraas overfor »Aldersly«, paa den vestlige Side af »Strædet« ligger »Teknisk Skole«, der vel nok med Rette kan betegnes som en af de smukkeste og solideste Bygninger i Sorø, opført efter Tegning af Arkitekt F. C. C. Hansen. Det er Sorø Haandværker- og Industriforening – og indenfor denne især Garver Nicolai Trautner og Snedkermester Mandrup Poulsen – som har Æren for, at denne Skolebygning blev rejst i Aaret 1889. Og det var med beraad Hu, at den kom til at ligge her, netop paa dette Sted. Ved Indvielsen udtalte Haandværker- og Industriforeningens Formand, Garver Trautner, nemlig bl. a. følgende: »Derfor ønskede vi at opføre en baade solid og smuk Bygning paa en Grund ved alfar Vej (udhævet af os), saa vi . . . kunde henvise til soranske Haandværkeres Arbejde, at Bygningen bestandig kunde erindre om den tekniske Aftenskoles Virksomhed og tillige blive en Pryd for Byen«. Om den betydningfulde Virksomhed, som har udfoldet sig her, kan vi henvise til Skriftet Sorø Haandværker- og Industriforening 1862–1937 og skal blot nævne, at der i den sidst afsluttede Vinter 1936–37 deltog 110 Elever i Undervisningen, der bestredes af 8 Lærere, og de Unge har med Lyst givet Møde hver Gang Porten aabnedes.

Den nuværende Forstander er Malermester Carl Hansen.

Borgerskolen.

Lidt nordligere, paa den østlige Side af Strædet, blev som allerede nævnt (S. 280f) i 1877 den nye Borgerskole rejst, og der har Undervisningen nu altsaa været ført gennem 60 Aar. Baade Lærers antallet og Elevtallet er steget betydeligt gennem disse Aar, og navnlig det sidste har medført, at der gentagne Gange maatte finde Udvidelser Sted. Først byggedes Gymnastiksalen (1902), hvortil der 1914 knyttedes Brusebad for Skolens Elever og offentlig Badeanstalt, og i 1919 opførtes, efter Arkitekt F. C. C. Hansens Tegning, en ny Skolebygning, der ses over disse Linjer, med 5 Klasselokaler, Kontor og Lærerværelse. I 1935/36 udvidedes Undervisningslokalernes Antal yderligere med tre Særlokaler, nemlig et nyt Skolekøkken, Sløjdlokale og Naturhistorie- og Fysiklokale. Skolen har i Dag 354 Elever¹⁾ og Undervisningen bestrides af en Overlærer, 5 Lærerinder og 8 Lærere.

¹⁾ Det kan mulig interessere en og anden at lære følgende at kende:

I Sorø Avis 9/2 1878 har Overlærer P. Lorenzen, der, som nævnt, var Formand for Udvalget i Anledning af Opførelsen af den nye Borgerskole, skrevet »Nogle Meddelelser om Almueskolevæsenet i Sorø«, hvori bl. a. findes nogle Tal, som vi her gengiver i Uddrag. Angivelse af Børnetal i Skolen før 1804 findes ikke, men dette Aar var der 55, 1814: 59, 1840: 52 (23 i øverste, 29 i nederste Klasse), 1850: 48 (henholdsvis 31 og 17), 1860: 49 (34 og 15) og 1870: 72 (40 og 32). Da

Alderdomshjemmet.

I Tilknytning til Borgerskolen kunde der være Grund til at nævne Sorø Handelsskole, der – med Byraadets Billigelse – gør Brug af Borgerskolens Lokaler. Den er, som Navnet antyder, en Skole for Handelslærlinge og andre unge Mennesker, der ønsker at tage Handelsmedhjælpereksamen. Den grundedes i 1898 af Sorø Handelsstandsforening og begyndte med 20 Elever; i 1937 var Elevtallet 96. Foruden de almindelige Handelsfag gives der nu Undervisning i Engelsk, Skilteskrivning og Maskinskrivning. Overlærer Møller Andersen er Handelsskolens Forstander.

Paa Holbergsvej, paa en Plads, der i flere Aar havde været udset til Grund for et Alderdomshjem, rejste et saadant sig i 1927–28 og det er paa Grund af sit monumentale Ydre bleven en Prydelse for Byen og paa Grund af sin praktiske Indretning og sit hele Udstyr et værdigt Sted for Byens Gamle. Efter at man, som hentydet til, gennem Aaringer havde ønsket at følge andre Byers Eksempel:

der i 1871 indrettedes særlig Pigeklasse, var Elevtallet 90 nml. 53 (34 Drengene, 19 Piger) i de øverste Klasser, 37 i nederste, og i 1877, Aaret før Flytningen til den nye Bygning fandt Sted, var Tallene: 1 Drengekl. 41, i Pigeekl. 23, i nederste Klasse 35, i Pogeklassen (oprettet 1874): 19, ialt 118.

Alderdomsboligen
(se Side 324).

at berede de aldrende et godt Hjem, vedtog Sorø Byraad enstemmig i et Møde $\frac{8}{4}$ 1926 at opføre et Alderdomshjem paa det tiltænkte Sted, og det kom derfor meget belejligt, da det viste sig, at Blikkenslager Albert Petersen og Hustru ved Testamente havde bestemt, at deres efterladte Midler skulde komme en saadan Bygning til Gode. Da Arbejdet, som udførtes efter Arkitekt Laurup Larsens Tegninger, var færdigt, Bygningen stod rejst og kunde aabne sin Port for de kommende Beboere, samledes Pressen med Aldersrenteudvalget, Kasse- og Regnskabsudvalget og den antagne Økonoma, Frk. Abrahamsen, for at tage Bygningen i Øjesyn og sammen glæde sig over det fuldbragte Værk og udtale gode Ønsker for dets Fremtid. Aldersrenteudvalgets Formand, Sparekassedirektør J. Sevel, udtalte Velkomstord og mindede i sin Tale om den afdøde Borgmester P. F. Hansen, der i sin Tid som Formand for Aldersrenteudvalget havde ydet en stor Indsats saavel ved Sagens Forberedelse som ved Planens Udførelse i Virkeligheden. Skærtorsdag og Langfredag, $\frac{5-6}{4}$, havde Byens Borgere og andre Interesserede Adgang til at bese Hjemmet, og utvivlsomt var de fleste enige om, hvad Sorø Folketidende havde skrevet $\frac{4}{4}$ 28: . . . Det er lykkedes de forskellige samvirkende Faktorer at give Byen en monumental

Sorø Handelsstands Hus.

Bygning og skabe et smukt og hyggeligt Opholdssted for de Gamle, et godt Surrogat for et virkeligt Hjem.

Som et betydningsfuldt Led i Bestræbelserne for at række ældre veltjente Handelsfolk en støttende Haand lykkedes det i Aaret 1936 for Sorø Handelsforening at faa rejst en ret stor Bygning, Sorø Handelsstands Hus, paa Ebbesvej.

I Marts Maaned 1919 rejstes Sagen om at faa et saadant Hus bygget ved en Generalforsamling i Foreningen, og der tegnedes straks 3000 Kr., hvad der jo i for sig var en helt god Begyndelse. Senere indbetaltes aarlige Bidrag af c. 28–30 Medlemmer med det Resultat, at der i 1936 var samlet c. 18.000 Kr. Da denne Sum imidlertid langtfra var tilstrækkelig til at kunne iværksætte Planen, skænkede Børn af en gammel Købmandsslægt i Sorø 10.000 Kr. paa Betingelse af, at Foreningen selv raadede over 20.000 Kr. De manglende 2000 Kr. blev da givet af en nulevende Købmand i Sorø, saa man kunde modtage de tilsagte 10.000 Kr. Kommunen skænkede dernæst Grunden, der optoges et Laan paa 10.000 Kr., og Bygningen, som det kostede c. 43.000 Kr. at opføre, rejste sig, som ovenfor nævnt, i

1936. Der er 4 Lejligheder, af hvilke de 2 straks tildeltes ældre, afgaaede Handlende som Friboliger, medens de to andre foreløbig lejes ud, men Bestræbelserne gaar ud paa, at ogsaa disse kan ændres til Friboliger.

Som et andet Led i samme Retning kan lige nævnes Sorø Handelsstandsforenings Understøttelsesforening, der blev stiftet 1922 og ved aarlige Bidrag sættes i Stand til at understøtte værdig trængende Købmænd og deres Efterladte. Der er hidtil bleven udbetalt c. 1850 Kr. i Understøttelser. Formuen beløber sig for Tiden til 8800 Kr.

Den nuværende Formand er Købmand S. Hjorth.

Paa Hjørnet af Ingemannsvej og Saxogade ligger Haandværkerforeningens Alderdomsbolig i nær Tilknytning til Sorø Menighedshus. Hvorledes det lykkedes i Aarene 1909–10 at faa rejst disse Bygninger staar fortalt i Skriftet om Sorø Haandværker- og Industriforening 1862–1937 S. 37–39, og vi kan derfor henvise dertil. Det var atter et Vidnesbyrd om, hvad forenede Kræfter formaar, men troligt nok vilde Sagens Realisation være bleven skudt yderligere ud, hvis ikke fhv. Vognfabrikant J. P. Johansen havde ydet et betydeligt Tilskud.

»Alderdomsboligens Facade, som vender ud til Ingemannsvej er, som bekendt, opført (efter Arkitekt F. C. C. Hansens Tegning) af røde, haandstrøgne Sten, og foran den er Flagstangen rejst i et lille Anlæg, som er adskilt fra Gaden ved et smukt Rækværk. Gennem svære Egetræsdøre træder man ind i den rummelige Forhal, hvorfra Hovedtrappen fører op til de forskellige Lejligheder. Det gode Indtryk, man har faaet udvendig fra, fæstnes yderligere, naar man kommer indenfor og ser, hvordan der overalt er lagt Vægt paa, at Skønheds og det daglige Livs Krav kan ske Fyldest. Fra Hovedtrappen fører Døre ind til en særlig lille Entre for hver Lejlighed, og der er i det hele sørget for, at Alderdomsboligens Beboere skal have det saa uafhængigt af hinanden som muligt« (anf. Skr. S. 38–39).

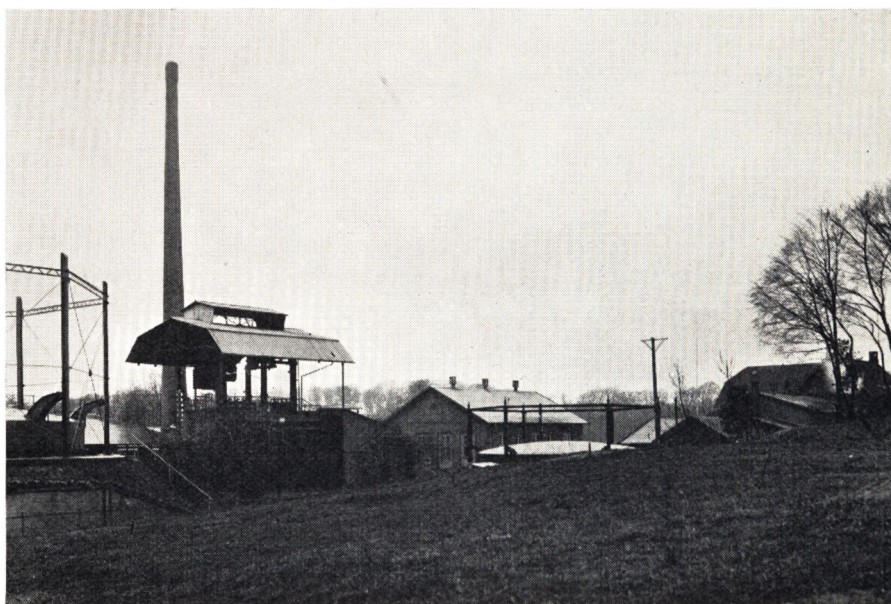
Ved Indvielsen ¹⁰/₄ 1910 udtalte Haandværkerforeningens Æresmedlem, Garver Trautner, bl. a.: »Ved ringe Midler er denne smukke Bygning bleven opført, og Bestyrelsen har her leveret et Hovedslag, som den med stor Ære har vundet. Gid Lykke og Tilfredshed maa komme til at herske i det nye Hjem, hvor de Gamle nu snart skal flytte ind, saa de kan faa en god og mild Livsaften«.

Forplejningshjemmet.

Blandt Sorøborgere er den karakteristiske Gavl, som ses over disse Linjer, velkendt, og ogsaa adskillige Fremmede, hvis Vej af en eller anden Grund er falden gennem Baggade (Søndergade), har utvivlsomt lagt Mærke til den. Den viser den tidligere Fattiggaard, og vi gætter, som nævnt foran, at det var paa dette Sted, Ingenieur Selger Petersen havde sin Gaard. Nu er Fattiggaarden imidlertid nedlagt, og Huset benyttes til Forplejningshjem, der opretholdes ved private Midler og modtager rejsende eller vandrende Folk for en Nats Ophold, inden de gaar videre, et værdifuldt Led i filantropisk Støtte.

Der er gentagne Gange i dette Skrift talt om Belysningens Udvikling i Sorø, og der er givet en Skildring af, hvad der gik forud for Grundlæggelsen af Sorø Vand-, Gas- og Elektricitetsværk, ligesom der er henvist til det i Anledning af 25 Aars Jubilæet 1928 udgivne Arbejde: Sorø kommunale Værker 1903–28. Ved velvillig Imødekommenhed af Bestyreren for de paagældende Værker, V. Jensen, er vi i Stand til at supplere de i Heftet opgivne Tal med et nyt, som yderligere vil vise den betydelige Stigning i Antallet af Ejendomme, Installationer og Mængden af oppumpet Vand

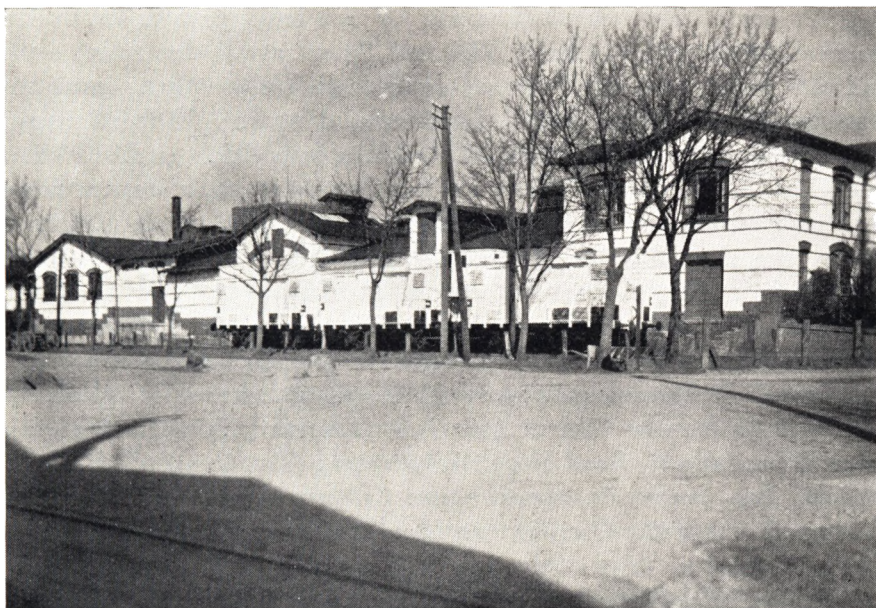

Sorø Vand-, Gas- og Elektricitetsværk.

og produceret Gas og Elektricitet, der har fundet Sted. De modtagne Meddelelser ser saaledes ud:

	Ved første Drifts- aars Afslutning 1.-10. 1904	Ved Kommunens Overtagelse 1.-10. 1919	Ved sidste Regn- skabsaars Afslutning 1.-4. 1937
Vandværket:			
Antal Ejendomme, der forsynes med Vand	164	316	581
Oppumpet m ³ Vand	45350	105490	317438
Gasværket:			
Antal Installationer	494	801	1425
Produceret Gas m ³	212700	345672	801754
Elektricitetsværket:			
Antal Installationer	65	655	1925
Produceret Elektricitet i kwh.	11238	108857	935081

Da Sorøegnens Andels-Svineslagteri i 1934 fejrede sit 25 Aars Jubilæum, indledte Karl Elnegaard, som havde udarbejdet Festskriftet, sin Fremstilling med de Ord: Med Hundredaarsskriftet er det, som om der kommer ny Foretagsomhed paa Sorøegnen og

Sorøegns Andelssvineslagteri.

i Sorø By (udhævet af os). Sorøegnen river sig løs fra Formynderskabet under Ringsted og Slagelseegnen og bliver, som det er naturligt, støttet heri efter bedste Evne af Sorø By.

Vi har tidligere (S. 184) talt om de Vanskeligheder, der var forbundet med at faa den Plads overladt, hvor man ønskede Slagteriet anlagt, og man vil kunne finde yderligere Oplysninger derom i det nævnte Festskrift, som vi henviser til, ligesom man der vil kunne følge Slagteriet og dets Udvikling gennem de første 25 Aar.

Her maa vi nøjes med at gengive nogle enkelte Tal, der viser den store Udvikling, som har fundet Sted for denne for Land og By saa betydningsfulde Virksomhed.

Aar	Antal Svin	Omsætning i Kr.
1910	10717	823599
1932	82353	5026948
1937	48602	6072370
Ialt 1910—37	1024612	119976936

Hvad det betyder for en By som Sorø at have i sin Midte en Virksomhed af det Omfang, trænger ikke til nærmere Paavisning.

Den nuværende Direktør er A. Hansen.

Det vilde være baade urigtigt og uretfærdigt, hvis man ikke under Omtalen af vor egen Tid ved Siden af alt det andet ogsaa indførte nogle Ord om Pressen, der i disse Tider maaske mere end nogensinde er en stor Magt i Samfundet. I og for sig kunde ogsaa dette Emne kræve en historisk Udvikling, men dertil er der hverken Tid eller Plads, skønt vi ikke et Øjeblik tvivler om, at der var meget interessant at fremdrage. Her maa vi nøjes med at sige, at trods Byens begrænsede Omfang og Indbyggertal er der ikke mindre end 5 Blade, der, selvom de ikke trykkes i denne By, dog hver har sin Lokalredaktør her paa Pladsen. Størrelsen af deres Læses Antal er forskelligt, men hver for sig søger de med Dygtighed at forfægte de Tanker og Meninger, som de repræsenterer. Det er, som bekendt, efter den alfabetiske Orden: Sorø Amts Dagblad, Sorø Amtstidende, Sorø Folketidende, Sorø Socialdemokrat og Venstres Folkeblad. At de alle kan bestaa, er, forekommer det os, et Vidnesbyrd om, at der ogsaa paa dette Omraade er Liv i By og paa Land.

Vi har tilendebragt vor Vandring gennem Byen i vore Dage; den har kun ført os til større Institutioner, blevet til paa kommunalt eller privat Initiativ. Men udenfor dem og imellem dem har Aarene set en Række af Huse, Villaer, større og mindre Bygninger rejse sig. Et Blik paa Kommuneingeniørens Kort vil til fulde godtgøre det. Adskilligt har vi maattet forbigaa, men finder det dog naturligt her lige at nævne den over hele Landet kendte Virksomhed, Sorø Husholdningsskole, grundet 1895 af Fru Eline Eriksen og Fru Magdalene Lauridsen, nu ejet og ledet af Forstanderinde, Frk. E. Vestergaard; endvidere den af mange Sorøborgere højt værdsatte Sorø private Mellems- og Realskole (paa Frederiksvej), der har rundet de første 50 Aar og gennem alle dem har haft sin store Betydning for mange af Byens Børn, ikke formindsket efter at Frk. Annette Kaysen havde nedlagt sin »Pogeskole« for »Annetedrenge«. Nævnes burde vel ogsaa de to Steder, hvortil det aandelige Liv i Sorø koncentrerer sig – selvfølgelig ved Siden af Kirken – nemlig Sorø Missionshus »Bethania« (paa Frederiksvej), opført 1900 af Indre Mission, og Menighedshuset, opført 1910 i Forbindelse med Alderdomsboligen (se foran). Endelig Sorø Bibliotek (opr. 1853 paa Foranledning af Overlærer (senere Professor) F. Johnstrup), der nu har til Huse i »Herrernes Gaard« og Sorø Amts Musæum (opr. 1916), for Tiden installeret i »Gæstehuset«.

Men skulde vi dernæst følge vor Sædvane fra tidligere Tidsafsnit, skulde der efter denne Vandring gennem Byen følge en Gennemgang af Byens Borgere eller dog en Del – de mere fremtrædende, de mere bemærkelsesværdige – af dem. Dette skal vi imidlertid klogelig holde os fra. Dels vilde det let medføre, at Skildringen vilde svulme op og antage større Dimensioner, end forsvarligt er, men dels og navnlig finder vi det naturligt at fastholde det Synspunkt, at de, som endnu gaar lyslevende iblandt os, og som endnu ikke har afsluttet deres Virksomhed, ikke er overgaaet til Historien og maa vente med at se sig portrætteret, til de ikke er mere.

Et Fællestræk mener vi imidlertid at kunne fremholde, og vi er tilbøjelige til at tro, at de, der kortere eller længere Tid har levet i Sorø, har gjort en lignende Erfaring, og det er Fællesskabsfølelse. Det er vel ofte nok saadan, at i et mindre Samfund, hvor man langt anderledes kender hverandre end i en stor By, hvor man drukner i Mængden, der følger man i højere Grad hverandre i Glæde og Sorg. Rammes en af Ulykke, staar man ikke kold og ligegyldig som Tilskuere, og times der én en Glæde, tager man Del deri. Det kan godt være, at det, der nu peges paa, er Resultat af en gammel Sædvane, men muligvis har det dog ogsaa anden Grund, naar Flagene saa ofte hejses langs Storgade, hvad enten de saa kun naar halvt op eller de gaar til Tops. Og det kan være, at der er en Del Nysgærrighed blandet i, naar man har Trang til at faa at vide, hvorfor der nu flages. Men i mange Tilfælde vil det, naar man hører Grunden, bevæge en stærkt, fordi man kender og ofte har talt med de fleste og derfor vel ogsaa med dem, som Glæden eller Sorgen har ramt.

Og saa blot et Par Ord om Fremtiden. Hvorledes den vil tegne sig for Land og Folk, ved ingen. Det er mørke Tider, der i disse Aaringer gaar hen over Jorden, paa sine Steder ligesaa onde som da Verdenskrigen rasede for 20–25 Aar siden. Og paa en Maade er de værre, for dengang kunde man under al Krigens Gru og Jammer vente paa og se hen til det Øjeblik, da Fredsklokkerne igen kunde kime. Men nu kan man befrygte, at man staar foran et Tidsafsnit, der i hvert Fald trindt om paa Jorden vil være mere gruopvækkende end det, der under Verdenskrigen blev gennemlevet. Nu er det saaledes, at man har de truende Skyer, kulsorte Skyer foran sig, de nærmer sig maaske med større Hast, end man aner. Og skulde det, som kun kan sammenlignes med Ragnarok, bryde løs, hvorledes

vil da Fremtiden tegne sig for dem, der til den Tid lever her i vort Land og her i vor By? Ingen aner det, ingen kan spaa derom. Men det skal være vort Ønske til Slut, at den Fællesskabsfølelse, som vi gentagne Gange har sporet og peget paa under Skildringen af Sorø By gennem tre Hundrede Aar, altid maa være den fremherskende Følelse, at man da, som nu, maa føle Trang til at staa hverandre bi, lette Byrderne og læge Saarene for hverandre.

EJERLISTER

Paa de følgende Sider er optaget en Række Lister over Ejere af de vigtigste Gaarde (Huse) i Sorø gennem Tiderne. Som der er gjort Rede for tidligere i dette Værk, er der bevaret en Fortegnelse over alle Steder (Gaarde, Huse og Udhuse) i Byen fra 1682: Sorø Fleckis Grundtaxt (S. 30 ff.) og en nogenlunde tilsvarende fra 1736: Sorø Bys Bygningers Taxation (S. 54 ff.), og selvfølgelig har disse, der ogsaa giver Oplysning om Ejerne, været to faste Holdepunkter. Imidlertid faar man ikke gennem dem at vide, naar den enkelte blev Ejer af den paagældende Ejendom, og kan dette ikke oplyses paa anden Maade, hvad der desværre kun sjældent er Tilfældet, maa vi nøjes med at konstatere, at det ene eller andet af disse Aar sad denne eller hin inde med den enkelte Ejendom. Vi betegner dette ved at sætte det paagældende Aarstal i kritisk Klamme udfør det enkelte Navn. Desuden er der bevaret enkelte andre Lister, som vi har kunnet gøre Brug af, baade fra det 17de og det 18de Aarhundrede, saaledes Brandtaxationen fra 1761. Men ellers er Hovedkilden, der er øst af, Sorø Købstads Panteregistre og de forskellige Skøde- og Panteprotokoller, Auktionsprotokoller m. m.

Det er en Selvfølge, at i Tidernes Løb er der sket mange Ændringer med Hensyn til Grænserne for de enkelte Ejendomme, to Huse er købt af samme Mand, revet ned og bygget op som en Ejendom. En Redegørelse for alle saadanne Forandringer har vi ikke kunnet indlade os paa – det vilde kræve overordentlig Tid og bidrage til, at Værkets Omfang svulmede uforholdsmæssigt op. – Vi vælger at benævne de enkelte Ejendomme efter deres nuværende Ejere og ser bort fra de til forskellige Tider ændrede Betegnelser, Matrikelnumre m. m.

Til Tider har det været umuligt at indføre de Meddelelser, man kan uddrage af Skøde- og Panteprotokollerne, paa Ejerlisterne, idet man ikke kan se, hvor de hører hen. Vi skal som Eksempel nævne følgende to Opgivelser; saa kan det være, at andre kan faa bedre Held med at løse Gaaden eller knække Nødden.

Sorø Skødes og Panteprotokol 1738–74 oplyser:

Fol. 62 b: . . . *Johannes Siensen*, Borger og Bager i Sorø . . . skøder . . . til velagtbare *Christen Pedersen*, Borger og *Pottemager* her i Byen, en mig tilhørende Gaard, beliggende paa Realgade . . . imellem *Hans Erichsen Pottemagers* Gaard paa den ene og *Palle Ibsen Sadelmagers* Gaard paa den anden Side . . . til Gaden 14 Fag.
Sorø, ¹⁴/₄ 1746.

Fol. 102 b: . . . *Hans Erichsen* Borger og *Pottemager* i Sorø . . . skøder . . . til *Hans Henrich [Worm]* Borger og *Tobaksspinder* i Sorø . . . en mig . . . tilhørende Gaard . . . til Gaden 8 Fag . . . beliggende imellem *Mad. Niels Bentsens* tilhørende og nu af *Velædle Hr. Byfoged Knud Jensen* beboede Gaard paa den ene og *Christen Pedersen Pottemagers* Enkes Gaard paa den anden Side.
Sorø, ¹¹/₁₂ 1749.

Er der nogen, som kan angive, hvor paa Ejerlisterne disse skulde indføres?

Muligvis paa Løjtnant Simonsens og Urmager Langes Ejendomsliste.

Forøvrigt vil jeg, inden jeg giver de herefter følgende Lister fra mig, gjerne tilføje den fra Opgørelser kendte Forkortelse: S. E. & O. (salvo errore et omissione) ∴ Med Forbehold af (og Undskyldning for) en eller flere (ufrivillige) Fejl eller Udeladelser.

Storgades vestre Side

(fra Nord mod Syd).

Kbm. Chr. Petersens Ejendom.

- [1682] *Oluf Bager.*
[1736] *Jochum Eskilsøn.*
[1748] *Christen Petersen.*
[1755] *Christen Petersen.*
[1761] *Christen Pedersen, Borgerkaptajn († 1782).*
Enken Magdalene Catrine († 1784).
De foregaaendes Søn.
1784 *Axel Krøyer Petersen.*
^{24/5} 1798 *Købmand Christian Povelsen.*
^{13/10} 1826 *Spækhøker Nilaus Christiansen.*
Claus [skal vel være Nilaus] Christiansens Enke, Giørild
Kirstine, født Hiorhøi, tidligere gift Brynning.
^{31/12} 1833 *Købmand og eligeret Borger Niels C. Christensen.*
^{13/8} 1846 *Købmand Niels C. Christensens Enke Ane Smith (ved*
Testamente).
^{24/12} 1874 *Købmand Jens Hansen.*
^{16/9} 1875 *Mageskifte fra Jens Hansen til Vognmand Jørgen Hansen.*
^{10/1} 1878 *Købmand Hans Peter Julius Andersen.*
^{16/12} 1886 *Købmand Christian Poulsen.*
Chr. Poulsens Enke.
^{22/2} 1906 *Proprietær Vilhelm Poulsen.*
^{25/6} 1908 *Christen Petersen og Jens Chr. Steen Jørgensen.*
-

Postgaarden.

- [1682] *Tingskriver Hans Pedersen* (10 Fag) og
Christen Matzen i Pedersbørg (5 Fag).
[1736] *Johan Adolf Foss* (16 Fag).
[1748] *Johan Adolph*.
[1755] *Johan Adolph Foss*.
[1761] *Johan Adolf Foss* (15 Fag).
Lucie Radeløf, Johan Adolf Foss' Enke.
(1755) *Bertel Ortved* (hans Bo tages under [Konkurs]behandling
20/6 1786).
7/10 1786 *Christian Povelsen* (ved Auktion).
26/11 1788 *Christian Povelsen*.
Sophie Kruuse, Christian Povelsens Enke.
2/3 1833 *Johan Frederik Hoppe*.
30/8 1854 *Gæstgiver Frederik Wilhelm Hoppe*.
5/9 1861 *Frederik Julius Jørgensen* († 1889).
23,4 1891 *Andreassigne Jørgensen, f. Høyer*, F. J. Jørgensens Enke
(ved Skifteudskrift).
24/12 1891 Propr. *Marius Sophus Frederik Thorkilsen*.
21/12 1893 *Hotelejer Anders Christian Jensen*.
22/5 1919 *John Robert Victor Petersen*.
18/12 1919 *N. Lystrup Nielsen*.
18/5 1929 *N. Lystrup Nielsens Enke, Kristine Lystrup Nielsen* (ved
Skifteudskrift).
1/12 1934 *C. Daugaard Jensen*.
15/10 1937 *Hans Lock*.
-

Fr. Langes Ejendom.

- [1682] *Christopher Herforth* i København.
[1736] *Niels Bentzen Hald*.
Jochum Hamburger, Skomager.
Annicke Pedersdatter Bruun, sal. Niels Bentzens.
- ¹⁸/₄ 1755 *Niels Frøjerup*, l. Ladegd.
²/₅ 1755 *Johan Adolph Foss*.
Købmand Berthel Ortved.
- ⁷/₁₀ 1786 *Købmand Søren Povelsen* (ved Auktion).
Købmand Christian Povelsen.
Enkemadam Povelsen, Sophie Kruse.
- ²⁵/₉ 1835 *Justitsraad og Forvalter Povelsen, Kammerraad og Revisor Povelsen og Ritmester Printzen*.
- ³⁰/₅, ⁶/₆, ¹⁰/₆ 1844 *Assistent Søren Marenus Kruse*.
- ²⁵/₇ 1850 *Købmand Niels Christian Christensen*.
- ²²/₂ 1855 *Enkemadame Ane Christensen, f. Smith* (Testamente af ¹³/₈ 1846).
- ²⁷/₆ 1861 *Glarimester F. J. Jørgensen*.
Andreassigne Jørgensen.
- ²⁴/₁₂ 1891 *M. Thorkilsen*.
²/₆ 1892 *Urmager Carl Lange*.
¹¹/₇ 1907 *Langes Bo til Urmager Fr. J. Lange*.
-

Løjtnant W. Simonsens Ejendom.

- [1682] *Anders Peersen Backendorff*.
[1736] *Niels Bentzen Hald* († 1740).
^{5/11} 1749 *Johan Adolph Foss*.
^{12/12} 1750 Byfoged *Knud Jensen* († 1757).
^{23/12} 1758 *Jens Knudsen Thillerup*, Sognepræst til Magleby, foregaaendes Søn.
^{16/1} 1759 Byfoged *Henrich Jessen* († 1799).
^{23/5} 1776 *Sorø Købstads Fattigvæsen*.
^{4/4} 1781 *Søren Povelsen Kjærulff* († 1819).
^{23/11} 1814 Købmand *Petrus Generanus Povelsen* (1789–1829).
^{12/7} 1834 Købmand *Christian Povelsens Enke, Sophia Cruse* (1764–1838) (ved Udlægsbrev).
^{25/9} 1835 Justitsraad *Søren Kierulff Povelsen*, Kammerraad *Povel Povelsen* og Ritmester *Frantz Toxværd v. Printzen*.
^{12/6} 1841 Købmand *Niels Christian Christensen*.
^{13/8} 1846 Enkemadam *Ane Christensen, f. Smith* (ved Testamente).
^{14/12} 1855 Købmand *Søren Smith*.
^{20/5} 1897 Kammerraad, fhv. Kbm. *Smiths Arvinger* (Forretningsfører *J. G. Smith* i Kbh., Tømremester *N. C. C. Smith* i Kbh., Sagfører *Max Smith* i Odense, Kbm. *H. C. Smith* af Sorø) overtager Ejendommen.
^{28/4} 1910 Bagermester *Valdemar Peter Ibsen*.
^{12/5} 1931 *Valdemar Peter Ibsens Enke, Petra Olivia, f. Christensen*, nu i Ægteskab med *W. Simonsen*.
-

Apoteket.

[1682] <i>Lars Peersen, Skomager.</i>	<i>Oluff Peersen Handskemager.</i>	<i>Jens Larsen Murmester.</i>
[1736] <i>Christian Lavesen Liebst.</i>	<i>Frederik Mogensen Skomager.</i>	Sal. Jochum Haags Efterleverske, <i>Anna Christina.</i>
[1761] <i>Snedker Johan Andersen.</i>	<i>Skomager Johan Mejer.</i>	<i>Herman Henrichsen.</i>
Forvalter <i>Christian Hviid.</i>	^{11/12} 1765 <i>Skomager Niels Tarning.</i>	<i>Hans Tønder.</i>
<i>Hans Hartvigsen.</i>	^{11/12} 1767 <i>Garver Jens Pedersen.</i>	^{30/1} 1768 <i>Sadelmager Daniel d' Haan.</i>
^{11/12} 1767 <i>Murm. Jacob Frederik Klem.</i>	^{19/4} 1771 <i>Skomager Jørgen Larsen.</i>	^{5/12} 1776 <i>Sadelmager Thomas Christensen.</i>
^{26/1} 1778 <i>Klokker Johan Georg Voigt.</i>		^{8/7} 1780 <i>Murerm. J. Tiedemann.</i>
^{24/10} 1781 <i>Bager Niels Frørup Hase.</i>		
^{23/12} 1782 solgtes til	^{11/6} 1781 solgtes til	^{26/6} 1786 solgtes til

Apoteker Magnus Hosum Klein.

- ^{1/7} 1807 *Søren Christian Ørsted.*
^{21/12} 1811 *Hans Egede Glahn.*
^{23/1} 1851 *Henrik Christopher Glahn.*
^{14/12} 1893 *Harald Ulrik Viktor Clausen.*
^{9/8} 1917 *Carl Einar Norman Mogensen.*
^{5/6} 1927 *Arne Egrund Übelshäuser Stahl.*
-

Gæstehuset.

- [1682] *Hendrich Holst.*
[1683–84, 84–85] *Sr. Anders Kiellinghus i Kbhvn.*
[1736] *Johan Adolph Foss.*
^{11/3} 1748 *Sorø Akademi.*
-

Abraham Wuchters Gaard

(Haabet).

- [1682] *Sr. Abraham Wuchters i København.*
Lejer: sal. Daniel Wuchters Efterleverske.
[1736] *Michel Jørgens Schröder.*
Snedker Johan Peter Falch.
^{26/1} 1759 *Søren Jørgensen.*
1761 *Søren Jørgensen, Glarmester.*
^{12/12} 1787 *Prof. Møller Holst, Kbm. Søren Rosbjerg og Klokker*
Georg Voigt.
^{24/3} 1797 *Bager Espen Christian Lund.*
^{14/12} 1801 *Slagter Marcus Bertelsen.*
^{8/9} 1825 *Martha Bertelsen, f. Tverschou (v. Testamente).*
^{17/12} 1827 *Sorø Akademi.*
^{18/12} 1851 *Værtshusholder Lars Jensen.*
^{25/2} 1875 *Dennes Enke Karen Nielsdatter (v. Testamente).*
^{5/7} 1888 *Gæstgiver P. Frederiksens Enke, Kirsten, f. Jørgensen (v.*
Testamente).
^{21/8} 1890 *Gæstgiver Chr. Schærff (v. Giftermaal med foregaaende).*
^{24/8} 1899 *Jens Christensen.*
^{17/8} 1905 *Ole Christensen (v. Mageskiftebrev).*
^{15/7} 1909 *Jens Christian Jensen.*
^{1/2} 1912 *Urban Correll.*
Urban Corrells Enke Hilda Correll.
^{20/2} 1919 *Fritz Hilarius Correll.*
^{4/9} 1924 *O. C. Olsen.*
^{5/3} 1930 *H. C. Christensen.*
^{7/11} 1931 *C. W. Christensen.*
-

Kbm. Hjorths og Boghandler Nørballes Ejendomme.

- [1682] *Sophie Doctor Henrik Ernsts* (12 Fag).
Nicolai Raufn, Organist (8 Fag).
Hendrich Jochumsen.
Ridefogden Sr. Edvart Jensen.
- [1736] Justitsraad og Landsdommer *Johannes Christensen* (22 Fag).
- [1755] *Peter Bager*.
- [1761] Bager *Peter Runstrøm* (22 Fag).
Auktion holdes paa afg. *Christian Rotenborgs Stervbos*
Vegne.
- ^{8/9} 1764 Byskriver *Ove Elling*.
- ^{4/4} 1789 Ved 4de Auktion tilslagen *Panthaversken Jomfru Røese*.
- ^{23/9} 1789 Ritmester og Staldmester v. *Sorø Akademi Elias Witte*.
- ^{19/12} 1801 Borgmester *Reinholdt Jacob Klagenberg*.
- ^{1/4} 1802 *Sorø Købstads Skolevæsen*.
- ^{19/12} 1878 Boghandler *Carl Birch Haldkjær*.
- 33 a
- ^{17/12} 1896 Materialist *Fritz Ulrik Bülow*.
- ^{23/4} 1914 » *Sophus Hjorth*.
- 33 b
- ^{17/12} 1896 Boghandler *Alfred Edvard Vilhelm Madvig Clausen*.
- ^{2/6} 1928 Boghandler *Vagn Nørballe*.
-

Den tidligere Ministerbolig
(Oberstinde Fuchses Gaard).

[1682] Amtsskriver *Anders Lawsen* (12 Fag).
Tingskriver *Hans Pedersen* (6 Fag).

[1736] Sr. *Poul Schnabel*.

Fru sal. Oberst Fuchs' *Ellen Marie Luxdorff*.

^{12/10} 1747 *Sorø ridderlige Akademi*.

1761—65 Akademiets Inspektør *Svend Hurtigkarl*.

1767—72 Akademiets Medicus *Rudolph Buchhave*.

1772—73 Berider *Majoll*.

1773—85 Berider *Wittrog*.

1786—1815 Professor *Hans Nicolai Nissen* († 1815).

1818—61 Godsinspektør *Søren Kierulff Povelsen*.

(1832—33 nedbrudt. Den nuværende toetages Bygning opført).

Fra 1861 Første Sal: Aftrædelsesbolig for Undervisningsministeren. Lejebolig.

Stuen: Godsforvalterbolig (Beck, Finsen, Sarauw, Ostenfeld, Valeur). Lejebolig.

Herrernes Gaard.

- 1637 *Sorø Akademi* (skænket af Kongen).
1643 *M. Biørn*.
[1682] Magister *Peter Foss*.
[1683–86] Assessor *Laurits Foss*.
[1736] Landstingshører *Abroes Efterleverske*.
[1748] Landsdommer *Kraft*.
[1761] Justitsraad *Peder Kraft* († 1764).
Justitsraadinde *Birgitte Kraft*, f. *Borthuus*.
^{15/11} 1793 Dr. med. *Jens Bang*.
^{16/12} 1803 Doktor *Knud Nicolai Carstensen*.
Enkefru *Mette Margrethe Carstensen*, f. *Strætt*.
^{22/3} 1821 *Sorø Akademi*.
Øverste Etage: 1822–26 Skole, 1827–55 Aftrædelsesværelse
for Direktionen.
Nederste Etage: 1822–51 *Peder Hjort*, 1851–55 *J. H. Bang*.
^{20/12} 1855 Købmand *Peter Lauritz Ludvig Bang*.
^{16/10} 1902 Købmand *Viggo Erslev*.
Enkefru *Anna Amalie Erslev*, f. *Olsen*.
^{23/6} 1904 Købmand *Julius Frandsen*.
^{3/1} 1935 *A/S »Ejendommen Matr. Nr. 35 af Sorø Købstads By-
grunde«*.

Den nedrevne Del af »Herrernes Gaard«.

- 1637 *Sorø Akademi* (skænket af Kongen).
1645 Dr. *Kruck*.
[1682] Captain *Spormand* i København.
[1736] »sl. *Madame Schelderups* Gaard, som nu Arvingerne til-
hører«.
Landsdommer *Peder Benzon Mylius* (†1745).
[1748] *Magdalene Margrethe Mylius*, f. *Holmann*.
^{11/10} 1754 *Christian Ludvig Martini*.
^{14/12} 1767 *Rasmus Kierboe*.
^{23/11} 1779 *Slagelse Hospital*.
Nedrevet 1802.

Storgades østre Side

(fra Nord mod Syd).

Slagtermester Soelbergs Ejendom.

- [1682] *Lars Kleinsmed* (6 Fag).
 Sr. Mads Christensen (5 Fag).
- [1736] *Johan Adolph Foss*.
- ⁹/₆ 1741 *Gert Levin Eickhorn*.
 Anna Kirkeberg, Eickhorns Enke ægtede 1753
- [1761] *Købmand Søren Rosbjerg*.
 Søren Rosbjergs Arvinger: Caroline Rosbjerg og Espen Lund skøder
- ³/₈ 1790 til *Claus Bertram Christensen*.
- ¹/₅ 1839 *Ellen Dyrlund*, Claus Bertram Christensens Enke.
- ⁶/₉ 1839 *Købmand Niels Christian Christensen*.
- ¹³/₈ 1846 *Ane Christensen*, f. Smith (v. Testamente).
- ¹⁷/₉ 1874 *Chr. P. Knudsen*.
- ²⁸/₁ 1875 *Adolph Ludvig Høyer*.
- ¹/₂ 1877 *Chr. Heidemann*.
- ²⁹/₈ 1878 Heidemann til *Carl Mortensen* paa 22 a.
- ¹/₂ 1894 Carl Mortensen til *Chr. Heidemann*.
- ¹/₁₁ 1894 *J. Chr. Petersen*.
- ²²/₁₀ 1903 *Chr. Soelberg*.
- ¹⁵/₁ 1931 *Chr. Soelberg jun.*
-

Fru Malermester Carlsens Ejendom.

- [1682] *Jens Høy* (4 Fag).
Maren sl. *Søren Jensens Efterleverske* (5 Fag).
Henrik Ravn, Skræder i Kbhvn.
- ^{27/10} 1714 *Henrich Høyer*.
Hans Enke ægtede 1720
- [1736] *Poul Schnabel*.
- ^{28/7} 1741 *Marcus Mathiesen*, Negotiant i Sorø.
- ^{7/1} 1761 Købmand *Hans Hartvigsen*.
Sorø Akademi (ufyldestgjort Panthaver).
- ^{24/12} 1772 Bager *Christian Holm* (v. Auktionsskøde).
Christian Holms Enke *Ane Margrethe*, f. Rosbjerg, g. m.
Bager *Espen Christian Lund*.
Espen Christian Lunds Enke *Ane Margrethe*, f. Rosbjerg.
- ^{7/2} 1820 Stenhugger *Johan Christian Krause*.
- ^{30/5} 1821 Bagermester *Johan Georg Ferd. Burmester*.
Bagermester *Kellermann*.
Købmand *H. C. Møller*.
- ^{1/9} 1853 Bager *Johan Daniel Hitzmann*.
- ^{30/11} 1895 Hitzmanns Arvinger til Maler *Martin Carlsen*.
- ^{11/1} 1923 Malermester Carlsens Enke *Andrea Marie Carlsen*, f. Hanssen.
-

Skomager Jespersens Ejendom.

- [1682] *Niels Pedersen*, Feldbereder.
- [1683–84, 1684–85] *Henrik Bandtløs*.
- [1736] *Jep Hansen*, Feldbereder.
- [1761] *Jeppe Hansen*, Feldbereder.
- ^{24/12} 1776 Feldbereder *Henrik Ibsen*.
- ^{6/5} 1811 Hattemager *Peter Henriksen*.
Hattemager Henriksens Søn *Edvard*.
- ^{10/2} 1910 Træhandler *Julius Peter Nielsen*.
- ^{17/4} 1913 Julius Peter Nielsen til Skomagermester *Holger Johannes Jespersen*.
- ^{20/4} 1933 Skomagermester H. J. Jespersens Enke *Inger Marie Jespersen*, f. Jensen (v. Skifteudskrift).
-

H. C. Langkjærs Ejendom.

- [1682] *Jacob Hansen*.
[1683–84, 1684–85] *Augustinus Schierner*.
[1736] *Jesper Olufsen Bang*.
Niels Christensen, Snedker i Slagelse.
^{20/12} 1755 *Christian Holm*, Bager.
[1761] *Christian Holm*, Bager.
^{1/7} 1775 *Peder Christian Nysted*.
^{24/7} 1777 Cancelliraad *Sveistrup* [Panthaver].
^{25/9} 1777 *Peder Nysted*.
^{18/4} 1781 *Anders Hansen*.
Jacob Rasmussens Enke Marie Bang.
^{10/12} 1800 Skomager *Hans Christensen*.
^{18/12} 1804 Værtshusmand *Hans Christensen*.
Værtshusmand *Hans Christensens Enke g. m.*
Hans Jensen.
^{6/7} 1814 Snedker *Jacob Hansen*.
^{6/6} 1820 Snedker *Jacob Hansens Enke Maren Kirstine Povelsen*
(v. Skiftebrev) g. m.
^{15/11} 1821 Snedker *Fr. Hansen* (Vielsesattest).
Snedker *Fr. Hansens Enke*.
^{5/5} 1834 Sadelmager *Mogens Johansen Trautner*.
^{22/1} 1891 *William Trautner*.
^{23/12} 1915 Trautners Dødsbo til *Haandværkerbanken*.
^{23/4} 1925 *Banken for Sorø og Omegn*.
^{23/4} 1925 Sagfører *H. C. Langkjær*.
-

H. Mortensen & Søns Ejendom.

- [1682] *Lauge Nielsen Møller.*
[1683–84, 84–85] *Lauge Nielsen Møller.*
[1761] *Murermester Jochum Haase.*
^{24/7} 1764 *Christen Larsen Kræmmer.*
^{1/3} 1786 *Købmand Peter Freiesleben i Ringsted.*
^{6/10} 1789 *Murermester H. J. D. Tiedemann.*
^{11/6} 1790 *Andreas Stephensen Høyer.*
^{2/8} 1802 *Snedker Jacob Hansen.*
^{6/6} 1820 *Snedker Jacob Hansens Enke Maren Kirstine Povelsen*
(v. Skiftebrev).
^{15/11} 1821 *Snedker Frederik Hansen (Vielsesattest).*
^{13/4} 1834 *Snedker Frederik Hansens Enke Maren Kirstine Povelsen.*
^{29/7} 1841 *Snedker Hans Peter Hansen.*
^{14/3} 1849 *Købmand Frederik Ferdinand Bentzen.*
^{23/7} 1885 *Carl G. Nielsen.*
^{12/4} 1894 *Købmand H. Mortensen.*
^{11/12} 1913 *H. Mortensens Enke Anna Kirstine, f. Hansen.*
^{13/12} 1917 *H. Mortensens Arvinger til Marius Mortensen.*
-

N. J. Hansens Ejendom.

- [1682] *Jochum Illies Smed.*
[1736] *Christen Christensen Nørregaard.*
[1748] *Murmester Haase.*
[1755] *Jochum Haase.*
[1761] *Murmester Jochum Haase.*
Murmester Jochum Haases Stervbo.
^{28/2} 1784 *Søren Povelsen Kjærulff* (v. Auktionsskøde).
^{19/12} 1791 *Hans Jochum Tronier*, Borger og Købmand.
^{15/12} 1801 Byfoged *Mathias Møller.*
^{2/4} 1821 *Sorø Akademi*: Lektor Kielsen 1822 til 1831 – Lektor J. H. Bredsdorff 1831–† 1841 – Lektor V. Rothe 1841 til 1843 – konst. Lektor Mundt 1843 til 1848.
^{6/6} 1848 Glarmester *Frederik Julius Jørgensen.*
^{15/12} 1859 Købmand *Emilius Hansen.*
^{2/2} 1911 J. E. Hansen og Hustru, Louise Hulda Eulalia, f. Jessens Arvinger til *Ernst L. S. Hansen.*
^{18/11} 1920 Ernst Hansens Arvinger til *N. I. Hansen.*
-

Alfred Hees Ejendom.

- 1682 1. *Hans Mandius* i København (12 Fag).
2. *Peder Gabrielsen* (7 Fag).
- [1736] *Christen Christensen Nørregaard*.
- ^{30/9} 1754 Slagter *Hans Jensen Boyet*.
- ^{23/4} 1759 *Stephan Rasmussen Høyer*.
- ^{11/1} 1766 Købmand *Ole Sick*.
- ^{2/5} 1796 *Frederik Brasch* [af Hestemølle].
Frederik Brasch's Enke Inger Maria g. 2. Gang med
Brændevinsbrænder Joseph Schinkel.
- ^{14/12} 1812 Købmand *Christian Rasmussen*.
- ^{26/7} 1813 *Jørgen Obel*.
- ^{27/7} 1827 Justitsraad, Byfoged *Gyldenfeldt*.
- ^{25/11} 1827 Slagter *Søren Sørensen*.
Elise Georgine Sørensen, f. *Ulrich*.
- ^{16/5} 1872 Slagter *Draminsky*.
Draminskys Enke.
- 16 a
- ^{22/12} 1904 *Alfred Hee*.
- 16 b
- ^{17/6} 1886 *Jul. Olsen, L. V. Andersen* og *H. C. Smith*.
- ^{4/4} 1889 *J. S. Haslund*.
- ^{5/6} 1911 *Vald. Haslund*.
-

J. S. Haugaards Ejendom.

- [1682] *Laurs Persen*, Skomager (7 Fag).
Anders Rasmussen, Skrædder (7 Fag).
[1736] *Poul Schnabel*.
[1761] Pottemager *Rasmus Ibsen Lund*.
^{11/2} 1796 *Søren Povelsen Kjærulff*.
^{7/12} 1797 Pottemager *Jochum Dübiger*.
Pottemager *Jochum Dübigers Enke* g. 2. Gang med
Hans Peter Piil.
^{29/4} 1837 *Arnt Johan Piil*.
^{27/10} 1881 A. J. Piils Arvinger til Konditor *Rasmus Christensen*.
^{22/6} 1899 Kbm. *J. S. Haugaard*.
^{19/10} 1929 *Johannes Clausen*.
-

Farver Sørensens Ejendom.

- [1682] sl. *Jens Skomagers Arvinger*.
[1694 Ildebr.] *Christen Murmester*.
[1736] *Peter Palle Udrider*.
[1761] *Hans Ibsen Slagter*.
Værtshusholder *Anders Ibsen* († 1792).
Anders Ibsens Enke, Karen Tempermann.
^{24/12} 1795 *Johs Stephansen Høyer*.
^{16/12} 1836 Farver *Jens Pedersen*.
Farver *Pedersens Arvinger*.
^{24/12} 1896 Farver *Niels André Sørensen*.
^{21/4} 1937 *Adda Henny Bøgh Olsen* (v. Skifteudskrift).
-

H. A. Hansens Ejendom.

- [1682] *Niels Laursen Kræmmer.*
[1694 Ildebr.] *Jacob Stub.*
Fru Birgitte Holst, Hr. Kammerjunker Chorbiacs i Kbh.
[1736] *Michael Lauritzøn, Bager.*
^{15/1} 1742 *Mad. Anneche, sal. Niels Bentzens.*
Hans Henrik Smell (begr. 1759).
^{16/12} 1755 *Peder Jensen, Garver.*
Peter Meyland.
Tømmermand *Anders Petersen.*
^{18/11} 1802 *Peter Severin Bredahl.*
^{20/6} 1811 Landmaaler *Jens Siensen.*
^{8/3} 1835 Bager *Nicolai Vilhelm Siensen* [af Hjorteballe pr. Vejle].
^{20/9} 1845 Købmand *Jacob Wulff Høyer.*
^{5/10} 1853 *H. A. Hansen.*
^{18/1} 1900 Købmand *Urban Hansen.*
^{4/10} 1935 Købmændene *Sven Hansen og Just Hansen.*
-

H. A. Hansens Ejendom.

- [1682] *Hans Laursen*, Kapellan, 10 Fag 2 Et. [1694 Ildebr.] Jacob Stub.
Margrethe, sl. Jens Christensens, 18 Fag 2 Et. [1694 Ildebr.] Mag. Blichfeldt i Ringsted.
Fru Birgitte Holst, Hr. Kammerjunker Chorbiacs i Kbh.
- ^{29/4} 1730 Mad. *Kierstine Holst*, afgangne Vitus Brochs Enke.
[1736] Major *Johan Broch* og *Medarvinger*.
- ^{18/7} 1737 Amtmand *Thomas Lillianschiold*.
- ^{20/10} 1745 Fru *Anne de Stockfleth*, sal. Oberst von Brüggemanns Enke.
- ^{9/4} 1753 *Sorø Akademi*.
Jens Kraft 1746—65 — Jon Erichsen 1760—68 — Gerhard Schjøning 1768—73 — Caspar Abraham Borch 1773—1805 — Geheimeraadinde Brandt (Lejer) 1805 — Forvalterbolig: Kammerassessor Thiele 1813—17 Enkebolig for Fru Thiele 1817—22 — Direktør Erik Gjørup Tauber 1822—27 — Amtmand C. A. Stemann 1827—31 — Lektor Kielsen 1831—34 — H. F. J. Estrup 1834—37 — Lektor Kielsen 1837—46 — Lütken 1846—55.
- ^{14/12} 1855 Købmand *H. A. Hansen* (v. Auktionsskøde).
- ^{18/1} 1900 Købmand *Urban Hansen*.
- ^{4/10} 1935 Købmændene *Sven Hansen* og *Just Hansen*.
-

Bankens Ejendom.

- [1682] *Johan Broch*, kg. Maj. Major.
- ^{12/6} 1734 Parykmager *Elias Bang*.
- ^{15/10} 1755 *Hans Jokum Winge*.
- ^{11/12} 1769 Bager *Nicolai Siemsen*.
- ^{12/6} 1810 Landmaaler *Jens Siemsen*.
- ^{24/6} 1813 Frk. *Charlotte Amalie Scheel*.
- ^{12/9} 1872 *Det Scheelske Enkesæde*.
- ^{9/10} 1919 *Banken for Sorø og Omegn*.
-

Træhandler Christoffersens Ejendom.

- 1655 Sorø Akademi sælger til Professor *Georg Witzleben* (Sorø I, 315).
- ²/₇ 1674 Doktor og Professor *Georg Witzleben* Skøde til *Jens Christensen Badskær* i Sorø.
- ⁴/₁₁ 1674 Doktor *Georg Witzleben* Skøde til Professor *Hieronimus Weitzius*.
- ²⁹/₄ 1680 Capitain *Henry de Fischer*.
- ²¹/₁₀ 1700 Assessor og Forstander ved Sorø Skole *Lauritz Foss*.
Fornævntes Enke *Barbara Pedersdatter Rosenberg*.
- ¹⁹/₂ 1704 Sognepræst i Tersløse *Lauritz Jacobsen*.
- ⁷/₅ 1709 *Barbara Sørensdatter*, afg. Hr. [?: Pastor] *Lauritz Barchmann* i Herfølge.
Johan Adolph Foss.
- ²⁸/₁₁ 1726 Barberer [?: Chirurgus] *Johan Friderich Brauer*.
- ²⁵/₆ 1740 Sognepræst *Hans Friderich Tambs*.
- ¹²/₇ 1747 *Sorø Akademi* (gennem 100 Aar Præstebolig).
Beboedes 1747—1757 af Dr. theol. *Peter Frederiksen v. Haven*.
1757—1759 » Professor *Lars* eller *Laurits Gram*.
1759—1760 » *Christian Michael Christiansen Rottbøll*.
1760—1764 » *Jacob Christian Pingel*.
1765—1779 » *Johan Ludvig Christian Børgesen Pontoppidan*.
1779—1798 » *Christian Mortensen Møller Holst*.
1798—1848 » Dr. theol. *Mogens Sommer*.
1848—1850 » Dr. phil. *Frederik Ludvig Bang Zeuthen*.
- ⁸/₁₁ 1850 Magister [?: Dr. phil.] *Frederik Ludvig Bang Zeuthen*.
- ⁸/₁ 1858 Blikkenslager *Johan Gottfred Becker*.
- ¹²/₁₂ 1862 Beckers Enke *Ane Cathrine Laurine* sidder i uskiftet Bo.
- ²⁶/₉ 1877 Blikkenslager *Christian Adrian Jørgensen*.
- ¹⁰/₁ 1918 Frk. *Anna Sophie Jensen*.
- ³/₄ 1919 Træhandler *Jens Christoffersen*.
- ¹²/₇ 1930 Træhandler *Jens Christoffersens* Enke, *Emma Elise Kirstine Christoffersen* (v. Skifteudskrift).

Urmager Sørensens Ejendom.

- [1682] *Sophia Faber*, sal. Dr. Henrich Ernsts.
[1736] Byskriver *Ferdinand Vilhelm Thaae*.
Catrine, sal. Byskriver Thaaes.
- ¹⁶/₁₀ 1738 Fru *Henrica Anthonette Lillianschiold*, sal. Oberst Cou-
cherons.
Sognepræst *Hans Frederik Tambs*.
- ⁸/₁ 1745 Mad. *Cathrine Susanne Nyegaard*, sal. Hr. Jørgen Ham-
mers, Slaglille.
- ¹⁰/₁ 1754 *Christen Madsen Homan*.
- ¹⁹/₉ 1754 Skræder *Hans Jensen Breum*.
- ²²/₁ 1760 Danssemester *Johan Frederik Schübeler*.
- ¹⁶/₆ 1782 Justitsraadinde *Karen Schytte*, f. Stæhr.
1791 Enkesæde.
- ²³/₁₂ 1818 Urmager *Joh. Fred. Christoph. Hoppe*.
- ⁸/₄ 1821 *Sorø Akademi*.
- ²⁷/₃ 1850 Musiklærer *Julius Theodor Borup*.
- ¹⁰/₁ 1861 Guldsmed *Peder Christian Christensen*.
- ³⁰/₃ 1902 Urmager *Hans Christian Tersløse*.
- ⁸/₁ 1925 Urmager *Johannes Sørensen*.
-

Guldsmed Jensens Ejendom.

1682 *Christen Lauremberg.*
Hans Erichsen, Pottem.

I

- ²²/₁₁ 1724 *Gunder Mortensen.*
²³/₁₂ 1744 *Peder Tøgersen Hvass.*
Else M. Eggers, g. Hvass.
⁷/₈ 1748 *Joh. Wilhelm Gerhardt.*
¹¹/₁₂ 1767 *Skomager Hans Tønder.*
²⁶/₇ 1769 *Skræder Niels Niemand.*
⁸/₁ 1778 *Jørgen Chr. Grønberg.*
³¹/₅ 1780 *Chirurgus S. S. Mörch.*
¹²/₂ 1783 *Johannes Salgreen.*
¹⁴/₂ 1786 *Søren Poulsen Kierulf.*
²²/₁₂ 1795 *Vejpiqueur Ole Nielsen.*
²⁰/₁₂ 1815 *Konsumtionsforv. C. A.*
Warming.
¹⁰/₁₂ 1824 *Konsumtionsforv. H. F.*
Warming.
¹²/₇ 1834 *Skrædermester Friis.*
¹⁰/₁ 1846 *Bagerm. Olavus Solberg.*
²⁷/₁₀ 1849 *Bogb. A. F. W. Koop.*
¹¹/₇ 1878 *Kbm. Mads Hansen.*
²⁶/₆ 1890 *Bager H. Due.*
²/₅ 1918 *Guldsmed Fred. Jensen.*

II

- [1736] *Jochum Gabte.*
[1748] *Poul Petersen, Skræder*
[1761] *Snedker Søren Breum.*
⁶/₁₁ 1782 *Oberstlieutenantinde*
Luther.
¹³/₆ 1799 *N. D. Riegels.*
¹/₁₂ 1802 *C. A. Warming.*
³/₆ 1834 *Kæmner M. Kjolbye.*
¹¹/₁₂ 1840 *Marg. Kjolbye, f. With.*
²⁵/₁ 1845 *Bogb. A. F. W. Koop.*
¹¹/₇ 1878 *Kbm. Mads Hansen.*
²³/₆ 1892 *Guldsmed Fr. Jensen.*

P. F. Hansen og H. P. Christensens Arvingers Ejendom.

- [1682] *Mag. Sebastian Lauremberg.*
[1736] *Byens Fattige.*
^{16/9} 1748 *Christen L. Martini.*
^{18/12} 1754 *Jørgen Larsen, Skomager.*
Geheimeraadinde Barner, Elisabeth Tugendreich, f. v. Gram-
bow (1732–1777).
^{30/12} 1775 *Hans Larsen.*
Piqveur Ole Nielsen.
^{17/12} 1795 *Ernst Wichmann, Kælderskriver.*
^{18/6} 1801 *Justitsraadinde Severine Dorothea Dinesen.*
^{19/12} 1805 *Professorinde Bolette Steenstrup.*
^{24/6} 1811 *Generalmajor Jørgen Friderich Castenschild.*
^{11/12} 1811 *Kmhr. Adam Gottlob von Krogh.*
^{13/8} 1814 *Distriktskirurg Søren Wendelboe.*
^{26/3} 1851 *cst. Distriktslæge Rasmus Bruun Bojesen.*
^{23/1} 1879 *Bojesens Arvinger sælger til O. Chr. Poulsen.*
^{20/6} 1901 *Sønnen Alfred V. E. Poulsen (Avep.) i Buffalo overtæ-*
ger den.
^{23/12} 1920 *P. F. Hansen og H. P. Christensen.*
^{23/3} 1929 *P. F. Hansens Arvinger (den ene Halvdel).*
^{1/12} 1933 *H. P. Christensens Arvinger (den anden Halvdel).*
-

Regensen.

- [1682] Magister *Albrecht Meyer*.
[1736] Fru sl. Landsdommer *Deichmann*.
Margarethe Deichmann.
[1761] afg. Jomfrue *Deichmanns* Stervboes Gaard.
1763 *Anne Cathrine Wulff* indsat til Enearving.
^{12/12} 1763 Sr. *Jørgen Frederiksen* paa Sorø lille Ladegaard.
Commerceraad Titchen.
^{26/2} 1775 Lieutenant *Andreas von Titchen* ved Kongens Rgmt. t. Fods.
^{15/3} 1775 Oberstlieutenantinde de Tønsberg, *Christiane Frederikke de Hagedorn*.
^{18/11} 1790 Pastor *A. F. Rachlev* i Snoldelev.
^{9/7} 1793 Generalmajor *J. F. Castenschiold* m. fl.
^{24/3} 1797 Professor *Hans Nicolai Nissen*.
^{10/2} 1811 Generalmajor *Christian Wilhelm Baron de Guldencrone*.
^{5/7} 1820 Generalinde *Daniele Claudine, Baronesse Guldencrone*.
^{5/7} 1820 Farver *Carl Svennecker*.
^{22/3} 1821 *Sorø Akademi*.

Scavenius Stiftelse.

- [1682] *Mads Christensen*.
^{28/5} 1695 Organist *Nicolai Rafuen* i Sorø.
[1713] *Jørgen Castan*, Sognedegn for Gyrstinge og Flinterup.
[1713] *Jens Poscholan*, Sognepræst for Sorøe, Pedersb. og Kindert.
Jens Poscholans Stervbo.
^{12/4} 1741 *Envold Christensen Kieldberg* paa Sorø Ladegaard.
Hans Enke, Ida Sophia, sal. *Envold Kieldbergs*.
^{7/4} 1747 Klokker *A. C. Bang*.
^{30/6} 1757 Snedker *Johan Ditlev Lembcke*.
^{31/3} 1762 Chirurk *Johan Wilhelm Gerhardt*.
1777 Byfoged og Birkedommer *Henrich Jessen*.
^{15/12} 1794 *Søren Johansen Lund*, Tømrermester.
^{1/1} 1801 Værtshusholder *Andreas Kretzschmer*.
^{22/7} 1812 Lieutenant *Carl Friderich Linderstrøm*.
^{13/7} 1816 Snedkermester *Jacob Hansen*.
^{12/9} 1823 Postmester *Johan Christopher Schnabel*.
Postmester Schnabels Enke.
1829 Etatsraad *Jacob Mandix* († 1831).
1831 *Lucie Mandix* og *B. S. Ingemann*.
1833 Director *Hector Frederik Janson Estrup*.

Trautners Gaard.

- [1682] Magister *Jacob Klöcker*, Sognepræst.
Krigsraad og Amtsforv. *Jochum Friderich Roede*.
- ¹⁶/₇ 1728 *Sorø Skole*.
- ⁹/₁₀ 1730 Mons. *Poul Schnabel*.
[1736] *Peder Tøgersen Hvass*, Ridefoged.
- ²⁴/₃ 1744 Kammerraad, Krigs- og Landkommissær *Jørgen Willumsen*.
[1748] Kammerraad *Willumsen*.
[1755] Justitsraad *Willumsen*.
[1761] Justitsraad *Willumsen*.
Oberførster Urban Willumsen og *Villum Willumsen*.
- ¹¹/₆ 1771 Madame *Christiane Friderica Paltz*, Enke efter Sognepræst
Drejer til Avnslev og Bovense.
Rudolph Buchhave, Dr. med., Læge ved *Sorø Akademi*
1767–76, g. m. *Christiane Drejer*, f. *Paltz*.
- ²⁰/₃ 1782 Geheimeconferentsraadinde *Theresia Sophie Reitzenstein*,
f. v. *Zedwitz* (1713–99).
- ⁷/₃ 1799 Skænket til Stiftsdame i *Vallø Frk. Margrete Helene Trolle*.
- ²⁸/₁₁ 1799 Kammerjunker *Jacob August Castenschiold*, Borgmester
og Byfoged i *Korsør*.
- ³/₉ 1803 Generalmajor *Jørgen Frederik Castenschiold*.
Generalinde *Johanne Vilhelmine von Castenschiold*, f. *Grev-*
venkop.
- ¹³/₂ 1821 Oberst *August Joachim Frederik Pentz*, g. m. foregaaendes
Datter.
Oberstinde *Hermannine Pentz*, f. *Castenschiold*.
1847 *Sadelmager Magnus Johansen Trautner*.
- ²³/₄ 1891 Garver *Nicolai Trautner*.
- Nordlige Del:
- ¹⁶/₃ 1919 Skænkes v. Testamente af ²⁵/₁ 1913 Matr. N. 77 d. til et
Legat under Navn af »*Mogens Johansen Trautner* og *Nico-*
lai Trautners Haandværkerlegat«.
- 1924 *Sorø Haandværker- og Industriforening til Landpost Lau-*
ritz Christensen.
- Syddige Del:
- ²⁴/₄ 1919 *Trautners Arvinger til H. F. O. Sibbern*.
- ²/₁₁ 1922 *H. F. O. Sibbern til I. E. Damkier Petersen*.
- ²¹/₂ 1922 *I. E. Damkier Petersen til Rasmus Anthonsen*.

Rosenørns Gaard.

Kammerjunker *Dechorbiac Lavalese*.

Chirurgus *Lorentz Jensen Øegaard*.

Sophie Cathrine sal. *Lorentz Øegaards*.

Fru Majorinde *Schröder*, *Magdalene Søbøtker*.

Svigersonnen *Johan Lieme*, Sognepræst til Roskilde Frø
kenkloster og Himmelev.

^{11/12} 1750 Sadelmager *Peder Bech*.

^{13/6} 1752 Taffeldækker *P. C. Horn*.

^{28/12} 1772 Skræder *Johan Christoph Sauerbrey*.

^{18/7} 1805 Murmester *Johan Gotlob Kusitzky*.

^{9/1} 1811 Forpagter *Michael Rasmussen*.

^{13/8} 1814 Oberst *Wilhelm Bibow* († 1837).

^{11/6} 1817 Overkrigskommissær *Johan Christian Fich* († 1864).

^{20/12} 1823 Fru *Frederikke Dannemand*.

^{5/7} 1830 Generalkrigskommissær *Peter Otto Rosenørn* († 1847).

^{5/5} 1848 Overtager Akademiet den som ufyldestgjort Panthaver.
Sorø Akademi.

Urnes Gaard.

- ⁶/₂ 1733 Auktionsskøde til *Mogens Hachsen* († 1752).
²⁹/₁₁ 1752 Cantor og Klocker til Sorøe Kirke Mons. *Andreas Bang*.
¹⁰/₆ 1766 Skøde fra Madame Anna Maria sal. Bangs til General-
krigskommissær *Magnus Beringschiold*.
¹²/₉ 1777 Skræder *Johan Christian Sauerbrey*.
²⁰/₄ 1787 Professor *Thomas Riese* fra Kvindherred.
²³/₃ 1790 Kaptain og Landinspektør *Axel Juel*.
¹¹/₉ 1802 Fuldmægtig *Hans Holberg* (for 1450 Rdl.).
¹⁴/₆ 1810 Geheimeconferensraad *Christian Urne*.
²⁴/₆ 1824 Auktionsskøde til *Sorø Akademi* (læst ¹¹/₈ 1825).
-

Tegnemester Troels Pedersens Gaard.

- [1761] *Berendt Friderichsen*.
²⁵/₆ 1765 Fru Professorinde *Schlegel*, antag. *Johanna Sophia Niordt*
(f. o. 1730, † ²²/₅ 1774).
¹²/₁₂ 1765 *Georg Friderich Heinemann*, Berider.
Berider *Georg Friderich Heinemanns Enke, Anna Elisabeth*
Heinemann.
¹¹/₆ 1777 Tegnemester *Troels Pedersen*.
²⁶/₂ 1815 *Troels Pedersens Enke, Mette Sophie Pedersen* (v. Dekla-
ration).
¹¹/₉ 1826 Geheimelegationsraad, Ministerresident og Ridder *Peder*
Pedersen.
²⁵/₁₁ 1834 Enkemadam *Rosine Elisabeth Warming*, f. v. *Tillisch*.
²⁸/₆ 1849 Tømrermester *Johan Gottlieb Roessler*.
¹⁷/₈ 1871 *J. G. Roesslers Enke, Grethe Rasmine*, f. *Hansen*.
⁸/₁₁ 1888 *Roesslers Enke til Slagter Larsens Enke, Rosine Vilhel-*
mine Larsen, f. *Roessler*.
²⁹/₆ 1916 *Rosine Larsen til N. Bendtsen Hansen*.
¹⁵/₅ 1924 *N. Bendtsen Hansen til Peter Ludvig Colding*.
²⁹/₁₀ 1925 *Jens Peter Larsen*.
-

NAVNELISTE

	Side
Aaris, C., Købmand	257
Abrahamsen, Karen, Frk.	322
Abroe, Landstingshører	42 ff.
— Madam	76
Absalon	295
Alberti, C. C.	272 f.
Almer, Sprogmeister... ..	80
Alsinger, K. A., Sognepræst	301
Anders Jacobsen, Skræder (1694)	38
Anders Ollesen, Borger (1694)	40
Anders Rasmussen, Borger (1694)	40
Anders Rasmussen Skræder (1694)	40
Andersen, F. V., Provst	281
— Hans Chr., Malerm.	251
— Jes Møller, Overlærer... ..	284
— M. P., Postmester	277
— Valdemar, Forretningsf.	255
— W., Maskininspektør	269
Anders Skomager	25
Anna Slagters	38
Anthoni Bartholomeus i Osted Kro	51
Assens, Adjunkt	169, 214
Baller, V., Dommer	313
Balslev, J. L. Sognepræst	301
Bang, Anders, Kantor og Klokk ker	63, 93, 128 f.
Bang, Jens, Dr. med.	81
— J. H., Overlærer... ..	206
— P. L. L., Købmand	206
Barbara Sørensdatter, g. Barch mann	38
Basedow, Johan Bernhard	80
Becher, Blikkenslager	203
Beck, Kammerraad	176, 179
Bech, Jægermester	170
Bendix Sporemager (1645)	26
Bentzen, Købmand	202
Berg, Claus	297
Beringskjold, Magnus	93 f.
Bertelsen, Marcus, Slagter	207
Berthelsen, Mathias... ..	142
Bestenbørstel, Hofjunker	50, 76
v. Bilderbeck, Anna Catharina	27
Bippen, Oberst	42
Birch, Jens, By- og Birkeskriver	74, 75, 250
Biørn, Hører	50
Bjørn Sørensen, Mester... ..	27
Blicher, P. B., Adjunkt... ..	212
Blichfeldt, Provst, mag.	40
Bohne, Tømremester	180
Bojesen, Domenico, Postm.	214, 276
— E. F. C., Rektor... ..	167, 213 f.
— R. B., Distriktslæge	211, 238, 254
— V., Forpagter... ..	272
Borch, C. A., Professor	84
Borgsø, E., Kæmner	251
Braæs, P. E., Postmester	276
Brauer, Johan Friderich, Barber	50, 75
Bredsdorff, J. H.	305
Broch, Regimentskvartermester	44
Brun, Anneche Pedersdatter, g. m. Niels Bentzen Hald	65

	Side		Side
Buchhave, Rudolph, Dr. med.	80, 82 f., 96	Draminsky, Slagter	209
Buchwald, B. B., Sognepræst... ..	299	Eggers, Else Marie, g. m. Peder	
Burser, Esaias	81	Thøgersen Hvass	74
— Joakim	25, 81	Ehlers, Sagfører	262
— Johannes	81	Eich, Holger, Købmand... ..	258
Busch, C., Jægermester... ..	217	Eichhorn, Gert Levin, Købmand	
Bülow, Johan	129	67, 70, 73, 76, 89	
Carstensen, Knud Nicolai, Dr.		Eide, F. C.,	236, 255 f., 285
med.	81, 143, 206	Elling, Ove, Byskriver (1760)	250, 276
Caspersen, Peder, Drejer	114 f.	Elnegaard, Karl, Redaktions-	
Castenschiold, Jacob August... ..	96, 214	sekretær... ..	264
— J. F.... ..	214	Enkebølle, Kammerraad	214
Chorbiac de Lavalese, Kmjkr.	244	v. Eppingen, Oberst	42 ff., 63
Christen Murmester, Borger		Eriksen, Eline, Fru	328
(1694)	40	Ernst, Henrik, Prof., Dr.	25, 27
Christensen, Anders, Dr. med.	81	Erslev, Viggo, Købmand... ..	206, 269
— Ane, f. Smith		Estrup, H. F. J., Lektor	205, 213
202, 221, 222 f.		Faber, Sofie, g. Ernst... ..	38, 41
Christensen, Claus Bertram, Køb-		Finsen, Godsassistent	256
mand... ..	89, 137, 142 248	Flor, C. E., Prokurator 170, 259, 261	
Christensen, Hans, Skomager... ..	158	Foss, Johan Adolph 50, 66, 67, 72, 76	
— Johannes, Landsdom-		— Mathias Georg, stud. jur.	
mer	50, 76, 80	og phil.	71
Christensen, Mads, Byfoged		Foss, Niels, Rektor	42
(1682)	243 f.	— N. M., Sognepræst	299
Christensen, P., Fabrikant... ..	32	Frandsen, Julius Borgmester 206, 250	
— P. C., Guldsmedem... ..	221	Frederik II	302
Christian Clausøn	38	— III	28, 303
Christian IV	16 ff., 20, 22 f., 303	— IV	49
— VI	304	— V... ..	114 f., 140, 304
— VII	193	— VI	305
— VIII	254	— VII	310
— Prins (Chr. IX)... ..	168	— Kronprins (Fr. VI)... ..	144
Christiansen, A. P., Entreprenør... ..	250	Frederik Frandsen, Borger (1694)	40
Christoffersen, L., Gaardejer... ..	310	Frederik Pottemager (1694)	38
— Træhandler... ..	203	Freuchen, C. A.	167
— Enke efter Træh. 41		Fribert, O. S., Dommer... ..	313
Claus Sadelmager	26	Friedenrich, J. C., Sognepræst	299
Clausen, Dan, Købmand	40	Friis, Smedemester	269
Claussen, G., Postnester	277	— Vilhelm Hansen, Skomager 111 f.	
Damkier, Julie, Frk... ..	277	Frydensberg, Kvæstor... ..	178 f., 191
Dannemand, Bente Frederikke, Fru 94		Fuchs, Oberstløjtnantinde... ..	50, 76
Danneskjold-Samsø, F., Overhofm.		Gad, Henrik, Overlærer	212
55, 56, 115, 117		Gerhardt, Johan Wilhelm,	
Daugaard, Biskop	205	Chirurg... ..	74, 87
Deichmann, Landsdommer... ..	75	Glahn, Birgitte, Frk.	307
v. Donop, Oberst... ..	42	— Heinrich Christopher,	
		Apoteker 80, 208, 238, 258, 268	

	Side		Side
Glahn, H. C., Sognepræst	300	Hansen, H. A., Købmand	
— Hans Egede, Apoteker 80,	208	40, 203, 217, 221, 257	
— Fru Apoteker	170	— P., Kæmner	170
Gram, L. N., Sognepræst	300	— P. F., Borgmester 32, 250,	322
Groothoff, Amtmand	218	— Sven, Købmand	250, 255
Grüner, Johan, Skomager-		— S. P., Førstelærer	283
mester	218, 256, 259	Haslund, Bogbinder	40
Guldberg, Dines, Skoleholder... ..	130	Hauch, Carsten	80, 203, 207, 305
Güldenchrone, C. V., Baron... ..	205	v. Haven, P. F., Sognepræst... ..	300
Gyldenfeldt, H.H., Byfoged (1820)	249	Haxthausen, Overhofmester,	
Gyldenløve, Christian Ulrik	18	Greve	145 f., 153, 183
— Hans Ulrik	18	Hee, Alfred, Købmand... ..	209
Gøde, Søren, Borger (1694)	40	Heegaard, fhv. Isenkræmmer ...	214
Haag, Madam	75	Heiberg, C. C., Konsumtionsforv.	153
Haase, Jochum, Murmester	56	— Adjunkt... ..	240, 259
Hachsen, Henrich, Hr. i Stockholm	63	Heidemann, Chr., Købmand	
— Magnus, Gouverneur		233, 257, 264, 277	
i Guinea... ..	63	Heinemann, Georg Friderich,	
— Anna Chatrina,		Berider	95
g. Londemann	62	Heise, Peter, Musiklærer	217
— Mogens		Henderson, Fox, & Co.	272 f.
50, 60 ff., 66, 70, 75, 76,	103	Hendriksen, Jacob, Hattemager... ..	221
Hage, Ville	217	Henriksen, Sognefoged i Munke-	
Hagen, C.	171	bjærgby... ..	261
Hald, Niels Bendtzen, Købmand		Hermansen, Hilda, Fru	250
(1710)... ..	42 f., 50, 51, 64	Hertzog, Ritzemester	80
Hammer, L. J., Sognepræst	299	Hitzmann, J. D., Bagermester	
Hans Ibsen Vognmand (1645) ...	26	175, 202, 221	
Hans Laursen, Sognepræst (1682)	38	Hjarup, A., Bankdirektør... ..	250
Hans Pedersen, Tingskriver ...	39, 41	Hjort, P., Professor	158, 206
Hans Staffensen, Forstander for		Hjorth, S., Købmand... ..	41, 203, 324
Sorø Skole... ..	18	Hoff, Arne, Musæumsassist.	313
Hansdatter, Maria, g. m. Mogens		— B., Adjunkt	180 f., 241 f.
Hachsen... ..	61 ff.	Holberg, Hans, Fuldm....	137 143, 217
Hansen, A., Slagteridirektør... ..	327	— Ludvig... ..	296 f., 304
— Alfred, Købmand... ..	250	Holst, B. D., g. m. Mads Chri-	
— Carl, Malermester	250, 319	stensen	244
— Carl J., Politimester... ..	313	— C. Møller, Sognepræst	
— Emilius, Købmand,		88, 145, 300	
202, 209, 257, 259		— Hans Pedersen, Byskriver	
— F.C.C., Arkitekt 205, 319 f.,	324	(1690)... ..	250
— J. E., Købmand	221	Holsteen, C. F., Malermester... ..	221
— F. P., Bagermester	250	Holstein, Johan Ludvig, Over-	
— Gottlieb Vilhelm, Første-		sekretær	115
lærer... ..	136	Hoppe, Gæstgiver	158, 175
— H. P., Vielsted	310	Hoppe, T. A., Amtmand... ..	213, 236
— Jacob, Konsumtionsfor-		Horn, Peder Christian, Taffel-	
pagter	39	dækker... ..	94

	Side		Side
Hurtigkarl, Svend, Inspektor ...	80	Kattrup, F. Th., Byfoged (1891)	250
Hvas, Jens Tøgersen, Herredsfoged ...	73	Kaysen, Anette, Frk. ...	328
Hvass, Peder Tøgersen, Ridefoged	41, 73 f., 95	— Carsten, Førstelærer	280, 282
Hviid, N. C., Købmand ...	257	Kierboe, Rasmus, Apoteker ...	81 ff.
Høg, Just. ...	24	Kierkegaard, P. Chr. ...	173
Høyer, Sophus, Skomager ...	149	Kjærulff, Søren Povelsen ...	79
Ibsen, Eugen, Overlærer	232, 240, 261, 310	Klagenberg, Byfoged	134, 143, 148, 165, 247 f., 250
Ingemann, B. S. ...	168, 205, 253, 305	Klein, M. Hosum, Apoteker	79, 143, 208, 276
Jacobi, Murmester ...	57, 152, 175, 202	Klitgaard, Købmand ...	262
Jappe, Borgerrepræsentant ...	158	Kløcker, Jac., Sognepræst, Mag.	31, 40, 95, 104, 299
— Møller i Liunge ...	261	Knudsen, Gulbrand ...	142
Jensen, Alfred, Byfogedfuldmægtig	316	— Gunnar, cand. mag.	17, 20
— A. Chr., fhv. Hotelejer ...	307	— Niels, Kleinsmed ...	56
— Fr., Urmager ...	18	Knuth, A. V. F., Greve, Postmester ...	213, 238, 276
— Knud, Byfoged 75, 77f., 246, 276		— F. M., Lensgreve ...	213
— Lars, Værtshusholder	203, 207	— S., Greve ...	202
— Peder, Skoleholder ...	131, 143	Koop, Bogbinder ...	170
— P., Arbejdsmand ...	250	Krabbe, Otto, til Holmegaard	40, 53
— P., Hospitalsinspektør ...	262	Kraft, Birgitta, f. Borthuus ...	81
— V., Gasværksbestyrer ...	325	— Jens ...	304
Jessen, Henrich, Byfoged ...	56, 78 f., 87, 114, 119, 122 f., 145 ff., 159, 187 f., 194, 246 f., 276	— Peder, Landsdommer ...	80
Jochum, Møller, Tømmermand (1645) ...	26	Krog, Oluf, Klokker ...	127
Jochumsen, Johannes, Borger (1694) ...	38, 40	Krarup, F. C., Sognepræst ...	301
Johan, Skolemester ...	25, 126	Kretzschmer, Andreas ...	87, 142, 188
Johansen, J. P., Smedemester	221, 324	Kruch, Georg, Dr. ...	27
Johnstrup, J. F., Overlærer	171, 239 f., 328	Kruse, Henrik, Bogtrykker ...	27
Juel, Niels ...	303	Krøyer Petersen, Axel, Købmand	252
Jørgensen, Elias, Snedkermester	221, 228	Lange, Carl, Urmager ...	263 f.
— Fr. H., Byfoged (1864) ...	249, 261, 278	— Fr., Urmager ...	202
— Fr. J., Glarmester	202, 221, 224	— P. V., Sognepræst ...	299
— Otto, Skrædermester	221	Langfeldt, Krigsraad ...	74
Kaarsberg, Hans, Distriktslæge ...	213	Langkjær, H. C., Sagfører ...	210 317
Kalko, F. A. H., Byfoged (1900) ...	250	— S., Murermester ...	317
Karen Davids ...	160 ff.	Larsen, David, Øltapper ...	118 f.
Karl Gustav ...	29 f.	— Niels P. ...	50
Karsten Poulsen (1645) ...	26	Lauremberg, Christen, Sognepræst i Slaglille ...	38
Kappel, C. P., Postmester ...	277	— Hans, Prof., Dr. med. ...	18, 25, 27
		— Sebastian, Mag. ...	38
		— William, Dr. ...	25
		Lauridsen, Magdalene, Fru ...	328
		Lauritzen, C.J.C. 212, 213, 242, 250, 269	
		Lauritsen, Hans, Sognepræst ...	299

	Side
Lauritzen, Johanne, Fru	213
— Peder, Skolemester	127
Lautrup-Larsen, Arkitekt	316, 322
Lawsen, Andreas, Amtsskriver	39, 41
Lebel, C. P., Postmester	276
Lefolii, H. H.	151
Lembke, Johan, Snedker	56
Levin, Gert, Skomager (1710)	42, 67
Leuning, S. J., Byfoged	170, 236, 249
Libest (Liebst) Christian, Skole- mester... ..	51, 127
Lieme, Mads... ..	69
Lillie, Fred. Hans, Bogtrykker	142
Lind, Hans Christian, Maltmaler	121
— J. C. P., Postmester	277
Lindboe, Skrædermester	222
Lindegaard, Axel	204
Lindeschou, Friis, Smedemester ..	263
Lindeskov, Hans... ..	142
Londemann, Jacob, Handelsmand i Næstved	63
Lorenzen, Carl Henrik... ..	153
— F., Skovrider	285
— P., Adjunkt... ..	170, 281, 320
Lund, Propr. paa Engelsborggaar- den	261
— Espen	142, 144
— Johan, Skolemester	128
— Søren	153
Lunde, Hører... ..	50
Luxdorph, Bolle Villum	70
— Frøken... ..	50, 76
Lyders, Arvefæster	173
Lydlofsen, Johan, Byfoged (1672)	242
Lütken, J. C., Professor	169, 239
Mackeprang, M.	19, 159, 294 f.
Mads Nielsen, Borger (1694)	41
Madtz Christensen, By- og Birke- foged	40
Madvig, J. N., Minister	237
Maës, H., Amtsforvalter	217
Mahler, P. M., Sognepræst	299
Majoll, Berider	80
Mandix, Jacob, Etatsraad... ..	205
— Lucie, g. Ingemann	205
Martini, Christian Ludvig, Apo- teker	81 f.
Mathiasen, Marcus, Købm.	70, 76, 276

	Side
Mathiasen, Mogens... ..	63
Matthiessen, Fr.	167
Mathis Kandestøber (1694)	38
Mathisen, Bertel, Byskriver (1700)	250
Mathiesen, C., Købmand... ..	137, 248
Mathiesen, Marcus, Byskriver (1755)	250
Matras, Daniel, Sprogmaster... ..	27
Melvin, Rasmus, fung. Amtmand 1703—09	42
Meursius	25
Meyer, Albrecht, Prof., Mag.	39
— Glarmester... ..	158
Michelsen, A. P. W., Adjunkt	212
Mogensen, C. E., Normann, Apo- teker	208
Monrad, D. G., Minister	236
Moreau, Johan Frantz, Sprog- mester	143
Morten Badskær... ..	25
Mortensen, Morten, Værtshushol- der	69
Moth, Friderich Christian	76
— Mons	50
— Poul, Amtmand... ..	42
Munch, Edvard Jensen, Ridefoged	73
Mundt, C. E., Mag.	158, 172, 212, 214
Musted, Jørgen, Degn	129 f.
Muus, N. E., Byfoged (1882)... ..	250
Müller, Johannes Elias, Doctor	44, 50, 76
— C. P., Godsforvalter	96 if.
— O. B., Lektor, Kaptain	60, 213
Møller, Mathias, Byfoged	142, 143 f., 249
Mønster, Amtsprøvt	253
Neergaard Jacobsen, Brdr.	206
Nestved, H. P., Sognepræst	299
Neuhaus, Siegfred, Maler	212
Niels Jensen, (1645) Handelsmand og Skrædder	26 f.
Niels Skræder, Mag.	25
Niels Væver, Borger (1694)	41
Nielsen, N. D., Overbetjent	261
— Peder, Byfoged (1669)... ..	242
— Peter, Slagter	122
Niordt, Johanne Sophia, g. Schle- gel... ..	95

	Side
Nissen, Hans Nikolaj, Professor	80, 137, 143, 193
— V., Arkitekt ...	281, 290, 315
— Gartner ...	253
Normand, Ernst, Lensmand paa	Antvorskov... 19
Norvin, William ...	70
Nyegaard Giertrud Elisabeth, g.	Mathiesen ... 88
— paa Frederikskilde ...	253
Nyrop, C. ...	106
Nørballe, Vagn, Boghandler ...	41
Nørlund, Poul, Dr. phil. ...	16
Nørregaard, Christen Christensen	73
Ole Handskemager, Borger (1694)	41
Ole Jacobsen Væver (1645) ...	26
Olrik, H. G., Kontorchef ...	159, 163
Olsen, Axel, Blikkenslagermester	257
— J. J. C., Overlærer ...	283
Oluf Pedersen, Borger (1694) ...	40
Ortved, Bertel, Købmand ...	72
— Gustav, Raadmand ...	72
— Jens, Købmand i Holbæk	72
— Lars, Møller i Suserup...	72
— Willum, Birkeskriver ...	72
v. d. Osten, Conferentsraad ...	50
Ostenfeld, N. Hansen, Akademi-	forvaaiter... 185
Paltz, Christiane, g. Buchhave ...	96
Parbst, Gæstgiver ...	158
Peder Andersen, Murmester, Bor-	ger (1710) ... 42
Peder Snedker (1694) ...	38
Peder Tømmermand ...	26
Pedersen, Geerd, Tømmermester...	56
— Hans, Byfoged (1663) ..	242
— Jens, Spisemester ...	50
— Rasmus, Stodderfoged .	51
— Troels, Tegnemester ...	95
Pedersdatter, Kirsten Ellen ...	61, 63
Pentz, August ...	158, 214, 253
Petersen, Albert, Blikkenslager .	322
— Carl Marcus, Menig ...	172
— Friedrich, Musiklærer .	214
— H. Jul., Kommuneinge-	niør ... 285
Petersen, Farver ...	202
Petersen & Jørgensen ...	209, 317 f.

	Side
Pihl, Pottemager... ..	202 f.
Pingel, Jacob Christian, Sogne-	præst ... 88, 300
Plambach, Krebshuset... ..	253
Pontoppidan, E.... ..	53
— J. L. C., Sogne-	præst ... 88, 300
Portuan, J. J., Sognepræst ...	299
Poscholan, J.J., Sognepræst	50, 51, 299
Poul Snedker (1645) ...	26
Poulsen, C. W. Mandrup, Snedker-	mester ... 222, 230, 319
Poulsen, Chr., Købmand ...	209
— Skolelærer i Fuldby ...	261
Povelsen, Christian, Købmand	91, 137, 142 ff., 248, 252 f.
— Petrus Generanus ...	79
— Søren... ..	90, 137, 194, 248
— Søren Kierulf, Godsins-	spektor... 80, 158, 236, 253
v. Preen, Adam Ehrenreich, Oberst	38
Prehn, Assessor ...	153, 167
Radeløf, Lucie, g.m. Johan Adolph	Foss... .. 71
Ramel, Henrik, Hofmester ...	26
Rasmussen, Chr. C. I., Havearb....	250
— Hans, Smedem. 222, 310	
— M. C., Kommune-	kasserer ... 251
— Farver ...	203
Raufn (Ravn) Nicolaj, Organist	39, 41
Reedtz, Frederik, til Tygestrup...	24
Reinhardt, Mathilde ...	194
Reisiger, Marie Kathrine, g. Kier-	boe ... 82
v. Reitzenstein, Theresia Sophie .	96
v. Reitzenstein, Amtmand ...	159, 188
Rénaurd, Urmager ...	203, 204
Richardt, Chr., Sognefoged ...	251
Riegels, Niels Ditlev ...	85 f.
Roede, Jochum Frederik, Amts-	forvalter... 41, 74
Ronnenberg, kst. Borgmester	160, 162
Rosbjerg, Søren, Købmand	88ff., 145ff.
Rosenørn, Ingeborg, f. Worm-	schield ... 214
Rosenørn, Peter Otto, General-	krigskommandant ... 94, 212

	Side
Rothe, August, Professor	
170 ff., 240, 259, 315	
— Hedvig Sophia, f. Nerenst	212
Rothkirch, Wentzel	24
Rottbøll, C. M. C., Sognepræst ...	300
Royem, Niels, Klokker	45, 127
Rye, Olaf	167
Ræder, Major	168
Røsler, Tømrermester	153
Salgreen, Johannes, i Møllekroen	118
Sauerbrey, Johan Christoph,	
Skræder	94, 153
Scheel, Charlotte Amalie, Frk....	88
— Amtmand	193
Schelderup, Jens, Provst, Mag. 42, 299	
Schierner, Augustinus, Konsum-	
tionsforpagter	39
Schlegel, J. G. F.	172
Schløffel, Johan, Murersvend ...	228 f.
Schnabel, Johan Christopher, Post-	
mester	87, 276
— Poul... 41, 50 f., 64, 72 f., 74	
— Rasmus Berntsen, Provst	72
Schrøder, Major... ..	75
Schübeler, Johan Friderich, Dan-	
semester... ..	87
Schytte, Andreas	304
Schonemann, Købmand 257, 278, 281	
Seefeld, Jørgen, Landsdommer,	
Rigsraad	25
Sehested, Hannibal... ..	303
Selger Pedersen, Ingenieur	
(1694)... ..	40, 41
Sevel, J., Sparekassedirektør ...	322
Sibbern, Overlærer... ..	170
Sich, Niels	142
— Ole, Købmand	120
Siemens, Jens, Landmaaler... 143, 253	
— N.... ..	137, 248, 252
Skielderup Niels, Mag.... ..	25
Skjellerup, N. M., Sognepræst ...	299
Smell, Organist	66
Smith, S.... 170 f., 202, 209, 221, 226 ff.	
Sneedorff, Hører... ..	42
— Jens, Schjelderup	304
— Mag.	50
Soelberg, Chr., Slagtermester	
31, 209, 317 f.	
Sommer, Magnus (el. Mogens),	
Sognepræst	88, 143, 253, 300
Stabell, Nicolai F., Prokurator ...	143
Stampe, Henrik, Generalprokurør	
117 f.	
Stauning, Enkepastorinde... ..	214
Steen, Ringer	149
Steenstrup, Professor	194
Stemann, Chr. L., Amtmand	213
— Poul Christian	
86, 131 ff., 138, 143 f., 153, 304	
de Stockfleth, Anne, g. Brügge-	
mann... ..	83
Strohm, Smed	158
Stub, Jacob, Borger (1694)	40
— Jomfru	66
Sveistrup, Byfoged i Ringsted ...	119
Sørensen, Farver	40
— C. A., Pottemager... ..	254
— Hans Marius (falden	
1849)	172
— Jens, Byfoged (1710)... ..	42, 50, 53, 109 ff., 244 ff., 276
— S., Slagter	202, 209, 221
Tambs, H. F. N., Sognepræst... ..	299
Tauber, Director	187, 253
Thillerup, Jens Knudsen, Sogne-	
præst... ..	78
Thim, Mette Hansdatter, g.	
Schierner	39
Thomsen, G. M., Postmester	277
de Thurah, L.... ..	53
Thaae, Ferdinand, Wilhelm, By-	
skriver... ..	50, 109 f., 250
Thaarup, Overlærer... ..	240
Tiedemann, Johan	
123, 142, 153, 248, 252	
Tisdorph, L. M., Sognepræst	299
Tobias Slagter (1645)	25 f.
Tolderlund, L. N. V., Førstelærer	281 f.
Tornberg, Knud Nielsen (1710)	
42, 45 f., 69	
Tornekrans, Henrik	302
Toustrup, Margrete, Fru	307
Tranderup, Marius	75
Trautner, Henriette, Frk.	307
— M., Sadelmager'	202,
210, 214, 218, 223 f., 273, 278	

	Side		Side
Trautner, Nic....	155, 167, 195,	Warming, Justitsraad ...	253
	222, 230 ff., 266, 274, 319	— Madame ...	158
— William, Købmand...	210	Wendelboe, Søren, Distrikskirurg	
Trolle, Herluf, Etatsraad ...	42, 45		142, 158, 211 253
— Margrete Helene ...	96	Wendell, Frøknerne ...	84 f.
— Niels, Lensmand ...	25	Werner, Hendrik... ..	297
Tronier, Hans	142, 144	Willingshøj, N. P.	111
Tropp, Georg, Oberst	38	Willumsen, Jørgen, Kammerraad	
Tvede, F. V., Arkitekt	310		50, 74, 76, 95
Ulrich, G. C., Forstinspektør	155	Wilster, Chr.... ..	205, 305
Uttenthal, Otto, Lærer	136, 253	Winge, Hans Joachim, Klokker	88, 129
Urne, Christian, Geheimekonfe-		Witte, Elias, Ritmester	134, 145
rensraad	94, 213	— Consul	142
Ursin, Thomas, Klokker	128	Wuchters, Abraham, Kontrafejer	27
Vaupell, O., Kaptajn	171	Wolff, Anne Cathrine	87
Vedel, Emil, Amtmand	217 f.	Zeuthen, F. L. B., Sognepræst	235, 300
Vestergaard, E., Frk.	328	Øegaard, Lorends, Feldskær	
v. Vieregg, Frederik, Amtmand ...	39	(1711)	44, 73
Voetmann, Gartner		Ørsted, Søren Christian, Apoteker	50
	158, 167, 170 f., 256, 259 f.	— S. C., Apoteker	208
— Kirstine Bolette, Frk. 307		Østergaard, Inspektør	170, 259
Voigt, Johan Georg, Klokker 130, 143		Oehlenschläger, A. G.	207
— Nicolai, Landmaaler... 130, 253		— Charlotte... ..	207
Wamberg, H. M. N., Sognepræst 300		— Johannes... ..	207

Navnene i Ejerlisterne findes ikke optaget her, ligesom forskellige andre.

Følgende Trykfejl er vi blevet opmærksomme paa: S. 45 L. 15 f. n.: Gabte (for Gabke), S. 87 L. 1 f. o.: transit (for trancit), S. 102 L. 14 f. o.: 97 (for 95), S. 123 L. 3 f. n.: have (for han), S. 250 L. 2 f. n.: F. P. Hansen (for F. I. Hansen), S. 295 L. 1 f. n.: IV (for I).

Tilføjelse.

Ved en Fejltagelse er følgende Ejere af »Gæstehuset« ikke medtaget:

1643 *Niels Jensen* (Sorø I 315).

1661 *Henrik Lindner* (smst. 314) solgte

1680 til *Henrich Holst* (smst. 314).

Sorø i Julebelysning.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Indledning	5
Eggen og Stedet	7
Da Flækken blev til	16
Flækken bliver Købstad og gennemlever sit første Aarhundrede	22
En By i Stilstand	52
Byen begynder at røre paa sig	151
Den nye Tid bryder frem og folder sig ud	174
Tre Kort	285
Sorø By og Sorø Landdistrikt	288
Sorø Kirke	294
Sorø Akademi	302
Vor egen Tid — og vor Fremtid	306
Ejerlister.....	331
Navneliste	360
Efterskrift	371

EFTERSKRIFT.

Paa dette Bogens sidste Blad ønsker jeg at bringe først og fremmest Sorø Byraad min bedste Tak for den Imødekommenhed, der er vist mig under Arbejdets Udførelse; maatte blot Teksten i nogen Maade svare til den smukke Dragt, hvori den er bleven iklædt. En Tak retter jeg ogsaa til Sorø Spare- og Laanekasse og Banken for Sorø og Omegn for den Støtte, de har ydet mig gennem Tilskud i de Aar, Arbejdet har staaet paa. Ogsaa Soransk Samfund skylder jeg Tak for det Bidrag, jeg modtog derfra, og som jeg i alt Fald tog som et Udtryk for, at der ogsaa blandt Sorø Akademis tidligere Elever var Interesse for Planens Udførelse. Men iøvrigt takker jeg enhver, der har hjulpet med ved Oplysninger, ved Foto-grafering og paa anden Maade. Hovedparten af Billederne skyldes det nu nedlagte Firma Richard Hansen, det eksisterende Firma Chr. Jørgensen og Kunstmaler H. Palludan Rasmussen.

For den Samvittighedsfuldhed og Omhu, hvormed der er bleven arbejdet af Trykkeribestyrelse H. Christensen, Venstres Folkeblad, og Typograf E. Winther, fremfører jeg min oprigtigste Tak.

Sorø, ^{12/4} 1938.

la C.

